STUDII

DE ŞTIINŢĂ ŞI CULTURĂ

VOLUME XIII, ISSUE 4, DECEMBER 2017
VOLUME XIII, N° 4, DÉCEMBRE 2017
VOLUMUL XIII, NR. 4, DECEMBRIE 2017

Revistă editată de / revue éditée par / journal published by:
UNIVERSITATEA DE VEST „VASILE GOLDIŞ" DIN ARAD, ROMÂNIA

în parteneriat cu / en partenariat avec / in partnership with:

LE DÉPARTEMENT DE ROUMAIN
D'AIX-MARSEILLE UNIVERSITÉ, FRANCE

LE CAER - EA 854
D'AIX-MARSEILLE UNIVERSITÉ, FRANCE

LE CIRRMI
DE L'UNIVERSITÉ PARIS 3 - SORBONNE NOUVELLE, FRANCE

FACULTATEA DE FILOSOFIE,
DEPARTAMENTUL DE LIMBA ŞI LITERATURA ROMÂNĂ,
UNIVERSITATEA NOVI SAD, SERBIA

UNIVERSITY OF JENA, INSTITUTE FOR SLAVIC LANGUAGES, JENA, GERMANY

INSTITUTUL DE STUDII BANATICE „TITU MAIORESCU"
AL ACADEMIEI ROMÂNE FILIALA TIMIŞOARA

L'ASSOCIATION INTERNATIONALE DE PSYCHOMÉCANIQUE DU LANGAGE (AIPL),
PARIS, FRANCE

„Vasile Goldiş" University Press
Arad – România

REVISTA STUDII DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ
ARAD - ROMÂNIA - 2005

ISSN 1841-1401 (print)
ISSN - L 1841-1401
ISSN 2067-5135 (online)

Revistă **evaluată pozitiv**, după criteriul citărilor, în **I. C. Journals Master List 2012**, cu un scor **ICV** (Valoare Index Copernicus) de **6,03 puncte**.

Colegiul editorial / Editorial Board
Editor şef/Editor–in–Chief: Prof. univ. dr. Alvaro ROCCHETTI – Université Paris 3 – Sorbonne Nouvelle, France
Director executiv/Executive Director, Redactor şef fondator/ Editor–in–Chief founder: Prof. Vasile MAN – Universitatea de Vest „Vasile Goldiş” din Arad, România
Director adjunct/Second Editor in Chief - CS Dr. Viviana MILIVOIEVICI - Academia Română, Filiala Timişoara

Coeditori/Co-Editors-in-Chief: Prof. univ. dr. Sophie SAFFI – Université d'Aix-Marseille AMU, France; **Prof. univ. dr. Louis BEGIONI** – Université d'Aix-Marseille AMU, France; **Prof. univ. dr. habil Emilia PARPALĂ** –, Universitatea Craiova; **Conf. univ. dr. Virginia POPOVIČ** – Universitatea Novi Sad, Serbia; **Acad. Prof. univ. dr. Thede KAHL** – University of Jena, Germany; **Dr. Graţiela BENGA-ŢUŢUIANU**, Academia Română, Filiala Timişoara; **Prof. univ. dr. Rodica BIRIŞ** – Universitatea de Vest „Vasile Goldiş” din Arad, România

Consiliul ştiinţific – Referenţi / Scientific Board
Director adjunct/Second Editor in Chief - CS Dr. Viviana MILIVOIEVICI - Academia Română, Filiala Timişoara
Ref. Adriana SAVIN – Scientometrie, Universitatea de Vest „Vasile Goldiş” din Arad, România
Dr. Doru SINACI – Biblioteca Judeţeană ”A. D. Xenopol” Arad
Acad. Mihai CIMPOI – Academia de Ştiinţe a Republicii Moldova
Prof. univ. dr. Gilles BARDY - Université d'Aix-Marseille AMU, France
Conf. univ. dr. Romana TIMOC-BARDY, Université d'Aix-Marseille AMU, France
Prof. univ. dr. Ştefan OLTEAN – Universitatea „Babeş Bolyai” Cluj-Napoca, România
Prof. univ. dr. Marina Puia BĂDESCU – Universitatea Novi Sad, Serbia
Prof. univ. dr. Iulian BOLDEA – Universitatea „Petru Maior” Târgu-Mureş, România
Prof. univ. dr. Elżbieta JAMROZIK - Instytut Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej Wydział Lingwistyki Stosowanej, Warszawa, Poland
Conf.univ.dr. Speranţa MILNCOVICI - Universitatea de Vest „Vasile Goldiş” din Arad, România
Conf. univ. dr. Stăncuţa LAZA - Universitatea de Vest „Vasile Goldiş” din Arad, România
Prof. dr. Dres. H.c. Rudolf WINDISCH – Universitat Rostock, Germania
Conf. univ. dr. Mihaela BUCIN – Universitatea din Szeged, Ungaria
Prof. univ.dr. Lucian CHIŞU – Institutul de Istorie şi Teorie Literară „G. Călinescu”, Bucureşti, România
Prof. univ. dr. Gheorghe BÂRLEA – Universitatea „Ovidius” Constanţa, România

Secretariat de redacţie:
Redactor-Traducător: Mădălina IACOB - Universitatea de Vest „Vasile Goldiş” din Arad, România, **Dr. Daniel ALBU** - Universitatea de Vest „Vasile Goldiş” din Arad, România, Design: **Otilia PETRILA**, Foto:**Dr. Virgiliu JIREGHIE,**
Site: **Mădălina IACOB**

Adresa / Editorial Office: Universitatea de Vest „Vasile Goldiş” din Arad, România
310025 ARAD, Bd. Revoluţiei nr. 94-96; telefon: 0040/0257/280335; mobil 0724039978;
fax 0040/0257/280810; **www.revista-studii-uvvg.ro**, **e-mail: vasileman7@yahoo.com**

Copyright © 2010
„Vasile Goldiş”
University Press

Revistă fondată de prof. Vasile Man, în anul 2005, indexată în Bazele de Date Internaţionale (BDI) CEEOL (www. ceeol.com) din Frankfurt, Germania, EBSCO Publishing din Statele Unite (www.ebscohost.com), Index Copernicus International, Varşovia, Polonia (www.indexcopernicus.com) şi DOAJ Land Univiersity Libraries, Suedia (www.doaj.org). Revistă ştiinţifică evaluată şi clasificată de CNCS, 2012, *categoria B*, profil umanist, domeniul FILOLOGIE.

Tipărit la S.C. GUTENBERG S.R.L. Arad, Calea Victoriei nr. 41, Tel.: 0257 254330, Fax: 0257 254339, E-mail: dtp@gutenbergarad.ro

CONTENTS / SOMMAIRE / CUPRINS

I. ROMANCE CULTURES-ROMANIAN CULTURE/CULTURES ROMANES-CULTURE ROUMAINE/CULTURI ROMANICE-CULTURĂ ROMÂNEASCĂ
Coordinator/Coordinateur/Coordonator:
Sophie SAFFI
Viviana MILIVOIEVICI

Viviana MILIVOIEVICI 9
Petre Stoica – friendships on the realm of literature
Petre Stoica – amitiés sur le royaume de la littérature
Petre Stoica – prietenii pe tărâmul literaturii

Graţiela BENGA-ŢUŢUIANU 15
Victor Vlad Delamarina – travel memories
Victor Vlad Delamarina –la memorialistique de voyage
Victor Vlad Delamarina – memorialistica de călătorie

Cristian ARHIP, Odette ARHIP 23
Psychoanalytic aspects in Camil Petrescu's work
Aspecte psihanalitice ale operei lui Camil Petrescu

Timofei ROŞCA 31
Leonida Lari's poetry: between Daimonion and Demiurge
Poezia Leonidei Lari: între Daimon și Demiurg

Eudochia VOLONTIR-SEVCIUC 37
Les écrivains français d'origine roumaine.
La création comme forme de l'exil. Etude de cas: Tristan Tzara
Scriitori francezi de origine română. Creaţia ca formă de exil. Cazul lui Tristan Tzara

Paul MAGHERU 45
The initiatic poem
Poemul iniţiatic

Alexandru MATEI 51
Is esthetics universal? Reflections stemming from Gilles Deleuze's Spinoza
Este estetica un universal? Pornind de la Spinoza lui Gilles Deleuze

Serenela GHIŢEANU 57
The novel of the "Contemporary extreme" by Annie Ernaux
Le roman de «L'extrême contemporain » D'annie Ernaux
Romanul "Extremului contemporan" al lui Annie Ernaux

Adina-Maria MEZEI 65
Perspectives in fiction. *Character*-subjective and objective sentences
Perspectives dans la fiction. Propositions *personnage*-subjectives et propositions objectives
Perspective în ficţiune. Propoziţii *personaj*-subiective şi propoziţii obiective

Dorel FÎNARU 77
Constantin Noica and Eugenio Coseriu on *language and poetry*
Constantin Noica y Eugenio Coseriu sobre el tema *lenguaje y poesía*
Constantin Noica şi Eugeniu Coşeriu despre tema *limbaj şi poezie*

Maria SINACI 85
Philosophical concerns of romanian intellectuals in transylvania in the nineteenth century
Preocupări filosofice ale intelectualilor români din Transilvania în secolul al XIX-lea

II. GERMAN CULTURE AND LANGUAGE-ROMANIAN CULTURE/CULTURE ET LANGUE ALLEMANDE-CULTURE ROUMAINE/CULTURĂ ŞI LIMBĂ GERMANĂ-CULTURĂ ROMÂNEASCĂ
Coordinator/Coordinateur/Coordonator:
Rodica BIRIŞ
Denisa IGNA

Rudolf WINDISCH 93
EINE PEREGRINATION ZWISCHEN KLAUSENBURG UND FREIBURG: EIN ESSAY ÜBER DIE KOMPARATISTIK
O PEREGRINAŢIE ÎNTRE CLUJ ŞI FREIBURG: UN ESEU DESPRE COMPARATISTICĂ

Rodica Teodora BIRIŞ, Laura Rebeca STIEGELBAUER 107
The dimensions of globalisation
Dimensionen der globalisierung
Dimensiunile globalizării

III. SLAVIC LANGUAGE AND CULTURE-ROMANIAN LANGUAGE AND LITERATURE/LANGUE ET LITTÉRATURE SLAVE-LANGUE ET CULTURE ROUMAINE/LIMBĂ ŞI CULTURĂ SLAVĂ-LIMBĂ ŞI LITERATURĂ ROMÂNEASCĂ
Coordinator/Coordinateur/Coordonator:
Virginia POPOVIC

Virginia POPOVIĆ 115
Creative identity of the romanian minority writer in Serbia
Identitatea creativă a scriitorului minoritar român din Serbia

Valentin MIK 123
Print media in romanian language in the autonomous province of Voivodina – the present and the past
Presa scrisă în limba română din provincia Voivodina – prezent şi trecut

Radmila PALINKAŠEVIĆ, Jasmina STOLIĆ 129
The influence of music experience on the acquisition of phonemes in a foreign language
Uticaj muzickog iskustva na usvajanje fonema u stranom jeziku

IV. TRANSLATIONS-TRANSLATION STUDIES/ TRADUCTIONS-ÉTUDES DES TRADUCTIONS/ TRADUCERI-TRADUCTOLOGIE
Coordinator/Coordinateur/Coordonator:
Mirel ANGHEL

Mărioara SFERA 141
Eminescu translated by Ion Miloş in Swedish
Eminescu în limba suedeză în traducerea lui Ion Miloş

Irina ERHAN 145
Job names and occupations entered in romanian on the turkish branch
Noms de métiers et professions entrés dans la langue roumaine dans la ligne turque
Denumiri de meserii şi îndeletniciri intrate în limba română pe filieră turcă

V. SCIENTIFIC CULTURE/CULTURE SCIENTIFIQUE/CULTURĂ ŞTIINŢIFICĂ
Coordinator/Coordinateur/Coordonator:
Eugen GAGEA

Gabriela VASILESCU 155
From the ancient rationality to the contemporary agreeableness
De la rationalité antique à l'agréable contemporain
De la raţionalitatea antică la agreabilul contemporan

Eugen GAGEA 163
Vasile Goldiş and Astra's intellectuals after the Great Union
Vasile Goldiş et les intellectuels d'Astra apres la Grande Union
Vasile Goldiş şi intelectualii Astrei după Marea Unire

Doru SINACI 167
The Arad tribunists, the artisans of the modernization of the Romanian National Party in Transylvania
Tribuniştii arădeni, artizanii modernizării Partidului Naţional Român din Transilvania

Lucian MARINA 171
Comunicarea în limba română pe undele herţiene a postului de radio Novi Sad şi pe mediile electronic ale televiziunii Voivodinei

Steluţa MARINA 179
Emisiunea „Europa în casa ta" la radio Novi Sad – Serbia

VI. BOOK REVIEWS/CRITIQUES DE LIVRES/RECENZII
Coordinator/Coordinateur/Coordonator:
Emilia PARPALĂ

Alvaro ROCCHETTI 183
Albastru – Infinit, Bleu – Infini, Ediţie bilingvă, Română – Franceză, Editura Gutenberg Univers, Arad, România, Cirer, Paris, Franţa, 2017

Dumitru MIHĂILESCU 185
Universul liric al Marii Poezii, Viviana Poclid Dehelean, Albastru – Infinit, Bleu – Infini, Ediţie bilingvă, Română – Franceză, Editura Gutenberg Univers, Arad, România, Cirer, Paris, Franţa, 2017

Virginia POPOVIC 187
Viviana MILIVOIEVICI, Vasile MAN, *Ziua de Azi,* Editura Gutenberg Univers, Arad 2017

Viviana MILIVOIEVICI 189
Mircea MĂRAN, *Călători români în Serbia* (*Rumunski putnici u Srbiji*), Vârşeţ-Panciova (Vršac-Pančevo), 2017, 222 p.

Dumitru MIHĂILESCU 191
***Vasile MAN vocaţie şi destin*, Editura Gutenberg Univers, Arad 2017**

Florin-Corneliu POPOVICI 193
Ioan TRAIA, *Monografiştii satelor bănăţene,* Timişoara, Editura Eurostampa, 2017, 239 p.

Speranţa Sofia MILANCOVICI 195
***Communication, culture and society. Collection of studies,* Maria Sinaci, Cristian Măduţa (editors), Budapest, Trivent Publishing, 2017, 243 p.**
***Comunicare, cultură şi societate. Culegere de studii,* Maria Sinaci, Cristian Măduţa (editori), Budapesta, Trivent Publishing, 2017, 243 p.**

Florica RANTA CÂNDEA 199
Vasile MAN, *Miracolul luminii*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2015

Alina OLTEAN-CÎMPLEAN 201
Jean-Jacques WEBER and Kristine HORNER, *Introducing Multilingualism. A Social Approach*, Abingdon: Routledge, 2012, 214p.

Instructions for Authors 205
Instructions pour les auteurs 208
Instrucţiuni pentru autori 211
Subscriptions 215
Abonnements 215
Abonamente 216

I. ROMANCE CULTURES-ROMANIAN CULTURE/CULTURES ROMANES-CULTURE ROUMAINE/CULTURI ROMANICE-CULTURĂ ROMÂNEASCĂ

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Sophie SAFFI

Viviana MILIVOIEVICI

PETRE STOICA – FRIENDSHIPS ON THE REALM OF LITERATURE

PETRE STOICA – AMITIÉS SUR LE ROYAUME DE LA LITTÉRATURE

PETRE STOICA – PRIETENII PE TĂRÂMUL LITERATURII*

Viviana MILIVOIEVICI
Academia Română – Filiala Timişoara,
Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”
viviana.poclid@yahoo.com

Abstract
During his existence, Petre Stoica had numerous literary friends, from the same generation, or even from the one of his precursors. The strong bonds between them, the elective affinities, were surprised not few times in the remarkable lines, laid in his books of memoirs. These lines represent even today permanencies of a defining existence, of an accomplished life on this wonderful realm of the indestructible heartfelt connections, of the true friendship.
Both the memoirs, and the journal fragments, represent a landmark in Petre Stoica's spiritual bibliography. In equal measure, they help us understand Petre Stoica, the man and the writer.

Résumé
Pendant son existence, Petre Stoica a eu nombreux amis littéraires, de la même génération, ou même de celle de ses précurseurs. Les fortes liaisons entre eux, les affinités électives, ont été surprises beaucoup des fois en files remarquables, assises dans ses livres de mémoires. Ces files constituent même aujourd'hui permanences d'une existence définitoire, d'une vie accomplie sur ce royaume merveilleux des liaisons de cœur indestructibles, de la vraie amitié.
Les mémoires et les fragments de journal constituent un repère dans la biographie spirituelle de Petre Stoica. Nous aident, en égale mesure, à comprendre l'homme et l'écrivain Petre Stoica.

Rezumat
În decursul existenţei sale, Petre Stoica a avut numeroşi prieteni literari, din aceeaşi generaţie, sau chiar din cea a înaintaşilor săi. Legăturile strânse dintre aceştia, afinităţile elective, au fost surprinse nu de puţine ori în rânduri remarcabile, aşternute în cărţile sale de amintiri. Rândurile acestea constituie şi azi permanenţe ale unei existenţe definitorii, ale unei vieţi împlinite pe acest tărâm minunat al indestructibilelor legături sufleteşti, al prieteniei adevărate.
Atât memorialistica, dar şi fragmentele de jurnal, constituie un reper în biografia spirituală a lui Petre Stoica. Ne ajută, în egală măsură, să-l înţelegem pe omul şi pe scriitorul Petre Stoica.

Key words: *literary friendship, generation, memoirs, diary, spiritual biography*

Mots-clés: *amitié littéraire, génération, mémoires, journal, biographie spirituelle*

* Comunicare susţinută în cadrul Simpozionul Ştiinţific Internaţional *„Banatul – istorie şi multiculturalitate”*, Ediţia a XXI-a, şi Simpozionul Ştiinţific Internaţional *„Literatura şi presa scrisă în Banat”*, Ediţia a VI-a, 14-16 iunie 2016, organizat la Zrenianin (Serbia), de Institutul de Cultură al Românilor din Voivodina, Societatea / Fundaţia Română de Etnografie şi Folclor din Voivodina, în parteneriat cu Academia Română – Filiala Timişoara, Asociaţia Română de Istorie a Presei, Cluj-Napoca, Muzeul Voivodinei, Novi Sad şi Biblioteca Judeţeană „Lucian Blaga”, Alba Iulia

Cuvinte cheie: *prietenie literară, generaţie, memorialistică, jurnal, biografie spirituală*

Ca orice scriitor respectabil, Petre Stoica a avut numeroşi prieteni literari, din aceeaşi generaţie, sau chiar din cea a înaintaşilor săi. Legăturile strânse dintre aceştia, afinităţile elective, au fost surprinse nu de puţine ori în rânduri remarcabile, aşternute în cărţile sale de amintiri. Rândurile acestea constituie şi azi permanenţe ale unei existenţe definitorii, ale unei vieţi împlinite pe acest tărâm minunat al indestructibilelor legături sufleteşti, al prieteniei adevărate.

Memoriile bănăţeanului Petre Stoica sunt cuprinse în filele volumelor *Amintirile unui fost corector* (1982) şi *Caligrafie şi culori* (1984). Pe lângă acestea, notaţiile aproape zilnice din jurnalele sale, *Viaţa mea la ţară* (1988) şi *Însemnările cultivatorului de mărar* (1998) (reeditare a jurnalului apărut în 1988), reîntregesc un destin cultural într-un spaţiu vast, atât al literaturii române, cât şi universale.

Ca specie şi gen literar, atât jurnalul, cât şi memoriile, aparţin literaturii de frontieră, „literaturii mărturisirilor". „...Un *jurnal* este o foaie de temperatură sufletească, spirituală" (HANDOCA, în ELIADE, 2001, 32), reprezintă adevărate „bucăţi de suflet". În literatura română, dar şi în cea universală, majoritatea scriitorilor au abordat acest tip de exprimare a propriilor convingeri şi idei. „Un jurnal intim sporeşte atenţia – notează Mircea Eliade. Scriind, vezi mai clar lumea din jurul tău şi îi uiţi mai anevoie culorile. [...] ...Mi se pare că un jurnal e şi mai realizat [...] şi mai instructiv [...] dacă autorul înregistrează, în curgerea orelor, anumite imagini, situaţii, gânduri; dacă [...] salvează, «îngheţându-le», fragmente de timp concret..."

Asemenea „fragmente de timp concret" conturează portrete ale unor scriitori importanţi ai României inter şi postbelice, dar, în acelaşi timp, autorul reliefează şi aspecte ale epocii în care a creat şi a trăit.

Amintirile lui Petre Stoica debutează cu anul în care devine proaspăt student al Universităţii „C. I. Parhon" din Bucureşti, la secţia de Filologie. Optează pentru această facultate dintr-o sete de cultură nemărginită. Optează pentru instituţia bucureşteană, după cum însuşi afirmă într-un interviu – *„Sub ochii mei au crescut generaţii..."* – , şi pentru că a fost constrâns de situaţia politică a vremii: „…eu am venit în '50 la Bucureşti şi am dat examen la Filologie, dar am visat întotdeauna să fac facultatea acolo. Am avut nostalgia oraşului Timişoara, cam un an aveam chiar şi insomnie, dar nu mă mai puteam întoarce în Banat, pentru că părinţii mei fuseseră deportaţi în Bărăgan. Apoi treptat-treptat, [...] Bucureştiul a devenit universul meu." (UNGUREANU, 2010, 219) Aici, la facultate, figura lui Tudor Vianu, i-a marcat studenţia. Era „dascălul fără asemuire" ce „împărtăşea învăţătura", iar prelegerile sale aveau o mare popularitate în rândul tinerilor. Avea o voce calmă, era binevoitor mereu, evitând „cu bună ştiinţă spectacolul de tip călinescian, metoda de a cuceri «ca un curtezan sau un bufon». Ştia că noi, cei de pe bănci, «ne-am adunat nu numai pentru a asculta un profesor, dar şi pentru a primi exemplul unui om»." (STOICA, 1982, 11) Drumurile studentului Petre Stoica s-au intersectat de multe ori cu acelea ale magistrului, după cum cel dintâi afirmă: „ecourile cuvintelor, a îndemnurilor sale izvorâte dintr-o înaltă moralitate, îmi răsună necontenit în inimă. [...] Însuşirea şi practicarea acestor sfaturi constituie şi ele o nimerită cinstire a memoriei esteticianului, filosofului, poetului şi luminatului dascăl Tudor Vianu." (STOICA, 1982, 23)

Tot în anii studenţiei, Petre Stoica leagă strânse prietenii cu diverşi oameni ai literelor româneşti. Unul dintre aceştia, de care îl leagă mai mult decât o prietenie literară, o legătură de suflet, este Dimitrie Stelaru. Este cel cu care împarte şi bune şi rele, în adăpostul dintr-un subsol de pe strada Armenească 17 A. Este cel care „m-a iniţiat în tainele scrisului, m-a învăţat să rezist cu înverşunare nevoilor şi m-a purtat prin medii artistice greu accesibile tânărului încă neaclimatizat cu universul fascinant al Capitalei" (STOICA, 1982, 47) – notează, cu vădită emoţie, autorul.

Urmează o perioadă fructuoasă din perspectivă profesională, mai ales că îl va cunoaşte pe omul care l-a ajutat şi susţinut enorm, A. E. Baconsky. „Papa Bac", cum îi plăcea să-i spună. În 1956 îşi începe colaborarea la publicaţia clujeană „Steaua", după ce, în prealabil, a trimis echipei de la Cluj, o scrisoare „prin care am aderat la principiile lor. Ei au fost emoţionaţi, poate nu atât de

scrisoarea mea, cât de versurile pe care le-am trimis. M-au căutat şi m-au publicat imediat." (UNGUREANU, 2010, 213) Acesta a fost debutul său literar şi aşa a devenit colaborator voluntar şi permanent al revistei, din Bucureşti. „Ei au apreciat faptul că am reuşit să mă strecor în casele tuturor maeştrilor şi să le procur material pentru sumarul revistei, material care la Bucureşti nu aveau şanse să apară. De altfel aşa am şi ajuns în casele marilor scriitori români, începând cu Sadoveanu, Vinea, Maniu... în sfârşit, tot ce a supravieţuit catastrofei..." (UNGUREANU, 2010, 213-214), mărturiseşte Petre Stoica, în interviul realizat de Radu Pavel Gheo, la Iaşi, în 22 aprilie 2000.

Personalitatea puternică a poetului clujean i-a marcat nu numai cariera, ci şi destinul literar. Îi conturează acestuia un portret în linii fine, cu accente lirice evidente: „Părea un ascet frumos, ieşit din focul purificator al lungilor nopţi de veghe şi meditaţie." (STOICA, 1982, 77) Firea sa năvalnică este surprinsă în rândurile următoare: „…îl aud vituperând: împotriva veleitarismului agresiv şi a gratuităţii în artă, împotriva superficialităţii unor factori de răspundere şi a prostituării spiritual, în general. [...] ...îşi gravase pe blazon cuvintele: adevăr şi cinste!" (STOICA, 1982, 76)

Moartea lui Baconsky îi produce o durere nemărginită, transpusă în rânduri de o sensibilitate aparte, marcate de o nostalgie a unor vremuri apuse: „Amintirile se dizolvă în neguri de aur şi de violet, ca ele să reapară cândva sub înfăţişarea altor siluete eterice, vorbind limbajul melancoliei sfâşietoare. Unele amintiri stăruie, dispărând în cele din urmă şi acestea... cu ravagiile bătrâneţii nemiloase, cu moartea? Stăruie episoade şi scene, au încă o consistenţă puternică, se desfăşoară pe partitura unor culori sclipitoare. A. E. Baconsky nu a plecat nicăieri, nici măcar în noaptea de 4 martie 1977... Spiritul lui de straniu sacerdot îmi tutelează zilele şi nopţile, îmi citeşte gândurile, îmi cenzurează sever gesturile. Timpul trecut se conjugă cu timpul prezent..." (STOICA, 1982, 68) Astfel, figura poetului rămâne mereu vie în mintea şi inima prietenului său.

De Ion Vinea, Petre Stoica se apropie în anii liceului, când ia pentru prima dată contact cu opera sa, considerându-l „prinţul poeziei şi al prozei, campionul imbatabil al presei noastre din perioada interbelică, avangardistul ponderat." (STOICA, 1982, 88) În anii când lucrează ca şi corector la Editura pentru Literatură Universală (fosta E.S.P.L.A. – Editura de Stat pentru Literatură şi Artă), cei doi se apropie din ce în ce mai mult, urmând vizite şi schimburi de scrisori pe diverse teme literare sau discuţii referitoare la noile apariţii editoriale ale creaţiilor lui Ion Vinea. Evoluţia rapidă a bolii poetului şi iminentul sfârşit îl întristează profund pe Stoica. Notează câteva rânduri emoţionante: „El însemna pentru mine definiţia cinstei, onoarei, prieteniei. [...] Neasemuitul, seraficul bărbat de altădată..." (STOICA, 1982, 98)

Şi scriitorul Adrian Maniu beneficiază de un portret bine conturat în filele amintirilor lui Pete Stoica. Îl cunoaşte tot la editura la care era corector: „Înalt, cu o frunte făcută pentru lauri grei, marcat de o aproape totală calviţie, în costum gri şi papillon (adjuvant vestimentar de care nu se despărţea niciodată), septuagenarul a intrat pe uşa somptuoasei încăperi de la parterul editurii [...] Te izbea puternic distincţia, ţinuta-i de gentleman englez." (STOICA, 1982, 102-103) În ciuda diferenţei mari de vârstă dintre cei doi, – „ne despărţeau aproape patruzeci de ani, ne despărţeau şi o lume, o viaţă, închizând în ea evenimente, bucurii, drame ce nu-mi aparţineau nici măcar în imaginaţie. Şi pe deasupra, îl consideram şi dascălul meu, poetul pe care îl situam, în ordinea preferinţelor, imediat după Bacovia" (STOICA, 1982, 109), – s-a realizat o comuniune specială, la care nu visa nici în momentul când poetul Stelaru îi promisese o întâlnire cu acesta. Alături de Maniu publica la „Steaua". Pe cel dintâi „îl impresionau permanentele solicitări ale scrisului său cinstit ca şi mesajele de simpatie din partea redactorilor care o slujeau. Îl încântau calitatea revistei, curajul şi nivelul ei intelectual, fără precedent în epocă." (STOICA, 1982, 111)

Colaborând la prestigioasa revistă clujeană, are şansa să cunoască mari personalităţi ale culturii româneşti. Una dintre aceste personalităţi este reprezentată de „maestrul Sadoveanu", apelativul preferat de Petre Stoica. Călătoreşte spre ţinutul Neamţului, pentru a-l întâlni, pentru a-i solicita un fragment inedit pentru revistă, pentru numărul festiv dedicat „voievodului literelor româneşti." (STOICA, 1982, 125) Afirmă, la un moment dat, că „de la Sadoveanu am învăţat limba română" (ŞERBAN, 1999, 138), mai ales că în perioada copilăriei şi a adolescenţei vorbise (şi

scrisese) în grai bănăţean. Revederea, în carne şi oase, a modelului său îi provoacă o stare de bine: „Stau la dreapta domniei sale, cufundat într-o berjeră comodă. Este aşa cum îl ştiu din noianul fotografiilor reproduse frecvent în presă. Aceeaşi lavalieră, acelaşi păr alb ce dă chipului, adâncit în linişte meditativă, înfăţişare de patriarh. Nu lipseşte nici pălăria cu boruri late, atârnă în cuierul din preajmă, printre altele de felurite culori. Doar haina simplă, în carouri, face distincţia palidă între imaginea prinsă în obiectivul aparatului fotografic şi fiinţa pe care o privesc, întrebându-mă dacă omenirea a cunoscut mulţi scriitori cu o asemenea longevitate şi putere de creaţie.” (STOICA, 1982, 125) Petre Stoica a fost fascinat de figura impunătoare a lui Sadoveanu. Mărturiseşte, într-un interviu, că deţine aproape 800 de volume ale autorului, ediţii princeps, fotografii şi manuscrise inedite.

O altă importantă personalitate a scrisului românesc ce i-a marcat tinereţea este Marin Preda. Aştepta cu mare nerăbdare ziua întâlnirii cu acesta. Şi, iată, această zi a sosit. L-a întâlnit la Uniunea Scriitorilor, locul în care marile concepţii şi idei deveneau realităţi, proiecte de succes. Marin Preda era o figură cunoscută în lumea literară bucureşteană, reprezenta un model pentru mai tinerii ucenici în ale scrisului taine. „Îl ascultai cu plăcere, – declară Petre Stoica – exprima o gândire lucidă şi exactă, comprehensivă, cu spaţii în care puteai intra liniştit, fără teamă că părerile îţi vor fi şfichiuite de biciul intoleranţei. Poseda o cultură solidă ce i-o descopereai zilnic cu uimire.” (STOICA, 1982, 166)

Amintirile literare ale lui Petre Stoica, scrise, mai mereu, cu pana înmuiată în lira poeţilor antici, conturează portrete ale unor scriitori semnificativi, care i-au marcat pe deplin existenţa artistică. Bacovia reprezintă modelul său suprem în arta poetică, după cum însuşi afirmă. Era „o fiinţă coborâtă parcă din gravurile expresioniştilor înfrăţiţi cu umilii întregului univers.” (STOICA, 1984, 7) Pentru ca mai departe să afirme: „...marele exilat între meterezele Poeziei a dat acestei culori un reflex cromatic, o substanţă, un simbol nemaicunoscute până la ivirea lui pe lume.” (STOICA, 1984, 8) Îi închină acestuia versuri, reţinând următoarele: „nu l-am văzut cu medalii de aur la piept / [...] l-am văzut acolo jos printre cei de jos” (*Domnia-Sa Bacovia*).

Alteori, articolele sale vorbesc despre activitatea sa de la „Steaua” („1956, anul norocoasei mele acceptări în rândul steliştilor” (STOICA, 1984, 17)) şi despre cei care publicau în revistă şi îi solicitau ajutorul. Unul dintre aceştia era profesorul Aurel Gurghianu, „poetul străzii”, cum îi spunea. „*Carnetul* domniei-sale e un mozaic alcătuit din pietricele când sclipitoare, când de nuanţă mohorâtă – aşa se înfăţişează viaţa, străbătută nu numai de soare, ci şi de ploaie, furtună sau lapoviţă scârboasă. Subiectele cărţii, tabletele ei cu structuri lejere, ocolesc spectaculosul.” (STOICA, 1984, 18)

De Nichita Stănescu, unul dintre poeţii cunoscuţi ai „obsedantului deceniu”, îl leagă o strânsă prietenie, mai ales că au împărţit aceeaşi cameră, chiar acelaşi pat, aceeaşi ţigară şi chiar aceeaşi bucată de pâine, în vremuri de restrişte: „Vâsleam din greu... [...] Scriam pe întrecutelea, felicitându-ne din sfert în sfert de oră. Nichita era ca un sifon, apăsai şi ţâşnea din el poezia.” (STOICA, 1984, 209) Aşa declara Petre Stoica, într-un interviu publicat în revista „Tribuna”, în anul 1980. Au fost prieteni buni aproape trei decenii.

Printre portretele altor prieteni evocaţi în rândurile sale, se remarcă Anghel Dumbrăveanu, „pe care l-am cunoscut demult, demult, într-un timp îndepărtat...” (STOICA, 1984, 24), Teodor Mazilu (*„Te uită cum ninge decembre”*), Ion Marin Sadoveanu (*„Mă chinuiesc de azi dimineaţă cu o frază”*), Grigore Hagiu (*Mareşalul nopţilor scrumite*), Nikolaus Berwanger (*Un poet care înlătură masca*), poeta Florenţa Albu (*Fără aplauze la scena deschisă*), Ludwig Schwarz (*Elegie pentru Ludwig*), Marius Vulpe (*Paznic la heleşteul lebedelor*), Octavian Doclin (*În pelerină de purpură*), Florin Pucă (*Fachirul cu şepcuţă de apaş*).

Alte rânduri surprind fermecătorul peisaj german, atunci când scrie despre locuri vizitate sau personalităţi cunoscute pe aceste minunate meleaguri. (*Jurnal german I, II*) *Caligrafiile germane* sunt evocări de un lirism aparte a poeţilor şi prozatorilor germani: Alfred Mombert, Ernst Stadler, Peter Altenberg, Georg Trakl, Yvan Goll, Erich Kästner, Jakob Haringer, Paula Ludwig, Albrecht

Goes, Peter Huchel, Christine Busta, Johannes Bobrowski, Ernst Jandl, Anette Kolb, Erich Maria Remarque, Peter Handke.

Întrebat, la un moment dat, dacă crede în prieteniile literare, Petre Stoica răspunde sincer: „Prieteniile literare, presupunând că nu se întemeiază pe interese meschine, fie ele şi reciproc avantajoase, au caracter sacru. Curentele, mişcările, grupările literare ar fi fost de neconceput fără calde apropieri între oameni cu vederi şi idealuri comune. O atracţie a cristalelor, de care vorbea Goethe. Sudurile sufleteşti dintre artişti au forţa de rezistenţă a bastioanelor ridicate în calea furtunii." (STOICA, 1984, 235) Apartenenţa la un grup e semnalată şi în interviul dat lui Robert Şerban, publicat în volumul *A cincea roată*, în care Petre Stoica afirmă, cu tărie, că toţi membrii grupului se susţineau între ei, indiferent de situaţiile ivite. Bunăoară, discuţiile avute în cadrul grupului aveau un efect emulator: „Fiecare mai rostea câte un vers sau vorbea despre planurile lui. În general, nu prea bârfeam bătrânii. Sigur, erau mici ironii între noi." (ŞERBAN, 2004, 220)

Pe lângă aceste cărţi de amintiri literare, jurnalul său (*Viaţa mea la ţară* şi *Însemnările cultivatorului de mărar*) surprinde prin talentul său de evocator al unui peisaj drag sufletului. Chiar dacă notaţiile nu sunt făcute zilnic, acestea constituie fragmente emoţionante, de un lirism pătrunzător: „În aerul proaspăt al dimineţii simt că mă năpădeşte o bucurie robustă." (STOICA, 1998, 31) (6 dec.) sau: „Zi ploioasă. Vântul împrăştie miresme încărcate de senzualitate." (STOICA, 1998, 79) (16 mart.) ori: „Bijuterii suave, gâzele caligrafiază în aer mesaje adresate unui dumnezeu tainic, care tutelează lumina şi căldura acestei dimineţi fără seamăn." (STOICA, 1998, 97-98) (3 mai)

Atât memorialistica, dar şi fragmentele de jurnal, constituie un reper în biografia spirituală a lui Petre Stoica. Ne ajută, în egală măsură, să-l înţelegem pe omul şi pe scriitorul Petre Stoica.

Bibliografie

ELIADE, Mircea, *Textele „legionare" şi despre „românism"*, notă asupra ediţiei şi cuvânt înainte de Mircea Handoca, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001

STOICA, Petre, *Amintirile unui fost corector*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1982

STOICA, Petre, *Caligrafie şi culori*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1984

STOICA, Petre, *Însemnările cultivatorului de mărar* (*Viaţa mea la ţară*, ediţia a II-a), Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1998

ŞERBAN, Robert, *A cincea roată*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2004

ŞERBAN, Robert, *Piper pe limbă*, Timişoara, Editura Brumar, 1999

UNGUREANU, Cornel, *Petre Stoica şi regăsirea Europei Centrale*, Bucureşti, Editura Palimpsest, 2010

VICTOR VLAD DELAMARINA – TRAVEL MEMORIES

VICTOR VLAD DELAMARINA –LA MEMORIALISTIQUE DE VOYAGE

VICTOR VLAD DELAMARINA – MEMORIALISTICA DE CĂLĂTORIE

Graţiela BENGA-ŢUŢUIANU
INSTITUTUL „TITU MAIORESCU”,
ACADEMIA ROMÂNĂ, FILIALA TIMIŞOARA
e-mail: gratielabenga@yahoo.com

Abstract
The article deals with Victor Vlad Delamarina's travel memories - the first notes containing a Romanian sailor's thoughts. After recollecting the way travel memories started out in Romanian literature, the study makes a survey of the mirror obsession: it is involved in Delamarina's writing, and in facing an anamorphic image reflected on sea water as well. The stratified travel memories ask for a multi-perspective approach: the notes are proved to be not only means of (self)knowledge, a victory against vulnerable memory and an attempt to retrieve cultural ages / spiritus loci, but also a complementary way of communication, which suggests a place of intersected arts.

Résumé
L'article concerne la mémorialistique de voyage de Victor Vlad Delamarina dont les notes comprennent, pour la première fois, les impressions d'un marin roumain sur des eaux étrangères. Après une brève évocation des débuts de ce genre dans la littérature roumaine, l'étude vise les techniques par lesquelles l'obsession de la réflexion est accomplie, dans le cas de Delamarina, pas seulement par son écriture, mais aussi par une confrontation directe de l'image anamorphotiquement profilée a la surface des eaux. La stratification de la mémorialistique de voyage demande à explorer de plusieurs angles: des notes conçues comme une forme de (auto) connaissance, de triomphe sur la vulnérabilité de la mémoire et de récupération des âges de la culture / de l'esprit des lieux, mais aussi comme un moyen de communication dé-doublé, qui propose un espace des multiplications, de la pluralité convergente - lieu de rencontre des arts.

Rezumat
Articolul se concentrează asupra memorialisticii de călătorie semnate de Victor Vlad Delamarina: sunt primele impresii ale unui marinar român plecat pe ape străine. După o scurtă evocare a începuturilor acestui tip de scrieri în literatura română, studiul urmăreşte procedeele prin care obsesia oglindirii nu se reflectă, în cazul lui Delamarina, numai prin scriitură, ci şi prin confruntarea directă a imaginii anamorfotic profilate pe suprafaţa apelor. Stratificarea memorialisticii de călătorie impune explorarea din mai multe unghiuri: însemnări concepute ca formă de (auto)cunoaştere, de triumf asupra vulnerabilităţii memoriei şi de recuperare a vârstelor culturii / a spiritului locurilor, dar şi ca modalitate de comunicare de-dublată, prin care se propune un spaţiu al multiplicărilor, al pluralităţii convergente – loc de întâlnire a artelor.

Key words: *mirror, spiritus loci, knowledge, communication, multiplication*

Mots-clés: *réflexion, esprit des lieux (spiritus loci), connaissance, communication, multiplication*

Cuvinte cheie: *oglindire, spiritul locurilor, cunoaştere, comunicare, multiplicare*

Ape limpezi, ape tulburi

„Memorialistica de călătorie îndeosebi nu are câtuşi de puţin a poziţie privilegiată, nici în istoria, nici în teoria literară. [...] E, totuşi, un filon de explorat." (FAIFER, 1993, 5) Lectura onestă a prozei lui Victor Vlad Delamarina ar remarca în primul rând aderenţa ei documentară (istorică, socială, politică şi culturală). Minimalizând-o, a observat-o şi stilisticianul George Munteanu când a remarcat că proza nu trece „cu toate veleităţile de pictor ale autorului, dincolo de câteva clişee de interes strict documentar. De altfel, simţindu-se parcă zorit de timpul neiertător, autorul nici nu pare a fi insistat prea mult cu ‹‹perietură›› asupra paginii, încredinţând-o caldă încă tiparului." (MUNTEANU, 1970, 80) Scrisă în prima tinereţe, după ce autorul ei trecuse prin multe şcoli, cu predare în diverse limbi (ebraică, germană, maghiară, română), proza păstrează stângăcii stilistice şi ortografice de înţeles după asemenea periplu educativ. Dar, totodată, se grefează pe aceste pagini un vădit interes caracterologic, o anume sensibilitate plastică şi un umor autentic, care nu pot fi trecute cu vederea.

Paginile stârnite de călătoria cu bricul „Mircea" (1891) şi cu crucişătorul „Elisabeta" (1893) au purtat iniţial titlul de *Schiţe din călătoriile mele*. Scopul lor a fost unul persuasiv: Victor Vlad ar fi dorit să prezinte acest album de schiţe Regelui Carol I, ca să obţină o bursă de studiu în Italia. În forma definitivă, *Călătoria bricului Mircea. 1891* (cu 21 de pagini şi 16 picturi) este mai mult o lucrare de pictură, la care sunt adăugate explicaţii pentru a decripta şi completa imaginea locurilor şi a oamenilor fixaţi în culoare. Schiţele au fost publicate sub titlurile *Marina română, Schiţe din călătoria bricului „Mircea*" (în „Dreptatea", 1894, nr. 243, 248, 249, 251, 252, 254, 259), *Călătoria crucişătorului „Elisabeta" din anul 1893* (în „Familia", XXX, 1894, nr. 1, p. 8) şi *Schiţe de călătorie* (în „Luceafărul", 1908, nr. 11-12, p. 248-262). În volum au apărut în 1936, editate de Aurel Cosma jr. şi cu titlu modificat: *Schiţele mele de călătorie*.

Despre Delamarina scria Cornel Ungureanu că este „primul bănăţean artist care a trăit obsesiile plecării, ale mării, ale ţinuturilor exotice, aşezate dincolo. Jurnalele sale de călătorie, încă greoaie (precum cronicile lui Nicolae Stoica de Haţeg), fixează nu doar locurile spre care năzuieşte tânărul (adolescentul), ci şi acel acasă, cu definirile/exaltările lui." (UNGUREANU, 2003, 35) Între departe şi aproape prind contur schiţele lui Delamarina, într-un tip de căutare a echilibrului spaţial, dar şi a celui lăuntric. Oricât pare că e alcătuită din fantasmne, marea alipeşte năzuinţe raţionale şi aspiraţii candide. Oferă generos senzaţia că e iluzorie, deşi poate ascunde o capcană funestă, în timp ce atingerea ţărmului poate căpăta semnificaţia unei pietre de hotar. „Apa Mărei Negre are o culoare verde închis, se prezintă ochiului ca o imensitate de smaragd. Când marea e liniştită şi nu bate nici vântul, înaintarea vaporului seamănă cu zborul patinelor pe ghiaţă. [...] Marea Neagră însă nu e prea des liniştită; suprafaţa sa netedă este atinsă la începutul unei furtuni de o mică adiere, neînsemnată, modestă, care începe a se da pe nesimţitele la joc, ca copilul ruşinos care la început e timid şi la urmă sfârşeşte prin a răsturna totul cu susu-n jos. Suprafaţa liniştită a mărei începe a se încreţi, dând naştere la nişte dungi ce se transformă în valuri cari se leagănă uşor la început, pe tăcutele fără a face gură, în curând însă încep a se mişca mai viu. Se întind, se strâng, se lasă-n jos, se ridică-n sus şi sfârşesc prin a se sparge./ Adierea s-a transformat în vânt, vântul după ce s-a întărit izbeşte în valuri, le umflă, le goneşte; valurile speriate mugesc, plâng, se revoltă, se gonesc unele pe altele şi parcă aleargă toate spre bastimentul ce trece nepăsător înainte, prefăcându-se în spumă albă, albă, uşoară, pe care vântul o duce mai departe." (DELAMARINA, 2016, 134) Era prima călătorie a lui Victor Vlad pe mare, iar schiţele cuprind, pentru prima oară, impresiile unui marinar român plecat pe ape şi meleaguri străine.

De la începutul veacului al XIX-lea datează primele jurnale de călătorie pe uscat. În 1808, Gheorghe Asachi a plecat la Roma pentru a-şi completa studiile. Era un spirit modern al vremilor sale, bine fixat în cultura europeană, iar Roma a devenit miezul coagulant al însemnărilor sale. Despre Roma a scris şi August Treboniu Laurian, iar Ion Heliade-Rădulescu a găsit în Paris sursă de inspiraţie pentru note de călătorie. Cam în aceeaşi perioadă cu Gheorghe Asachi, la început de secol, o delegaţie a boierilor români plecase spre Istanbul – prilej pentru aşternerea unor însemnări. Dinamism occidental şi lentoare orientală: între aceste coordonate polare se va înjgheba istoria

călătorilor români şi a literaturii de călătorie - cu Nicolae Filimon, cu boierul moldovean Dimitrie Ralet şi ale sale *Suvenire şi impresii de călătorie*, cu Heliade Rădulescu, Dinicu Golescu.[1] Dar şi cu Delamarina.

Pe tânărul subofiţer Victor Vlad nu un imbold al nestatorniciei l-a făcut să ia calea mărilor, ci nevoia de a depăşi graniţe. Reale şi iluzorii, deopotrivă. Călătoriile reale veneau în prelungirea plimbărilor imaginare ale cititorului de literatură, dar şi ale creatorului (aşa cum s-au proiectat acestea în scriitură şi desen ori pictură). După cum se vede în fragmentul reprodus mai sus, autorul acestor schiţe e fascinat de posibilitatea dez-limitării. Sau de acea zonă în care delimitările se şterg, topite în orizontul prefacerilor, într-o desfăşurare graduală a suprafeţelor (fluide, evanescente) şi a stărilor (potolite, nestrunite). Profund vizual, Victor Vlad surprinde inclusiv metamorfoza sonorităţilor („valurile speriate mugesc, plâng") în imagine fixată pe retină („se revoltă, se gonesc unele pe altele şi parcă aleargă"). Notaţiile „la cald", ca de jurnal (cum au şi început, de altminteri, *Schiţele...* – prin fixarea reperelor spaţio-temporale, *Constanţa. 17 iulie 1891*) sunt menţinute, prin şuvoiul verbelor la prezent, pe claviatura unor trăiri şi senzaţii faţă de care nu a intervenit distanţarea. „Mai departe" pare să definească avântul tânărului – în sensul transformărilor fecunde, nu al rupturilor nimicitoare.

Viziune a cursivităţii, apa care l-a captivat pe Delamarina are o poezie a ei şi, mai ales, o enormă plasticitate în mişcare. E, totodată, cuibul jocurilor de lumini şi umbre, al sclipirilor şi întunericului, al mlădierilor ispititoare şi forţelor constrângătoare. Iar, peste toate, e întinderea imaginilor răsturnate. Dedublate. Fantasmatice. În apele mărilor a găsit Victor Vlad prilejul oglindirii continue pe drumul „mai departe" - în căutarea propriei identităţi. După cum se ştie, seducţia apelor ascunde inflexiuni ambivalente (BACHELARD, 1995, 55-56), învăluind deopotrivă evoluţia şi ratarea, viaţa şi moartea. O întreagă colecţie de false speranţe şi dezamăgiri, de frustrări, şovăieli şi replieri l-a făcut pe tânărul subofiţer să-şi dorească, neprevăzut, să devină ceea ce nimeni (nici el însuşi) nu şi-a imaginat vreodată – antagonist faţă de aşteptări, însă aderent faţă de natura sa. Aş aşeza opţiunea pentru călătoriile maritime (cu toate împotrivirile acerbe ale familiei) şi nevoia de a însemna, scriptic şi pictural, impresiile faţă în faţă cu evocarea pe care Elie Dăianu (protopop greco-catolic al Clujului şi redactor la „Tribuna") i-o face lui Victor Vlad imediat după moartea lui: „Statură mijlocie, proporţionat, ţinută militară, mândră. În faţă brunet marcat, ochii vii, strălucitori, dar cu o umbră de melancolie, adâncită, ideală… era marinar şi poet… Când am fost la congresul studenţilor din 1894, ţinut la Constanţa, l-am întâlnit la malul Mării Negre. Parcă-l văd şi acum… şi cum mă gândesc la el, nici nu mi-l pot închipui decât la malul mării… Era în firea lui ceva ce se asemăna cu marea, ceva profund, gânditor, melancolic, vast… Ochii lui străluceau ca valul sărutat de un raz[2] de soare, dar privirea lui era adâncă, ca necuprinsa profunzime a mării. Avea vederi generoase, largi. Iar icoana lui întreagă era ca şi cum l-ai vedea în oglinda apei." (Apud BISTRIŢIANU, 1943, XVI)

Consider că obsesia oglindirii în căutarea identităţii (cu cei doi poli ai ei – caracterul şi sinele profund) nu se face, în cazul lui Victor Vlad, numai prin scriitură, ci şi prin confruntarea directă a imaginii anamorfotic profilate pe suprafaţa vălurită a apelor. Ar putea fi o cufundare în propria lui reflexie pentru a izbuti să o înţeleagă şi să o reconfigureze, eliberându-se de presiunea traumatică a unor margini arbitrar trasate şi percepute, dureros, drept injuste.

Imagine şi (dez)echilibru

La întâlnirea dintre apă şi pământ se produce modelarea unei noi geografii. Acolo se cartografiază teritorii, acolo se fasonează imagini – ale lumii, ale individului. Dar şi ale viziunii subtile asupra existenţei. Nu pagini de proză autentică oferă autorul, sec şi fastidios adesea în primele însemnări de călătorie, ci încercări de bună înţelegere a realităţii în care se mişcă – cu tipuri umane, cu obiceiuri şi moravuri, cu culoare locală şi constantă universală. Frugale, oferind simple

[1] O cercetare pertinentă a temei face Mircea Anghelescu în *Lâna de aur, Călătorii şi călătoriile în literatura română*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 2015.

[2] Am păstrat forma de masculin folosită de Al. Bistriţianu.

decupaje descriptive, notele din 1891 relevă o inspiraţie eterogenă: exotismul oriental, agitaţia porturilor, frumuseţea sălbatică a peisajului şi bizareria faunei, stranietatea arhitecturală şi mixajul civilizaţiilor (acesta din urmă, cu precădere în Pireu). De altfel, şi opţiunea pentru termenul de „schiţe" relevă luciditatea lui Victor Vlad, care şi-a asumat la nivel paratextual structura schematică şi lipsită de omogenitate a notaţiilor sale.

Curiozitatea cu care ochiul lui Victor Vlad explorează lumea exterioară face ca scriitura să înglobeze descrieri şi profiluri umane - într-un şir de bulgări care nu vor să crească, ci să se adune laolaltă pentru a acoperi o arie cât mai vastă. Pentru scrisul lui Delamarina, *causa prima* este percepţia imaginii, nu activarea imaginarului. Vederea, nu vedenia. E un observator concis (rece, în repetate rânduri), nici posomorât, nici chinuit de gânduri. „Cineva care n-a mai văzut sau n-a mai auzit nimic despre Constantinopol desigur că şi-ar zice: ‹‹Ce minune de zidiri, ce frumuseţe, şi numai case cu etaje, ce oraş impozant este capitala Turciei!›› Îndată ce însă călătorul pune piciorul pe uscat şi intră în oraş, începe a i se apropia deziluzia. Va vedea într-adevăr că aceste case sunt cu două etaje şi cu trei şi că formează toate la un loc amfiteatrul; dar va vedea, de asemenea, că sunt zidite în cea mai mare parte din lemn şi au, prin urmare, o construcţie nu tocmai de invidiat, de unde rezultă că sunt strâmbe şi stau gârbovite sub greutatea anilor. [...] Clădirile de piatră (acelea cari sunt), la rândul lor, îţi fac impresia unor bolnavi de spital cărora nu li se mai dau doctorii, căci stau nereparate de când s-au pomenit". (DELAMARINA, 2016, 126-127) Nici poetizant, nici relativizant, Delamarina sondează spaţiul pentru a ajunge, indirect, la viaţa celor care îl însufleţesc, la gesturile lor mărunte, la modul lor de a trăi şi de a-şi gândi existenţa: „coboară drumul şi două lungi şi neterminate şiruri de ofiţeri superiori cari, pe lângă însemnatele lor păţanii, n-or fi consumat nici mai neînsemnate cantităţi de cafea turcească, în lunga lor carieră. Modul lor de defilare, pe două rânduri rărite la zece paşi, pasul cadenţat şi mersul „a galea gale" pe cât pare de ciudat, pe atât impune în acelaşi timp. Fiecare se ţine însă altfel: unul are mers de vănător, altul mai gros calcă în felul cocoşului bine îndopat, un altul apoi păşeşte semeţ ca un păun, altul apoi iarăşi mai subţire şi lung ridică picioarele ca barza, unii se leagănă ca raţele şi astfel convoiul ajunge în curtea geamiei, sfârşind şirurile cu câte un maior gros şi mititel care, enervat de tămbălău şi de căldură, face nişte paşi disperaţi pentru a ţine paşii cu ceilalţi." (IBIDEM, 151)

Sedus de senzaţia dez-limitării, sensibil la frumuseţe şi culoare, Delamarina e intransigent cu insignifiantul distonant. Neostenită, privirea critică mereu atentă la detalii, întotdeauna îndreptată spre un derapaj moral sau arhitectural – pus în contrast cu mirarea prilejuită de fragmente paradisiac, cum sunt, bunăoară, grădinile din Chios. Abia creionate, spaţii, mentalităţi, caractere se autodefinesc (printr-un contur, printr-o atmosferă, printr-un gest sau prin relaţia cu istoria), dar se şi lasă analizate - supuse unui exmane dificil, chiar dacă sumar. Plictisul oriental, conturul magic al insulelor greceşti, tăcerea mormântală din Rhodos dau impresia unui început de lume care consună cu propriul sfârşit, ceea ce nu-l face totuşi pe Delamarina să îşi renege preferinţa pentru umor şi ironie. Strecurate printre firele descriptiv-narative, acestea însufleţesc incursiunile în istoria locurilor, reflectarea unor tipuri umane ori înfăţişarea structurii sociale a unui oraş.

Există o convergenţă clară între conţinutul acestor schiţe şi scrisoarea pe care Victor Vlad o trimite mamei lui, din Bucureşti, în 22 septembrie 1891.[3] A împărtăşi cu mama lui experienţa călătoriei pe mare pare a fi scopul principal al acestei scrisori. Oglinda mării odată acoperită, apare necesitatea răsfrângerii pe suprafaţa paginii. Ampla epistolă conţine, în prima ei parte, toate însemnările din călătoria pe mare, pentru ca abia a doua porţiune (mult redusă ca lungime) să aibă un conţinut personal: „Acestea sunt toate porturile pe cari le-am vizitat, în ordinea în care le-am înşirat, mergând direct de la unul la altul (caută-le pe hartă în această ordine). De la Salonic ne-am întors la Constantinopol şi de la Constantinopol la Constanţa ne-a prins în ultimul timp o furtună din cele mai mari şi ne-a suflat afară din program la coastele Bulgariei, lângă orăşelul Balcik, unde am stat ancoraţi trei zile, până s-a linişttit vântul. De aici am plecat la Constanţa din nou, unde am ajuns în ziua de 4 septembrie, seara./ Voiajul mi-a plăcut mult, sunt încântat că am putut vedea cu

[3] Conţinutul integral al scrisorii se află în Victor Vlad Delamarina, *Scrieri*, p. 375-386.

ochii atât locurile vizitate cât şi traiul pe care-l poate duce un ofiţer serios de marină. (Fac abstracţie de modul cum am fost noi trataţi, noi – elevii de şcoală.) Am cam suferit de înghesuială şi de căldură; de răul de mare n-am suferit./ N-a început încă culesul viilor prin Lugoj?/ Mult aş vrea să-l fac vr'odată şi eu pe acas'; poate că voi putea veni ca ofiţer de această sărbătoare." (IBIDEM, 384-386) Trecerea de la regimul tranzitoriu al călătoriei pe mare la o rânduială statornică (terestră) nu i-a adus echilibru, ci i-a sporit nostalgia întoarcerii într-un creuzet în care aşezarea şi metamorfoza se înlănţuie fluid şi paradoxal – aşa cum Victor Vlad n-a mai găsit decât în forţa iradiantă (amplă şi abisală) a mărilor.

Orient, Occident

Alcătuite dintr-o succesiune de părţi narate şi de tablouri, notele din călătoria cu „Elisabeta" includ tranziţia de la evenimente evocate în succesiune şi întâmplări creionate în simultaneitate. Ca la Odobescu (dar cu un rezultat minor), naraţiunea din *Schiţe…* este procedeul care face legătura dintre tablouri. Reproducând episoade din viaţa pe vapor sau povestind, lapidar, file din istoria unor locuri, naraţiunea funcţionează ca liant pentru ceea ce interesează ochiul unui pictor: atributele definitorii ale unor peisaje şi oameni. Mai ales ale oamenilor – care poartă în ei spiritul locului. Iată un fragment relevant: „ Sinope este orăşelul situat pe îngustul gât ce leagă peninsula cu acelaşi nume a coastei nordice din Asia Mică cu continentul. Sinope a fost fondat de asirieni cu mai multe sute de ani înaintea lui Christos. Pe la 780 devine colonie mileză. Mitridate a războit pe aici, Diogene cinicul s-a născut aici./ La 1204 după Christos aparţinu Imperiului de la Trapezunt; la 1461 a fost cucerit de sultanul Mohamed II, de când şi aparţine Imperiului otoman. Pe timpul anticilor greci şi chiar mai pe urmă, se bucura oraşul de o mare importanţă, care a tot decăzut cu încetul şi decade şi acum fără ca cea mai mică intenţie de a readuce oraşul pe calea propăşirei să se ivească./ Uitarea şi nepăsarea asiatică îi este scrisă în frunte bietului Sinope. Ruinele cetăţii se mai înalţă mute dintre acoperişele de lemn de prinprejur./ [...] Pe stradă mai adeseori nici pui de om. Bărbaţii îşi petrec toată ziua la cafenea, pe când femeile stau acasă cu copiii şi lucrează. Numai la Bazar se mai vede puţină mişcare./ Cei răzbiţi de foame rătăcesc a lene de la un vânzător la altul, pentru câte un pepene. [...] Grecii însă cari locuiesc aici se hrănesc ceva mai bine şi, graţie spiritului neguţătoresc, se găseşte câte ceva pentru provizia de hrană ce-o fac vapoarele aici." (IBIDEM, 143)

Ruine şi case: uitare şi memorie. Între aceste două repere se mişcă umanul din Sinope. Între aceşti doi poli pendulează, de fapt, umanul de pretutindeni. Diferenţa o dă stăruinţa urmelor – care nu are de-a face cu contururile exterioare, mai mult sau mai puţin deteriorate. Trăinicia veritabilă a urmelor e direct proporţională cu trezirea sensibilităţii ori cu adâncimea unei imagini. Dacă schiţele lui Delamarina surprind (periodic) vulnerabilitatea memoriei, tot atât de adevărat este că sunt alimentate de încrederea fixării unei imagini în timp şi, totodată, erodate de neputinţa trainicei înşurubări în artă.

Hibrid de fulgurantă naraţiune, amănunte de observaţie şi volute livreşti, însemnările din a doua călătorie relevă lumi contrastante, în care încremenirea şi modernitatea în timp sunt înregistrate, cu egală capacitate de reacţie, de aceeaşi retină. Într-o plimbare prin Constantinopol vede că „neguţătorii toată viaţa şi-o petrec în aceste adevărate viziune, trântiţi sau pitiţi turceşte, sorbind din cafeaua sau narghiuleaua care le stă dinainte. Limba de târg cu trecătorii era o franţuzească schilodită: ‹‹Musie! Musie! – venezisi, trebomarşe!›› Şi, într-adevăr, poţi avea lucruri foarte frumoase pe un preţ nu prea mare, însă e de recomandat mare atenţiune peste tot în Constantinopol, deoarece interesul ce-l pune şiretul turc de a-şi arăta marfa merge mână în mână cu acela de a-şi înşela cât de bine muşteriul." (IBIDEM, 149) Percepţia autorului este că se află într-un mediu alterat şi intră, nedorit, în coliziune cu o tradiţie căreia nu-i găseşte motive de elogii. Se decupează – din descrierile Orientului, dar şi ale Greciei – un cadru istoric, geografic şi mentalitar ale cărui particularităţi îl izolează cumva de Istorie, deşi ar fi avut destule date care să-l fi îndreptăţit să o scrie. E un exemplu paradigmatic al supravieţuirii prin autocopiere şi succesiune de sine.

Uneori, vârstele culturii îşi dau mâna în acelaşi perimetru geografic - cum întâmplă când Victor Vlad ajunge în Taranto, orăsel italian în care vechiul (cu „strade foarte înguste, strânse între

case înalte [...] cari se umbresc tot timpul, una pe alta" şi „ferestrele apărate cu gratii de fier") şi noul (cu hoteluri şi cafelenele) intră într-un dialog peste timp. Alteori (cel mai adesea, de bună seamă), într-o succesiune care confirmă simţul cronologiei, dar dă peste cap percepţia temporalităţii. Mă refer la voiajul din 1894, când, într-un interval scurt, călătorul a trecut de la o cruntă „sărăcie de spirit, de gust [...] şi de stare materială" (IBIDEM, 153), care domina în Chios bunăoară, la strălucirea Veneţiei: „Multe bune şi frumoase am auzit spunându-se de Veneţia, ştiu, cântată de atâţi şi atâţia poeţi, descrisă de atâţia călători, desenată, pictată şi fotografiată de nenumăraţi artişti – ei bine, toate încercările de a reda Veneţia măcar pe jumătate sunt zadarnice şi nimeni altul decât chiar „Regina Mărei" nu e în stare să vorbească sufletului şi să-l farmece cu deplinul adevăr! Suntem ajunşi în canale. Facem drumul pentru a putea ajunge în canalul Giuddeca, ca să ancorăm în faţa Pieţei San Marco, unde ni s-a destinat cu o deosebită gentileţă un loc./ Ce privelişte, Doamne!/ De unde să începi a-ţi sătura ochii?/ Ce nu e frumos în acest loc al farmecului?" (IBIDEM, 153)

Să facem un ocol, întorcându-ne în timp: cu mai bine de cincizeci de ani înainte ca rândurile de mai sus să fie scrise, Costache Negri poposea la Veneţia alături de câţiva prieteni: „priveam spre măreţele palaturi, acum în risipuri, vorbind între noi de slava şi bogăţiile de odinioară"... (IBIDEM, 165)

Culoare, formă şi scrisul ca in-formare

Schiţele rezultate din cea de-a doua călătorie pe mare a lui Victor Vlad (1894) sunt mai elaborate – deşi ating doar în treacăt zona esteticului, printr-o stilizare care-şi pierde repede suflul. De această dată, autorul lor acordă atenţie unor particularităţi de navigaţie ignorate în primele însemnări, dar care acum aduc shimbări în registrul stilistic al notelor (cu „vele", „gabieri", „posturi de manevre", „sburători", „rândunici" ş.a.). De îndată ce crucişătorul „Elisabeta" a ajuns la Sulina, se lasă văzută „marea galbenă şi tulbure, întocmai ca Dunărea care se îneacă acolo". Rapide şi rostite puternic, comenzile ofiţerilor îi fac pe marinari să se repeadă „ca electrizaţi, sus în arborade" (IBIDEM, 135) şi lasă senzaţia că urmează o naraţiune de aventuri - nu fişe de observaţie (e drept, mai complexe decât în 1891). Odată crucişătorul ajuns în apele Mării Negre, „pânzele toate sunt întinse ca toba, vântul le umflă bine. Lemnele scârţâie, frânghiile vâjâie, apa despicată stropeşte cu zgomot şi vasul merge săltând înainte, - înainte! – având direcţia spre Odessa, de exemplu. Nicio piedică, nicio nedumerire. Timpul trece, marea devine din ce în ce mai limpede verde şi uscatul dispare cu totul din vedere. De la un timp, nici păsările de mare nu se mai văd. Cer cu nouri goniţi şi mare cu valuri spumegânde e tot ce vezi. Soarele apune, lăsând nişte dungi roşii nedecise la orizont şi, nu peste mult, îşi ia noaptea neagră domnia." (IBIDEM, 136) Acest fragment ilustrează, cred, contrapunctul sesizabil în însemnările călătoriei din 1894. E un segment descriptiv lucrat stilistic (desigur, cu mijloacele de care dispunea Delamarina), cu o frecvenţă a verbelor dinamice care conferă iluzoriei nemişcări a nopţii o mai mare greutate, dar şi cu figuri fonetice (asonanţa – „scârţâie... vâjâie") şi semantice (epitet, comparaţie) care dau o autentică percepţie a trecerii. Arhitectonic, primele pagini ale schiţelor anticipează (miniatural) structura fugitivă a scriiturii. În acelaşi timp, sunt revelatorii din perspectiva viziunii, lăsând în urmă un simbol care coagulează, nevăzut, celelalte porţiuni ale lucrării – marea.

E de la sine înţeles că abilitatea de acuarelist a lui Delamarina presupunea existenţa unei certe înzestrări vizuale. Dupa cum scris Florin Faifer, autorul schiţelor „vede pictural". (FAIFER, 1993, 5) Dar privirea sa pătrunde într-o operă de artă la fel de bine cum observă natura, locurile, oamenii. Există în *Schiţe...* destule descrieri de catedrale, biserici, sculpturi sau alte forme artistice. Cu atâtea locuri noi pe care le descoperă, cu atâtea scene, artefacte, produse ale artelor şi portrete care îi atrag atenţia, Delamarina recurge uneori la lungi serii terminologice – enumeraţii care îi pun la încercare atenţia şi reflectă disponibilitatea sa de receptare: „Aici vezi oglinzi, pahare, serviciuri, mozaicuri, mărgele, bijuterii, fotografii şi vederi din Veneţia, alături scaune, mese, fotoliuri, lampe, îngeraşi, paiaţe, ‹‹Othello-ii›› şi ‹‹Desdemone››› de lemn sculptat". (DELAMARINA, 2016, 169)

Formă artistică elegantă şi abundenţă informă iscodeşte autorul, sesizând (in)compatibilitatea dintre inetenţie şi rezultat.

Vioiciunea veneţienilor, cartografierea Odessei şi aerul straniu de la Sinope se acumulează într-o proză în care pasajele stângace alternează cu paragrafe bine construite. Gama pe care se lasă orchestrată fraza nu are amplitudinea care ar fi lăsat cuvintele să zboare, orientându-le concludent. Entuziasmele autorului sunt prinse în capcana exclamaţiilor („Ce de bucurie! Ce de veselie! Ce de încercări de bravură!") şi a superlativelor („foarte frumos", „splendid", „superb", „feeric", „neîntrecut" ş.a.) – juvenile, simpatice, generoase, teatrale, dar vide ca expresivitate. Cât despre imaginile care îi atrag atenţia, acestea prind contur, cel mai adesea, prin determinări cu valoare epitetică şi comparativă, extrase din registrul imanenţei: „un bătrân, uscat ca un peşte sărat" , „un arap negru ca o ridiche de iarnă".

Penetranţa vizuală a pictorului nu elimină constatarea notelor acustice. Se întâmplă ca unele secvenţe să pornească de la un stimul auditiv, aşa cum e cel desprins de pe insula Lido: „E o gălagie de gâşte! Bărbaţi, femei şi copii de toate vârstele, în tricouri albe, roşii, galbene, negre, lipite de corp, fac baie la un loc, ţipând şi chiuind ca turbaţii. [...] Ce de spirite şi apropouri galante n-or fi auzind valurile mărei? E nostim de tot! Departe nu se duc decât înotătorii cei buni, ca să arate că ştiu să înoate, mai spre mijloc stă mulţimea gălăgioasă, între cari şi grupuri mai detaşate de domnişoare şi tineri cu costume elegante, la margine de tot, mai mult în nisip decât în apă, petrec copii mici şi diferiţi bancheri cu picioarele scurte şi burta mare, cărora nu le prea surâde apa. Seara se joacă operetă la Lido sau se aude o muzică bună." (IBIDEM, 171) Colorat, dinamic şi zgomotos, personajul colectiv se divizează: sedusă de mare, o parte se lasă dirijată de efluviile unui eros burlesc, în timp ce cealaltă preferă stabilitatea incertă a nisipului. Viaţă este în ambele tabere – cât să trezească suspiciunile şi amuzamentul celui care o scrutează.

S-a sesizat că Delamarina captează culorile ca feerie şi trăieşte jubilaţia estetică cu precădere atunci când fantezia naturii se contopeşte cu imaginaţia artiştilor. (Cf. FAIFER, 1993, 185) Însă intensa bucurie estetică, aşa cum o trăieşte în Italia prin armonia dintre natură şi artă, nu şterge înţelesul etic al vieţii umane şi (ceea ce aş numi) un sindrom al apartenenţei, resuscitat la întoarcerea pe „mândrul pământ al României" (DELAMARINA, 2016, 179). Nu e un estet ca Odobescu, nici un explorator ca Emil Racoviţă, nici un aventurier ca Nicolae D. Ghika-Comăneşti care, în 1895, şi-a însoţit tatăl în Somalia, la o vânătoare de animale exotice. E, în schimb, dedicat construcţiei de sine, prin oglindiri succesive şi complementare.

Sincretisme şi estetica tranzitoriului

Detaliile pe care le strecoară Delamarina par, la un moment, dat, nesemnificative (şi multe chiar sunt fără greutate în ansamblul notelor), dar se întâmplă ca ele să devină sugestive în schiţarea rapidă a unei atmosfere, în sugerarea unei istorii a locului sau în creionarea unui caracter. Practic, autorul trece în revistă frumuseţea şi anomalia, încercând să le înţeleagă pe măsură ce le împărtăşeşte celorlalţi printr-un cod dublu, alternativ – scriptic şi pictural. Cuvânt şi culoare. Sau poveste prinsă în imagine. Descrie apele Bosforului şi le pictează totodată, conturează un bazar în două limbaje (literar şi plastic), înfăţişează cazarma din Scutari în câteva întorsături de condei, dar o şi transpune în culoare. Se opreşte îndelung, prin cuvinte, asupra chipurilor din Turcia, încercând să le descopere particularităţile (fizice, dar şi mentalitare), iar în acelaşi timp decupează, în acuarele, un şir de portrete de militari şi civili – cel puţin interesante prin exotism şi expresivitate. Cele două limbaje nu se confruntă, nu se înfruntă şi nu intră într-o competiţie inutilă. Inserţiile de culoare funcţionează într-un orizont al sincretismelor. O comunicare dublată (sau de-dublată) propune Delamarina în schiţele sale. Intuieşte (dacă îmi e îngăduit să lansez această ipoteză) un spaţiu al multiplicărilor, al pluralităţii convergente – într-o epocă aflată (încă) în zodia pozitivismului. Dacă textul este denotativ, imaginea plastică e mai degrabă conotativă. Acuarele lui stau sub semnul delicateţii. Al transparenţelor. Al luminii filtrate, umbrite. Culoarea caută specificul, nu generalul. Redă vulnerabilitatea, nu tăria. Aceasta este, cred, linia definitorie a schiţelor – loc de întâlnire a artelor: emancipează fragilitatea, în raport cu autoritatea. Dacă ne raportăm la perspectiva lui Matei

Călinescu (Cf. CĂLINESCU, 2005, 18-19), am putea conchide că, prin viziunea (sau estetica) tranziţiei (sau tranzitoriului), prin frumosul fragilităţii şi al vremelniciei, Delamarina intuieşte zorii modernismului.

Bibliografie

ANGHELESCU, Mircea, *Lâna de aur, Călătorii şi călătoriile în literatura română*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 2015.

BACHELARD, Gaston, *Apa şi visele. Eseu despre imaginaţia materiei*, Bucureşti, Editura Univers, 1995, p. 55-56.

BISTRIŢIANU, Alexandru, *Doi scriitori bănăţeni: Victor Vlad Delamarina şi Ioan Popovici-Bănăţeanul*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1943.

CĂLINESCU, Matei, *Cinci feţe ale modernităţii. Modernism, avangardă, decadenţă, kitsch, postmodernism*, ediţia a doua, revăzută şi adăugită, traducere din limba engleză de Tatiana Pătrulescu şi Radu Ţurcanu, postfaţă de Mircea Martin, Iaşi, Editura Polirom, 2005.

DELAMARINA, Victor Vlad, *Scrieri. Poezii, proză, corespondenţă*, Ediţie critică, text stabilit, studiu introductiv, tabel cronologic, notă asupra ediţiei, glosar, note, bibliografie, anexe şi opinii critice de Graţiela Benga-Ţuţuianu, Editura David Press Print, 2016.

FAIFER, Florin, *Semnele lui Hermes. Memorialistica de călătorie (până la 1900) între real şi imaginar*, Bucureşti, Editura Minerva, 1993.

MUNTEANU, George, *Victor Vlad Delamarina şi arta lui*, „Orizont”, 1970, nr. 7, p. 80.

UNGUREANU, Cornel, *Geografia literaturii române, azi*, vol. IV, *Banatul*, Piteşti, Editura Paralela 45, 2003.

PSYCHOANALYTIC ASPECTS IN CAMIL PETRESCU'S WORK

ASPECTE PSIHANALITICE ALE OPEREI LUI CAMIL PETRESCU

Cristian ARHIP,
Universitatea de Medicină şi Farmacie „Gr. T. Popa" Iaşi
cristianarhip@hotmail.com
Odette ARHIP,
Universitatea Ecologică Bucureşti
arodette@live.com

Abstract
The present contribution highlights a few possible psychoanalytic aspects of Camil Petrescu's work which were denied by many previous researchers. It also underlines the important fact that the Romanian author was aware of all modern European contributions in this field. His interest is obvious or subtle. Even the personal writings reveal a keen insight which points out the same concern. The chosen examples prove our attempt to advance an interpretation from this perspective. It also puts another new and latter-day light on his important work, one of the most interesting in Romanian literature of the 20th century.

Rezumat
Prezenta contribuţie evidenţiază posibile aspecte psihanalitice în opera lui Camil Petrescu, aspecte care au fost negate de către numeroşi cercetători. Aceasta subliniază de asemenea un fact important şi anume că autorul român era la curent cu toate aceste preocupări moderne de abordare şi la modă în Europa. Chiar şi în paginile cu un caracter strict personal se recunoaşte această preocupare constantă. Exemplele alese dovedesc punctul de vedere avansat în prezenta lucrare. Totodată, o asemenea interpretare adaugă o lumină nouă asupra operei unuia dintre cei mai importanţi scriitori ai literaturii române din secolul XX.

Key words: *psychoanalytic, modernity, subconscious, character, literature*

Cuvinte-cheie: *psihanalitic, modernitate, subconştient, personaj, literatură*

Cu riscul de a fi prea tranşanţi, vom afirma că imposibilitatea de a interpreta opera lui Camil Petrescu din perspectiva psihanalizei denotă prejudecăţi şi false pudori ale criticii din perioada comunistă. Constrângeri ideologice de tot felul îngrădeau accesul la lucrările fundamentale ale lui Freud, Marie Bonaparte, Ch. Baudoin, G. Bachelard sau Charles Mauron. Este drept, acestea circulau în original sau în traduceri parţiale, dar nu erau speculate benefic ca modalitate de investigare a unor opere fundamentale ale literaturii române.

Cu referire la Camil Petrescu, şi în acest caz se pot semnala abateri, unii comentatori întrezăresc şansele psihanalizei, dar afirmaţiile lor au un caracter constatativ, de suprafaţă. Liviu Petrescu, de exemplu, observă că temperamentul contradictoriu al autorului *Ultimei nopţi...* e rezultatul refulărilor generate de asimilarea unor lucrări de aleasă erudiţie şi făcând parte din domenii extrem de variate (filozofie, literatură, estetică, teatrologie etc.). Mai subtil ni se pare punctul de vedere exprimat de Marian Popa. El speculează inteligent condiţia de copil orfan a lui Camil Petrescu şi constată că frustrarea produsă de inferioritatea socială e surmontată de ascendentul libertăţii omului lipsit de tutelă. Lumea, societatea, sunt considerate ca un cumul de obstacole şi, depăşindu-le, scriitorul devine iremediabil un damnat al libertăţilor absolute. Marian

Popa nu ezită să pună în discuţie „condiţia bastardului" şi, dacă ar fi avut cunoştinţă de studiul lui Marthe Robert – *Romanul începuturilor şi începuturile romanului,* tradus la noi cu unsprezece ani mai târziu decât data apariţiei monografiei sale, probabil că ar fi aprofundat o atare perspectivă.

În rest, atât cât ne-am putut da seama, exegeza camilpetresciană postbelică s-a cantonat în a afirma că un autor ale cărui deziderate sunt luciditatea, intuiţia, nota de autentic şi conştiinţa, nu are a da seama în faţa tenebrelor inconştientului. Din multe puncte de vedere, afirmaţia ne apare îndoielnică. Un studiu recent consacră caracterul relativ al patosului lucidităţii, care rămâne valabil numai intre limitele operelor de factură teoretică. Acesta diseminează doar provizoriu în ficţiune, întrucât moralitatea de necontestat a personajelor – narator îl susţine, dar îl şi estompează.

Apoi, privind lucrurile dialectic, acolo unde conştiinţa, dublată de luciditate, devine manifestă, „stânca veche a inconştientului" îşi face şi ea simţită prezenţa. *Sinele,* noţiune predilectă a psihanalizei jungiene, este un conţinând, în care procesele conştiente şi cele inconştiente, prin *discordia concors*, nu se exclud, ci se completează unele pe altele într-un tot. În chip identic, insolitul operei unuia dintre cei mai importanţi filosofi ai universului imaginar, G. Bachelard, rezidă, în accepţia lui Georges Poulet şi Jean Starobinski, în felul cum aceasta decelează un raport de determinare intre lumea conştiinţei şi cea a imaginarului imanent vieţii psihice. Însă, de la Bachelard încoace nu se mai poate vorbi despre imaterialitatea conştiinţei, după cum devine dificil să o percepi altfel decât prin straturile de imagini care se suprapun în ea.

Aproape obsesiv, cei care încercau să marginalizeze valenţele demersului psihanalitic invocau eseul *Noua structură şi opera lui Marcel Proust,* scriitorul manifestându-şi aici mefienţa în legătură cu posibilităţile freudismului de a sonda psihicul uman şi, implicit, domeniul literaturii. E însă foarte probabil ca autorul *Tezelor şi antitezelor* să nu fi asimilat, până la acea dată (1936), conceptele fundamentale ale medicului vienez, mai ales că eforturile sale erau conjugate spre redactarea lucrării de doctorat intitulată *Modalitatea estetică a teatrului,* susţinută şi publicată un an mai târziu. Şi dificultăţile nu se opresc aici. Ambiţionând să cerceteze un domeniu care scapă de multe ori de sub controlul raţionalului, Freud, Jung şi ceilalţi care îi urmează construiesc o reţea terminologică vastă. Conceptele sunt explicate, dar, nemulţumiţi, după alte experienţe adaugă altele, cele vechi nu îi mai satisfac, definiţiile se îmbogăţesc cu nuanţe noi. E cazul unor noţiuni precum inconştientul (din care se desprind inconştientul personal şi cel colectiv), sinele şi sineificarea (sinonimă cu individuaţia), *persona*, anima, imaginea şi imaginarul, asupra cărora Jung a considerat că e cazul să revină până spre sfârşitul vieţii sale. Prin acumulări succesive, psihanaliza se converteşte, din unghiul de vedere al limbajului uzitat, într-o mitopoieză, limbaj mitic adiacent, sau măcar limbaj metaforic. Inhibantă, până intre anumite limite, ne apare o altă constatare. Lectura de factură psihanalitică implică o dublă competenţă: în teoria şi critica literară pe de o parte, şi în aprofundarea unor texte din domeniul antropologiei, filozofiei imaginarului şi psihocriticii, foarte numeroase şi generoase în sugestii, dar aproape imposibil de adus la un numitor comun. Chiar şi eclectic fiind, criticul, în tentativa de a da o notă originală interpretărilor operei literare are sentimentul bizar al unei investiri personale inconştiente. Şi asta pentru că este interesat de inconştientul Autorului. Ciudata osmoză duce la o stare deconcertantă de incompletudine, de perpetuă neîmplinire euristică.

Revenind la autorul nostru, să remarcăm că exegeza interbelică s-a dovedit mult mai receptivă la şansele freudismului de a decoda romanele camilpetresciene, mai ales *Patul lui Procust.* Unii cronicari întrezăresc în Ladima tipul nevroticului, după cum Fred Vasilescu se înscrie într-o tipologie mai aparte prin feminitatea lui exacerbată. Cele două caractere devin, astfel, pasibile de a figura într-o fişă medicală psihiatrică: „Altfel suferă însă Fred Vasilescu. El n-ar putea să fie niciodată superior durerii sale, ca Ladima. *E predispus – Ladima e predestinat* – unor boli sentimentale mai mari, mai puţin ruşinoase, cu efecte mai mici. Poate că, având un caracter feminizat, deci normal, deosebit, aşadar, de cel al lui Ladima, chinuit de tenebrele îndoielilor, conştient de inutilitatea existenţei sale, dezgustat de noianul prin care păşeşte către nimicire, către ce are viaţa mai frumos şi etern, moartea. În ce priveşte pe George Demetru Ladima, numai o fişă psihanalitică ar fi suficientă pentru rezolvarea problemelor sufleteşti pe care le pune şi pe care un

cercetător de viaţă de profunzimea d-lui Camil Petrescu l-a găsit nu în apartamentele unui ospiciu, operaţie de două ori mai uşoară, ci l-a aflat respirând acelaşi ozon cu noi, care desconsideră aceste rare, dar învecinate, exemplare de inegalitate între spiritul avid şi cosmosul imperfect, nedezlegat, înveninat." (ROBOT, 1981, 439).

Că o asemenea abordare se dovedeşte operantă, ne-o demonstrează câteva secvenţe din beletristica şi jurnalul lui Camil Petrescu. Nu s-a remarcat, măcar în treacăt, că d-na T. ia loc, în două rânduri, pe divanul psihoterapeutului. În perioada de gestaţie a romanului „Patul lui Procust" (1926-1928), şcoala lui Freud câştiga tot mai mulţi adepţi: „Ruptura, provocată apoi subtil şi brutal de mine, chiar în vremea acestei exasperări, i-a agravat net patologicul tulburării, până când, nemaiputând umbla pe stradă, din nelinişte nedefinită, a intrat într-un sanatoriu din Viena" (PETRESCU, 1975, 190). Tot aici, eroina îşi va găsi un vremelnic refugiu după moartea neaşteptată a lui Fred Vasilescu. Într-o însemnare din *Note zilnice,* autorul recunoaşte, după un hiatus de memorie, că personajele feminine par a se înrudi, iar explicaţia nu o găseşte decât în latenţele inconştientului: „E un fel de cronică asemenea cu aceea din *Mioara,* în care … şi aici nu-mi amintesc numele personajului, dar după puţină ezitare, Ema … şi către d-na (şi iată ceea ce e ciudat), căci Ema seamănă cu Emilia din *Patul lui Procust.* Niciodată n-am remarcat asta. Femeile astea sunt din aceeaşi familie… *Există probabil elaborări subconştiente.*" (PETRESCU, 1975, 115).

E nevoie de o sistematizare riguroasă şi nuanţarea unor idei convingătoare din care să rezulte clar că psihanaliza deschide posibilităţi de cercetare a operei unui scriitor total precum Camil Petrescu. Deocamdată, ne mulţumim să observăm că „oglinda este disponibilă", secvenţă metaforică prin care Starobinski valida oportunitatea metodei într-un anumit context ficţional. Iar Serge Doubrovsky este cel care stipulează avantajele oferite de o atare grilă de lectură. Dacă opera literară este produsul imaginaţiei şi afectivităţii unui scriitor, dacă acesta îşi trăieşte plenar existenţa în interiorul cărţii, atunci ce altă cale decât cea a psihanalizei este mai recomandabilă ? Psihanaliza, prin chiar năzuinţele sale (consideră Doubrovsky), devine un sistem autonom dorit ideal, de decodare a imaginarului. Lucrarea aceasta era menită să dezamorseze polemica dintre reprezentanţii „Noii critici" şi R. Picard, care în *Nouvelle critique ou nouveile imposture,* se situa pe poziţia pozitivismului lansonian şi afirma cu maliţie că psihanaliza şi tematismul îşi centrează atenţia pe anumite zone ale operei şi biografiei greu de verificat. Răspunzând indirect acestor obiecţii, Doubrovsky va reafirma răspicat că Opera, în ansamblul ei, rămâne obiectul de studiu al unui exeget, şi nu autorul. Traseul de urmat este dinspre operă spre scriitor pentru ca, în final, să redescoperim opera. Întotdeauna, susţine criticul, vor exista opere fără autor, dar scriitori fără operă sunt de neconceput. În fine, nu pot fi ignorate subtilele nuanţări pe care el le face trasând distincţii de necontestat între imaginar şi fictiv. Preluând o idee freudiană, el consideră visul ca un cifru al unei stări existenţiale dominate de sentimentul plenitudinii.

Există suficiente date pentru o psihanaliză de tip existenţialist care, în accepţia noastră, nu poate fi aplicată în opera camilpetresciană decât dinspre textele cu tentă autobiografică (jurnalul, fragmente disparate din *Doctrina substanţei,* ca şi confesiunile din câteva interviuri şi conferinţe) spre lumea ficţiunii. *Notele zilnice* ne apar de o aparent dezarmantă monotonie, notaţiile alternând între privaţiuni materiale şi idiosincrazii literare. Lectorul avizat nu poate trece cu vederea o serie de amănunte dintre cele mai bizare. Însemnările au un caracter discontinuu, luni şi chiar ani întregi Camil Petrescu nu notează nimic. E de presupus, şi aici Mircea Zaciu are dreptate, ca scriitorul să se refugieze în intimitatea jurnalului numai în anumite momente de criză existenţială: Pentru autor, jurnalul devine o formă de remisiune a propriilor stări nevrotice. Şi nu numai atât. Ele capătă o stranie luminozitate fosforescentă la nivel caracterologic, mai ales în ceea ce-l priveşte pe Ladima. În 1928, scriitorul nu consemnează nimic în *Note zilnice* dar, ceva mai înainte, ţine să precizeze că acesta va fi cu certitudine anul sinuciderii sale. Conform comentariului lui Fred Vasilescu, adevărat martor ratificator al celor întâmplate, acesta este

şi anul dispariţiei lui Ladima. Eroul şi creatorul său sunt măcinaţi de aceleaşi obsesii: „Sau mai bine sub influenţa unei lecturi recente: om aruncat de viu în templul ploşniţelor" (PETRESCU, 1975, 39). Prin intermediul unei scrisori, Ladima îi mărturiseşte Emiliei că, dezgustat de viaţă şi de eşecurile care par că nu se mai sfârşesc, meditează îndelung pe marginea unui vers din poezia lui Rimbaud: „Des serpentes géants dévorés par de punaises."

Gilbert Durand punea în legătură nostalgia nudităţii din creaţiile lui A. Gide şi H. Hesse cu o certă propensiune suicidară: „Goliciunea este pentru ei (Gide şi Hesse) «sfârşitul dezbrăcării», când toate veşmintele sociale au fost scoase…, veşminte care te fac mai ales la fel ca toţi ceilalţi, deoarece purtăm toţi aceleaşi haine. Amăgire la fel de perfidă ca deşertul, fiindcă nu vrea să vadă faptul că omul gol poartă şi el aceeaşi piele ca şi celălalt!… Atunci trebuie mers şi mai departe «dar trupul nu este oare şi el ultimul veşmânt, ultimul veşmânt de care trebuie să te despoi pentru a fi»? De unde temele suicidare la Gide, de unde apologurile ascetice la Hesse…" (DURAND, 1998, 265). Imposibilitatea celor doi romancieri de a se lăsa pătrunşi de Celălalt (al cărui avatar nu-i altul decât femeia) era explicată de antropologul francez prin predispoziţia lor spre homosexualitate. Situaţia se schimbă în cazul lui Camil Petrescu: deşi misogin convins (dar oare misoginia nu e rezultatul unei homosexualităţi refulate?) el este creatorul unora dintre cele mai frumoase şi ostentativ descrise nuduri din literatura noastră. Nu e nici un paradox aici, fiindcă Fred Vasilescu, *alter-ego* al romancierului, o caricaturizează în exces pe Emlia, notând cu voluptate fiecare unghi al corpului ei. Şi asta pentru că scrisorile lui Ladima nu-şi dezvăluie toate nuanţările necesare decât în prezenţa femeii dezbrăcate, nuditatea fiind aici o formă de cunoaştere complementară, dar şi eidetică, de captare a unei esenţe care transcende existenţa cotidiană: „Emilia s-a întors, îşi scoate chimonoul, căci e cald. O aşteptam, căci îmi dau seama că scrisorile îşi capătă înţelesul, numai când ea le comentează şi opune şi punctul ei de vedere…" (PETRESCU, 1975, 119). Prietenul dispărut tragic, dar pe care îl simte încă aproape, ca şi actriţa dezbrăcată fizic şi sufleteşte, îi inoculează lui Fred gândul sinuciderii. „Întâmplarea de fapte şi oameni" din după-amiaza de august e prefigurarea destinului său. Nimic neaşteptat în faptul că acesta se va desăvârşi în *Epilog II.*

Personajele din romanele sale sunt personalităţi puternice, cu o bogată viaţă interioară. E o afirmaţie de acum banală, pe care însuşi autorul a sublimat-o în interviul *O oră cu Camil Petrescu,* acordat lui Matei Alexandrescu şi publicat în *Facla,* nr. 738 din 17 iulie 1932. „Romanul nu poate fi decât o întâmplare cu oameni excepţionali. Ciocnirile intre cotigi n-au nici o importanţă; cele dintre maşini mari, dintre locomotive, zguduie." De actualitate aici nu e ce spune cel intervievat, ci cum o spune, într-un limbaj deopotrivă alegoric şi metonimic. Aşadar, ciocniri între maşini mari sau locomotive. Ele contează! De ce Fred Vasilescu se află mai tot timpul la volanul unui bolid sau la bordul unui avion supraîncărcat cu benzină? Animator al aviaţiei şi automobilismului, Camil Petrescu transferă propriile pasiuni eroului său. Există, după cum remarca Maria Vodă Căpuşan o poetică a numerelor mari, ca şi imagini ale maşinismului în textele camilpetresciene: „Insolită aici (în *Suflete tari,*) într-o lume de texte citite şi trăite, imaginea maşinismului; dar ea o luminează pe cea precedentă." (CAPUSAN, 1988, 82). Ca un excurs, credem că replica lui Andrei Pietraru, citată de criticul clujean (Cu o semnătură se realizează destinul unui om, cu un ac întors poţi porni prin toate roţile şi nicovalele dintr-o uzină…"), s-ar fi pretat la o succintă comparaţie cu pictura lui Fernand Léger, în care oamenii apar reprezentaţi prin pârghii, scripeţi şi roţi dinţate. Din nou, elemente ale biograficului încep să interfereze creaţia pentru că în *Ultima noapte…* zgomotul produs de obuze este asemuit cu o ciocnire între locomotive; „în clipa asta am avut impresia că s-au ciocnit două locomotive, cu un zgomot de iad, şi am văzut cele două căruţe crescute într-un munte de fum." (PETRESCU, 1979, 275) şi tocmai aceste zgomote au provocat, pe front, surditatea combatantului, infirmitate frustrantă ce a făcut din Camil Petrescu un retractil în societate. Să admitem, oricum, că oamenii excepţionali, pe care şi-i doreşte autorul, nu pot trăi decât dublaţi de o energie psihică (libido, în accepţia lui Jung) pe măsură.

O atare fascinaţie a masivităţii şi maşinismului devine congruentă cu una din imaginile care l-au frământat pe scriitor de-a lungul vieţii: „Dealtfel, şi ca literatură imaginea trenului deraiat din cauza omizilor nu m-a părăsit. Tren deraiat din cauza omizilor." Prin suprapunerea cu textul din

interviul-manifest, apare limpede că trenul (locomotivă) conotează o tipologie puternică. Mai dificilă e simbolistica omizii. Pentru psihologia colectivă, aceasta scoate în evidenţă o condiţie larvară, nedesprinsă de sinele universal, mai concret o prelungire a devenirii. Secvenţa obsedantă, în întregul ei, este de o tulburătoare complexitate şi desemnează două concepte fundamentale din psihanaliza lui C.G. Jung: *sinele* şi *individuaţia.* Vom încerca să surprindem doar câteva repere ale acestor noţiuni, asupra cărora cercetătorul elveţian a revenit în nenumărate rânduri în voluminoasa-i operă: „Ca noţiune empirică, sinele desemnează întreg cuprinsul fenomenelor psihice ale omului. El exprimă unitatea şi totalitatea personalităţii. În măsura însă în care aceasta este, în virtutea participării ei la inconştient, doar parţial conştientă, noţiunea de sine este de fapt în parte empirică şi în parte un *postulat.* Cu alte cuvinte, ea cuprinde cognoscibil şi incognoscibil, respectiv ceea ce încă nu este cunoscut. Aceste calităţi sinele le are în comun cu foarte multe noţiuni de ordinul ştiinţelor naturii, care sunt mai mult *nomina* decât idei. În măsura în care totalitatea constând din conţinuturi atât conştiente cât şi inconştiente este un postulat, noţiunea ei este *trascendentă;* ea presupune de aceea că factorii inconştienţi decurg din cauze empirice şi caracterizează astfel o esenţă doar în parte descriptibilă, în parte însă *pro tempore* incognoscibilă şi nelimitabilă.” (JUNG, 1997, 513). Jocul reversibil dintre empiric şi postulat, dintre cognoscibil şi incognoscibil, ca şi între limitat şi nelimitat, este astfel sublimat in simbolul omizii, fiinţa deopotrivă nearticulată şi subliminală. La polul opus, trenul devine o metaforă abisală pentru procesul de cristalizare şi particularizare a individului, cu precădere în latura sa psihologică, oferindu-i specificitatea şi împlinirea ca personalitate. Acest mecanism formativ e tocmai individuaţia: „Noţiunea joacă un rol nu lipsit de importanţă în psihologia noastră. Individuaţia este, în genere, un proces de formare şi particularizare a individului, în special de dezvoltare a individului psihologic, ca fiinţă distinctă de ansamblu, de psihologia colectivă. Individuaţia este deci un *proces de diferenţiere,* al cărei ţel stă în dezvoltarea personalităţii individuale. Individuaţia este o necesitate firească în măsura în care frânarea ei prin reglementări excesive sau chiar exclusive, potrivit normelor colective, ar prejudicia grav activitatea vitală a individului. Individualitatea este însă deja dată fizic şi fiziologic, de unde şi expresia ei psihologică corespunzătoare. O *frânare considerabilă a individualităţii presupune de aceea o mutilare artificială.* Este fără doar şi poate că un grup social alcătuit din indivizi estropiaţi nu poate fi o instituţie sănătoasă, viabilă în timp; căci doar acea societate care îşi poate conserva coerenţa internă şi valorile colective, acordând totodată individului maxima libertate posibilă, are şanse de viaţă durabile.” În ultima sa parte, definiţia explică într-o oarecare măsură, semnificaţia titlului romanului *Patul lui Procust.* Chiar dacă au parcurs etapele firesti ale individuaţiei, eroii din ficţiune sunt nivelaţi, uniformizaţi de o societate ale cărei valori n-au fost cristalizate în mod corespunzător.

Pentru a fi mai expliciţi, vom considera componenta absconsă, inconştientă din interiorul sinelui ca fiind *increatul,* iar individuaţia un tip specific al *creatului.* Creatul şi increatul sunt noţiuni frecvent întâlnite în antropologie. Trenul deraiat de omizi reflectă nu atât desfacerea, cât procesul în desfăşurare al desprinderii creatului din increat. în antropologie. E *Timbrul* lui Ion Barbu din etapa ermetică (acea piatră în rugăciune ce se despoaie din humusul primordial, prin medierea latenţelor orfice), sau chiar energetismul teluric din cea parnasiană *(Lava, Banchizele, Copacul).* Câteva exemple din volumul *Din versurile lui Ladima* sunt ilustrative: *„Felie de noroi e ciclul meu, /* Spre capătul carent răzbat cu greu /” (PETRESCU, 1998, 113) sau „Dar iezerele unul lângă altul sute, / Când râd arhipelagurile lumii mute / *Gheyserii lungi lumina descompun /* Ca munţii de cristal şi alaun //” La Camil Petrescu forţa orfică se converteşte într-o *axis mundi,* prin care teluricul şi celestul se contopesc: „Azvârle orgile planetei jerbe grele / De imnuri spre spiralele de stele…/”

Extinzând comparaţia, Lapona Enigel se înscrie în paradigma eroilor solari, ca şi cuplul Fred – d-na T., plenitudinea lor sufletească devenind manifestă mai ales în prezenţa luminii: „Nu ştiu cum să spun, aşa anapoda, uite am impresia că Emilia n-a privit niciodată un răsărit de soare (şi poate ar trebui să fac cu ea un zbor în zorii zilei)…” Fără covoare pe parchetul foarte lucios, cu pereţii goi şi de un alb imaculat, cu două ferestre mari la care draperiile lipsesc, odaia d-nei T. stă sub semnul transparenţei absolute, e „o adevărată baie de lumină”, după expresia protagonistei. În

aceeaşi tipologie derivată din arhetipologia eroului solar poate fi încadrat şi Danton. Considerând că idealurile revoluţiei fuseseră în mare parte realizate, el îşi descătuşează hedonismul, ce-i este funciar, şi trăieşte frenetic alături de tânăra lui soţie, Louise, undeva la ţară, în ţinutul Arcis. Conflictul cu Robespierre e însă ireconciliabil, anticipă şi acceptă ca o fatalitate cuţitul ghilotinei, singurul regret fiind legat tocmai de existenţa tihnită, solară: „Danton: că în clipa când voi pune piciorul pe scara eşafodului, să nu te văd (halucinat) pe tine venind la Arcis pe potecă, (respiră greu) prin soare, să mă chemi la masă…" (PETRESCU, 1981, 284).

Procesul în desfăşurare al desfacerii din increat traduce, în termeni filozofici, prelungirea devenirii. Nu stă sub semnul aleatorului intenţia lui Fred Vasilescu de a bate recordul de distanţă, în zbor. Inconştientul creator al autorului lucrează după o logică specifică, aerul şi dorinţa de a zbura fiind voluptăţi ale libertăţii şi, în subsidiar, ale mişcării şi sexualităţii: „Trebuie oare să subliniem faptul că în imperiul imaginaţiei epitetul cel mai apropiat de substantivul *aer* este epitetul liber? Aerul natural este aerul liber. Va trebui deci să fim de două ori mai prudenţi în faţa unei eliberări rău trăite, în faţa unei adeziuni prea prompte la lecţiile aerului liber, *ale mişcării aeriene eliberatoare.*" (BACHELARD, 1997, 12). Sexualitatea (care include şi spiritul de seducţie) e o constantă a eroului: „Are cele mai frumoase femei din Bucureşti", îi spune un gazetar Autorului. În legătură cu nostalgia libertăţii, nu este exclus ca tocmai aceasta să fie o explicaţie a gestului de a o evita sistematic pe d-na T., după cum aceeaşi tentaţie i-ar fi putut insinua gândul sinuciderii. În *Tratat de descompunere* ca şi în alte lucrări, Emil Cioran făcea elogiul sinuciderii ca gest superior al unei voinţe eliberatoare specific umane. Aviatorii înşişi, dacă se dedică cu pasiune profesiei, ascund, înlăuntrul fiinţei lor, un destin suicidar. Constatarea e făcută chiar de către Camil Petrescu, în *Epilog II:* „De ce n-aş spune că gândul unei sinucideri amânate îndelung nu mi se pare incompatibil cu întâmplările din urmă. (Şi mai e şi faptul că e foarte greu să ştii dacă un aviator, dintre aceştia, care încearcă totul, definitiv, la început de tot nu e îndemnat cumva şi de isonul unui gând de sinucidere. Căci Fred Vasilescu începuse pilotajul din 1926.)" (PETRESCU, 1979, 336).

Din nou remarcăm câteva similitudini menite să demonstreze pactul nescris pe care autorul îl stabileşte intre propria-i biografie şi creaţie. în 1926, Camil Petrescu schiţează primele proiecte din viitorul roman *Patul iui Procust.* Zece ani mai târziu, constată că amintirile despre cursurile de aleasă erudiţie ale profesorului P.P. Negulescu au devenit pentru el de o tulburătoare senzualitate. Dascălul, pe care l-a preţuit până la adoraţie, este asemănat cu un instructor de zbor care îşi iniţiază elevul în cele mai dificile manevre ale pilotajului: „Aceste expuneri austere rămân printre amintirile cele mai straniu sensuale ale experienţei mele intelectuale. Încercam sentimentele de ameţeală, de vie nelinişte şi admiraţie, pe care le încearcă probabil elevul-pilot când, în lecţiile ultime, maestrul său îl poartă la înălţimi mari, în jocuri de aripi, în răsturnări acrobatice, în alunecări şi reveniri vertiginoase" (PETRESCU, 1936, 151). Pentru creator, zborul semnifică deopotrivă aventură erotică ca şi elevaţie spirituală, creaţie în deplină libertate, ceea ce anticii numeau *ascensio spintualis.* În capitolul *E tot filozofie…* lecţia de gnoseologie, pe care Ştefan i-o oferă răbdător Elei, sfârşeşte într-o pasională îmbrăţişare.

Aerul şi al treilea element al său, mişcarea, creează, filtrate prin conştiinţa auctorială, un flux al memoriei care mistuie gândul aceluiaşi Fred, el transferând ceva din propria-i mobilitate unui personaj inerţial, precum Valeria: „Aş vrea să spun ceva, dar gândurile s-au depărtat de mine că trebuie să le trag înapoi ca pe nişte balonaşe captive, cărora, dându-le liberă sfoară, s-au lipit de tavan… Şi uitând că se întorsese la punctul iniţial al vizitei, răpită, de timp şi de amintiri, duduca Valeria, tot în picioare, a devenit foarte mobilă" (PETRESCU, 1975, 62).

S-ar releva, astfel, în procesul în evoluţie o altă dominantă: coexistenţa staticului cu dinamicul. Emilia ar fi o exponentă a primeia dintre ele (corp plinuţ „ca un ospăţ de carne", o piele întinsă, imobilă ca injectată cu parafină şi o gândire anchilozată, plată). La polul opus se află d-na T., a cărei mobilitate stă sub semnul fluidului: „zâmbea cu fluiditate şi cu o participare totală, vag îndurerată, ca de obicei." Derivă astfel caracterul proteic al personajului, femeie frumoasă şi rafinată pentru unii, insignifiantă pentru alţii. De aici şi aureola de mister în care o învăluie autorul. Apa, în cel mat înalt grad element al inconştientului feminin, simbolizează forţele psihice cele mai

absconse. Apa ar fi: un „element mai feminin şi mai uniform decât focul, element mai constant care reverberează cu forţe omeneşti mai ascunse, mai simple, mai simplificatoare.” (BACHELARD, 1997, 9). Căutând cu obstinaţie autenticul, Camil Petrescu recurge, mai ales în romanul *Patul lui Procust* la nenumărate comparaţii, ca o încercare de racordare a ficţiunii sale în real. De foarte multe ori, comparaţia include elementul acvatic şi, contrar intenţiei, efectul narativ este invers: în loc de o conversie a „lumii ficţionale” la realitatea concretă se resimte o glisare a povestirii către imaginar. Am precizat deja avertismentul dat de Doubrovsky, de a se comite imprudenţa de a confunda fictivul cu imaginarul. Pentru C.G. Jung, conceptul de imaginar stă în strânsă legătură cu imaginea şi conştiinţa, aceasta la rândul său, fiind un *conţinând* care cuprinde şi inconştientul: „Când vorbesc în această lucrare de imagine, am în vedere nu copia psihică a obiectului exterior, ci mai degrabă o reprezentare provenind din domeniul terminologiei poetice, anume *reprezentarea imaginară* care se referă doar indirect la percepţia obiectului exterior. Ea se bazează mai degrabă pe activitatea imaginară a inconştientului; se manifestă în conştiinţă ca produs inconştient, şi anume mai mult sau mai puţin subit, oarecum ca o viziune sau ca o halucinaţie, dar fără caracterul patologic al acesteia, adică fără a face parte vreodată din tabelul clinic al unei boli. Imaginea are caracterul psihologic al unei reprezentări imaginare şi niciodată pe acela cvasireal al halucinaţiei, adică ea nu stă niciodată în locul realităţii şi este întotdeauna, în calitate de imagine interioară, deosebită de realitatea senzorială. De regulă, îi lipseşte orice proiecţie în spaţiu, cu toate că în cazuri excepţionale poate să apară cumva din afară.” Imaginea interioară ar traduce tocmai acei „…ochi halucinaţi şi mistuiţi lăuntric”, din poezia *Ideea,* epitetul „halucinaţi”“ neavând nimic în comun cu o metarealitate, ci cu rezultanta cunoaşterii în absolut („căci am văzut idei”). Inadecvarea imaginarului la un spaţiu bine definit se poate demonstra în următoarea secvenţă: „Altădată mă adânceam în cercetarea motivelor, *cum ai căuta izvorul apei neregulat subterane într-o grotă”* (PETRESCU, 1975, 13). Spaţiu-boltă, spaţializator nespaţializat şi topos arhaic securizant, grota (care închide izvorul) devine proiecţie a unei Geneze în stare latentă, macrocosm care tinde a se transforma în microcosmos. Prin vetustul imanent grotei, se pune din nou în evidenţă imaginarul camilpetrescian, acesta cu inflexiuni mitice (să-i spunem mitul Facerii în desfacere). Tot lui Jung îi revine meritul de a fi stabilit o condiţionare între arhaic, fantezie inconştientă şi deschiderea mitologică: „În chip evident, arhaicul este în primul rând inerent fanteziilor inconştiente, adică produselor activităţii imaginative inconştiente care atinge conştiinţa. *Calitatea imaginii este arhaică atunci când are incontestabile paralele mitologice*” (JUNG, 1997, 336). S-a văzut că, de regulă, imaginea nu are o valoare reală. În puţine cazuri totuşi, realitatea interioară a imaginii depăşeşte reprezentarea exterioară, datorită unei trăiri sufleteşti paroxistice. Într-o atare situaţie, individul se adaptează nu la realitate, ci la propriile exigenţe interioare. Aşa se întâmplă în romanul *Ultima noapte…*, când Ştefan Gheorghidiu, în plin război, dar măcinat sufleteşte de incertitudinea fidelităţii soţiei, ridică în braţe un obuz neexplodat, spre groaza şi uimirea camarazilor. Fie şi în exterioritatea imediată, eroul simte nevoia să-şi demonstreze sieşi, printr-un resort compensatoriu, că raţionamentul său este corect: inamicul foloseşte muniţie expirată. Gestul săvârşit e numai în aparenţă ostentativ.

O concluzie s-ar impune: coroborând o serie de texte, cu precădere din *Note zilnice* şi *Patul lui Procust,* asistăm la organizarea unei reţele care cuprinde pe rând increatul, procesul în evoluţie şi creatul. În linii mari, aceasta este şi prima etapă recomandată de Ch. Mauron într-un demers psihocritic: prin suprapunerea unor texte aparţinând aceluiaşi autor apar, probabil involuntar, o serie de reţele asociative sau grupuri de imagini contigui obsedante (MAURON, 1964, 32). Noutatea constă doar în intercalarea şi aplicarea unor termeni fundamentali ai psihanalizei jungiene în corpusul de texte al autorului. Sinele (în care, repetăm, inconştientul coexistă cu conştiinţa) se închide către subconştientul creator (inconştient obiectivat prin situarea sub tutela aceleiaşi conştiinţe) şi, fără a ignora irizările imaginarului, se ajunge la individuaţie, deci fiinţă devenită sine însăşi (sineificare), dacă opresiuni sociale sau carenţe psihice nu acţionează ca factori frenatori. Considerăm că aceasta este schema creativităţii lui Camil Petrescu (şi, parţial, a personalităţii sale). Spre individuaţia scriitorului nu se poate ajunge decât pe cale empirică. În absolut e imposibil. Cine

ar putea demonstra în ce constă conştiinţa pură, fenomenologică a „omului antitezelor"? Jung însuşi va recunoaşte că singurul element cognoscibil al sinelui ar fi eul, care nu îi este nici subordonat, nici ataşat, ci gravitează în jurul său ca planetele în jurul Soarelui. Sinele nu poate dobândi decât statutul unei ipoteze, este un postulat transcendent verificabil prin cercetări psihologice, dar imposibil de demonstrat ştiinţific. Individuaţia îşi atinge scopul în momentul în care „intuieşte" sinele ca pe ceva iraţional. O dată ce am aprofundat o atare relaţie, pentru noi nu mai există nici o îndoială: „Tren deraiat din cauza omizilor" este o structură abisală în care personalitatea controversată a lui Camil Petrescu se simte învăluită, cauza fiind un joc reversibil între sine şi individuaţie. Acceptând că laboratorul de creaţie al scriitorului urmează calea neasemeni a procesului de desfacere a increatului în elemente ale creatului, este evident că şi personajele sale vor fi construite aprioric după aceeaşi tehnică.

Bibliografie

Bachelard, G., *Apa şi visele*, Editura Univers, Bucureşti, 1997
Bachelard, G., *Aerul şi visele*, Editura Univers, Bucureşti, 1997
Durand, G., *Figuri mitice şi chipuri ale operei. De la mitocritică la mitanaliză*, *Editura Nemira, Bucureşti,* 1998
Jung, C. G., *Tipuri psihologice*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1997
Mauron, Ch., *Des métaphores obsédantes au mythe personnele*, Editura José Corti, Paris, 1964
Petrescu, C., *Teze şi antiteze,* Editura Cultura naţională, Bucureşti, 1936
Petrescu, C., *Note zilnice*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1975
Petrescu, C., *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război,* în *Opere* vol. al II-lea, ed. de Al. Rosetti şi Liviu Călin, Editura Minerva, Bucureşti, 1979
Petrescu, C., *Teatru*, vol. al II-lea, Editura Minerva, Bucureşti, 1981
Petrescu, C., *Patul lui Procust* în *Opere*, vol. I, ed. îngrijită de Al. Rosetti şi Liviu Călin, E.P.L, Bucureşti, 1968
Robot, în *Rampa,* an XVI, nr. 4530/20 feb. 1933, *apud* Camil Petrescu, Opere, vol. al III-lea, editată de Al. Rosetti şi Liviu Călin, Editura Minerva, Bucureşti, 1981
Vodă Căpuşan, M., *Camil Petrescu – Realia,* Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1988

LEONIDA LARI'S POETRY: BETWEEN DAIMONION AND DEMIURGE

POEZIA LEONIDEI LARI: ÎNTRE DAIMON ŞI DEMIURG

Timofei ROŞCA
Universitatea „Ion Creangă" Chişinău

Abstract
Awake in the light of the world, a spirit embroidered with wealth looks for support. It counts on its own forces but is drawn by the uncial ones. L. Lari, through her nature is a complex bung. However, two pivotal proofs back up the writer's vision: one sanctified and spiritual. Her dream is to enrich "demands the world, warmed-up by "softs fresh light" of providence, but darkened, offend by the century's thunderstorms. The writer will listen to "the sanctified light" but will be attentive at the spiritual force, at unconscious consciousness, as a "daemon that is controlling" from the world of contradictions. The poem from the ontological volume "101 poems" represents in this sense another variant of artivic formulas, directed to the purified – spiritual relationship. The pivotal resources, mythical elements, sanctified or sinful, totemic entities cult or cultic, satire, prayer, conviction, doina, oath etc. - all are bringing the contribution to the purified – spiritual relationship glimmered by unexpected attractions.

Rezumat
Trezit în lumina lumii, un spirit înzestrat cu har îşi caută sprijin. El contează mult pe puterile proprii, dar e atras şi de cele inedite. Prin natura sa L. Lari este o fire complexă. Totuşi, două evidenţe axiale străjuiesc viziunea poetei: una demiurgică şi altă daimoniană. Visul ei e să înnobileze „această lume", încălzită de „lumina lină, moale" a providenţei, dar înnourată, deseori, de furtunile veacului. Poeta vă da ascultare „luminii" demiurgice, dar va fi atentă şi la vigoarea daimoniană, la „inconştientul conştiinţei", ca un „demon ce veghează" din sfera contrazicerilor lumii. Poezia din volumul antologic „101 poeme" reprezintă, în acest sens, o altă variantă de formule artistice, orientată spre acest raport divino-daimonian. Resursele arhetipale, elementele mitice, sacre sau păgâne, entităţile totemice, culte sau cultice, premonitorii, satira, diatriba, ruga, blestemul, doina etc. – toate sunt contribuitoare la realizarea raportului divino-daimonian în aceeaşi aventura fantasmagorică, sclipitoare de atracţii neaşteptate.

Key words: *sanctified, spiritual, unconscious, conscious, mythical, phantasmagoric*

Cuvinte-cheie: *demiurgic, daimonian, inconştient, conştient, mitic, fantasmagoric*

Poezia L. Lari se axează între cele două coordonate: una providenţială, de unde spiritul poetic îşi are temeiul; a doua este cea daimoniană, de liberă acţiune a subconştientului, ghidată în permanentă de lumina celei dintâi, fie că ele apar în deplină evidentă, fiecare aparte, fie în concreativitate strategică. Relaţiile în cauză se avizează, mai cu seamă, în volumele de sinteză sau în cele selective, acolo unde operele se dovedesc rezistente, atât la abordarea problemelor actuale ale timpului, cât şi la etalarea artei poetice ca atare.

Într-un climat socio-istoric şi geo-politic, suprasaturat de ororile şi nepăsările veacului, conştiinţa umană se întunecă, se eclipsează, dar nu şi spiritul, în primul rând cel poetic, mai cu seamă când este vorba de unul rebel, de natură daimoniană, neîmpăcat cu sine şi cu timpul, cum e cel din poezia L. Lari. El acceptă, mai degrabă, condiţia heleusiacă, aceea de a se regăsi în ardere, dar o ardere divină, care-i serveşte ca sursă şi mijloc de existenţă.

În „Rugă de taină", care deschide alt volum antologic, intitulat în stil arghezian „101 poeme" [Lari, 2009], L. Lari declară că vrea să rămână în lumina încăpătoare a ochiului demiurgic, deci iar un „alt ochi", ca şi la N. Dabija, ca să înveţe „blândeţea-i măreaţă" (G. Vieru); se renunţă, deci, la raţiunile dure, reci ofensive, dar sterile, istovite, standardizate, şi se acceptă un calm răzvrătit, concordat cu divinul ardent. Despre existenţa lui doar se anunţă: „E – o oboseală-n toţi de vorbe goale, / Doamne, tu mă priveşti de undeva – / Ţine-mă tare în privirea ta, / Lumină – a vieţii noastre, lină, moale.., / Pentru – a încape bucurii şi jale, / Tu, Doamne, mă înveţi, foc a mânca – / Ţine-mă blândă în privirea ta, / Lumină – a vieţii noastre, lină, moale („Rugă de taină").

Cu alte cuvinte, poeta, şi aici, e în căutarea unei suprasubconştiinţe. Teleologic vorbind, L. Lari va adopta sursele arhetipale, elementele mitice, inclusiv entităţile totemice sau pe cele de vrajă, de taină intimă, de cult, astfel încât poezia, ca şi consumatorul ei, să se surprindă de o formulă neomodernă, chiar dacă ea poartă în expresie o idee sau o problemă cunoscută, ca aceea a valorii timpului pe care îl trăim. Trecută prin filiera unui subconştient angrenat în structuri totemice sau oculte, premonitorii, aceeaşi idee primeşte o cu totul altă coloratură, sub ambele aspecte: conceptual şi estetico-artistic.

Fiorul amânării morţii din mult apreciata poezie „Şarpele", de pildă, se traduce prezumtiv prin magicul ce ascunde în sine profeţia sacrului, dar şi a demoniacului. Şarpele profetic, izgonit de stăpân, se întoarce la acelaşi bătrân, care vroi să scape de reptilă, vociferând paradoxul nietzschean al vieţii şi al existenţei, în general: „Dar a plecat. Şi mâine, ştiu bine, iar va sta / Bătrânul cu un şarpe ce strigă fără sine: / „Ne amărâm la gândul că vom muri cândva, / Ne împăcăm cu gândul că nu va fi chiar mâine".

În poezia „Enigma" demoniacul se conţine, evident, în superstiţie, dar anume prin această viziune a lumii şi a timpului (inclusiv a celui prezent, ca şi la M. Eliade), se obţine nebănuita cotă de mister: „O cunoaşteţi pe vrăjitoarea cea născută pentru cine?.. / ...Eu mă duc din casa asta, că la noapte iară vine / Cică-n rochie albastră / Şi-o să bată la fereastră / Şi-o să-ntrebe: / „Unde-i lumea fără ieri şi fără mâine?"

Demiurgismul şi demoniacul în poezia L. Lari nu reprezintă o antinomie absolută. Ambele poluri colaborează inofensiv, şi se completează reciproc. „Lumina lină, moale…", care simbolizează dulcea amânare a morţii, cum s-a spus, se reactivează creator şi „simplu" cu „lumina" daimoniană, menită a pune în condiţie eul, a spori vigoarea lui, sau, cum spune şi poeta în poezia „Daimonul meu", „Mă fereşte lumina de micile căi ale firii..."

Viziunea daimoniană a L. Lari îşi are începutul, probabil, în metafizica blagiană, mai exact, în „Daimonion" (1930) sau în „Trilogia cunoaşterii" (1943) – demers ontologic, demonstrând superioritatea extaticului, a lucifericului asupra enstaticului, a paradisiacului. La L. Blaga „daimonion" presupune răzvrătirea antiraţională, semnifică minus cunoaştere („Eu cu lumina mea sporesc a lumii taină"), „fenomen unic al „inconştienţei conştiinţei de sine şi de lume", cum a estimat academicianul M. Cimpoi într-un medalion literar [Cimpoi, 1995, 47].

O asemenea „inconştienţă a conştiinţei" recunoaştem şi la L. Lari: „Mă opreşte lumina să-ţi cad rătăcită în sânge, / Uite, daimonul meu, cum mă vede că sufăr tăcut, / Parcă-i vine a plânge". Rătăcirea poate simboliza deşertul din câmpul raţional, din care cauză suferă eul, tot astfel cum „petala albă" simbolizează valoarea iraţionalului, unde se doreşte „îngropat" personajul liric care preferă limbajul hiperemic („petala albă"). Anume pe această cale, deci a creativităţii, se vede eul „scos senin / Dintre patimi deşarte, obide şi pânde meschine, dobândind un spaţiu purificat al „iubirii" faţă de semeni. „Daimonul", deci, „inconştienţa conştiinţei", se manifestă, bineînţeles, prin limbaj, ca lăcaş al fiinţialităţii, cum a spus M. Heidegger, printr-un limbaj specific al tăcerii. Iată de ce declaraţia poetei referitoare la dăinuire îşi are temeiul ei: „Pe-o cărare de aer urma-îl-voi mută, pe-un gând / Fără capăt pe lume, pe-o vrere ce nu se mai curmă, / Şi din graiul acesta nici secolul cel mai flămând / Nu va şterge a mea urmă".

Identificarea eului cu lumina divino-daimoniană este ultimul prag al lucidităţii subconştiente, când poezia trece dincolo de convenţii şi preferă alt regim de existenţă interioară, altă culoare a inefabilului şi a insolitului. Iconic, ea se aseamănă cu o avalanşă sau nebulozitate cosmogonică,

cerească, contopită cu viziunea însăşi: „Te-nvoieşte cu jertfa aceasta de abur stelar, / Pân la gât de acum îngropată mă văd de petale, / Vine daimonul meu şi mă ia, şi mă duc şi dispar / Din privirile tale”.

Dispare unde? Încotro? La L. Lari dispariţia presupune apropierea sau identificarea cu altă zonă de taină şi mister – aceea a divinităţii. Pe tot câmpul poeziei simbioza subconştient – divin se manifestă în mod diferit, luându-se în calcul şi caracterul motivului sau al problemei abordate. În unele cazuri subconştientul devine neîncăpător, se sufocă din cauza insuficienţei spaţiului de a se impune, se confruntă cu barierele fiinţei umane, cu provizoratorul ei material. La L. Blaga, de pildă, trupul („Daţi-mi un trup voi munţilor”) reprezintă o neputinţă, un „zăgaz” (M. Scarlat) în calea energiilor spirituale, iar în fazele poeziei mai noi, a lui N. Stănescu, de exemplu, viziunea „corporală” devine şi mai complexată. Până şi accesul la idee este unul „materialist” (Şt. Mincu), „anatomic” (N. Manolescu), ca, mai apoi, în „Dreptul la timp”, atunci când N. Stănescu se consacră stării „(ne)cuvântului”, interiorităţii eului, inclusiv interiorităţii cuvântului, corporalul îşi pierde prestigiul de altă dată. În virtutea abstractizării sinelui („eu” sau „el”), în „Elegia întâi(a)”, el, corporalul, devine „absenţă”.

La L. Lari se observă, dimpotrivă, o fraternizare strategică cu corporalul şi o sfidare a sufletului, în tradiţia lui statornicită, înstrăinat de trup sau chiar ostil acestuia prin jongleriile lui într-un abstract secătuit: „Trupu-mi slăbeşti tu, suflete cumplit, / Nimica-n mine pe măsura-ţi nu-i / Şi tot ce faci din zori spre asfinţit / Se-abate zdrobitor asupra lui. // Săgeată-n el se opreşte, – n tine – nu, / Deşi mereu pari cel neapărat, / Deşi-l îmbeţi de cutezanţă tu, / Şi-l duci pe unde nimeni n-a călcat”.

Poeta reabilitează corporalul, ca model divin, şi intuieşte în structura lui, inclusiv pe calea simţurilor, anumite taine subconştiente, „ceva în toate fără glas”: „Otravă luminoasă, hoţ profund! / Mai e ceva în toate fără glas, / E ca o noapte-n care mă cufund / Cu-o răsuflare grea de bun rămas. // Mai e ceva şi – abia de bănuiesc, / Când trupu-i prins în somn ca-n chingi de fier, / Când ca un ceas de taină mă-mplinesc / Sub stelele ce tremură pe cer”.

Se deschide o subconştientizare a sufletului însuşi, atunci „Când trupu-i prins în somn ca-n chingi de fier„. „Libertatea” subconştientă e încurajată, anume acum, de exemplul divin, pecetluit în scriptură: „De aceea-n vasu – acesta de-mprumut / Sunt liber, şi-nţelept, şi blând aşa, / Ca cel ce din lumină s-a născut / Şi a purtat în el pe maica sa” („Tu, suflete”).

În această identitate divino – daimoniană eul poetic larian ca şi cum îşi pierde identitatea de altă dată. El se confundă cu muţenia naturii, cu fiorul singurătăţii sau, la general vorbind, cu „totul”, cu infinitul: „Aceasta nu-s eu, dragul meu, e seara, / Căzută peste şesuri ca o pleoapă, / Sub care germinează primăvara / Şi ierbile cu sucuri le adapă! // Aceasta nu-s eu; dragul meu, e ceaţă, / Ce printre dealuri se strecoară mută, / La fel de trecătoare ca şi viaţa / Şi ca şi ea – la fel necunoscută. // Acesta nu-s eu, dragul meu, e teama / Iubirii tale de singurătate, / Această nu-s eu, eu nu-s, pentru că sunt în toate”. Însăşi poezia din care am extras versurile e fără titlu – procedeu ce completează şi el ideea infinitului.

Cât priveşte blagiana întrebare referitoare la „trimiterea în lumina”, eul poetic din poezia L. Lari pare să fie împăcat, întrucât scopul final al său nu este stăpânirea Marelui Tot, ci, mai degrabă, regăsirea de sine în in-finit, bineînţeles, sub o formă strategică la care ne referim, adică sub forma „trecerii” subconştienţe, indefinibile, ca şi dorul, de pildă. În poezia „Trecere” L. Lari declară un astfel de legământ cu semenii: „Eu trec prin lucruri, ştiutor de sine, / Şi de-am avut un dor – în voi rămâne, / Iar tot ce-mi fuse – odată hărăzit, / Se sparge, se încheagă-n infinit”.

Orice motiv sau temă din poezia L. Lari (intimă, erotică, de creaţie etc.) se infiltrează prin acest spectru divino-daimonian, sacru-subconştientizat. Totul se produce ca într-un mit modern, în care ne interesează nu atât aventura, ca cea rămasă de la Homer, cât ceea ce s-a pierdut din mit, adică sacralitatea, legământul cosmogonic, misterul arhetipal. Imaginaţia subconştientului constituie o probă de reabilitare a mitului în sensul amintit, a mitului „sălbatic”. În structura lui sentimentul erotic, de pildă, primeşte o alură de vis candid, neprihănit. Apa, valul, vântul etc. sunt agenţii fantasmagorici care contribuie la desăvârşirea lui: „Vino lângă ape, lângă plopii drepţi, / Va ieşi din

valuri fata ce-o aştepţi... / Te-a fura cu dânsa în sălbatic mit / Dincolo de moarte, pân-la nesfârşit. // Urmele-ţi rămase lângă sălcii grele / Vântul să le şteargă, valul să le spele" („Vino lângă ape").

Regăsirea sau recunoaşterea celor trecuţi în eternitate are loc în altă dimensiune a fiinţialităţii, în latenţă, în „neştire", dar, totodată, prin „neascunderea" lor, ca să aplicăm termenul heideggerian. În expresia divino-subconştienţă a L. Lari această necunoaştere-recunoaştere îndreptăţeşte obsesia, justifică permanenţa legământului, adică adaugă sens timpului consumat şi celui care continua: „Un fecior trecea prin câmpuri, / Plete negre, ochi căprui. / Lune că în ierburi vălul, / Prins cândva de haina lui... //Am întins cu mâna dreaptă / Vălul greu, dar... nu ştiu cui – / Un fecior trecea prin câmpuri, / Plete negre, ochi căprui" („Un fecior trecea prin câmpuri").

Pornit pe filonul subconştient sentimentul intim sau cel erotic primeşte alt statut, chiar dacă fiorul romantic, eminescian nu lipseşte. Oricum, acesta din urmă e inundat de miracol, de ciudăţenii, în doze inefabile; importă taina, nu aventura: „Întâi se stinse luna, după ea – / Şi chipul celui care aştepta, / Iar lângă ape şirul lung de tei / Ce-amăgitor foşni! – ca haina ei. / Porni încet. Mergea şi nu mergea, / Poteca se pierdu pe undeva, / Apoi, ieşind din lanul nu ştiu cui./ Se furişă timid în urma lui". Însăşi natura, ca element de basm sau de mit, îşi supune farmecul miracolului, în cazul dat feminin, pecetluit de acel statut iraţional: „Sub semnul tău câmpia a lunecat spre cer / Şi ierburile toate strigară lung a ploaie, / Şi vântul greu respiră-n cosiţa ta bălaie („Sunt craiul blând al mării").

Poeta trăieşte sentimentul intim sau erotic cu „ceaţă-n suflet". Dragostea nu e prilej de desfătare, ca la romanticii de altă dată, şi nici motiv de îngândurare, ca la expresionişti. E punct de plecare spre insolit. Însuşi sentimentul erotic este vizualizat metafizic şi conceput nu ca stare, ci ca o legitate deseori încălcată, de aceea şi suferinţa e privită, la modul subconştient, ca o ieşire a eului din sine sau ca o nerecunoaştere de sine. În asemenea ipostaze eul poetic al L. Lari e cointeresat mai mult în anormal, în evanescent, în ezoteric. Dispoziţia lui nu e aceea de evadare din „cercul strâmt", de „fugă" (titlu de poezie), ci, mai degrabă, de autoanaliză, de anulare a raţiunilor banale, şi, principalul, de ceea ce se ascunde dincolo de ele: „Numai eu nu mă văd, numai eu nu mă-aud, / Numai eu nu-nţeleg la ce rost, / Merg spre gara de nord, nu spre gara de sud, / Ca să prind, să opresc ce a fost. // Merg spre nimenea eu şi reţin încă – un pic / O furtună ciudată sub pini: /Un surâs trecător ce nu spune nimic, / O atingere caldă de mâini" („Fuga").

Este vorba şi de o stare a timpului social-istoric şi politic pe care o trăia poeta, de dramaticele rătăciri şi curse, în care erau atraşi semenii. E o altă temă care necesită tratare aparte.

În cazul preocupărilor de faţă interesează mobilizările iraţionalului, subconştientului, în dreptul căruia se ascund dispoziţiile teleologice creatoare ale poetei, mijloacele strategice de a pătrunde „nepătrunsul ascuns". Important e să sesizăm „zonele criptice" ale eului, căci anume în dreptul lor el devine insolit şi incomod: „Oamenii se feresc ca de-un fulger năuc, / Ce nu ştie pe unde – a cădea, / Arbori trişti şi bătrâni mai în lături se duc, / Ziduri surde aud goana mea".

Această dispoziţie daimoniană sau demoniacă se conjugă sau e ghidată, cum am văzut, de providenţă, însă, ca şi în „Psalmul de taină" arghezian, cu acele adresări imprecative, poeta recurge şi ea la gesturi, forme sau formule antinomice, şi în poezia ei „Plânge, lumina dragostei ce-a fost". Lumina e una divină şi transpare prin întregul spectru al vieţii şi al existenţei, instaurează misterul prin expresia ei neprihănită. Aşa cum F. Arghezi „blestema" în mod insolit trecerea în neant a fiinţei iubite, a „Celei de altă dată...", L. Lari „plânge", tot la modul insolit, „lumina" ei, adică un miracol în alt miracol: „Eu plâng lumina ei de nevândut, / Eu plâng lumina ei de nepătat / Eu plâng lumina ei de cer tăcut / Ce m-a lăsat atât de-nsingurat" („Lumina dragostei").

Altă dată, poeta va vorbi despre valoarea dragostei în raport cu oricare canoane sau principii care rămân sub nivelul tainelor iubirii. Dragostea e însăşi Dumnezeu", spune poeta în aceeaşi „Lumină a dragostei". Sau: "Ca cel ce din lumină s-a născut / Şi a purtat în el pe maica sa" („Tu, suflete"). Vestala din poezia cu acelaşi titlu nu regretă moartea, atunci când încalcă canonul impus în numele dragostei, ci tainele pe care le va duce cu sine dincolo de moarte: „La ce-ar muri, când poartă încă-n sine / Atât amar de taine şi cuvinte. // Dar iată dealul povârnit şi trunchiul, / Şi gâdele în negru strai ce-aşteaptă, / Tăcută-şi pleacă fruntea şi genunchiul / Şi a iertare-nalţă mâna dreaptă"

(„Vestală”). Până şi maternitatea, inclusă în această perspectivă motivică, veghează din fiece element al existenţei, ca principiu etern: „Cu patima stinsă în sine / mă-aplec peste-a apelor undă, / ah, cine mai poate ca tine / din orice izvor să-mi răspundă” („Mamei eterne”).

Un motiv axial al poeziei L. Lari, care oferă alte subtilităţi de relaţionare divino-daimoniană, este cel al creaţiei însăşi. El uneşte şi celelalte teme, contopindu-se cu starea de a fi a eului poetic, în general; în lume şi în poezie. Confesiunea de credinţă reprezintă, totodată, designul sublimităţii eului poetic în virtutea zbuciumului creator, „nocturn”, mai cu seamă atunci când poeta comunică, aproape oniric, cu propria-i voce, răsfrântă ca un ecou, venit dinspre „sfintele ape”. Asistăm la un spectacol divino-daimonian: „Noapte. Şi o faţă uitată la geam. / Şi fereastra uimită, smulgându-şi pleoapele / Simt o răceală de şarpe în sânge. / Săgeţile unei sumbre nelinişti / Şi frunze ciudate curgându-mi pe umeri, / Pereţii parcă se clatină, şi-n casa mea / Întră fluturi, şi ape şi flori. Mai este cineva aici, spre care / Se aruncă toate aripile / Ca spre izvorul celei mai înalte lumini... / Nu mai sunt. Cât de uşor mă înec, / Unde abia încep melodiile nopţii. / Nu mai sunt. Doar mâinile mele întinse, / Doar vocea cuiva, venită din ape: „Eu plec totdeauna când fluturii mei / Cad cu aripile grele de rouă” („Creaţie”).

Poeta vorbeşte în limbajul propriilor stranietăţi şi se străduie să le reţină în expresia lor virginală, larvară, atât cât o ţine fantasmagorismul vocaţiei. Halucinaţiile sunt controlate, totuşi, de subconştientul veghetor. Eul se lasă, parcă, retras în sine, pentru a da teren miracolului identificării cu absolutul. Participăm la o decodificare a limbajului subconştient, căci numai cu el şi prin el se poate intui şi reprezenta fermentarea gândului şi a sensului, premisele stării de a crea, spasmele nobilei suferinţe ale eului, adică ceea ce nu se poate defini sau explica raţional. Sunt caracteristice „detaliile” prin care este exprimat dramatismul stării de creaţie, optica inspiraţiei, ca să zic aşa. Poeta apelează la imagini simbolice de reper, ca să intre în starea de „agonie” a eului autentic, ca într-un „conflict” cu acesta din urmă: „Noapte”, „fereastră”, „frunze”, „răceala de şarpe”, „casa mea”, „faţa uitată la geam”, „ape”, „flori”, „fluturi” etc., iar în raport cu toate entităţile”, strunite în starea sublimă de a fi a eului, – „vocea cuiva”. Este vocea muzei care se lasă auzită în momente-limită, ca dar al divinităţii: ea există prin neştire, ca şi la T. Arghezi, prin inefabil, prin faptul că nu se arată (N. Balotă).

Totuşi, această ars poetica nu e în exclusivitate o profesiune de credinţă pură. Ea poartă arsurile unui dramatism, provocat de timp. Timpul de creaţie se încrucişează aici cu timpul social-istoric şi politic. Fiorul creaţiei este dur, tot astfel cum visarea nu este una „sălbatică”, ci una cumplită. Subconştientul relevă o antipoezie sau o poezie a anormalului, intuită în viaţă şi în natură: „fereastra” e „uimită” şi îşi „smulge pleoapele”, eul „simte o răceală de şarpe”, „frunzele” sunt ciudate etc.

Avalanşa imaginarului, tumultul obsesiilor, în acel remediu al singurătăţii, ne amintesc de „Odă (în metru antic)” a lui M. Eminescu. O „suferinţă... dureros de dulce”, o „topire în flăcări... pe propriul rug” recunoaştem şi aici: „Nu mai sunt/ Cât de uşor mă înec, / Unde abia încep melodiile nopţii. / Nu mai sunt”. Poezia comunică la limita uitării de sine a eului, tot astfel cum vocea chemării este una eternă, „venită din ape”, care glăsuieşte despre năzuinţele căutării, ca şi „fluturii” agonici, căzând cu aripile grele de rouă”, care vestesc „plecarea”.

Cum rezultă şi din exemplele citate, L. Lari apelează la principiile orfice, la „însemnele profetului”, ale celui călăuzit de „steaua singurătăţii” şi „apărat de un mister / Nestins în timp”.

Este cel mai fidel exemplu de ilustrare a structurii lumii create în subconştient. Înseşi elementele lumii există în timp şi spaţiu după modelul noului demiurg: „Închise ochii strâns, ca-ntr-un descânt, / Vorbi peste întinderea-ntomnată / Şi trupul său ardea sonor în vânt, / Şi lumea care-o plăsmuise, toată, / Se revărsa în forme pe pământ. / Pom, piatră, iarbă, râu, deşi la fel, / Ca ieri erau, dar ascundeau schimbare / Adâncă-n ele, căci visau altfel, / Şi – oriunde te – atingea, în fiecare / Intra ceva din ce spusese el” („Însemnele profetului”).

Concluzii

Poezia L. Lari s-a aflat mereu în căutare de resurse sigure şi eficiente, corespunzătoare potenţialului ei de creaţie şi tărâmul de abordare. Recurgând la reperul divin, L. Lari nu face

fantasmagorism artificios, cum li s-ar părea unora. Divinul este explorat la cel mai creator grad. Despre eficienţa operei vorbeşte şi energetismul daimonian care reprezintă, de fapt, modul de a fi al L. Lari în viaţă şi poezie.

Bibliografie

1. Cimpoi Mihai. Lucian Blaga. In: Mihai Cimpoi. Sfinte firi vizionare. Clasici români. Medalioane literare. Alcătuire – Vlad Chiriac. Chişinău, CPRI „Anons S. Ungurean" – 1995.
2. Lari Leonida. 101 poeme. Societatea Culturală „Apollon". Bucureşti: Editura „Biodova", 2009.

LES ECRIVAINS FRANÇAIS D'ORIGINE ROUMAINE. LA CREATION COMME FORME DE L'EXIL. ETUDE DE CAS: TRISTAN TZARA

SCRIITORI FRANCEZI DE ORIGINE ROMANĂ. CREAŢIA CA FORMĂ DE EXIL. CAZUL LUI TRISTAN TZARA

Eudochia VOLONTIR-SEVCIUC
Université Paris IV, France
E-mail : eudochia.sevciuc@yahoo.fr

Résumé
Arrivé en France du " pays des saules" , d'un régime dictatorial, témoin d'une culture roumaine, étouffée par un système totalitaire, devenu francophone, en laissant une langue et en reprenant une autre, en quittant un lieu symbolique pour un autre, Tristan Tzara, auteur français, venu d'ailleurs apporte à la littérature française une nouvelle dimension, des formes variées de création qui sont des interrogations majeures aussi pour la littérature roumaine que pour celle française, mais aussi pour celle universelle.

Rezumat
Ajungând in Franţa din "ţara sălciilor", dintr-un regim dictatorial,martor a unei culturi române, sub presiunea unui sistem totalitar, îmbrăţişând francofonia, lăsând o limbă şi preluând o alta, părăsind un loc simbolic pentru un altul, Tristan Tzara, autor francez venit din afară, aduce literaturii franceze forme variate de creaţie care sunt interogări majore atât pentru literatura română, franceză cât si cea universală.

Mots-clés: *Tristan Tzara, dadaïsme, écrivain français d'origine roumaine, exil*

Cuvinte cheie: *Tristan Tzara, Dadaism, scriitor francez de origine română, exil*

Le propos de cet article est d'étudier l'évolution littéraire à l'épreuve de l'exil de Tristan Tzara. Cet article se penche sur l'impact de l'exil sur la création, mais aussi sur la création comme forme d'exil dans l'œuvre de cet écrivain roumain d'expression française.

L'hypothèse centrale du présent travail est que l'impact de l'exil sur la création se manifeste notamment par une forme de révolte. Un des enjeux de notre travail est également de voir comment cet écrivain vit le spirituel et l'absurde à la fois. Tristan Tzara crée son Manifeste Dada (qui semble de l'absurde pur).

Pour tous les écrivains venus de l'Est, il était important de définir une position critique par rapport aux traditions de la civilisation et de la culture de l'Ouest de l'Europe, traditions héritées de la philosophie cartésienne et basées sur le libéralisme et l'individualisme. Dans les revues d'exil des premières années, cette tradition est rendue responsable de la prétention « colonialiste » de l'Ouest à exporter des valeurs nihilistes, qui représenteraient l'absurde de la pensée rationaliste utopique. Au type « faustien » de la culture de l'Europe de l'Ouest, défini par Spengler, on oppose le principe de la création et de la conception mystique. La provocation lancée par Ernst Niekisch qui soutenait que l'Occident dégénéré par le libéralisme pourrait se renouveler par l'alliance avec les peuples de l'Est, appartient à la pensée existentialiste de Martin Heidegger, Karl Jaspers et, avant tout, à la philosophie existentialiste de Gabriel Marcel.

Cet écrivain a certainement trouvé un modèle dans l'exil des noms d'origine roumaine comme Julie Hasdeu (1969-1888), Anna de Noailles (1876-1933), Hélène Vacaresco (1864-1947) ou Marthe Bibesco (1889-1973). Ces femmes ont dû quitter le pays pour des motifs très personnels et elles se sont rappelées constamment dans leurs écrits de leur patrie. Hélène Vacaresco, partie à l'étranger pour des raisons de « politique de cour » a été engagée pour plusieurs années, en plus de son activité littéraire et culturelle, au service de la diplomatie roumaine, pourtant coupable de son exil. Toutes furent des écrivains roumains qui ont eu une activité à l'extérieur de leur pays, qui ont contribué essentiellement à illustrer leur culture et leur patrie, dans ce contexte particulier du bilinguisme.

Pourtant il y a une tradition dans l' « exil roumain ». Le premier exil, lié à de nombreux témoignages dans la création des écrivains, a commencé avec le déroulement des événements révolutionnaires de 1848.

Les lettres et les mémoires des « quarante-huitards » (les « paşoptisti »), qui consignent des expériences de l'exil, sont aujourd'hui des sources essentielles pour l'histoire littéraire roumaine. Elles donnent des informations sur le fait que ceux-ci considéraient leur exil comme une nécessité impose par la situation politique et attendaient avec impatience le jour du retour, en restant sensibles aux événements du pays(1). La plupart d'entre eux vont choisir comme lieu de refuge, Paris, auquel ils se sentaient profondément liés, celui-ci étant pour eux un modèle traditionnel de culture et de civilisation, un espace symbolique des désirs d'émancipation libératrice, un creuset de forces révolutionnaires pour tous les points cardinaux de l'Europe. Ils utilisèrent l'exil pour expliquer à l'étranger les problèmes de leur pays et pour éveiller l'intérêt sur leurs propres desiderata.

L'écriture en français de cet écrivain, repose donc, sur un choix et sur une rupture. Changer de langue conduit alors à voir et à penser le monde différemment.

Cet écrivain roumain est devenu francophone, en laissant une langue et en reprenant une autre, en quittant un lieu symbolique, pour un autre. En changeant de pays, l'intellectuel roumain ou tout intellectuel s'adapte, s'isole ou est adopté selon une dialectique savante difficile à cerner, tributaire d'un autre chassé-croisé, souvent impénétrable, où la distinction entre exilé volontaire ou involontaire s'estompe. L'écrivain exilé doit d'abord connaître une rupture, une déchirure (il doit assumer une rupture lucide, sans douleur, sans angoisse) pour ensuite arriver à une sorte de résurrection, à un autre niveau moral et spirituel. Si l'exil est une épreuve initiatique, il peut également devenir une épreuve de vérité, une source d'inspiration, une révélation de soi-même. Aussi, il peut se produire un renversement de l'épreuve, une transformation symbolique et la « condamnation à l'exil » devient, alors, une chance.

Un „ ange noir du symbolisme", le jeune Tristan Tzara était dans l'étape de trouver son propre chemin de la création comme le remarquait le critique littéraire Eugen Simion:

" l'adolescent de 1912 réintroduit les symboles courants (le cercueil comme messager de la mort , la mer éloignée, le voyageur qui avance sur la rivière de la vie en cherchant les grandes énigmes et les blancs élans…) dans un schéma, symboliste , prévisible lui aussi (Sur la rivière de la vie) on pourrait remarquer ici sans difficulté les échos des poèmes de Baudelaire insuffisamment assimilés ;Chanson (publié en Symbole aussi comme Conte de fée et Dans de fée apporte l'image du Temps qui pleure en cadence à la fenêtre de sa bien aimée, et de l'amour blanc qui meure ;il n'est pas oubliée le symbole du chiffre trois qui vient de Minulescu"(2)

LES ANEES 20 . LA JEUNE GENERATION DE BUCAREST

A Bucarest comme à Paris, bien que dans des contextes nationaux fort différents, les années vingt se présentent comme des années – charnières, de crises et de changements. Dans les deux cas, une nouvelle génération fait irruption sur la scène intellectuelle. Parmi ces « non-conformistes » on trouve Robert Aron, Maurice Blanchot, Thierry Maulnier, Emmanuel Mounier, Paul Nizan, Denis de Rougemont ; en Roumanie ils s'appellent Mircea Eliade, Emil Cioran, Eugen Ionescu (futur Eugène Ionesco), auxquels il faut ajouter les noms des philosophes de l' « être national » Constantin Noica et

Mircea Vulcanescu, ou le romancier persécuté pour son origine juive, Mihail Sebastian. Ces années se présentent comme des années-charnières, de crise et de changement.

L'acte de naissance de la Jeune Génération roumaine, parfois appelée Génération Criterion, peut être daté avec précision : 1927. C'est en effet le moment choisi par Mircea Eliade, qui a tout juste vingt ans, pour amorcer dans la revue « Cuvântul »[« Le mot »], prestigieuse revue que dirige Nae Ionescu, un cycle de douze feuilletons, intitulé

« L'itinéraire spirituel », suivi un peu plus tard des « Lettres à un provincial ». L'auteur exhorte dans ces pages ceux qui, comme lui, enfants ou adolescents pendant la guerre, atteignent les vingt – vingt-quatre ans, à se dresser contre la génération des pères.

A. TRISTAN TZARA ET LE DADAÏSME

Pris dans sa totalité, le mouvement Dada peut être tenu pour le syndrome précurseur de la crise de la conscience européenne dans la mesure où, venant en réaction contre la Première Guerre mondiale, il rejette les systèmes, les idéologies, les frontières et les catégories rationnelles, au nom du soulèvement de la vie. En ce sens, le surréalisme est son successeur, son héritier direct. De Dada, le surréalisme tient donc l'abhumanisme, le rejet des puissances d'établissement.

L'entre-deux-guerres fut une période de mutation philosophique en Europe où la destruction massive de tant de vies humaines dans les tranchées forçait à reposer la question du sens de l'existence.

B. Né le 16 avril 1896 en Roumanie, Tristan Tzara a vingt ans lorsqu'il lance la revue Dada (1916) et Le Manifeste Dada (1918) à Zurich. Ce n'est pas par hasard si le programme s'intitule « Manifeste » : le mouvement Dada a représenté une action révolutionnaire de subversion et de contestation de l'ordre social et spirituel. En 1920, Tzara va à Paris, invité par Picabia. En 1924, il rencontre le groupe « surréaliste » de Breton, Eluard et Aragon.

C. Désastre sans précédent dans l'histoire de l'humanité, la première guerre mondiale est le produit d'une civilisation qui, héritière d'un XIXe siècle nationaliste et scientiste, proclame la suprématie de la Raison et installe la Science sur le socle vacant de la divinité. Devant l'absurdité et l'ampleur de ce massacre généralisé qui gagnera les pays dits civilisés, la jeune génération d'intellectuels commence à se demander si l'homme est un être aussi rationnel qu'on avait voulu le faire croire. Cette catastrophe mondiale produit sur les jeunes esprits l'effet d'un explosif mental qui pulvérise la mythologie rationaliste et humanitaire léguée par le XIXe siècle. C'est la chute de ces idoles appelées Raison, Science, Humanisme, Progrès, etc. Si folie il y a, elle est collective. Et si la littérature est devenue folle, c'est parce que le monde lui aussi est devenu fou.

« QUE CHAQUE HOMME CRIE : IL Y A UN GRAND TRAVAIL DESTRUCTIF, NEGATIF A ACCOMPLIR. BALAYER, NETTOYER. LA PROPRETE DE L'INDIVIDU S'AFFIRME APRES L'ETAT DE FOLIE, DE FOLIE AGRESSIVE, COMPLETE D'UN MONDE LAISSE ENTRE LES MAINS DES BANDITS QUI DECHIRENT ET DETRUISENT LES SIECLES. SANS BUT NI DESSEIN, SANS ORGANISATION : LA FOLIE INDOMPTABLE, LA DECOMPOSITION »

LE MOUVEMENT EST DONC PERÇU, COMME UN MOUVEMENT A LA FOIS POLITIQUE ET, PAR SA DIMENSION TRANSCENDANTE, LIBERATEUR.

LES "ANTI-VALEURS" DU DADAISME

En refusant la logique rationnelle et la réalité dite « objective », l'individu échappe à leur autorité, se réfugie dans une sur- réalité mentale, qui préfigure le mouvement de Breton. Les débuts du mouvement dadaïste ne sont pas les débuts d'un courant littéraire ou artistique, mais avant tout l'expression d'un dégoût.

Le « dégoût dadaïste » proclame Tzara dans ses manifestes, est une forme de révolte, de protestation contre toutes les fausses valeurs de la culture et de la société bourgeoise : « négation de

la famille », abolition de la « logique, danse des impuissants de la création », abolition de « toute hiérarchie et équation sociale installée », abolition de la mémoire, des prophètes, de l'avenir, etc.(3)

Et si l'on refuse toutes ces valeurs, à quoi pourrait-on encore croire ? A rien, répondent Tzara et ses amis, parmi lesquels Francis Picabia.

« Dada lui ne sent rien, il n'est rien, rien, rien, Il est comme vos espoirs : rien Comme vos paradis : rien Comme vos idoles : rien Comme vos hommes politiques : rien Comme vos héros: rien Comme vos artistes : rien Comme vos religions : rien(4) *« Dada, [déclare à son tour Tzara], ne signifie rien. Dada s'applique à tout et pourtant il n'est rien, il est le point où le oui et le non se rencontrent, non pas solennellement dans les châteaux des philosophies humaines, mais tout simplement au coin des rues comme les chiens et les sauterelles. Dada est inutile comme tout dans la vie ».* (5)

Le dadaïsme préconise un subjectivisme aussi intransigeant et exclusif que l'était la soi-disant objectivité scientifique et, il s'attache à instaurer dans les esprits un désordre aussi « rigoureux » et systématique que l'était l'ordre rationnel. Dans cette offensive contre la réalité dite objective, l'humour jouera un rôle essentiel. Un humour d'une qualité nouvelle qui résulte en quelque sorte spontanément de la confrontation irrationnelle de l'homme avec le monde environnant.

« Aucune logique- [écrit Tzara]. Des nécessités relatives découvertes a posteriori, valables non du point de vue de leur exactitude, mais comme explications. Les actes de la vie n'ont ni commencement ni fin. Tout se passe d'une manière très idiote. C'est pour cela que tout est pareil. La simplicité s'appelle dada ».

L'humour dadaïste tend ainsi à devenir « objectif ». Une sorte de dérive de l'esprit, sans fin et sans objet, se substitue à la logique rationnelle et pulvérise tel un explosif mental l'illusoire cohérence du monde et de l'être humain.

Le langage se détruisant, la réalité cesse de constituer un tout cohérent. Elle ne possède plus aucune valeur en soi, aucune vérité qui lui soit propre, en devenant ainsi l'objet d'une dérision. Objectivement, affirment les dadaïstes, le monde est irrationnel.

L'humour dadaïste est essentiellement destructif fissurant le bloc massif de notre vision rationnelle du monde :

« Dada, déclare Tzara, est un microbe vierge qui s'introduit avec l'insistance dans l'air dans tous les espaces que la raison n'a pu combler de mots ou de conventions »

Force négative qui annihile l'ordre instauré par la raison, le « vide » dadaïste tend à libérer la conscience de son éternelle gravitation autour de la logique rationnelle et à provoquer dans l'esprit un état de confusion et d'hostilité radicale à l'égard de toute construction intellectuelle.

Ce mode de dérèglement des structures mentales et linguistiques, prend racine-nous l'avons vu dans un sentiment de dégoût et de désespoir devant un monde où l'homme se trouve privé de tout repère, hormis ceux qu'il invente lui-même. Aussi, le dadaïsme ne fait-il que traduire le caractère absurde de l'existence.

« JE SAIS QUE VOUS ATTENDEZ DES EXPLICATIONS SUR DADA. JE N'EN DONNERAI AUCUNE. EXPLIQUEZ-MOI POURQUOI VOUS EXISTEZ. VOUS N'EN SAVEZ RIEN.[…] VOUS NE SAUREZ JAMAIS POURQUOI VOUS EXISTEZ MAIS VOUS VOUS LAISSEREZ TOUJOURS FACILEMENT ENTRAINER A METTRE DU SERIEUX DANS LA VIE. VOUS NE COMPRENDREZ JAMAIS QUE LA VIE EST UN JEU DE MOTS(…).»(6)

L'humour grinçant et destructeur des dadaïstes, leur refus systématique de prendre quoi que ce fût au sérieux, est bien sûr une attitude de révolte contre le caractère inconcevable de l'existence humaine. En effet, les jeux dadaïstes, leurs élucubrations linguistiques qui refusent le contrôle et l'autorité de la raison, constituent sans doute les premiers exercices d'écriture automatique, que Breton reprendra plus tard de façon systématique.

L'activité automatique de l'esprit- que Tzara appelle la spontanéité dadaïste, produit une irruption de paroles et structures verbales incohérentes, sibyllines, qui se forment indépendamment de la volonté consciente du sujet. L'individu devient aussi l'émetteur d'un message dont lui-même, ignore l'origine et le contenu. Il ne prémédite plus son discours mais le subit, en quelque sorte

comme un phénomène autonome, comme une « sécrétion » spontanée de son esprit délivré du contrôle de la raison.

La production spontanée, irrationnelle de paroles que pratiquent les dadaïstes ne serait donc pas un exercice purement gratuit mais l'expression d'une autre forme de pensée, différente de la logique rationnelle, émanant de l'inconscient.

La volonté de destruction du dadaïste Tzara était en réalité une aspiration vers un état de pureté pré-rationnelle de l'esprit, apte à fournir un nouveau point de départ et à ouvrir des perspectives nouvelles que l'on peut déjà entrevoir dans ses manifestes dadaïstes. Déjà, dans son Manifeste Dada de 1918, Tzara affirme sa volonté de concilier les contraires, principe fondamental du surréalisme :

« J'ECRIS CE MANIFESTE POUR MONTRER QUE L'ON PEUT FAIRE DES ACTIONS OPPOSEES ENSEMBLE, DANS UNE SEULE FRAICHE RESPIRATION ; […] ORDRE = DESORDRE, MOI = NON MOI, AFFIRMATION=NEGATION : RAYONNEMENTS SUPREMES D'UN ART ABSOLU »(7)

La possibilité d'un dépassement des antinomies établies par la pensée rationnelle, qu'exprime ici le dadaïste Tzara, deviendra onze ans plus tard l'objectif majeur des surréalistes comme l'affirme André Breton dans son manifeste de 1929 :

« TOUT PORTE A CROIRE QU'IL EXISTE UN CERTAIN POINT DE L'ESPRIT D'OU LA VIE ET LA MORT, LE REEL ET L'IMAGINAIRE, LE PASSE ET LE FUTUR, LE COMMUNICABLE ET L'INCOMMUNICABLE CESSENT D'ETRE PERÇUS CONTRADICTOIREMENT. OR C'EST EN VAIN QU'ON CHERCHERAIT A L'ACTIVITE SURREALISTE UN AUTRE MOBILE QUE L'ESPOIR DE DETERMINATION DE CE POINT ».

L'activité automatique de l'esprit amènera Tzara à affirmer dès 1918 :

«L'ESPRIT PORTE DE NOUVEAUX RAYONS DE POSSIBILITES » ET « L'OBSCURITE EST PRODUCTIVE(…) LUMIERE TELLEMENT BLANCHE ET PURE QUE NOS PROCHAINS EN SONT AVEUGLES ».(8)

Le dadaïsme, phase essentiellement destructive, fait table rase de toutes les valeurs reconnues, y compris de nos certitudes rationnelles et de notre vision « objective » de la réalité.

La spontanéité dadaïste, estime Tzara, purifie l'œuvre d'art et engendre la communion intime de l'âme avec les choses. La spontanéité dadaïste, activité irrationnelle de l'esprit n'est plus à ses yeux un exercice gratuit, à caractère ludique, et les « idiots » dadaïstes ne le sont plus vraiment car ils sont « très suspects d'une nouvelle forme d'intelligence et d'une nouvelle logique à la manière de nous-mêmes »

Les messages spontanés que produit l'esprit, constituent pour Tzara un langage chiffré à l'égal de textes occultes et alchimiques dont il adopte de plus en plus souvent la manière et le ton :

« SAVOIR RECONNAITRE ET CUEILLIR LES TRACES DE LA FORCE QUE NOUS ATTENDONS, QUI SONT PARTOUT, *DANS UNE LANGUE ESSENTIELLE DE CHIFFRES, GRAVEES SUR LES CRISTAUX, SUR LES COQUILLAGES, LES RAILS, DANS LES NUAGES […], SUR LE CHARBON, LA MAIN, DANS LES RAYONS QUI SE GROUPENT AUTOUR DES POLES MAGNETIQUES, SUR LES AILES ».(9)*

Cherchant à établir une communion intime de l'âme avec les choses, l'activité poétique tend à reproduire une activité mentale courante dans les sociétés pré-civilisées, d'où l'intérêt de Tzara pour l'art nègre et les dialectes africains et océaniens. Des chants et des poèmes nègres seront intégrés, dès 1916, dans les spectacles dadaïstes (Tzara lira des poèmes nègres des tribus Kinga, Loritja, Ba-Konga).

Il y trouve le modèle d'un type d'art et de civilisations qui ne sont pas gouvernés par la raison et conçoit de plus en plus l'activité poétique comme une réplique moderne de la mentalité primitive.

Dans les sociétés archaïques la fonction symbolique des objets et des phénomènes coexiste avec leurs fonctions et significations usuelles et utilitaires. Seules ces dernières fonctions subsistent dans la mentalité rationaliste.

Si les textes de sa période dadaïste portent indéniablement l'empreinte des découvertes psychanalytiques, il n'est pas moins vrai que Tzara n'a jamais adopté en bloc les théories freudiennes et notamment la thèse de la pansexualité mais a retenu essentiellement les aspects relatifs au fonctionnement irrationnel de l'esprit.

En proclamant : « il y a un grand travail destructif, négatif à accomplir » Tzara attribue à ces forces irrationnelles la mission d'un feu purificateur :

« LA PROPRETE DE L'INDIVIDU AFFIRME APRES L'ETAT DE FOLIE, DE FOLIE AGRESSIVE COMPLETE [...] SANS BUT, NI DESSEIN, SANS ORGANISATION : LA FOLIE INDOMPTABLE, LA DECOMPOSITION ».

EXERÇANT, DANS UN PREMIER TEMPS, UNE FONCTION DESTRUCTIVE, L'ACTIVITE IRRATIONNELLE DE L'ESPRIT CONSTITUE EGALEMENT, AUX YEUX DE TZARA, UN RESERVOIR DE FORCES CREATRICES, APPELEES A REMPLACER LA « LUEUR TROMPEUSE » DE LA PENSEE RATIONNELLE :

« LA LOGIQUE NE NOUS GUIDE PLUS ET SON COMMERCE, BIEN COMMODE, TROP IMPUISSANT, LUEUR TROMPEUSE, [...], EST POUR NOUS A JAMAIS ETEINT. D'AUTRES FORCES PRODUCTIVES CRIENT LEUR LIBERTE, FLAMBOYANTES, INDEFINISSABLES ET GEANTES (...) »(10)

On peut parler dans le dadaïsme d'une véritable « pédagogie » de l'irrationnel visant à annihiler – par un dérèglement systématique des catégories mentales et linguistiques- le contrôle de la raison et à susciter une attitude irrationnelle devant la réalité. Préparant la voie du surréalisme, les dadaïstes souhaitent avant tout ébranler la foi des spectateurs en l'existence d'une réalité objective. Si l'on renonce à notre optique rationnelle, la réalité perd du même coup son caractère objectif. Dès lors, chacun est libre de se fabriquer sa propre vision de la réalité qui n'aura plus des comptes à rendre à la raison, mais obéira à des mécanismes plus profonds, spécifiques à chaque individu, de nature irrationnelle.

Dada, déclare Tzara, est avant tout un état d'esprit. Or, cet état mental « désintéressé », supprimant l'intervention de la censure rationnelle et qui produit un flot verbal spontané et ininterrompu, ce « vide » mental et cette forme de pensée irrationnelle, automatique qui selon l'expression de Tzara semble se faire « dans la bouche », sont les principes mêmes de l'écriture automatique, définie plus tard par Breton comme une« dictée de la pensée en l'absence de tout contrôle exercé par la raison, en dehors de toute préoccupation esthétique ou morale ».

Le mouvement dadaïste s'attache à saboter notre optique « réaliste » des choses, à délivrer l'esprit de son savoir et de ses réflexes rationnels. Ce n'est qu'après avoir « purifié » l'esprit de son savoir intellectuel – chemin à rebours, analogue à une régression vers un stade pré-rationnel de la conscience que l'on pourra envisager un autre mode de fonctionnement mental et un autre type de rapport avec la réalité.

L'ambition surréaliste qui, nous le voyons, déborde largement le cadre de la littérature, envisage une reconstruction psychique de l'homme, de nature à lui fournir des moyens d'investigation plus efficaces que ne l'était la pensée rationnelle.

Le dadaïsme et le surréalisme sont en fait les deux aspects d'un seul et même phénomène culturel qui, débordant le cadre de la littérature, vise à ébranler l'ordre instauré par la pensée rationnelle et à constituer un ordre nouveau, fondé sur les facultés irrationnelles de l'esprit. Pour leur part, la psychanalyse et, très différemment, l'anthropologie, en avaient pris acte également.

La lecture des poèmes écrites par Tristan Tzara dans la revue « Simbolul » nous confirme que celui- ci avait une bonne connaissance des tendances littéraires de cette période. En outre il nous semble juste situer le poète dans la ligne du symbolisme d'expression française, représenté par les poètes Laforgue, Maeterlinck, Vehaeren ayant comme « professeurs » Macedonski, Bacovia et Minulescu.

Le mouvement Dada a représenté une action révolutionnaire de subversion et de contestation de l'ordre social et spirituel. On peut parler dans le dadaïsme d'une véritable« pédagogie » de l'irrationnel visant à annihiler, par un dérèglement systématique des catégories mentales et linguistiques, le contrôle de la raison et à susciter une attitude irrationnelle devant la réalité. Cette phase de construction d'un ordre nouveau, sur des bases irrationnelles, portera le nom de surréalisme.

La voix de l'œuvre de Tristan Tzara, auteur français, venu d'ailleurs, apporte à la littérature française une nouvelle dimension. La francophonie pourrait être synthétisée par la tension qui existe entre une origine, exotique, à rendre en français et le souci d'intégrer l'apport français dans une culture un peu rétive à cette forme de « clarté ». La tension entre l'exotique, rendu en français, et le désordre originaire, a peut-être trouvé une forme de synthèse dans le travail de l'avant-garde

roumaine francophone, dont la création, ne rompt pas avec les expérimentations proposées en roumain et qui construit sa cohérence indépendamment de la langue.

NOTES

1. Dimitrie Bolintineanu (1825-1872) qui est le premier poète roumain qui s'est autotraduit en français.

2.Eugen Simion, *Primul Tzara*, în Caiete critice – revistă lunară de critică literară şi informaţie ştiinţifică (Bucureşti), nr. 4 – 5 (101 – 102), 1996. 3 „abandonarea tuturor dogmelor şi anchilozelor"şi legiferarea răzvrătirii „împotriva presei, bâlci de surle şi trompete, şi a cititorilor, masă amorfă şi brută de victime oneste şi inconştiente

3.T. Tzara-« *Dégoût Dadaïste »-Sept manifestes Dada*- Œuvres complètes, tome I, p. 367, Flammarion, 1975

4.Francis Picabia-« *Manifeste cannibale dada* »- La revue Dada n°. 7-Paris

5.T. Tzara- *Conférence sur Dada* –Œuvres complètes, tome I, p. 424, Flammarion, 1975

6.T. Tzara, *Conférence sur Dada*, in Œuvres Complètes, tome I, p. 419, Flammarion, 1975

7.T. Tristan, *Manifeste Dada 1918*, in Œuvres complètes, tome I, p. 360- 362, Flammarion, 1975

8.T. Tzara- *Note sur la poésie, Lampisteries*, in Œuvres complètes, tome I, p. 404-408, Flammarion, 1975

9.T. Tzara- *Note sur la poésie (1919), Lampisteries*, in Œuvres complètes, tome I, p. 403, Flammarion, 1975

10. T. Tzara- *Note sur la poésie (1919), Lampisteries*- Œuvres complètes, tome I, p. 405, Flammarion, 1975

Bibliographie

BALOTĂ, Nicolae, *Arte poetice ale secolului XX*, Editura Minerva, Bucureşti, 1976,

BEHAR, Henri, Le théâtre Dada et surréaliste, Paris, Gallimard, 1979 Tristan Tzara, Paris, Oxus, 2005

BEHAR, Henri et CARASSOU, Michel, *Dada, histoire d'une subversion*, Paris, Fayard, 1990

BROWNING, Gordon Frederick, *Tristan Tzara –The genesis of the dada poem*, Stuttgard, 1979

BUOT, François, *Tristan Tzara, l'homme qui inventa la révolution Dada*, Paris, Grasset, 2002

BUOT, Francois, *Tristan Tzara. Omul care a pus la cale revoluţia Dada*, Editura Compania, Bucureşti, 2003

CALINESCU, G., *Principii de estetică,* Bucureşti, Fundaţia Pentru Literatură şi Arta Regele Carol II , 1939

CALINESCU, G., *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediţia a II-a, Editura Minerva, Bucureşti, 1981,

CERNAT, Paul, *Avangarda românească şi complexul periferiei*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 2007

CROHMALNICEANU, Ov. S., *Tristan Tzara în România*, Revista Română, nr. 221, anul 1967.

CROHMALNICEANU, Ov. S, *Literatura Română între cele două războaie mondiale*, vol. I si II, Editura Minerva, Bucureşti, 1972.

CORVIN, Michel, *« Le théâtre Dada existe-t-il ? »*, « Revue d'histoire du théâtre », n° 3, 1971

DACHY, Marc, *Dada et les dadaïsmes*, Rapport sur l'anéantissement de l'ancienne beauté, Paris, Gallimard, 1994Journal du dadaïsme, Genève, Skira, 1989 Dada-Zürich-Paris, Collection des revues dadaïstes (Cabaret Voltaire, Dada (1-8), Le cœur à la barbe), Ed. J.-M. Place, 1981

Dada-Terminus, Tristan Tzara- E.L.T. Mesens, correspondance choisie, Bruxelles, Didier Devillez Ed., 1997

FAUCHEREAU, Serge, *Expressionnisme, Dada, Surréalisme et autres ismes, 2-domaine français*, Paris, Denoël, 1976

HUGNET, Georges, *L'aventure Dada*-Introduction de Tristan Tzara, Paris, Seghers, 1971

LACOTE, René, *Tristan Tzara,* Paris, Seghers, 1952

LOVINESCU, E., *Istoria Literaturii, Române Contemporane, vol. I*, Editura Minerva, Bucureşti, 1973.

NOGUEZ, Dominique, *Lénine Dada,* Paris, Laffont, 1989

MELUSINE, N° XVII, *Chassé –croisé Tzara- Breton,* Cahiers du Centre de Recherche sur le surréalisme, l'Age d'homme

MARUTA, Vasile, *La poésie et le théâtre Dada de Tristan Tzara,* Thèse, 1989

MĂRUŢĂ,Vasile, « *Expression de la Poésie Roumaine dans la creation de Tristan Tzara »,* « *Présence de la Roumanie en France et en Italie* » organisé par l'Université de la Sorbonne Nouvelle Paris III , mai 1984

MICU, Dumitru, *Limbaje lirice contemporane*, Editura Minerva, Bucureşti, 1988.

MICU, Dumitru, *Istoria literaturii române. De la creaţia populară la postmodernism*, Editura Saeculum I.O., Bucureşti, 2000.

MINCU, Marin, *Avangarda literară românească* (Antologie), Editura Minerva, Bucureşti, 1983,

NOGUEZ, Dominique, *Lénine Dada,* Paris, Laffont, 1989

PAPU, Edgar, *Teme Fundamentale în Literatura Română*, Editura Ştiintifică şi Enciclopedică, Bucureşti POP, Ion, Primele poeme ale lui T.Tzara, în Avangardismul poetic romanesc, EPL, 1969

POP, Ion, *Avangarda în literatura română*, Ed. Atlas, Bucureşi, 2000

RIBEMONT-DESSAIGNES, Georges, *Déjà jadis ou Du mouvement Dada à l'espace abstrait,* Paris, Union parisiennes d'éditions, 1973

SANDQVIST, Tom, *Dada East : the romanians of Cabaret Voltaire,* MIT Press, 2006

SANOUILLET, Michel, *Dada à Paris*, Paris, Pauvert, 1965

SERS, Philippe, *L'avant-garde radicale et ses nouveaux critères de vérité en art, Paris*, Belles Lettres, 2004 *Sur Dada, essai sur l'expérience dadaïste de l'image. Entretiens avec Hans Richter,* Paris, éd. Jacqueline Chambon, 1997

SIMION, Eugen, *Primul Tzara, în Caiete critice – revistă lunară de critică literară şi informaţie ştiinţifică* (Bucureşti), nr. 4 – 5,1996.

STANLEY, Robin William, *Art Dada et surréalisme,* Seghers, 1976

TISON-BRAUN, Micheline, *Tristan Tzara, Inventeur de l'Homme Nouveau,* Paris, A.G. Nizet, 1977

TZARA, Tristan, *Oeuvres Complètes*, Paris, Flammarion, *1*975 *; Tristan Tzara, le surréalisme et l'internationale poétique,* Itinéraires et contacts de cultures, vol. 29, L'Harmattan, Université Paris 13.

THE INITIATIC POEM

POEMUL INITIATIC

Paul MAGHERU
Universitatea din Oradea

Abstract
The article suggests through the title filiations of the poem (generic name of any literary work) with the esoteric and initiation practices.
From a determinist equilibrated position we don't reject literature's association with magic, the dream, the neurosis. If through occultism it is understood something that is hidden, something that it can be revealed only by the initiated ones, it means that literature through its mission of pervading the intimate, hidden nature of things has an initiation character. Examples from Romanian and Universal literature are given to get the conclusion that each durable creation looks for an initiation, even if failed, in life's mysteries.

Rezumat
Acest articol sugerează prin titlul său filiaţii ale poemului (numele generic al oricărei opere literare) cu practicele esoterice şi de iniţiere.
De la poziţia de determinism echilibrat nu respingem asocierea literaturii cu magia, visul, nevroza. Dacă prin ocultism se înţelege ceva care este ascuns, ceva are poate fi dezvăluit doar de către cei care l-au iniţiat, aceasta înseamnă că literatura prin misiunea sa de a pătrunde în intimitate, natura ascunsă a lucrurilor are un caracter iniţiatic. Sunt date exemple din literatura română şi universală pentru a aduce concluzia că fiecare creaţie durabilă caută o iniţiere, chiar dacă nereuşită, în misterele vieţii.

Key words: *literature, initiation, esoteric, understanding, magic*

Cuvinte cheie: *literatură, iniţiere, esoteric, înţelegere, magie*

Într-o primă încercare de clasificare a artelor după mijloacele sau materialul imitaţiei, Aristotel observa că numai arta de a imita cu ajutorul cuvintelor nu are încă un nume al ei şi i-a spus pur şi simplu *poesis* – creaţie.[i] Multă vreme poezia se numea orice creaţie artistică, indiferent de gen. În secolul al XVIII-lea Hegel folosea încă termenul de poezie pentru literatură, când vorbea despre genurile literare, epic, liric, dramatic, ca forme naturale de poezie, cu înţelesul de literatură. Singură limba germană mai păstrează şi azi o denumire comună, *Dichtung*, pentru producţiile literare în proză sau versuri. Din vechiul *poesis*, cu ajutorul sufixului abstract *-eme* s-a format cuvântul *poem* (de la grecescul *poiein*- a face, a crea) ca specie epică în versuri de mare întindere, în care se povestesc fapte măreţe săvârşite de personaje însufleţite de sentimente nobile. De proporţii mai mici decât epopeea, poemul a fost cultivat de preferinţă în Evul Mediu, eroic, războinic, dar şi în romantism sau în creaţii filozofice, cosmogonice sau sociogonice.

Dar ce este poemul iniţiatic? A iniţia înseamnă a introduce pe cineva în Necunoscut, a-l învăţa ceva util la început de drum sau de viaţă. Cuvântul a cumulat în timp înţelesuri ezoterice, secrete, ascunse care nu pot fi înţelese decât de cei iniţiaţi. Înainte de a da cuiva sau de a căpăta cunoştinţe necesare într-o ştiinţă, artă sau meserie, a iniţia însemna a primi pe cineva în rândul celor care practică un anumit cult, a îndruma în practica unei religii. Într-un text exegetic ca *Vedele*

indice, ulterioare literaturii sumero-babiloniene, egiptene şi ebraice, în aşa-numitele *Upanişade* (a sta alături de) se face referire la discipoli care se aşează alături de maeştri lor spirituali pentru a asculta reflecţii ale înţelepţilor pustnici, deci în afara tagmei brahmanilor. În tradiţia hindusă aceşti învăţători sau maeştri spirituali, care acordau iniţiere unor ucenici se numeau *guru*, Înţelept, filozof, mentor spiritual[ii]. În Grecia şi roma antică existau asemenea instituţii de iniţiere în secretul lucrurilor, numite augurate. Cicero, cel mai orator latin din perioada Republicii romane a frecventat un asemenea augurat. Augurul era poetul căruia i se atribuia facultatea de a prevedea viitorul sau de a interpreta voinţa zeilor după zborul sau cântecul păsărilor ori după măruntaiele animalelor sacrificate. Expresia *a fi de bun agur* înseamnă a fi semn, prezicere sau prevestire bună. Cu mult timp înainte, Platon a creat prima şcoală filozofică la Atena, în care prin plimbări libere, peripatetice prin grădina Akademos, îşi iniţia discipolii în probleme grave, pasionante ale existenţei. De aici numele de Academie, dat celor mai înalte instituţii ştiinţifice din lume. Sunt adeptul teoriei *tabula rasa* care de la Aristotel la John Locke şi până astăzi susţin că la naştere mintea omului este ca o tablă ştearsă pe care se vor aşterne ideile şi impresiile provenite din experienţă, educaţie şi instrucţie. Vidul intelectual îndeamnă cu necesitate spre cunoaştere. Fără să putem nega gena ancestrală, ereditară, omul devine om numai prin cunoaştere, instrucţie şi educaţie. Nu întâmplător,aproape în toate limbile cuvântul cunoaştere provine de la acelaşi etimon vechi sanscrit *gnî*: în engleză, *know*; în italiană, *cognoscere*; în franceză, *cognosable*; în română, *cognoscibil, incognoscibil*. Inclusiv în rusă cuvântul *znanie*, cu unele modificări fonetice, provine din rădăcina indo-europeană *gnî*. Teologii dau o altă explicaţie cuvântului *educaţie*. Etimologic cuvântul ar provine din lat. ex- din, din interior afară, şi *duco, ducere* – a duce, a conduce, a scoate afară răul din omul corupt, concupiscent, şi a introduce binele.

Ritualul iniţierii, fiind că iniţierea se făcea după un obicei religios, datină sau ceremonial sacru, respectând o anumită rânduială, un tipic străvechi, presupunea un subiect novice, un profan care trebuia iniţiat, un mediator sau un agent investit cu puteri magice şi un domeniu sacru, misterios, esoteric, ascuns în care se făcea iniţierea. Iniţierea este un „drum“ ireversibil între două stări opuse, între profan şi sacru pe un plan mai general între necunoaştere şi cunoaştere, între ignoranţă şi iluminare sau revelare. Nu ne vine greu saă recunoaştem în tripticul iniţiatic profan-mediator-sacru, curăţindu-l de sedimente mistice, un itinerar dialectic de cunoaştere inductivă a adevărului, o schemă arhetipală de învăţare prin tatonare sau încercare şi eroare, de iniţiere ceremonioasă în ordinea ascunsă a lucrurilor. Nu întâmplător starea poetică este asemuită cu o sărbătoare a sufletului sau cu un festin intelectual.

Ceremonialul magic, miturile, legendele, eresurile, misterele păgâne sau creştine ca forme de manifestare artistică îşi au originea într-o slăbiciune funciară a spiritului uman care nu-şi putea explica definitiv şi limpede originea universului şi fenomenelor naturii, nu putea să dezlege urzeala încâlcită a cauzalităţii universale. Poezia, chiar şi cea imitativă, când imitaţia nu e o copie mecanică, anodină a naturii, poate să imite realitatea, dar în aşa fel şi cu scopul ca semnificaţia ascunsă a lucrurilor să iasă mai limpede la suprafaţă. În felul acesta poezia ne apare înrudită cu magia, fiind ca şi aceasta din urmă un act hermeneutic, de iniţiere în ordinea ascunsă, ezoterică, ocultă a lumii. Orice operă literară autentică aventurează spiritul în cucerirea sau măcar cartarea unor noi teritorii din Necunoscut. Riscând o definiţie ultralargă, am spune că poezia este o traducere a Inefabilului în imagini relativ accesibile. Eugenio Montale scria undeva, şocând spiritele conformiste, că dacă problema poeziei ar fi să te faci înţeles, nimeni n-ar mai scrie versuri. Or, a pretinde poeziei să se exprime în termeni perfect inteligibili despre obscuritatea existentă în fondul primordial al tuturor lucrurilor, despre lumea de mistere în care este cufundată fiinţa umană, înseamnă a te legăna într-o confortabilă şi naivă iluzie. Obscuritatea, absconsitatea, ezoterismul sau ocultismul estetic de care este acuzată cu deosebire poezia modernă nu înseamnă însă arbitrar poetic, ci o necesitate ontologică, derivând din obscuritatea însăşi a domeniului investigat. De dificultatea poeziei moderne se face de multe ori „vinovat“ nu numai poetul, dar şi lipsa de iniţiere şi de cultură estetică a cititorului.

Arta modernă explorează cu o irezistibilă vocaţie a riscului dar şi cu supremă şansă, utilizând cele mai insolite formule literare, zonele cele mai obscure ale vieţii, fondul inefabil ideatic şi sufletesc de o deconcertantă complexitate a fiinţei omeneşti. Dar ideile şi sentimentele, emoţiile şi senzaţiile noastre nu se pot transmite *ca atare*, de la minte la minte, sau de la inimă la inimă, fără instrumentul social al cuvântului, fără un sâmbure narativ, epic, o poveste, o fabulă, o întâmplare, o legendă sau un mit, fără un pretext evenimenţial la urma urmei, care putea să nici nu se întâmple, dar având o valoare sugestivă exemplară, menit să dea un răspuns nenumăratelor probleme sociale, filozofice, politice, religioase, morale ale omului din toate timpurile. Bogatul conţinut de idei poetice din inegalabilul poem eminescian *Luceafărul* se grefează pe o legendă. Spusa lirică din *Riga Crypton şi lapona Enigel* a lui Ion Barbu se ordonează pe o baladă. Demersul poetului liric care îşi construieşte opera pe un pretext narativ, pe o legendă, mit sau baladă ce nu există în realitate, şi subzistă doar datorită cuvântului, se înrudeşte vizibil cu scenografia sau ritualul de iniţiere.

Basmul *Harap Alb* reprezintă o strălucită ilustrare a poemului iniţiatic. Folosind termenul de *poem* ales şi în titlu, ca nume generic pentru orice fel de creaţie literară, indiferent de genul sau specia în care este scrisă. Basmul lui Creangă este edificat pe un vechi fundament al ritualului iniţierii. Nenumăratele încercări la care este supus eroul, peripeţiile de tot felul, obstacolele fizice şi morele constituie tot atâtea trepte de iniţiere pe drumul pe care îl parcurge subiectul de la starea de profan la starea de sacru asimilată în basm cu cea de împărat. Ca să reziste itinerarului iniţiatic de perfecţionare şi purificare, mezinul trebuie să dovedească însuşiri fizice, psihice şi morale superioare. Înzestrat cu virtuţi ereditare strămoşeşti copilul va reface ontogenetic experienţa de viaţă a tatălui său. Cea care îl iniţiază pe Neofit, ajutându-l să depăşească unele obstacole este Sfânta Duminică. Investită de fantezia populară cu puteri magice, oculte, vrăjitoreşti. Un recent comentariu mitologic la basmul *Harap Alb* datorat lui Andrei Oişteanu descoperă câteva semnificaţii alegorice de mare prestigiu: grădina ursului ar reprezenta tărâmul sacru transcendent, „lumea de dincolo“[iii]. Ursul este un animal totemic care simbolizează strămoşul autohton. Cerbul cu piatra ca soarele ar sugera o dorinţă de purificare alchimică sau daimonul cornut, iar căsătoria cu fata împăratului Roşu trimite spre nunta hieratică, spre unirea mistică a sufleului individual cu Sufletul Universal sau cu esenţa divină într-o împărăţie edenică, eternă şi fericită. Figuraţia bogată, omul spân, Roş Împărat, fata lui Roş Împărat, Crăiasa albinelor, Crăiasa furnicilor, Gerilă, Ochilă, Flămânzilă, Setilă, Păsărilă, Lungilă, personifică trăsături morale şi spirituale ale omului similare cu fazele prin care trece relaţia Om-Păcat de-a lungul vieţii.

Literatura cultă a preluat din practicile ezoterice procedeul iniţierii de către un maestru spiritual. În literatura antică greco-latină iniţiatorul în „lumea de dincolo“ este duhul strămoşilor sau umbra celor dragi (soţia, părintele, soţul). Vergilianul Enea este condus prin Câmpiile Elisee de umbra tatălui Anchise. Pentru a-i compromite pe ucigaşi, Hamlet aduce în scenă fantoma tatălui mort. Dante îşi alege ca maestru şi călăuză în itinerarul de iniţiere şi purificare prin tărâmul umbrelor imaginea unei persoane reale , latinul Vergiliu.

De-a lungul veacurilor oamenii au încercat prin tot felul de mijloace să influenţeze duhurile, zeii, puterile supranaturale. Din timpuri imemoriabile, oamenii preistorici foloseau magia cuvântului (în special la triburile de vânători), libaţia (la sumero-babilonieni), prinosul, practicile soteriologice, adică jertfele de animale şi chiar de oameni.

Ar fi interesantă examinarea măcar sumară a câtorva reflecţii privind funcţia magică, incantatorie a cuvântului în poezie. Muzicala invocaţie erotică a Cătălinei din *Luceafărul* lui Eminescu, automatismul verbal cu inflexiuni de descântec popular traduce mecanica instinctelor şi aspiraţia inconştientă, somnambulescă aproape a materiei spre contopirea cu spiritul superior. Jocul nevinovat de copii dintr-un poem de iniţiere în misterele universului de Ion Barbu ar avea menirea să influenţeze fenomenele naturii prin rostirea de formule magice, vrăjitoreşti, ca în ritualurile exorciste. Supralicitarea idealistă a impulsurilor iniţiale magice, demiurgice ale Cuvântului circumscrie idealul poeziei în bolboroseala ilogică, transraţională, asemănătoare jocului de copii, poezia reducându-se inadmisibil la funcţia pur fatică, de contact, fără sens şi conţinut intelectual, în dauna funcţiei denotative, comunicativ-referenţiale şi sugestive.

Descoperirea unor rădăcini comune ale poeziei cu magia nu compromite cu nimic, ca să zicem aşa, demnitatea determinist-materialistă a fenomenului poetic. Ritualul de iniţiere „oficiind" pe un fond fabulatoriu superficial, pretextual, pe o schemă de basm, legendă sau mit, nu este străin nici literaturii, şi experienţa lecturii afirmă acest lucru în demersurile tensionate de descifrare a tainelor lumii.

De un mare credit şi surescitare se bucură acum aritmosofia, încercarea de a descifra lumea pornind de la înţelesul ezoteric, mistic, ascuns al numerelor. După cum se ştie preocuparea e veche. Pitagoreicii, printre primii au tins să fetişizeze matematica, să o transforme într-o disciplină mistică, ezoterică, afirmând că esenţa tuturor lucrurilor sunt numerele, reprezentate la început ca realităţi spaţiale, dar apoi ca entităţi ideale. Ei au formulat concepţia potrivit căreia întregul univers constituie o armonie de numere, armonie ce trebuie să se reflecte şi în ordinea politică a Cetăţii. Simbolismul numeric nu e propriu numai pitagoreicilor. Sistemul trinitar, de exemplu, îl găsim şi în cosmogonia egiptenilor, are analogii în geneza ebraică, în cosmogonia lui Hermes Trismegistul, cabală şi creştinism. Cabala, de exemplu, în Evul Mediu, considera că Dumnezeu se exprimă hieroglific prin creaţie, care trebuie descifrată. Universul e doar o chestiune de cifre. În creştinism, numărul trei reprezintă momentul metafizic, nunta factorului masculin, activ, cu cel feminin, pasiv, din care iese fiul, cunoaşterea. Macrocosmosul (lumea divină, umană şi naturală) este însuşi expresia Dumnezeului inefabil, a spiritului absolut care este prin natura sa: Tată, Mamă, Fiu (esenţă, substanţă şi viaţă, epifanie, obiect şi cunoaştere). În poemul *Pitagora,* bun exemplu de poezie ermetică, de iniţiere în taina simbolurilor numerice, Ion Barbu se substituie învăţatului grec, urmând să surprindă esenţa universului în „număr", dincolo de „multipla aparenţă şi veşnica mişcare".

Un roman scris mai târziu, în perioada comunistă *Dumnezeu s-a născut în exil,* de Horia Vintilă, un fel de jurnal apocrif al exilatului Ovidiu la Tomis, exprimă de fapt povestea tristă a scriitorului român în exil şi încercarea de a-şi converti dorul de casă, tristeţea şi nefericirea în acceptarea suferinţei ca experienţă de viaţă, în regăsirea de sine prin creaţia care consolează şi justifică existenţa oricât de vitregă. Orice mare operă încearcă o iniţiere, chiar dacă uneori ratată, în tainele vieţii. În sens larg, orice operă literară este într-un fel iniţiatică, din moment ce scopul intim al literaturii ca artă este chiar descifrarea înţelesurilor ascunse ale lucrurilor. Acest fel de literatură se mai numeşte emergetică, a începutului de drum.

Poemul iniţiatic se înrudeşte şi are multe trăsături comune cu romanul formaţiei sau bildungsromanul, aşa cum l-a conceput şi realizat Goethe în *Anii de ucenicie ai lui Wilhelm Meister* sau *Poezie şi adevăr*, mărturii intime, subliniate artistic, despre formarea unei personalităţi. Prima operă de mare dimensiune a lui L.N. Tolstoi, trilogia *Copilăria. Adolescenţa. Tinereţea***,** reconstituie cele trei faze ale maturizării individului. Lumea sufletească a personajului central Nikolinka Irteniev reflectă în creşterea şi dezvoltarea ei treptată viaţa lăuntrică a lui Tolstoi însuşi în anii de care scriitorul matur îşi aduce cu plăcere aminte. Un alt scriitor rus, Maxim Gorki, îşi intitulează amintirile după evenimentele mai importante care i-au marcat primii ani de viaţă: *Copilăria mea, La stăpân, Universităţile mele*. La noi, Ion Creangă în *În amintiri din copilărie,* dar mai ales Ionel Teodoreanu în *La Medeleni*, evocă amintiri apropiate de poemul iniţiatic, al iniţierii în viaţă.

Nici romane celebre de astăzi, cu şi despre copii, precum *Harry Potter* a scriitoarei britanice J.K. Rowling, nu sunt lipsite de atribute esenţiale ale poemului iniţiatic. În această carte însă realul e sufocat de elemente magice, vrăjitoreşti, agreate de mintea copiilor, dar mai greu de înţeles şi de explicat chiar de oamenii mari. În ciuda oricăror rezerve sau acuzaţii, saga *Harry Potter* se va impune însă prin valorile ei morale, estetice, general omeneşti prin victoria permanentă Binelui asupra răului, printr-o permanentă decantare şi separare a realului de imaginar.

Note

[i] Aristotel, *Poetica*, Ed. Academiei R.P.R, Bucureşti, 1965
[ii] ***, *Imnuri vedice*, ELU, 1969
[iii] Andrei Oişteanu, *Grădina de dincolo*, Ed. Dacia, 1980

Bibliografie

Aristotel, *Poetica*, Ed. Academiei R.P.R, Bucureşti, 1965
*** *Imnuri vedice*, ELU, 1969
Oişteanu, Andrei, *Grădina de dincolo*, Ed. Dacia, 1980
Schuré, Edouard, *Marii iniţiaţi*, Ed. Solteris, 2015

IS ESTHETICS UNIVERSAL? REFLECTIONS STEMMING FROM GILLES DELEUZE'S SPINOZA

ESTE ESTETICA UN UNIVERSAL? PORNIND DE LA SPINOZA LUI GILLES DELEUZE

Alexandru MATEI
„Ovidius" University, Constanţa

Abstract
This text, part of a more ample essay on the evolution of esthetic ideas as screened by Deleuze's theory of expression (in Spinoza et le problème de l'expression*), revisits Spinoza's pantheism as a first impetus given to the foundation of esthetics as an attempt to build a metaphysics of sensations, beyond a simple empirical physiology. We show that, for Deleuze, esthetics differ from intellectual knowledge as the first is not any more a representationalist and thus understanding, as it denies the clivage between an intellectual subject and a material object. Metonimy, as an expressive figure, replaces synecdoche, a representational one. But, later on, with Bergson, this metaphysics originated in Spinoza evolves towards a speculative vitalism within which esthetics and intellectual knowledge could hardly be distinguished. Thus, the role assigned to esthetics in the 18th century is put to scrutiny and it will be soon formelly criticised.*

Rezumat
Acest text, parte a unui eseu mai amplu despre evoluţia ideologiei estetice aşa cum apare ea citită de Gilles Deleuze (în volumul Spinoza et le problème de l'expression*), revine asupra importanţei panteismului spinozist ca prim motor al constituiri esteticii în ambiţia ei de a construi o metafizică a senzaţiilor, dincolo de o simplă fiziologie. Încercăm să arătăm că, pentru Deleuze, estetica diferă de cunoaştere în aceea că prima nu mai apelează la reprezentare şi, în felul acesta, nici la intelect, pentru că neagă clivajul dintre un subiect intelectual şi un obiect material. Metonimia, ca o figură a expresiei, înlocuieşte în estetica modernă sinecdoca, o figură a reprezentării. Dar, mai târziu, odată cu Bergson, această metafizică care-şi are rădăcinile la Spinoza evoluează spre un vitalism speculativ în care esteticul şi cunoaşterea intelectuală nu mai pot fi distinse. Astfel, rolul atribuit esteticii în secolul al 18-lea este acum criticat în mod radical.*

Key words: *esthetics, expressivism, Gilles Deleuze, Baruch Spinoza, Henri Bergson*

Cuvinte cheie: *estetică, expresionism, Gilles Deleuze, Baruch Spinoza, Henri Bergson*

Iniţial, problema expresiei, la Spinoza, pare să nu aibe nici o legătură cu semnificaţia pe care estetica o conferă acestei noţiuni. În onto-teologia medievală, problema expresiei este desigur una ontologică. Iar ontologia respectivă se întemeiază pe o ierarhie. Rezumând, în filozofia naturii spinozistă, lucrurile stau în felul următor: substanţa se exprimă în atribute, iar fiecare atribut exprimă o esenţă (de aceea Deleuze vorbeşte despre o „genealogie a esenţei substanţei"). Pe de altă parte, atributele se exprimă, la rîndul lor, prin moduri, iar fiecare mod exprimă o modificare. Aceasta este „nivelul producerii lucrurilor". Substanţă-atribut-modificare este axul unui membru al ierarhiei expresiei. Invers, mod-esenţă-Dumnezeu este axul celuilalt membru.

Primul membru este – simplificînd şi îndepărtîndu-ne de la textul lui Deleuze – cel al „efectului", a ceea ce se vede ca lume a naturii (sau „natura naturata"). Al doilea, cel al „cauzei"

(sau „natura naturans"). Determinist, raportul dintre cei doi membrii are nevoie de un mediator, care este observatorul (respectiv receptorul). El percepe efectul şi, în mod sintetic, se gîndeşte la cauză. Reluînd exemplul cartezian al pălăriei şi bastonului în mişcare văzute pe geam de un om, acesta ar deduce că cele două obiecte (ca „modificări" ale unor „atribute") semnifică modul sub care se arată esenţa fizică a substanţei „om" – adică tocmai amalgamul, pentru Descartes, de res extensa şi res cogitans. În lipsa observatorului, această deducţie este imposibilă; este nevoie deci de un terţ pentru ca logica deterministă a cauzei şi efectului să funcţioneze. Acest terţ percepe efectul printr-o imagine: prezenţa vie a unui om este reprezentată, în sinecdocă, de un baston şi de o pălărie. Tocmai de aceea vorbim despre o sinecdocă şi nu despre metonimie, deşi rolul lor de vehicul pe o scară semantică este acelaşi.

Numai că metonimia comportă o scară de expresie, nu de reprezentare. Exemplele găsite pe site-ul http://www.etudes-litteraires.com/figures-de-style/synecdoque.php sînt revelatoare: într-un enunţ de tipul „Parisul a reacţionat la declaraţiile preşedintelui Poloniei", sensul este dat de o extrapolare: Parisul este capitala Franţei şi găzduieşte instituţiile politice ale statului francez. În exemplul: „Opera Comică atrage crema Parisului (le Tout-Paris)", sensul enunţului e dat tot de o extrapolare, dar inferenţa nu se produce printr-o reprezentare, ci printr-o convenţie: „Tout-Paris" desemnează grupul personalităţilor în vogă rezidente în Paris care participă de obicei la evenimentele mondene organizate în capitală. În zadar încercăm să înţelegem sintagma „Tout-Paris" printr-o imagine, aşa cum s-a întîmplat cu „Parisul" din exemplul anterior. Însă, dacă în exemplul metonimiei de mai sus, „Tout-Paris" are o definiţie de dicţionar, alte situaţii metonimice sînt mai ambigue. Ambiguitatea lor constă tocmai în discrepanţa de nivel dintre text şi referinţă. O metonimie este o figură de stil mai bogată decît o sinecdocă tocmai pentru că nivelul ei de referinţă este ambiguu şi poate cuprinde un set de referenţi variaţi, simultan, chiar dacă, aduşi în limbaj, ei nu se pot exprima, desigur, decît consecutiv.

De ce spun că metonimia este, spre deosebire de sinecdocă, o figură a expresiei? Tocmai pentru că rolul ei este, printre altele, de a scurtcircuita determinismul univoc dintre efect şi cauză sau dintre reprezentare şi prezenţă. Sintagma metonimică, însă, iradiază într-un fascicul de referenţi al căror număr depinde, printre altele, de impulsul senzorial produs, de impresia, adică, exercitată asupra percepţiei receptorului. Metonimia are un capăt unic, cuvîntul, care poate avea, desigur, o reprezentare iconică, dar una care nu dă seama sau cel puţin nu epuizează semnificaţia metonimiei. Pe scurt, sinecdoca este o figură a reprezentării în vreme ce metonimia este o figură a expresiei.

Din demonstraţia anterioară nu reiese decît că metonimia se deosebeşte de sinecdocă în măsura în care prima trimite către un cîmp referenţial variat, în vreme ce ultima decide un traseu precis între două imagini, între două iconuri. În ambele situaţii, însă, receptorul face figură de mediator. El citeşte, primeşte sintagmă matricială, pe care apoi o traduce prin diferite imagini.

Problema expresiei la Spinoza, arată Deleuze, stă tocmai în locul mediatorului pe drumul expresiei, între „cauză" şi „efect". Pentru Spinoza, expresia este ceea ce explică, dezvăluie şi totodată învăluie, implică. Primii doi termeni nu sînt opuşii ultimilor, argumentează Deleuze, punînd în discuţie în finalul introducerii la cartea sa raportul dintre ceea ce se exprimă şi ceea ce exprimă, adică dintre „exprimat" şi „exprimant". Cum aşa? Dacă metoda geometrică nu poate demonstra, în urma unei definiţii a unui obiect matematic, decît prezenţa unei proprietăţi a substanţei o singură dată, trebuind să demonstreze fiecare proprietate în mod separat, aceeaşi metodă se arată mult mai eficace în cazul „unei fiinţe reale sau, mai ales, a fiinţei absolute." Întrebarea la care încearcă să răspundă Spinoza apare astfel în formularea deleuziană: "Există oare un mijloc prin care proprietăţile demonstrate una cîte una pot fi considerate în mod colectiv şi prin care puncte de vedere diferite, obţinute din afara definiţiei, pot fi situate în interiorului lucrului definit?"

În geometrie, astfel de definiţii „secundare" ale unui lucru nu se pot demonstra decît prin recurgerea la ficţiune: o sferă poate fi descrisă, astfel, de un semicerc care se învîrteşte în jurul propriei axe, dar o astfel de operaţiune nu se întîmplă de la sine pentru a fi percepută ca atare. Altfel spus, o sferă poate fi, dacă vrem, un semicerc care se roteşte, dar trimiterea este artificială, pentru că un obiect poate semăna cu o sferă, dar nu cu semicerc care se roteşte în jurul propriei axe. În cazul

fiinţei absolute, însă, cauza nu trebuie inferată din efect: ea este în acelaşi timp efect şi cauză. Receptorul nu mai trebuie să intermedieze între o percepţie şi o abstracţiune; exprimantul este în acelaşi timp exprimatul sau, în cuvintele lui Deleuze: „Exprimatul nu există în afara expresiilor sale, fiecare expresie este ca şi existenţa exprimatului.” Deus sive natura. Tot ceea ce există, toate fiindurile, adică, aparţin de fiinţă, iar fiinţa este aceste lucruri în acelaşi timp. Cu alte cuvinte, diversitatea lumii este metonimia fiinţei supreme, astfel încît receptorul însuşi apare inclus în trop, fiind în acelaşi timp cel care percepe lucrurile, dar şi cel care ştie că lucrurile sînt de fapt atribute ale unei substanţe, iar modificările lor, moduri ale esenţei. Nu există o transcendenţă a naturii în măsura în care ea este o expresie, adică în acelaşi timp o dezvăluire care nu trimite dincolo şi o explicaţie care nu trimite dincoace.

„Expresia este cea care fundamentează raportul cu înţelegerea, nu înţelegerea întemeiază raportul cu expresia” (Deleuze, 1968, 14): acest enunţ este fundamental pentru concepţia estetică asupra obiectului artistic. El postulează faptul că accesul la adevăr nu este dat de reprezentare, iar una dintre consecinţele în estetică este că arta nu exprimă un adevăr secundar faţă de care Adevărul este transcendent.

Dar mai înainte, încă, Deleuze scrie: „Lucrul este cel care se exprimă, el este cel care se explică.” (idem, 18) Faptul că lucrul se explică exprimîndu-se atrage o consecinţă epistemică din care modernitatea a făcut mai degrabă un fetiş. Expresia absolutului este deci explicată în multitudinea de lucruri naturale care compun lumea. Spinoza vorbeşte aici, însă, despre absolutul fiinţei supreme. Paradigma discursului său este încă onto-teologia. Pentru a muta discuţia în registrul estetic, va trebui să părăsim onto-teologia şi să eludăm postulatul ontologic al fiinţei supreme. Acum, putem şi trebuie să distingem între natural şi artistic. Criteriul acestei distincţii este consecinţa unei mutaţii esenţiale pentru înţelegerea modernităţii: cezura metafizică nu-l mai separă pe Dumnezeu de fiinţări, ci două regnuri de fiinţare: unul uman, altul natural. Presupoziţia aceasta este obligatorie pentru orice discuţie din cîmpul esteticii. În lipsa ei, facultatea de judecare nu ar putea fi formulată, pentru că ea nu-i este dată decît unei fiinţe capabile să-şi acorde simţurile cu înţelegerea şi cu raţiunea practică într-un proces al cărui rezultat este conceptul metafizic de libertate. Categoriile estetice sunt, desigur, adaptate atît naturalului cît şi artefactului. Dar esenţa unuia cît şi a celuilalt depind de prezenţa receptorului. Atîta vreme cît metafizica moravurilor nu cade sub incidenţa relativismului nietzschean, atîta timp cît autonomia raţiunii practice faţă de lăuntricul libidinal nu este pusă în discuţie, apofatismul libertăţii nu devine periculos. Libertatea nu se emancipează încă de bine şi de rău. Plăcerea estetică, însă, da. Atunci cînd frumosului i se opune absolutul sublimului, acesta din urmă transformă binele şi răul în sentimente factice; ceea ce mi se pare dincolo de frumos nu este urît, aşa după cum, în morală, ceea ce nu e rău se află de partea cealaltă a binelui. Pentru că, aşa cum am văzut, frumosul face parte din regimul reprezentării, ceea ce nu mai este cazul sublimului, acolo unde ireprezentabilul este înlocuit de expresiv. Dacă frumosul funcţionează ca o sinecdocă, prin raportarea unei imagini la un set de norme (adică la o ordine care şi ea se oferă ca reprezentare ierarhică a lumii), sublimul funcţionează ca metonimie.

Imposibilitatea numirii vine dintr-o debordare a intelectului de către o experienţă a sensibilităţii apofatică, aşa cum am văzut; trăim ceva, dar nu înţelegem, deci nu putem numi ce; ştim că nu ştim. Ceea ce trăim ca unitate a experienţei poate fi, pe de o parte, descompus în nenumărate fire corespunzătoare componentelor obiectului estetic; niciuna dintre aceste componente nu are valoare luată separat, dar fiecare conţine o parte din substanţa absolută (şi deci o fărîmă de experienţă) care doar reunită în unitatea obiectului asigură unitatea extatică a experienţei. Obiectul estetic se explică, deci, exprimîndu-se. Pe de altă parte, ceea ce trăim noi, în sublim, este contradictoriu cînd vine vorba să descriem experienţa, pentru că traseul nominal de la impresia la cuvîntul care o numeşte este scurtcircuitat. Din ceea ce trăim, putem înţelege orice, deci nimic anume. Ştim însă că trăim ceva foarte puternic şi că intensitatea şi contradictoriul trăirii ne smulg din poziţia de receptor în relaţia univocă între obiect şi normelor care-l încadrează estetic. În percepţia sublimului, noi nu ne mai aflăm în afara reprezentării estetice, pentru că obiectul estetic

respectiv nu mai este propriu-zis o reprezentare în sensul adecvării la o normativitate, ci o expresie în sensul „manifestării imediate a substanţei absolut infinite" (Deleuze, 1968, 19).

„Expresia este cea care fundamentează raportul cu înţelegerea, nu înţelegerea întemeiază raportul cu expresia." Experienţa sublimului este o revelaţie, dar nu una a distanţei dintre imanenţa şi transcendenţă, dintre finitudine şi infinit, ci revelaţia imediatiteţii absolutului care, exprimîndu-se, se şi explică. Expresia nu se demonstrează din afară, ci ea însăşi demonstrează ceea ce este. Invenţia modernă a esteticii nu este aşadar decît o încercare de a redefini, pentru europeanul modern, experienţa mistică, în absenţa a două dimensiuni majore care îi confereau valoare: în absenţa transcendenţei şi în absenţa unei ordini mundane. Este vorba despre celebrul panteism spinozist, în care tot ceea ce există este, de fapt, Dumnezeu. Totul fiind Dumnezeu, metoda de cunoaştere carteziană, analitică, devine inutilă în situaţii non-utilitare. Rolul intelectului se vede diminuat. Substanţa fiind mereu aceeaşi, ceea ce putem cunoaşte în ea este o ordine de intensităţi, dar este vorba despre o cunoaştere nemijlocită, experienţială, variabilă, supusă aşadar erorii. Singurul mijloc de a scăpa erorii este acela de a traduce în cuvinte experienţele avute în funcţie de efectul lor, ştiind însă că efectul, în ordine estetică, nu corespunde unei cauze, ci este în acelaşi timp cauză şi efect.

Expresia este, deci, cea care conferă sens activităţii intelectului. În lipsa primeia, cunoaşterea prin intelect este sterilă şi falsă, pentru că el nu poate decît să medieze univoc între imagini şi norme de ierarhizare a lor. Panteismul spinozist face parte din precursorii gîndirii moderne pentru că anulează valoarea ierarhiei. Totul e substanţă, la ce bun ierarhii? Şi dacă ierarhia lipseşte, imaginea sau limbajul rămîn să comunice ceea ce sunt, nu ceea ce se află dincolo de ele. Ele sunt adevărul. Încercînd să reunească lumea şi Dumnezeu, Spinoza l-a dizolvat pe Dumnezeu în lume, ruinînd astfel ierarhia platoniciană a ideilor. Abia după el, estetica se poate naşte ca studiu al raportului dintre lucrurile lumii ca expresie (originar divină) şi receptorul liber ca părtaş al procesului expresiv; intelectul devine secundar, aşadar subiectul este în primul rînd receptor şi abia apoi interpretant. Aici apare de altfel şi posibilitatea criticii de artă. Pentru că obeictul artistic este o expresie pentru receptor şi o explicaţie pentru „inţelegerea infinită", apar, pentru cei cărora legătura dintre senzaţie şi intelect li se pare arbitrară ştiind în acelaşi timp că senzaţia „spune" ceea ce intelectul nu le poate înţelege, ghizii înţelegerii artei.

Cel care-i continuă expresionismul, în spaţiul francez şi într-un moment în care ontologia continentală revenea la necesitatea ierarhiei – pe de o parte, şi vorbesc aici de fenomenologia husserliană – şi devia pe de altă parte, înspre ştiinţele experimentale ca psihologia, fiziologia, chimia şi fizica, este Henri Bergson. Scopul lucrărilor lui este acela de a opune unei cunoaşteri numerizabile, de sorginte carteziană, una intuitivă. Numai că, la începutul secolului al XX-lea, terminologia onto-teologiei clasice era îngropată demult sub un strat gros de noţiuni experimentale care vor fi întrebuinţate ultima oară într-un discurs filozofic important de Merleau-Ponty. În *Eseul asupra datelor imediate ale conştiinţei* se regăseşte atît imanentismul expresionist al lui Spinoza (doar că în loc de Dumnezeu avem acum de-a face cu psihicul; descinderii lui Dumnezeu în natură îi corespunde urcarea naturalului la suprafaţa cunoaşterii) cît şi teoria sublimului kantian. Intuiţia se opune conceptului în măsura în care ultimul numeşte o absenţă, în vreme ce prima deschide un acces fulgurant la esenţa individuală. Conceptul este o sinteză cantitativă (abstracţie), intuiţia, una calitativă (dinamică).

Gândirea se opune ideii; prima este dinamică – fluxul unei emanaţii sau expresie pur şi simplu, în vreme ce ultima este ceea ce Spinoza numeşte exprimatul care, ne amintim, nu există în afara expresiei. Nu ideea contează, ce ceea ce o face posibilă. Ideea este, din punctul de vedere al mecanicii spirituale adoptat de Bergson în L'*Energie spirituelle*, „oprirea gîndirii". (Bergson, 1919/2013b, p. 29) De aceea, literatura nu este valoroasă în exactitatea reprezentărilor ei, a dimensiunii ei mimetice, ci în natura ei expresivă: „Degeaba vor fi alese cuvintele aşa cum trebuie, ele nu vor spune ceea ce vrem să le facem să spună dacă ritmul, punctuaţia şi toată coregrfia discursului nu le ajută să obţină ca cititorul, ghidat de o serie de mişcări născînde, să descrie o curbă de gîndire şi de sentiment analoagă celei pe care o descriem noi înşine. Aici se află întreaga artă a

scrisului.” (Bergson, 2013, 849) Altfel spus, cuvintele nu pot exprima, dar pot măcar sugera. Bergson însoţeşte astfel, filosofic, estetica simbolistă, dar îi depăşeşete mizele.

Arta este, scrie Bergson în *La Pensée et le mouvant*, „o viziune mai directă a realităţii” (Bergson, 1969, 153), mai directă, adică, decît cea mediată de concept. Ceea ce exprimă arta este „natura sensibilă” a omului, scrie mai departe Bergson, pentru care această sintagmă nu mai are cum să trimită mai sus, dar care echivalează cu adevărul. „Dacă omul s-ar abandona mişcării naturii sale sensibile, dacă n-ar exista legi morale şi sociale, aceste explozii de sentimente violente ar constitui obişnuitul vieţii.” (Bergson, 2013a, 463) Aşadar legile morale şi sociale nu există decît pentru a înfrîna mişcările – libere, se-nţelege – ale naturii sensibile a omului. Bergson le apără imediat, dar continuă să viseze: „Dacă pămîntul ar fi o fiinţă vie, i-ar plăcea, poate, în vreme ce se odihneşte, să viseze la acele explozii bruşte în care, dintr-o dată, se regăseşte în ceea ce are mai profund.” (idem). Nu avem aici, sugerată cît de clar se putea pentru cineva care, în 1914, avea să devină totuşi academician, o imagine-motor a sublimului? Pămîntul ca o finnţă vie, un monstru deci, care visează, desigur – e o măsură de precauţie menită să nu compromită destinul tipografic al comparaţiei – la o explozie bruscă, ca şi cum adevărul lumii s-ar afla în apocalipsă. E mai mult decît suficient pentru ca cel mai celebru curent de gîndire european de la 1900 să fie acuzat că „este o filosofie a democraţiei, a unei societăţi aflate doar în căutarea simţurilor” (Julien Benda, in Compagnon, 2005, 244).

Dar, deşi ritmul este un concept universal – comparaţia dintre literatură şi muzică este o constantă a operei bergsoniene – el se manifestă mereu ca individual. Norma îşi va găsi mai greu locul într-o estetică de-a dreptul individualistă: „Arta vizează întotdeauna individualul. (...) Ceea ce poetul cîntă, este o stare sufletească care a fost a sa şi numai a sa, şi care nu va mai exista niciodată. (...) Degeaba vom da acestor sentimente nume generale; în alte suflete ele nu vor mai fi la fel. Ele sînt individualizate. Mai ales prin aceasta aparţin artei, pentru că generalităţile, simbolurile, chiar şi tipurile, dacă vreţi, sînt moneda curentă a percepţiei noastre cotidiene.” (Bergson, 2013a, 464)

Odată cu Bergson, estetica ajunge la o monadologie lipsită de entelehia ultimă. Teoria valorii va trebui, pentru a preveni pericolul evacuării ei de sacrul cu care fusese încărcată la origini, să recurgă la morală.

Bibliografie

Benda, Julien „Une philosphie pathetique”, *Cahiers de la quinzaine*, 2e cahier de la 15e série, 1913, citat in Compagnon, Antoine, *Les Antimodernes*, Paris, Gallimard, 2005

Bergson, Henri, *Intégrale des oeuvres*, Grandes philosophes français, 2013

Bergson, Henri, *L’Energie spirituelle*, Paris, PUF, 2013

Bergson, Henri, *La Pensée et le mouvant*, Paris, PUF, 1969

Deleuze, Gilles, *Spinoza et le problème de l’expression*, Paris, Minuit, 1968

THE NOVEL OF THE "CONTEMPORARY EXTREME" BY ANNIE ERNAUX

LE ROMAN DE «L'EXTREME CONTEMPORAIN » D'ANNIE ERNAUX

ROMANUL "EXTREMULUI CONTEMPORAN" AL LUI ANNIE ERNAUX

Serenela GHIŢEANU
Universitatea Petrol-Gaze din Ploieşti
serenelag@yahoo.fr

Abstract
The article presents Annie Ernaux's literature as representative for the "contemporary extreme", French expression that encompasses different tendencies and types of writing which have developed since the 80s. In Annie Ernaux's literature, we recognize one of its characteristics in the influence of sociology, especially due to the emphasis given to the effects driven by the differences between social classes, approach that leads to an almost scientific style, another one in the writing of the "self" that implies the permanent appeal to collective experiences, in the choice of painful events as main themes of her works (the shame due to poverty and to lack of education, the mourning, the abortion, the cancer). The autobiographical novel L'Evénement, *written in 2000, recalls an abortion that the writer had at a young age, fact that was forbidden by law in the 60s. The writer confesses a personal trauma in order to call into question the abuse of a law, the conservatism of certain mentalities and the silent pain of an entire female community.*

Résumé
L'article présente la littérature d'Annie Ernaux comme appartenant au roman de « l'extrême contemporain », formule française qui comprend diverses tendances et types d'écriture, à partir des années 80 et jusqu'à nos jours. Parmi les caractéristiques de celui-ci, nous trouvons dans la littérature d'Annie Ernaux l'influence de la sociologie, notamment la constatation des effets des différences de classe sociale, approche qui mène à un style presque scientifique, ensuite l'écriture du « moi » qui renvoie en permanence à des expériences collectives, le choix comme thèmes d'événements douloureux (la honte de la pauvreté et du manque d'instruction, le deuil, l'avortement, le cancer).Le roman autobiographique L'Evénement paru en 2000 remémore un avortement de jeunesse de l'écrivaine, lorsque celui-ci était, dans les années 60, interdit par la loi. L'écrivaine témoigne sur un trauma personnel afin de dénoncer l'abus d'une loi, le conservatisme de certaines mentalités et la souffrance silencieuse de toute une communauté de femmes.

Rezumat
Articolul prezintă literatura lui Annie Ernaux ca aparţinând romanului « extremului contemporan », formulă franceză care cuprinde diverse tendinţe şi tipuri de scriitură, începând cu anii 80 şi până în zilele noastre. Printre caracteristicile acestui roman, găsim în literatura lui Annie Ernaux influenţa sociologiei, cu predilecţie constatarea efectelor diferenţelor de clasă socială, abordare care duce la un stil aproape ştiinţific, apoi scriitura « eu »-lui care trimite în permanenţă la experienţe colective, alegerea ca teme a unor evenimente dureroase (ruşinea sărăciei şi a lipsei de instrucţie, doliul, avortul, cancerul). Romanul autobiografic L'Evénement din anul 2000 rememorează un avort de tinereţe al scriitoarei, atunci când acesta era, în anii '60, interzis prin lege. Scriitoarea aduce mărturie asupra unei traume personale cu scopul de a denunţa abuzul unei legi, conservatorismul unor mentalităţi şi suferinţa tăcută a unei întregi comunităţi feminine.

Key words: *contemporary novel, autobiography, trauma, female writing*

Mots-clés: *roman contemporain, autobiographie, trauma, écriture des femmes*

Cuvinte-cheie: *roman contemporan, autobiografie, traumă, scriitura feminină*

À partir de son roman de début, *Les Armoires vides*, paru en 1974, Annie Ernaux se présente sous le signe d'une ambivalence, soit-elle inconsciente : le texte écrit à la I-ère personne, qui relève de l'autobiographie, contient aussi toute la portée sociologique des récits et romans qui le suivront. Denise Lesur, « fille de l'épicière et du cafetier », comme elle se nomme elle-même, raconte l'histoire, reprise plusieurs fois après, de « trahison » de sa classe sociale d'origine, la gêne puis la honte devant le manque d'instruction de ses parents, la médiocrité générale de son milieu provincial, l'évasion dans les études, enfin, l'ascension sociale à travers une carrière de professeur et écrivain.

Chaque expérience de vie des *Armoires vides* sera détaillée par la suite dans un récit à part entière et d'autres expériences s'y ajouteront : la différence croissante entre elle et son milieu dans *Ce qu'ils disent ou rien* (1977), le mariage bourgeois qui échoue et mène au divorce dans *La Femme gelée* (1981), la figure du père dans *La Place* (1983), la maladie d'Alzheimer de la mère dans *Je ne suis pas sortie de ma nuit* (1997), la mort de la mère dans *Une femme* (1988), la passion amoureuse frappée d'interdit dans *Passion simple* (1991) et *Se perdre* (2001), la tentative d'homicide du père contre la mère dans *La Honte* (1997), la remémoration d'un avortement de jeunesse dans *L'Evénement* (2000), la jalousie dans *L'Occupation* (2002), son histoire de cancer du sein dans *L'Usage de la photo* (2005), des souvenirs d'enfance incorporés dans une fresque d'époques successives d'après la Seconde guerre dans *Les Années* (2008), l'histoire de la sœur morte avant l'auteure, à l'âge de sept ans dans *L'Autre fille* (2011) et deux « ethnotextes », selon l'expression d'Annie Ernaux, qui rendent compte d'espaces urbains tels la rue, le métro, le R.E.R, des supérettes, dans *Journal du dehors* (1993) et *La Vie extérieure* (2000), type de texte repris dans *Regarde les lumières mon amour* (2014).

Il s'agit de ses propres expériences de vie, dans une littérature qui est, malgré toutes les réserves prises par l'écrivaine par rapport à cette étiquette, autobiographique ; en même temps, les cadres de l'écriture du moi sont largement dépassés par l'intention d'Annie Ernaux d'envisager le collectif, les Autres: « Il y a un aspect fondamental qui a à voir énormément avec la politique, qui rend l'écriture plus ou moins « agissante », c'est la valeur collective du « je » autobiographique et des choses racontées (…), c'est le dépassement de la singularité de l'expérience, des limites de la conscience individuelle … » (ERNAUX&JEANNET, 2003, 80-81)

Se méfiant, dans ses déclarations, du roman traditionnel, Annie Ernaux y recourt pourtant, dans son audace de dévoiler les tabous qui existent dans les familles et dans le cercle plus ample de la société : « Il me faut le masque romanesque pour lever les censures intérieures de tous ordres et aller le plus loin possible dans l'exposition du non-dit familial, sexuel, scolaire, sur un mode de violence et de dérision » (ERNAUX, 1994, 220).

Annie Ernaux écrit sous la forme autobiographique sur la relation avec ses parents, avec son mari, avec ses amants, cependant elle rejette l'étiquette d' « écrivain de l'intime » car, selon elle, tout ce qui est expérience intime renvoie au collectif : « Est-ce qu'il y a vraiment un intime ? Dans l'intime, quantité de choses relèvent du social, de l'historique. Un moi pur où les autres, les lois, l'histoire ne seraient pas présents, est inconcevable « (ERNAUX, 2011).

L'écrivaine se compare à un scientifique qui observe avec un regard neutre et transcrit avec le plus d'objectivité possible les différences d'entre les classes sociales, la manière dont la langue, les gestes, le mode de vie définissent les êtres du point de vue social et en fait des dominants ou des dominés : « Je suis un transfuge. Je me place en position d'ethnologue » (ERNAUX, 2008).

Elle s'approche surtout des démarches sociologiques au niveau thématique et aussi au niveau stylistique de ses textes. Malgré l'emploi généralisé du « je », elle se conçoit comme représentative pour toute une communauté : « Je me considère très peu comme un être singulier, au sens d'absolument singulier, mais comme une somme d'expérience, de déterminations aussi, sociales, historiques, sexuelles, de langages, et continuellement en dialogue avec le monde (passé et présent), le tout formant, oui, forcément, une subjectivité unique. Mais je me sers de ma subjectivité pour retrouver, dévoiler les mécanismes ou des phénomènes plus généraux, collectifs » (ERNAUX, 2003, 148)

Au cours du temps, dans sa littérature apparaît ce qu'elle a nommé « l'écriture plate » et qui serait la plus appropriée à son intention d'être une observatrice neutre : « Plate parce que je décris la vie de mon père ni avec mépris ni avec pitié ni à l'inverse, en idéalisant. J'essaie de rester dans la ligne des faits historiques, du document. Une écriture sans jugement, sans métaphore, sans comparaison romanesque, une sorte d'écriture objective qui ne valorise ni ne dévalorise les faits racontés » (ERNAUX, 1992).

Pourtant, Annie Ernaux prend ses distances par rapport au sociologue, ce qui est naturel puisqu'elle se veut encore écrivaine. Si elle veut bouleverser l'ordre pré-établi du roman, elle ne déserte pas pour autant le champ de la littérature. Ce qui est essentiel dans l'effet de celle-ci, elle l'honore encore, c'est-à-dire le recours à l'affectif : « La recherche de la vérité se passe à travers un moyen qui est (…) un langage qui n'est pas scientifique mais qui n'est pas le document brut non plus (…) C'est de refaire vivre l'émotion avec une certaine distance…critique, si l'on peut dire(…), un regard peut-être un peu sociologique qui me le permet maintenant » (ERNAUX apud PASSERON, 1971).

Son désir de « faire éclater le concept de littérature », de « briser l'écriture » (ERNAUX, 1995), selon ses propres formules, n'a pas été accompli au niveau qu'elle a souhaité. Sa conception sur la coexistence de l'émotion et du regard froid du sociologue fait preuve d'un mélange qui n'est ni très inspiré ni très crédible, mais le renouveau du roman grâce à sa thématique sociale, donc politique aussi, est indéniable.

Difficile à classer, le nom d'Annie Ernaux se retrouve dans le recueil d'études *Le roman français de l'extrême contemporain*, paru sous la coordination de Barbara Havercroft, Pascal Michelucci et Pascal Riendeau. « L'extrême contemporain » est une formule qui englobe sous un vaste « chapeau » divers auteurs et tendances littéraires, à partir des années 80 et jusqu'à nos jours.

Dans son chapitre de cet ouvrage, Dominique Viart définit le roman de « l'extrême contemporain » comme un « discours » qui « met en crise la pensée : il en montre les errements, les blocages, les impasses, les sous-entendus et les refoulements » *(Le roman…*, 2010, 118). Dominique Viart observe le fait que celui-ci reprend le contact avec « le politique après deux décennies de formalisme tenant l'engagement pour « une notion périmée » (cf. Robbe –Grillet) et conclut que cette littérature « propose (…) d'autres œuvres (…) qui prennent largement en compte le fait social « (Ibid, 107). Il en identifie même, parmi « les nouvelles formes », ce qu'il appelle « la fiction critique ». Non seulement la matière de ce roman nouveau change mais aussi sa forme : « La fiction critique est ainsi triplement critique : envers l'objet qu'elle se donne, envers les formes canoniques par lesquels la littérature a autrefois tenté de se saisir de cet objet, envers sa propre manière de l'aborder « (Ibid, 120).

Enfin, Viart mentionne le nom d'Annie Ernaux et perçoit les nouveaux écrivains de « l'extrême contemporain », en effet, comme « imprégnés d'une conscience sociopolitique aiguë et qui se pensent eux-mêmes dans l'articulation de l'ethnographie et de la littérature » (Ibid, 108).

Etant donné que la formule « l'extrême contemporain » recouvre une multitude de tendances et de styles, nous nous arrêtons à l'une de ces tendances, selon Barbara Havercroft, qui y dédie un article, et qui comprend des récits « souvent d'ordre autobiographique et rédigés par des femmes (…), la représentation des expériences traumatiques ou catastrophiques où priment l'abject, la souffrance, l'insupportable » (HAVERCROFT, 2012). Barbara Havercroft remarque qu'à ce type de récits s'ajoutent ceux qui pratiquent « l'écriture du deuil » ou « leur lutte pénible contre une

maladie mortelle » (Idem). Havercroft met en évidence « la dimension éthique » de ces récits, à la suite desquels l'écrivaine en question a la possibilité de « changer de statut, de se transformer d'objet de la violence et du souvenir traumatiques en sujet et même en agent » (Idem). Elle souligne aussi la dimension collective du récit d'un trauma car il s'agirait d'une violence dirigée contre les femmes en raison même de leur genre sexuel. Havercroft rappelle une étude de Cathy Caruth qui écrit que la connaissance du trauma est tardive et différée par la victime parce que celle-ci se trouve, le plus souvent, sous le coup du trauma, dans l'incapacité de le comprendre. Caruth reprend une idée ancienne qui date depuis Freud, celle de la nécessité de transformer en narration l'événement traumatique. La victime ne pourrait donc envisager une guérison en l'absence du langage et de la construction d'une narration destinée à soi-même, afin de s'emparer d'une certaine maîtrise de son propre vécu, mais aussi à l'écoute des Autres, qui doivent être compatissants.

Enfin, Barbara Havercroft se pose des questions sur les moyens d'exprimer «l'indicible », car le trauma est un événement impossible à avouer, a priori, et pourtant, il l'est toujours, car la souffrance parvient à sortir des ténèbres de la mémoire. Ce qui est paradoxal, c'est que « le sujet doit s'immerger au cœur même de sa blessure traumatique. Autrement dit, pour « sortir » du trauma, il faut y plonger », d'après Anne Martine Parent (PARENT, 2006, 117). C'est toujours elle qui met en évidence que « la mise en récit représente un immense défi autant narratif que psychique » (Idem).

Nous avons choisi de nous pencher sur le récit autobiographique *L'Evénement* d'Annie Ernaux, qui évoque un avortement subi par l'écrivaine en 1963, lorsqu'elle était étudiante, âgée de 23 ans. Le texte paraît en l'an 2000, donc lorsque l'auteure a l'âge de 60 ans. L'avortement comme expérience féminine traumatisante est présent dès le volume de début, *Les Armoires vides*, et ensuite dans *Passion simple.* Mais seulement après une autre expérience traumatisante, un test sur la séropositivité, en 1999, l'écrivaine subit le retour en force du souvenir de son avortement de jeunesse, qui exige l'écriture d'un livre. Le texte est composé de fragments, le seul moyen crédible de reconstituer une expérience lointaine et traumatisante, qui ne se laisse pas racontée, et le temps du récit rétrospectif est entrecoupé en permanence d'un récit présent de commentaire sur le passé et aussi sur sa propre écriture, qui est mis entre parenthèses. À cause de la précarité de la mémoire, l'écrivaine fait appel aux notations d'un agenda et d'un journal intime de l'époque, témoins du calvaire traversé par la jeune étudiante.

En France, dans les années 60, la contraception et l'avortement sont interdits et ceux qui osent transgresser la loi sont durement punis : les médecins, les sages-femmes, les pharmaciens et bien sûr la femme qui essaie de se faire avorter. Selon les mentalités de l'époque, une grossesse hors mariage est condamnée durement par la société, non seulement par les prêtres, mais par l'ensemble de la population, elle est vécue dans la honte, cachée comme un terrible déshonneur.

Lorsque tomber enceinte n'est pas le résultat d'un choix personnel, la grossesse devient pour la femme quelque chose d'horrible, un bouleversement de sa vie, de son quotidien et de son statut social, c'est une violence sur son corps. L'écrivaine décrit cette agression corporelle de manière significative, en se référant au fœtus qu'elle porte dans son ventre comme à quelque chose d'étranger et répugnant : « Il faut que cette chose-là parte » (ERNAUX, 2000, 36). Dès le début, elle se trouve dans le refus catégorique de cette réalité : « Je suis enceinte. C'est l'horreur » (Ibid, p. 21), « J'ai déchiré le certificat [de grossesse -n.a.] » (Ibid, 22). Les trois mois de grossesse qu'elle vit, jusqu'à l'avortement, elle avoue n'avoir qu'un seul désir, de « faire lâcher prise à cet embryon » (Ibid, 67). Il est à observer qu'à aucun moment elle ne pense le mot « enfant ». La nausée et tous les autres états spécifiques à la grossesse sont perçus comme des signes pathologiques : « Je suis toujours malade » (Ibid, 47) et sa capacité de se concentrer sur son mémoire de licence disparaît, elle se sent diminuée dans ses facultés cognitives : « J'avais cessé d'être *intellectuelle* » (Ibid, 46). Il existe désormais un Avant et un Après la grossesse et le temps d'Avant est vu comme celui de la liberté, l'indépendance, la normalité tandis que celui d'Après est vu comme celui d'un isolement douloureux par rapport aux autres femmes, causé par un vrai stigmate : « …ces noms et ces visages

[d'étudiants- n.a.] m'expliquent mon désarroi : par rapport à eux, à ce monde de référence, j'étais devenue intérieurement une délinquante » (Ibid, 50).

Le regard des autres est très pesant dans cette situation car la femme qui ne veut pas d'enfant est obligée de se cacher sous peine de subir la loi mais aussi sous peine d'être vue par ses semblables comme une qui n'est plus des « leurs », qui se trouve désormais dans une autre catégorie… toujours humaine ?, on peut se demander. En apprenant la nouvelle de la grossesse, le regard des femmes est empreint de peur : deux collègues et amies sont « effrayées » (Ibid, 56), un autre collègue est « pétrifié » (Ibid, 57) tandis qu'un étudiant qui est marié et milite dans une association pour la légalisation des moyens contraceptifs essaie de profiter sexuellement d'elle, auprès de son bébé d'ailleurs. Il est à remarquer que les hommes la regardent comme si elle était devenue accessible sexuellement, donc dépourvue du droit au respect d'avant. Le jeune homme avec qui elle était tombée enceinte ne l'aide d'aucune manière et les médecins qu'elle consulte lui prescrivent des médicaments pour empêcher une fausse couche. La seule qui l'aide est une étudiante qui avait subi elle–même un avortement, c'est elle qui lui donne l'adresse d'une « faiseuse d'anges », comme on appelait de manière populaire les femmes qui osaient procéder clandestinement à des interruptions de grossesse. (La somme d'argent qu'elle doit payer est assez élevée mais elle n'est pas soulignée dans le texte car ce n'est pas elle qui est la plus importante).

Dans ce calvaire, l'héroïne se trouve dans un manque total de communication avec sa mère parce que celle-ci ne l'aurait jamais comprise : « Ma mère appartenait à la génération d'avant-guerre, celle du péché et de la honte sexuelle » (Ibid, 51) et la jeune étudiante doit laisser à voir sa lingerie intime, lorsqu'elle visite la maison parentale, pour faire la preuve de ses règles. Quand elle est accompagnée à la station du métro par la femme qui l'aide à avorter, l'héroïne fait une sorte de comparaison qui en dit assez sur sa solitude devant un mal typiquement féminin : « Je me sentais abandonnée du monde, sauf de cette vieille femme en manteau noir qui m'accompagnait comme si elle était ma mère » (Ibid, 79). Enfin, elle dira de la même vieille femme qu'elle l'avait « arrachée » à sa mère et « jeté dans le monde » (Ibid, 111). Le prix de la séparation de la mère et du passage à l'âge adulte s'avère donc très dur.

La portée sociologique, si chère à Annie Ernaux, est présente aussi dans ce récit. A cause des complications survenues à la suite de l'avortement, l'héroïne arrive à l'hôpital, où un chirurgien lui parle grossièrement mais seulement parce qu'il avait imaginé qu'elle était une jeune fille simple. Dès qu'il apprend qu'elle était étudiante, il s'excuse, ce qui prouve l'hypocrisie devant ce « stigmate » et les préjugés de l'époque sur l'appartenance à une classe sociale ou à une autre. L'héroïne remarque le fait qu'en apprenant sa grossesse elle s'était sentie comme renvoyée dans sa classe sociale modeste, qu'elle avait quittée par son accès aux études supérieures. Elle cède donc elle-même au préjugés de l'époque et se culpabilise de s'être comportée comme ceux auxquels elle appartient et en même temps elle ne veut plus appartenir : « J'établissais confusément un lien entre ma classe sociale d'origine et ce qui m'arrivait (…) ce qui poussait en moi c'était, d'une certaine manière, l'échec social » (Ibid, 29-30).

Malgré tout l'opprobre et le risque de perdre sa vie, l'héroïne sent une vraie délivrance après l'avortement. En subissant l'introduction de la sonde, l'héroïne avoue : « Il me semble que cette femme me fait naître. J'ai tué ma mère en moi à ce moment-là » (Ibid, 77). En revenant à Rouen, la ville de ses études, elle se trouve dans un état presque euphorique : « J'étais dans un état fébrile de conscience pure, au–delà du langage » (Ibid, 105), « Je me sentais sauvée » (Ibid, 107), elle est capable de reprendre avec succès l'écriture de son mémoire car « ivre d'une intelligence sans mots » (Ibid, 106). Les moments les plus délicats de l'avortement, l'héroïne les décrit en s'imposant un détachement, un souci d'objectivité qui sont les seuls à pouvoir rendre compte de cette expérience terrible : en expulsant le fœtus, elle se compare à une bête (Ibid, 91), elle se déclare étonnée : « Ainsi j'ai été capable de fabriquer cela », « on dirait une poupée indienne » (Idem), pour pleurer ensuite, à côté d'une amie qui l'accompagne, « scène de sacrifice » (Idem). Elle déclarera aussi qu'après cet acte, elle aurait la sensation d'avoir perdu son corps ancien, l'agression sur le corps devient une réalité tangible, au-delà des souvenirs et des marques psychiques.

Cette expérience n'est connue que par les femmes et, dès le début, l'héroïne se sent une complicité avec les femmes inconnues qui avaient subi un avortement avant elle. Elle dit se sentir « soutenue » (Ibid, 52) par elles, « prise dans une chaîne de femmes par où passaient les générations » (Ibid, 103).

Son état d'esprit en écrivant ce témoignage varie. L'héroïne se sent premièrement sous le signe de la liberté reconquise : « Je ne savais pas si j'avais été au bout de l'horreur ou de la beauté. J'éprouvais de la fierté (…) C'est sans doute quelque chose de cette fierté qui m'a fait écrire ce récit » (Ibid, 107). Elle se sent comme embarquée dans un voyage dans le temps qui n'est pas du tout facile à maîtriser : « Avec ce récit, c'est du temps qui s'est mis en marche et m'entraîne malgré moi » (Ibid, 25). Par la suite, la remémoration lui cause des émotions auxquelles elle s'impose à résister : « Je ne veux pas faire dans ce texte ce que je n'ai pas fait dans la vie à ce moment-là, ou si peu, crier et pleurer » (Ibid, 86). L'héroïne justifie tout de suite ses émotions comme étant des signes de la vérité de ce qu'elle raconte, « une émotion d'écriture » (Idem). Mais ce qui la gêne le plus, c'est l'incapacité d'accéder aux souvenirs d'autrefois autant qu'elle le souhaitait : « La seule vraie mémoire est matérielle » (Ibid, 68). Elle se souvient de certains détails de décor plutôt que de ses états d'âme au plus vif : « Ces années ne m'étaient accessibles que par un effort difficile d'abstraction... » (Ibid, 63). En revenant en 1999 à l'adresse de la garde-malade qui l'avait aidée à avorter, au passage Cardinet, l'héroïne a un sentiment d'irréalité : « J'avais l'impression de reproduire les gestes d'un personnage sans rien éprouver » (Ibid, 114).

En regardant en arrière, l'écrivaine se rend compte que cet « événement » l'a poussée à sortir de la soumission à une loi inhumaine et à la pensée communément admise, marquée par des préjugés, et à faire un geste de **liberté individuelle** : « Je sais aujourd'hui qu'il me fallait cette épreuve et ce sacrifice pour désirer avoir des enfants. Pour accepter cette violence de la reproduction dans mon corps et devenir à mon tour lieu de passage des générations » (Ibid, 111).

Ce qui est essentiel, c'est aussi la nécessité de témoigner, par ce récit, au nom de la communauté des femmes qui ont dû subir, à une époque, une expérience tabou, frappée de honte, de clandestinité, d'exclusion sociale, de privation de liberté, de souffrance atroce et du risque de perdre la vie. L'héroïne pense qu'il est nécessaire d'en faire une narration, de **porter témoignage** : «… les choses me sont arrivées pour que j'en rende compte » (Ibid, 112). Le **caractère collectif et violent** de cette expérience – et du récit également – mènent vers une vraie dénonciation des abus des lois qui sont faites par…des hommes: « D'avoir vécu une chose, quelle qu'elle soit, donne le droit imprescriptible de l'écrire. Il n'y a pas de vérité inférieure. Et si je ne vais pas au bout de la relation de cette expérience, je contribue à obscurcir la réalité des femmes et je me range du côté de la domination masculine du monde » (Ibid, 53).

Et pourtant, en revenant au passage Cardinet en 1999, l'écrivaine note avec surprise le fait que, secrètement, elle avait nourri l'espoir que cet endroit de « l'événement *inoubliable* » (Ibid, 26) provoque quelque chose dans le présent : « …je me suis dit que j'étais revenue (…) en croyant qu'il allait m'arriver quelque chose » (Ibid, 115). Ce qui ne se passe pas. Comme tout trauma, celui-ci, même raconté, s'enveloppe dans un mystère qui est seulement en partie pénétrable : « Le témoignage d'un trauma laisse toujours un reste, une part d'inconnaissable et d'incompréhensible, d'intémoignable, qui signe la déroute du sens et mine l'intelligibilité du récit » (PARENT, 2006, 120).

Par le récit *L'Evénement*, Annie Ernaux offre un témoignage de choix sur ce qui a représenté le cauchemar de tant de femmes dans les années 60, des femmes qui sont restées silencieuses ou qui ont même payé de leur vie un geste de liberté sur leur propre corps. Il faut mentionner que, par scrupule de préserver leur anonymat, l'écrivaine ne donne ni le nom des personnes qui l'ont aidée ni de celles qui l'ont jugée, à l'époque. Elles sont désignées par des initiales.

En racontant une histoire personnelle qui a atteint une large majorité de femmes, une histoire d'interdit, de violence, de punition et d'exclusion, le récit s'inscrit parfaitement dans la définition du « roman de l'extrême contemporain », telle qu'elle est donnée par Barbara Havercroft.

Ouvrage cité
Ernaux, Annie, *L'Evénement*, Paris, Gallimard, 2000
Bibliographie critique
ERNAUX, Annie apud Charpentier, Isabelle, « "Quelque part entre la littérature, la sociologie et l'histoire... », COnTEXTES, no.1/ 2006 (Isabelle Charpentier cite l'entretien avec l'auteur du février 1992).
ERNAUX, Annie apud Charpentier, Isabelle, op.cit, Entretien avec l'auteur, 1995
ERNAUX, Annie, « Vers un je transpersonnel », *R.I.T.M.*, no.6/1994, p. 220
ERNAUX, Annie & Jeannet, Frédéric Yves, *L'Ecriture comme un couteau*, Paris, Stock, 2003
ERNAUX, Annie, Entretien-propos recueillis par Christine Ferniot et Philippe Delaroche, *L'Express*, 1.02.2008
ERNAUX, Annie, Entretien-propos recueillis par Nathalie Jungerman, *Florilettres*, no. 128, 17.10.2011
ERNAUX, Annie apud Passeron, Jean-Claude, « Préface » dans Hoggart, Richard, *La Culture du pauvre*, Paris, Minuit, 1971
HAVERCROFT, Barbara, « Questions éthiques dans la littérature de l'extrême contemporain : les formes discursives du trauma personnel », *Les Cahiers du CERACC*, no. 5/ 2012 (http://www.cahiers-ceracc.fr/hevercroft.html)
PARENT, Anne Martine, « Trauma, témoignage et récit : La déroute du sens », *Protée*, volume 34, no. 2-3, automne –hiver 2006
*** *Le roman français de l'extrême contemporain. Ecritures, engagements, énonciations. Sous la direction de Barbara Havercroft, Pascal Michelucci et Pascal Riendeau*, Québec, Ed. Nota Bene, 2010

Serenela Ghiţeanu est Docteur en Littérature Française de l'Université de Bretagne-Sud, France (2009). Elle a publié les livres : *Marguerite Duras ou le goût du vertige* (Ed. Casa Cărţii de Stiinţă, Cluj-Napoca, 2016), *Nancy Huston et Nina Bouraoui. Question d'identité* (Presa Universitară Clujeană, 2013), *Sylvie Germain. La Grâce et la Chute* (Institutul European Iasi, 2010), *Ora de citit* (Ed. Alfa - Iasi, 2011) et *A doua oră de citit* (Ed. Casa Cărţii de Stiinţă, Cluj -Napoca, 2015). Elle est aussi co-auteur, avec Bujor Nedelcovici, du volume *Scriitorul, cenzura si Securitatea* (Ed. ALL de Bucarest, 2009). Elle est Maître de conférences à l'Université Pétrole-Gaz de Ploiesti, où elle enseigne la Littérature française du XX-e.s., elle donne un Cours de Culture et Civilisation françaises, un Cours de Littérature française contemporaine, et un Cours sur la Littérature roumaine de l'exil. Depuis 1997, elle participe à des conférences et a publié plus de 40 articles scientifiques. Elle a publié également entre 2004-2011 des recensions dans des magazines culturels tels *Revista 22, Timpul, România literară, Observator Cultural, Jurnalul literar, Luceafărul, Contemporanul, Adevarul literar si artistic, România liberă-Aldine, Vatra, Convorbiri literare, Contrafort*.

PERSPECTIVES IN FICTION. *CHARACTER*-SUBJECTIVE AND OBJECTIVE SENTENCES

PERSPECTIVES DANS LA FICTION. PROPOSITIONS *PERSONNAGE*-SUBJECTIVES ET PROPOSITIONS OBJECTIVES

PERSPECTIVE ÎN FICŢIUNE. PROPOZIŢII *PERSONAJ*-SUBIECTIVE ŞI PROPOZIŢII OBIECTIVE

Adina-Maria MEZEI
Universitatea "Babeş-Bolyai",
Cluj-Napoca, România
adinamezei@yahoo.com

Abstract
Our purpose in the present article is to define and exemplify objective and (CHARACTER) subjective sentences occurring in narrative fiction. These two categories find their roots in the poetic school of thought, which starts from the premise that a narrator viewed as SPEAKER is not necessarily at the origin of all textual instances. Our approach encompasses the idea that perspectives in fiction are either objective - if their purpose is to actually constitute the world of fiction, or subjective - if they are part of a character's personal world representation. We mainly focus on free indirect discourse for illustrating CHARACTER-subjective sentences, while presenting some objective sentences, as well, for a contrasting view.

Résumé
Le but de notre article est de spécifier et d'exemplifier des propositions objectives et PERSONNAGE-subjectives spécifiques à la fiction narrative. Ces deux catégories trouvent leur origine dans l'école de pensée poétique, qui a comme prémisse l'idée qu'un narrateur en tant que SUJET PARLANT n'est pas à postuler à l'origine du récit tout entier. Notre approche comprend l'idée que les perspectives narratives sont soit objectives - si leur finalité est de créer l'univers de la fiction, soit subjectives - si elles font partie de la représentation du monde d'un personnage. Notre analyse porte sur le discours indirect libre (des propositions PERSONNAGE-subjectives) et sur des propositions objectives pour offrir une perspective contrastée du sujet.

Rezumat
Scopul nostru în acest articol este definirea şi exemplificarea propoziţiilor obiective şi PERSONAJ-subiective specifice ficţiunii narative. Aceste două categorii îşi găsesc originea în şcoala de gândire poetică, care porneşte de la premisa că naratorul ca LOCUTOR nu trebuie postulat la originea tuturor enunţurilor textuale. Abordarea noastră cuprinde ideea că perspectivele ficţionale sunt fie obiective - dacă scopul lor este de a constitui lumea ficţiunii, fie subiective - dacă fac parte din reprezentarea lumii din perspectiva unui personaj. Analiza noastră se opreşte asupra discursului indirect liber pentru a ilustra propoziţiile PERSONAJ-subiective, prezentând totodată propoziţii obiective pentru o viziune contrastantă asupra subiectului.

Key words: *narrative fiction, narrator, perspective, subjective sentences, objective sentences*

Mots-clés: *fiction narrative, narrateur, perspective, propositions subjectives, propositions objectives*

Cuvinte-cheie: *naraţiune ficţională, narator, perspectivă, propoziţii subiective, propoziţii obiective*

1. Introduction:

Analysing fiction has led to numerous debates mainly revolving around the notions of *perspective*, *point of view*, *focalisation*, *viewpoint* and other connected notions (e.g. *narrator*). These terms hold a somewhat ambiguous nature, which can be partly explained by the fact that researchers have embraced one of the two main trends dealing with fiction interpretation[1]. The two traditions we are referring to are the *communicative* and the *poetic* approaches to narrative fiction. Briefly put, the former account derives its name from the fact that a *narrator* as speaker of the entire narration is posited in the deep structure of all fictional instances, whereas the latter interprets the text at surface level in terms of its showing or not signals of a fictional speaker (PATRON, 2006, FLUDERNIK, 1993).

Interpretations also vary in what concerns the *narrator*'s functions. According to some researchers[2], the interpretative function is what signals a narrator for those supporting the poetic view. However, some poetic supporters do not consider it a condition that necessarily applies only to a narrator. The interpretative function may embody the attitudes of social groups or characters at the story level etc.

> "In addition, the ontologies represented by the existence of a novel are at least two: the historical world of the author and the fictional world of the characters. Attitudes expressed by the text that we may at first take to sincerely represent the author's own ideology may be at any time preempted by a superior level of knowledge that scoffs at these attitudes and places them figuratively or literally in quotation marks, distancing them from the author's own subjectivity. Bakhtin (1981) referred to this aspect of narrative as the degree of refraction of the author's intentionality. <u>But this refraction is not dependent on the existence of a narrator; the languages used to capture characters' experience commonly reflect a hierarchy of evaluation, but this evaluation may be objective (i.e., absolutely true within fiction) or it may represent the attitudes of social groups or characters at the story level</u>."[3]
>
> (GALBRAITH, 1995, 43)

Taking into consideration that the proponents of the two approaches seem to agree at least on one point - that the first-person narrator-character truly deserves the name of *narrator*, we will take this idea as one of our basic postulations. Additionally, we start from the premise that fiction need not be 'guaranteed' by a narrator, because entering the fictional world is like being in a dream: one can fly at will (GALBRAITH, 1995). Laying the foundations of a reader-oriented linguistic approach to narrative fiction comes as a natural consequence of the idea that in order to posit a narrator as SPEAKER, we need to find the necessary linguistic signals in the text under analysis. In order to do that we have taken into consideration suggestions offered by several approaches: the Deictic Shift Theory (DST), Situation Theory (ST), Narratology, and Possible Worlds Semantics (PWS).

The approaches which take into account the way readers comprehend fictional narrative texts have one point in common: the fact that readers are viewed to transpose themselves in the world(s) created by the written text. This idea has come up under different names - inferential and indexical perspective (in ST), deictic centering (in DST), recentering[4] (in PWS). This narrative involvement is realized by readers' shifting their deictic centre from their real-life whereabouts to "an image of themselves at a location within the story world [...]" (SEGAL, 1995, 15)[5]. Katagiri

[1] Please see my previous published work (Mezei, (2008 (a)), cited at the end of this article), where I present an extended discussion regarding the main factors standing at the centre of this debate.
[2] cf. Jean-Michel Adam (1994[1981]), Genette (1972), and Lintvelt (1994).
[3] Our underlining.
[4] Ryan (1991) speaks of readers' *recentering*.
[5] Segal (1995) is a supporter of the Deictic Shift Theory.

(1991), within the framework of Situation Theory, explains that when we deal with an agent's own situatedness in an environment, i.e. an agent who takes his spatial, temporal or personal coordinates as the centre of the world, we speak of an *indexical perspective*. When he constructs his utterances based on other agents' reasoning processes, then an *inferential perspective* emerges.

Reading fiction is at its basis the inferential process in which the reader adopts the deictic centre displayed by the current fictional world. This deictic centre may be *objective*, that is, one which actually constructs parts of this world or *subjective***,** in that it is the deictic centre of a fictional character. To clarify even more what we mean by "subjective" or "objective", we will refer to Banfield's 1982 study (poetic proponent; her linguistic study is sentence-based). She divides sentences into two types – those with a subject ("subjective") and those without a subject ("objective"). She includes in the latter category sentences of narration and sentences of represented speech and thought. Her idea is not that these sentences cannot express subjectivity, or rather expressivity, but that they are not necessarily linked to the narrator as the origin of that subjectivity.

> "We have in fact two radically different conceptions of the presentation of the point of view. In one [communicative accounts][6], all language is seen as paradigmatically spoken, and all other uses are derivative from spoken language. Hence, in all these derivative uses of language, a speaker appears whose presence gives language its characteristic structure. In the other [non-communicative approaches][7], point of view becomes a concept which can be independent of the speaker's role in communication. Subjectivity is not dependent on the communicative act, even if it is *shown* through language[8]. And if it is not subordinated to the communicative function, then language can contain speakerless sentences. "
>
> (BANFIELD, 1982, 69-70)

2. Objective and Subjective Sentences. Definition and interpretative tools

We take ***objective sentences*** to be those sentences which do not originate in a fictional subject of consciousness. This subject of consciousness may be a SPEAKER (i.e. a narrator) or a SELF[9] (i.e. a character whose viewpoint is taken as the origin of certain spatial, temporal or personal represented expressions, but who does not 'speak'[10]). In the case of objective sentences the author intends his readers to make-believe that what is said is true, so, these statements should be regarded as creating the reality of the fictional world. In the example (1) below the reader accepts that Shea Stadium is in Chicago in that fictional story world, although he knows that in our reality it is in New York.

(1) Shea Stadium is a large stadium in Chicago[11].

Subjective sentences are representations of a subjective deictic centre, either a SPEAKER's or a SELF's. We will name the former, representing the perspective of the narrating WHO[12], SPEAKER-subjective sentences. The latter are called CHARACTER-subjective sentences[13]. The term ***subjectivity*** refers to the existence of a fictional subject as the epistemological origin of a perspective. *Subjective* sentences may be either character/SELF-oriented or SPEAKER-oriented, and they are interpreted by readers as possibly true in the actual story world[14], i.e. their

[6] Our insertion.
[7] Our insertion.
[8] Our underlining.
[9] Terminology of Banfieldian inspiration (Banfield, 1982).
[10] cf. Wiebe, 1995, 269.
[11] cf. Wiebe, 1995, 268; his example.
[12] cf. Rapaport *et al.*, 1994, for the usage of the term *narrating WHO*.
[13] We depart here from Banfield's terminology (1982). She considered sentences of represented speech and thought as being objective sentences. See Wiebe (1995, 269) for a definition of subjective and objective sentences (our starting point).
[14] We are speaking in semantic terms here (Possible Worlds Semantics). We maintain the term story world for the world relative to which a first truth-value is to be established. This story world has the same status for the characters in the fiction considered, as the *actual world* has for us, but we cannot access such a world except by using the written text

truth-value is viewed as either 1 (true) or 0 (false), depending on the fulfilment of certain conditions. By ***expressivity*** we mean syntactic and lexical 'subjectivity' signalling.

Objective sentences (i.e. mainly narrative sentences) are taken not to have at their origin a narrating WHO, i.e. not to be referentially linked to a SPEAKER, but to be part of the story world perspective and to 'automatically' receive the 1 truth-value in the story world, in a reader-oriented interpretation[15]. Because all language is situated, such sentences are taken to have a SOURCE at their origin, not a speaker[16].

In her (1990) study, Ehrlich endeavours to find some useful tools for differentiating sentences belonging to the direct discourse from represented speech and thought. She proposes to divide these sentences in two main categories according to their surface structure:

- sentences containing parentheticals (SCP)
- sentences not containing parentheticals (non-SCP).

Ehrlich's argumentation runs as follows:

(2) He would be late for her party, John told Mary.

This is a parenthetical subject-oriented SCP (RST sentence); an actual speech event in which John addresses Mary is understood here.

Truth condition: it is necessary that the parenthetical subject (John) said or believed something very similar to the main clause.

(3) John will be late for Mary's party, he told her.

This is a speaker-oriented SCP; the assertion of the speaker does not imply that there has been an actual speech event in which John addresses Mary.

Truth condition: it is necessary that the speaker has a certain belief; it is not necessary that the subject parenthetical said or believed the content of the clause.

So, this distinction may be operative in the case of CHARACTER-subjective sentences on condition that they contain a parenthetical. The question is which sentences render a SELF-perspective (i.e. our CHARACTER-subjective sentences) and which sentences are objective, especially if the analysed sentences contain expressive elements.

Ehrlich's (1990) study introduces other devices which show how cohesion is obtained within a given paragraph, or discourse unit. The underlying idea is that sequences of sentences conveyed from a single "point of view" belong to the same *discourse unit/episode*. Put differently, this means that her study tries to provide methods which help understand why a certain unit is the content of one (origin-)perspective.

Referential linking is mainly at work in a context where one can find various possible referents in immediate contexts. The rule is as follows (EHRLICH, 1990, 37):

> "Two sentences, S1, S2 are referentially linked if topic or scene-setting expression of S2 is referentially controlled by a referent mentioned in S1 and the controlling referent is contained within a dominant clause[17]."

The *topic* of a sentence is defined as the element that the sentence is about. Ehrlich proposes guiding rules, which take into consideration the criterion of *dominance* – defined as "that part of a sentence to which a speaker/writer intends to direct the hearer/reader's attention." (EHRLICH, 1990, 37). Being dominant means that:

---

and our imaginative power. The story world can be determined by taking into account the following: the explicit text: what is presented as objective by the "fictional teller"; part of the implicit text: the linguistic presuppositions operated by readers; (c) "prevalent beliefs": as explained by Oltean (1997: 183); (d) reader's inclinations: readers' preference for one or the other interpretation in ambiguous texts. Additionally, there are what we will call *possible-story worlds*, which account for the *subjective* characters' visions, dreams, counterfactual claims, *de re/de dicto* claims and so on. Between the different worlds evoked, the relation of *accessibility* needs to be posited as Ryan (1991) suggests.

[15] With regard to the last statement, the question may arise whether or not the same condition should apply in the case of reliable narrators.

[16] Please see a more detailed explanation in Mezei, (2008 (b)).

[17] Our underlining.

- the clause can become the topic of new discourse,
- the dominant clause can experience root transformations.

Ehrlich's notion of *topic* is pretty ambiguous, as she herself admits. In simple sentences topic usually assumes subject position, which makes us infer that topic is here equivalent to the focal WHO (DST term[18]).

(4.1) George$_i$ watched an old woman crossing the street. [a] Then he$_i$ watched some birds landing on the roof of the bank. [b]

(4.2) George watched an old woman crossing the street. [a] Why was she striding so purposefully, looking neither to left or right[19]? [b]

George in examples (4.1, (a) and (b)) and (4.2, a) is *the focal WHO*. It is the psychological entity who "captures" the DC, in the sense that the subsequent context "tracks the spatial, temporal and psychological coordinates of that character" (RAPAPORT *et al.*, 1994, 4). The reader may or may not be given information about the character's internal states. "The old woman" is the *non-focal character* of (4.1, a) and (4.1, b) because the DC does not shift to her, it is only mentioned. George becomes the focalising WHO in (4.2, b).

George is the *focalising WHO* of sentence (4.2, b) because the sentence represents a subjective epistemological perspective as 'lived' by the character himself: "This living may be perceptual, cognitive or kinaesthetic: the text may represent thoughts, feelings, sounds, sights, or unconscious desires as lived by the focalizing WHO." (RAPAPORT *et al.*, 1994, 4). The old woman is the focal WHO of the sentence (2, b), embedded within George's perspective as the focalising WHO. In all these sentences the full NP "George" is the controlling referent of the subsequent instance of the pronoun "he", and both "he" and "George" are the topic.

The following example stands in contrast (EHRLICH, 1990, 32):

(5) Max saw Rosa yesterday.

In DST terms, Max is the focal WHO and Rosa is the non-focal WHO of the sentence. However, Ehrlich views the situation in a discourse[20] situation. She explains that if the sentence represents the answer to question (5.1) below, then "Max" is the topic, while if question (5.2) is taken into consideration, then "Rosa" is the topic.

(5.1) Who did Max see yesterday?

(5.2) Did anybody see Rosa yesterday?

We need to keep this in mind because sometimes categories overlap. There is some confusion which is also due to the fact that the focal WHO has been defined as "the psychological entity who is topicalized by the text"; this is why we prefer the second part of the definition, which says that the focal WHO is the psychological entity who "captures" the DC, in the sense that the subsequent context "tracks the spatial, temporal and psychological coordinates of that character" (RAPAPORT *et al.*, 1994, 4).

Semantic linking is defined in terms of semantic connectors and semantic content. Ehrlich specifies that sentences which are not referentially linked can still be cohesive if they are connected by semantic sentence connectors. The sentences under discussion must again be linked to a preceding sentence's dominant clause. Semantic content may be linked to some referent if it is not semantically inconsistent with what is known by the character (available knowledge).

[18] "Whereas the focal WHO is the psychological entity who is topicalized by the text, the focalizing WHO is a psychological entity whose experiential process topicalizes other entities and events in the story world. When a character reflects on his or her own experience as s/he is living it, the focal WHO and the focalizing WHO are co-referential. " (Rapaport *et al.*, 1994, 4)

[19] The examples are borrowed from Rapaport *et al.*, *Deictic Centres and the Cognitive Structure of Narrative Comprehension*, 1994, p. 4.

[20] We make the difference between text, the written text on page and discourse, a real/imaginary communicative situation.

(**6) The antibiotic which was discovered by Sir Alexander Fleming caused a great disturbance in the medical community. [a] In addition, chaos resulted in universities across the country. [b]**

(7) The antibiotic which was discovered by Sir Alexander Fleming caused a great disturbance in the medical community. [a] *In addition, a new species of germ was discovered. [b]

In e.g. (7, b) is linked by the semantic connector "in addition" to a non-dominant part of [a], i.e. a relative clause: "which was discovered by Sir Alexander Fleming". This leads to incoherence.

Temporal linking may apply when the other do not. Ehrlich refers here to the distinction between **speech time** (ST) – time at which a particular sentence is uttered, **reference time** (RT) – the time indicated by the sentences, and **event time** (ET) - the time at which the sentence's event or state occurred. These notions help explain how a sentence achieves its temporal value.

Ehrlich also discusses sentences that depend on others in order to establish a temporal interpretation, that is which are incomplete in a sense, such as:

1. Sentences that demand capture – with no time adverbials/with dependent adverbials which need information from another sentence in order to establish the RT.

(8) Something unusual is scheduled for tomorrow. [a] Albert is playing tennis. [b]

(9) We can't discuss the problem now. [a] Albert is playing tennis. [b]

Sentences (8, b) and (9, b) are incomplete relative to temporal anchoring, not having an adverbial, which is why they take as their RT the one established by the previous sentences (8, a) and (9, a), respectively.

2. Sentences protected from capture – with *deictics*; they are oriented to ST, so they cannot be anchored to times established in other sentences.

(10) He is speaking now.

3. Sentences available for capture – with unanchored/flexible adverbials, e.g. "on Tuesday"; they can be captured, but will anchor to the ST (speech time) if they lack temporal information (e.g. (11)).

(11) John leaves on Tuesday[21].

Based on Ehrlich's suppositions, Oltean (1995) develops a model of interpretation for free indirect discourse (FID) sentences[22] within the framework of Model-Theoretic Semantics. He suggests treating FID sentences as "complements" of parentheticals; these verbs would act as controlling verbs to which the predicates of FID sentences are anchored. The *deictics* of FID are an exception relative to Ehrlich's proposal: they do not refer to the speech time but demand capture. The RT for them is established by controlling predicates. And, as Oltean points out, when "such predicates are not explicit, they are supplied by the verbal events or mental states rendered by FID."[23] (OLTEAN, 1995, 30).

He gives the following example and explanations:

(12) She sat at the window watching the evening invade the avenue… [1] Few people passed. [2] The man out of the last house passed on his way home. [3]

(OLTEAN, 1995, 25)

Sentences (12, 2) and (12, 3) are temporally linked across paragraph boundaries to "sat", verb which designates the character's physical activity and perception, thus reflecting the character's perspective. They behave like a "semantic complement" of the controlling verb "sat". In other words, the verb "sat" is anchored to an agent represented by "she" (Eveline); thus, a deictic centre (DC) anchored to an agent (Eveline) gives rise to a focalising perspective. The focalising perspective is that of Eveline as the SELF.

[21] Ehrlich's examples (5-11).
[22] That is, Ehrlich's RST sentences.
[23] That is, in the case of non-SCPs.

3. Analysis

The novel that we extract some samples from is "The Life and Love of a She-Devil" by Fay Weldon (1989[1983]). It is made up of a combination of what can simply be called first- and third-person texts. The first-person parts are autonomous in the sense that they are not framed by third-person parts, at least not in their immediate environment (the criterion being the chapter/section boundary). The third-person parts use the Past Tense Simple as the narrative present[24]. Here we will have a look at several sentences extracted from the third-person excerpts. They represent the most debated cases in the specialist literature because it is where FID[25] occurs, although we will not look only at such examples here (but also at some cases of objective sentences). The main selection criterion is their possibly being RST, especially for determining CHARACTER-subjective sentences and distinguishing them from objective ones. Additionally, we'll give examples of both SCPs and non-SCPs in the former case.

(13) […] (The more often sex with a particular person happened [a], Bobbo believed[26] [b], the less it was worth [c]) [d].

(WELDON, 1989 [1983], 18)

(13, d) (i.e. the proposition 'Bobbo believes (a) and (c)'), is a SCP which readers take to be absolutely true in the fictional real world in the sense that follows:

Truth condition: it is necessary that the parenthetical subject (Bobbo) has a belief very similar to [a] and [c] in the story world (i.e. the actual world of the story). The embedded clauses [a] and [c] are not interpreted with respect to the story world but to possible worlds compatible to the character's belief.

[d] is associated to an actual story world which is tracked by the NOW (i.e. the current deictic centre in its temporal aspect) of the story. We believe that the choice of the past tense as the narrative present may either represent a true past value (when a SPEAKER's narrative timeline is very clearly and repeatedly signalled in the third-person text[27]) or it may be used to render another kind of NOW, the 'now' of the fictional story world upon which the focus is placed at that point in the story. Using the past in this latter instance (as it seems to be the case here) has a fictionalizing effect[28].

The proposition p ((a) and (c) taken together) is a CHARACTER-subjective sentence (FID, SCP); its controlling verb is "to believe" (verb anchored to Bobbo as the origin of the perspective). Being a non-factive verb[29], it finds its truth-value in a set of possible-story worlds compatible with what Bobbo thinks, and relative to t_i, a set of times which are included in an interval made up of an initial moment t_{i1} and a final moment t_{in}. The final moment t_{in} helps capture the "eternal truth" value of the sentence. The set of times t_i is referentially linked to t_{00}, i.e. t_{00} is the RT to which the ETs rendered by t_i are anchored. The "eternal truth" value in such examples is subordinated to the belief

[24] cf. Ehrlich, 1990 for the usage of the term *narrative present*.

[25] For us RST contains direct discourse, indirect discourse, free indirect discourse. In order to maintain the distinction, I name here FID as a separate category.

[26] A SCP, the parenthetical of which occurs in middle position.

[27] We say "repeatedly" because we believe that appealing to the second interpretation may also happen in situations where a narrator is signalled, but it moves to the background to a significant extent.

[28] Hamburger's idea is that one can only think in terms of past, present or future in connection with a statement-subject, i.e. in reality statements (e.g. historical 'documents'). Temporality is relevant only when the addresser and the addressee are actually placed in the same unique reality. In fiction the past tense undergoes a semantic mutation: it no longer designates the past (this means that it is not related to the present of a narrator), i.e. temporality, but the fictional nature of the novel. The proof for that is the conjunction of past verbs with deictics which refer to a character's subjectivity, not a narrator's. (Hamburger, 1986)

[29] Factive verbs (*realise, notice, remember*) presuppose that their complements are true, while the obverse applies for non-factive verbs (*decide, think, reflect*). Their semantic status can be checked with the help of the *Negation test*:
(a) John *believes* that he is wrong.
(b) John *does not believe* that he is wrong.
→ "Believe" is a non-factive verb because both in (a) and (b) the fact that "he is wrong" is not presupposed to be true. (cf. Oltean, 1995).

of a character, which means that the content of the belief is not to be attributed to the actual story world.

(14) […] She [Brenda][30] looked through the open French windows into the dining room, where the table was laid for four and the candles were in their sticks, the silver dishes polished and the sideboard dusted, [a] and sighed her admiration. [b] Ruth was good at polishing. [c] One rub of the powerful fingers and stains disappeared [d].

(WELDON, 1989 [1983], 15)

Sentences (14, a) and (14, b) are narrative sentences, which describe what happens in the world of the story. Readers take them to constitute the actual fictional world, thus they are objective sentences to be assigned a 1 truth-value in the story world by default. Sentences (14, c) and (14, d) are temporally and semantically linked to "sighed her admiration". They express the content of Brenda's *origin*-perspective, more precisely, her attitude towards Ruth's way of polishing. Thus, sentence (14, c) is not interpreted by readers as constructing the actual story world, in which it would have been taken that "Ruth is good at polishing" is absolutely true. It is taken to be a sentence complement to a controlling verb[31] existent only in the deep structure of the sentence. The interpretation of (c) as representing part of Ruth's thinking process in the NOW is the result of semantic linking in terms of semantic content.

Truth condition: it is necessary that Ruth holds a belief similar to (14, c) in the story world . It may or not be true in the actual story world (it has either a 1/0 truth-value in this world). Semantically speaking, it finds its extension in a possible-story world compatible with Brenda's thought about Ruth's polishing, world which may or may not coincide with the actual story world.

Sentence (14, d) is semantically linked to (14, c): polishing involves the action of fingers. This means that it is to be interpreted as part of Brenda's perspective, as well. Both (14, c) and (14, d) are examples of non-SCPs, which render a SELF-perspective, the SELF being Brenda. They are CHARACTER-subjective sentences (FID) expressing a character's thought.

(15) His [Bobbo's][32] wife seemed to him to be immeasurably large, [a] and to have grown larger since he told her of his love for Mary Fisher. [b] He asked her if she was putting on weight, and she said no, and stood on the scales to prove it. Fourteen stone, three pounds. A pound or so less, even, than usual! It could be only in his mind, then, that she loomed larger.

(WELDON, 1989 [1983], 20)

Sentence (15, a) is a narrative, objective sentence, which also represents a character's thought in a certain NOW ; it contains a verb, "seemed to him", which actually signals the viewpoint of a focal WHO (by virtue of its semantic meaning presupposing subjectivity). Semantically speaking, this is a non-factive verb, so it does not presuppose that its complement ("to be immeasurably large") is true in the actual story world.

Truth condition: it is necessary that Bobbo believes that his wife is "immeasurably large" in the actual story world. Readers interpret this sentence as constituting the actual story world (i.e. it has a 1 truth-value from this point of view). Bobbo here is the focal WHO, which means that the sentence tracks his viewpoint, as shown by the occurrence of the following expressives: "his wife"[33], "seemed to him", "[his wife][34] to be immeasurably large". But is is not necessary that Ruth is actually "immeasurably large" in the fictional real world.

So, we are dealing with an objective sentence which contains the perspective of a focal WHO. Put differently, the sentence is not objective in the sense that it is devoid of expressives, which also means that readers understand that it is true in the actual story world that Bobbo has a

[30] Our insertion.
[31] This controlling verb reflects the belief of the character Brenda as the *origin*-perspective.
[32] Our insertion.
[33] His wife refers to Ruth, but the sentence tracks Bobbo's personal coordinate by mentioning Ruth in terms of his personal relationship to her.
[34] Our insertion.

belief about his wife, but the content of this belief may or not be true in the actual story world (because of the non-factive verb used)[35].

(16) 'He doesn't care whether I'm tired or not,' Ruth said. 'He only ever thinks about Mary Fisher; you know, the writer. She's his mistress.'

Bobbo was shocked by this indiscretion, this disloyalty, but also gratified. [a] Ruth was not to be trusted. [b] He'd always known it. [c]

(WELDON, 1989 [1983], 38)

The two occurrences of the deictic "this" in (16, a) anaphorically refer back to a situation: Ruth's saying "He doesn't care whether I'm tired or not," "He only ever thinks about Mary Fisher; you know, the writer. She's his mistress." "This" can be interpreted as an expressive which renders Bobbo's viewpoint (on the same line of interpretation as "his wife" in e.g. (15) here). The repetition of "this" also supports this idea. We are dealing with a story world perspective which displays the DC of a character. The sentence (16, a) could be 'translated' as 'Bobbo is shocked by what he considers Ruth's indiscretion and Ruth's disloyalty, but also gratified'. Our proposal is to check if we are dealing or not with a character's DC by seeing if readers would interpret that Ruth is indeed indiscreet or disloyal in the actual story world. We believe that readers would assign this wording to Bobbo's viewpoint. They would interpret the sentence as displaying only a SOURCE's perspective if instead of "this" the writer would have used "Ruth's" or "her" as in "Ruth's indiscretion" or "her disloyalty". So, (16, a) is an objective sentence, which displays a FOCAL character's DC in terms of personal coordinate (we would reserve the term *viewpoint* instead of *perspective* for such cases). The following sentence, (16, b) is a sentence which at first sight (or taken out of context) might also appear to be an objective sentence. If it were, then readers would think that in that story world it is absolutely true that Ruth is not to be trusted. However, they interpret the sentence as illustrating Bobbo's thought about Ruth. The repetition of "this" sustains this interpretation (the DC moves from Bobbo as focal WHO in (16, a) to Bobbo as a focalising WHO in (16, b)). In other words, (16, b) is a CHARACTER-subjective sentence (non-SCP) representing Bobbo's thought about Ruth in that NOW. It is linked to the controlling verb "think", existent in the deep structure of the sentence.

(17) One Tuesday evening, when Ruth felt that she had sufficiently mastered the basics of accountancy and bookkeeping, she took the bus into the city. […] Opposite this building was a fast-food restaurant, and here Ruth sat, taking care to be in a dark corner, eating baked potatoes, sour cream and chopped chives at her leisure. She had not seen her husband since the day she took her children to the High Tower.

Bobbo came out with a young blonde girl, clearly not Mary Fisher but of the same type […] Bobbo seemed confident, prosperous and well, able to inspire love. […] [a] But he failed to recognise her. [b] Ruth thought that after all that was not strange: [c] they now inhabited different worlds. [d] Hers was unknown to him: [e] those on the right side of everything take care to know as little as possible about those on the wrong side. [f] The poor, exploited and oppressed, however, love to know about their masters, to gaze at their faces in the paper, to marvel at their love affairs, to discover their foibles. [g]

(WELDON, 1989 [1983], 115-116)

Sentence (17, c) is again an objective sentence which displays something from a character's personal coordinate, more exactly the expressive "after all". The following sentences (d-g) are taken as representing the content of Ruth's thoughts. They are referentially linked to the controlling verb "thought" from (c).

By anaphor to (a-c) and the previous context, "they" refers to Bobbo and Ruth. "Now" (t_1) is the time of Ruth's consciousness, simultaneous to t_{00}, the time of the actual story world; it is a

[35] The actual story world is the fictional equivalent of our (i.e. the readers) real world. Similar to this, one person's subjective belief may or may not be true in reality, but what is true is that this person has this certain belief in his NOW.

signal for a SELF-perspective, not a SPEAKER-perspective In order to better understand this, let's compare the given situation with a similar one, but in which we use "then" instead of "now":

If we had *they then inhabited different worlds*, the perspective would be a SPEAKER's:

fig. 1

then NOW
_____x_____x_____
"inhabiting of different worlds" SPEAKER

"Then" would be a past from the SPEAKER's point of view: a distance would be placed between the SPEAKER's temporal 'position' and the story's.

In the case of *they now inhabited different worlds*, the perspective is that of Ruth.

fig. 2

NOW
_____x_____
"inhabiting of different worlds"
SELF

In this case, $t_1 = t_{00}$, interpretation which renders the simultaneity between the world of the story in this particular instantiation and Ruth's thoughts. Sentence [d] here is a CHARACTER-subjective sentence, non-SCP, an example of how "now" can be a signal for a SELF-perspective.

(18) Presently Ruth came down, smiling and served the soup. [a]

Twelve years now since Bobbo first met Ruth. [b] She was one of the girls working in Angus's typing pool. Angus was in the stationery business, working up to his second million, which the introduction of Value Added Tax was later to whittle away to nothing. […]

(WELDON, 1989 [1983], 26)

"Now" in (18, b) is the current NOW of the story world represented by t_{00}. t_2 is the time when Ruth comes down, smiling, t_1 is the time when Ruth serves the soup, and t_7 - t_4 represents the period of time when Ruth was one of the girls working in Angus's typing pool (it includes the time t_5 when Ruth met Bobbo).

fig. 3

t_7__t_6__t_5__ t_4 __ t_3__ t_2__ t_1___ $t_{2'}$___ $t_{3'}$___ $t_{4'}$___ $t_{5'}$.....$t_{n'}$

_____ _____
t_{01} t_{00}

A NOW can be viewed as either a NOW-point, e.g. t_2 or t_1, each of them a NOW in itself, or as an interval containing several such NOW-points (e.g. t_{01}), and which may constitute a narrative timeline (i.e. a NOW-timeline).

The NOW in sentence (b) may be interpreted as an interval containing at least t_2 and t_1. The purpose of the NOW represented by the expression "now" in (b) is to function as the reference time to which the new NOW-timeline, 12 years before, anchors: t_{00} is the RT (see the figure above) for shifting the story from the *NOW_1-timeline* (t_{00}) to another NOW; the story will continue to unfold as part of this new narrative timeline (i.e. *NOW_2-timeline* or t_{01}).

fig. 4

The RT can be regarded as a means for the *accessibility* relation we mentioned in footnote 13. In other words, the accessibility relation can be established in terms of time. The "now" here serves to mark the current narrative timeline so that another timeline can anchor to it. It allows the reader to move from one world to another. So, sentence (18, b) is an OBJECTIVE sentence in which "now" occurs not to mark the time of a SELF consciousness as in (17, d), but to serve as a reference time allowing the shift from a NOW-timeline to another.

4. Conclusion

We have considered that in Weldon's third-person parts[36] the past tense used is neither a marker of a past value, nor of 'a-temporality', but a tense which gives birth to a new timeline, i.e. a series of NOWs (formally represented by t_{00}). The past tense has been interpreted here as a series of NOWs which are not linked to the present tense as the reference tense, because the SPEAKER figure is not marked explicitly or present in close proximity. Additionally, as our approach is a reader-oriented one, we consider that here readers interpret the past tense as the tense of the story, the NOW of the story; they do not see the past tense as a past time in contrast to a present speech time.

CHARACTER-subjective sentences (FID) represent the *content*-perspective of a focalising WHO. They may be either SCPs or non-SCPs. They are not attributed a 1 truth-value in the actual story world by default. What is necessary is that the character has a certain belief/thought etc. in the actual story world, while the content of this belief/thought will find its extension in possible-story worlds which are compatible with the character's/the focalising WHO's thinking act, etc. CHARACTER-subjective sentences are dependent on a controlling verb, which may exist on the surface structure or, which is triggered by the context from the deep structure of the sentence.

Objective sentences, as seen here, may contain expressive elements. By their objectivity we mean that they are anchored to the actual story world, which echoes the interpretation by which we say that readers tend to interpret such sentences as having the 1 truth value, i.e. they are sentences which constitute the story. Their expressivity is given by the fact that sometimes a character's viewpoint is adopted (the character is then a focal WHO, not a focalising WHO). And, in such cases, this type of sentence may ease the way to move towards adopting that character's focalising perspective.

We have also dealt with time deictics occurring in a CHARACTER-subjective sentence and in an objective one. We have established that the NOW may be either a NOW-point, or an interval containing several NOW-points, which may constitute a NOW-timeline. One such type of "now" may serve as the reference time to which a new NOW-timeline may anchor. Also, the "now" may signal a SELF-perspective, i.e. it occurs in CHARACTER-subjective sentences. In this case, we believe that it has been shown that a SPEAKER interpretation is not available without changing the meaning.

[36] And in third-person texts, in general.

REFERENCES

ADAM, Jean-Michel, *Le texte narrratif*, Paris, Nathan Université, 1994[1981].
BANFIELD, Ann, *Unspeakable Sentences. Narration and representation in the language of fiction*, Boston, London, Melbourne and Henley: Routledge & Kegan Paul, 1982.
EHRLICH, Susan, *Point of View: A Linguistic Analysis of Literary Style*, London and New York: Routledge, 1990.
FLUDERNIK, Monika, *The Fictions of Language and the Languages of Fiction*, New York: Routledge, 1993.
GALBRAITH, Mary, "Deictic Shift Theory and the Poetics of Involvement in Narrative". In Judith F. Duchan *et al.* (eds.). *Deixis in Narrative: A Cognitive Science Perspective*, 1995, pp. 19-59.
GENETTE, Gérard, *Figures III*, Paris: Éditions du Seuil, 1972.
HAMBURGER, Käte, *Logique des genres littéraires* (préface de Gérard Genette), Paris: Éditions du Seuil, 1986[1977].
KATAGIRI, Yashuhiro, "Perspectivity and the Japanese Reflexive '*zibun*'". In Barwise *et al.* (eds.). *Situation Theory and Its Applications*, 2, 1991, pp. 425-447.
LINTVELT, Jaap, *Punctul de vedere. Încercare de tipologie narativă*, Bucureşti: Univers, 1994[1981].
MEZEI, Adina-Maria, "Possible Worlds, Situations, and Meaning in Fiction. A Discussion". In *Lingua.B. Cultura şi civilizaţie*, V, 2006, pp. 97-105.
MEZEI, Adina-Maria, "Narrative Theory: A Survey". In *Studia Universitatis*, 2, 2008, (a), pp. 187-196.
MEZEI, Adina-Maria, "A Perspective-Based Approach to Fiction. Origin- and Content-Perspectives". In *Constructions of Identity*, IV, 2008, (b), pp. 50-61.
OLTEAN, Ştefan, "Free Indirect Discourse: Some Referential Aspects". In *Journal of Literary Semantics. An International Review*, Heidensberg xxiv/1, 1995, pp. 21-31.
OLTEAN, Ştefan, "Possible Worlds and Truth in Fiction". In *Journal of Literary Semantics*, xxvi/3, 1997, pp. 173-190.
PATRON, Sylvie, "On the Epistemology of Narrative Theory: Narratology and Other Theories of Fictional Narrative". In Matti Hyvärinen, Anu Korhonen & Juri Mykkänen (eds.). *The Travelling Concept of Narrative*. Helsinki, Helsinki Collegium for Advanced Studies, 2006, pp. 118-133.
RAPAPORT, William J. *et al.*, "Deictic Centres and the Cognitive Structure of Narrative Comprehension". In *http://www.cse.buffalo.edu/~rapaport/Papers/dc.pdf*, 1994.
RYAN, Marie-Laure, *Possible Worlds, Artificial Intelligence and Narrative Theory*, Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 1991.
SEGAL, "Narrative Comprehension and the Role of Deictic Shift Theory". In Judith F. Duchan *et al.* (eds.). *Deixis in Narrative: A Cognitive Science Perspective*, 1995, pp. 3-17.
WIEBE, "References in Narrative Text". In Judith F. Duchan *et al.* (eds.). *Deixis in Narrative: A Cognitive Science Perspective*, 1995, pp. 263-286.

LITERARY REFERENCE(S)

WELDON, Fay, *The Life and Loves of a She-Devil*, Hodder & Stoughton Ltd, Coronet Books, 1989 [1983].

CONSTANTIN NOICA AND EUGENIO COSERIU ON *LANGUAGE AND POETRY*

CONSTANTIN NOICA Y EUGENIO COSERIU SOBRE EL TEMA *LENGUAJE Y POESÍA*

CONSTANTIN NOICA ŞI EUGENIU COŞERIU DESPRE TEMA *LIMBAJ ŞI POEZIE*

Dorel FÎNARU
Universitatea „Ştefan cel Mare”, Suceava, România
dorelfinaru@yahoo.com

Abstract
The two most outstanding Romanian philosophers of language, Constantin Noica and Eugenio Coseriu, have confluent – and sometimes identical – opinions on the relation between poetic language and human language itself. Furthermore, in the comments he performs on texts, Constantin Noica practices un type of hermeneutics of meaning which is very similar to the one that was theorized and practiced by Eugenio Coseriu.

Resumen
Los más importantes filósofos rumanos del lenguaje, Constantin Noica y Eugenio Coseriu, tienen opiniones convergentes – y a veces idénticas – sobre la relación entre el lenguaje como tal y el lenguaje poético. Fuera de eso, Constantin Noica practica, en sus comentarios de textos, un tipo de hermenéutica del sentido muy similar a la que teoriza y practica Eugenio Coseriu.

Rezumat
Cei mai mari filozofi români ai limbajului, Constantin Noica şi Eugeniu Coşeriu, au păreri convergente, uneori identice, în privinţa raportului dintre limbajul ca atare şi limbajul poetic. În plus, Constantin Noica practică în comentariile sale asupra textelor un tip de hermeneutică a sensului care seamănă foarte mult cu cea teoretizată şi practicată de Eugeniu Coşeriu.

Key words: *philosophy of language, text linguistics, hermeneutics of meaning, poetic language, fundamental utterance*

Palabras clave: *filosofía del lenguaje, lingüística del texto, hermenéutica del sentido, lenguaje poético, decir fundamental*

Cuvinte cheie: *filozofie a limbajului, lingvistică a textului, hermeneutică a sensului, limbaj poetic, rostire fundamentală*

Cei mai importanţi filozofi români ai limbajului, Constantin Noica şi Eugeniu Coşeriu, au perspective asemănătoare, uneori identice asupra limbajului ca formă fundamentală a culturii umane, cît şi asupra raportului dintre limbajul ca atare şi limbajul poetic. Dacă teoria limbajului şi lingvistica generală încearcă să răspundă întrebării *cum* funcţionează limbajul în general şi mai ales limbajul sub forma istorico-socială a limbii (a limbilor) sau cea individuală a textului/discursului, în schimb filozofia limbajului pune întrebarea *ce* este fiinţa în sine a limbajului, *care* este sensul

limbajului ca atare sau a limbajului sub forma limbii şi a textului. În plus Constantin Noica practică în comentariile sale de texte literare un tip de hermeneutică a sensului foarte asemănătoare cu cea teoretizată şi practicată de Eugeniu Coşeriu, deşi sursele directe sînt Martin Heidegger pentru Noica şi Antonino Pagliaro pentru Coşeriu. [1]

Filozofia lui Noica, cred unii exegeţi, reprezintă răspunsul românesc la tradiţia greacă clasică şi are capacitatea de-a transmite drama raţiunii moderne, care şi-a pierdut unitatea originară. Ca exemple ale preocupării pentru drama raţiunii, sînt amintite „ideea de Unu şi Multiplu; ideea de holomer iniţial, în care Generalul şi Individualul, ca termeni ai Fiinţei, se află în indistincţie ontologică; ideea unui holomer final, în care Individualul şi Generalul se regăsesc, prin împlinire reciprocă; diferenţa dintre culturile spiritului şi ale sufletului; radiografia bolilor spiritului – ca expresie a dramei raţiunii, dar şi a fiinţei neîmplinite, aflată mereu în căutare, fiinţa nesaturată care este mereu în căutarea unui termen." [2] De aici vine şi permanenta aspiraţie către regăsirea unităţii originare a logos-ului, aspiraţie regăsită şi în structura trihotomică extrem de complexă a viziunii lui Eugeniu Coşeriu asupra limbajului.

Lingvistica lui Coşeriu nu e doar o *altă* lingvistică structuralistă, ci o lingvistică ce anticipă sau integrează creativ şi de multe ori polemic orientările specifice tuturor marilor şcoli lingvistice ale secolului al XX-lea şi ale începutului de secol XXI: şcoala structuralistă (inclusiv glosematica), cea generativ-transformaţională, orientarea pragmatică, lingvistica textuală şi/sau analiza discursului. Integralismul lingvistic implică o atitudine antipozitivistă extrem de originală, modernă şi unitară, care recuperează tot ceea ce a fost eliminat sau pus între paranteze îndeosebi de către structuralism. Această orientare, care în mod normal ar trebui să domine lingvistica secolului al XXI-lea, ar putea fi definită, în esenţă, ca un poststructuralism polifonic cu un puternic fundament şi cu frecvente inserţii de teorie şi filozofie a limbajului (ca, de pildă, concilierea viziunii saussuriene a limbii ca sistem de opoziţii funcţionale cu viziunea humboldtiană, de sorginte aristotelică, a limbajului ca *enérgeia,* ca sistem dinamic, ca activitate creatoare).

Răsturnînd scala graduală *concept – judecată – raţionament* şi, implicit, echivalentul lingvistic *cuvînt – propoziţie – frază*, Noica crede că „în vorbirea logică obişnuită, nu ar trebuie spus: *concept – judecată – raţionament,* ci invers: *raţionament – judecată – concept*, ca şi cum cu adevărat (iar aşa sugera Hegel) conceptul ar fi la capăt, ca o densificare extremă a cîmpului logic, cu cei trei termeni acum întrepătrunşi, «compenetraţi»." [3] Altfel spus, cuvîntul concentrează în sine vorbirea, aşa cum ghinda de care vorbea Eminescu purta în sine pădurea de stejari.

Asemenea lui Coşeriu, Noica sesizează precaritatea judecăţii bipolare, în care sînt prezenţi doar doi dintre termenii fundamentali: „judecata este, în natura ei, o formaţie ţinînd de «precaritatea» logicului. Ea este o formaţie logic neîmplinită şi nesaturată, iar pînă şi judecata reprezentată de concluzia silogismului deşi pare plină, este doar implicit saturată. În fiecare judecată a apar numai doi dintre termenii fundamentali, în timp ce al treilea creează, prin lipsa lui, precaritatea. Dar ca şi în cazul ontologiei ori al maladiilor spiritului, deschiderea către al treilea termen face viaţa (sau *un* aspect de viaţă al) judecăţii. În măsura tocmai în care judecata se deschide către al treilea termen, ea va putea fi mînuită logic, sau va putea avea singură un dinamism logic." [4] Astfel procedează în lingvistică şi în filozofia limbajului Eugeniu Coşeriu, înlocuind perspectiva dihotomică a gîndirii unor precursori sau contemporani celebri, precum Saussure, Hjelmslev sau Chomsky cu structuri trihotomice, întreaga structură, dealtminteri extrem de complexă, a edificiului lingvisticii sale integrale construindu-se pe formula C^3_n.

Stilistica „devierii", adică acea concepţie prin care limba unui scriitor este văzută ca *deviere, uz particular, originalitate* faţă de *limbajul curent*, este o concepţie sterilă şi ineficace tocmai în situaţia în care e pusă să descrie limbajul marilor creatori: „E imposibil, de exemplu, să caracterizezi limba lui Eminescu drept uz lingvistic special în interiorul limbii române. Limba marilor poeţi pare a coincide pur şi simplu cu limba istorică, ca realizare a posibilităţilor deja date în aceasta. Tot aşa, şi o limbă istorică este, apoi, într-un anumit sens, identică *limbajului poetic* care îi corespunde, şi de aceea nu este lipsit de sens să numeşti româna *limba lui Eminescu,* italiana *limba lui Dante* sau engleza *limba lui Shakespeare*." [5] În concepţia lui Noica, aşa-numitele *rostiri fundamentale* au capacitatea de a duce către o trans-stilistică, o *altă* stilistică decît cea formală, exterioară lucrurilor. Pentru a exemplifica, Noica apelează la un exemplu românesc din plan literar care, după părerea sa, pune în lumină calităţile stilistice ale rostirilor fundamentale. E vorba de poezia *Eminescu* a lui Marin Sorescu: „Ce exprimă poezia în chestiune, sortită să rămînă

antologică? Exprimă tocmai «aplicarea» unor determinaţii – toate aspectele realităţii româneşti dragi nouă – asupra unei realităţi individuale: Eminescu. Nu e nevoie să amintim poezia; este suficient să-i redăm structura. *Se poate* face poezie chiar şi cu rostirea fundamentală sortită să ducă la simple aspecte de civilizaţie. Căci poezia trece prin toate rostirile omului şi ale lucrurilor, aşa cum trebuie să treacă *formal* logica." [6]

Vorbind despre neologismul *natură*, dar şi despre menţinerea sinonimului său *fire*, mult mai vechi, Noica se întreabă care e rostul menţinerii unei zone semantice „incontrolabile", prezentă în cuvîntul mai vechi. Aceasta se întîmplă pentru că, aşa cum spunea Eminescu, nu noi sîntem stăpînii limbii, ci limba e stăpîna noastră, iar limba română pur şi simplu „nu a vroit şi nu vrea să se lepede de acest cuvînt". Observaţiile de natură filozofică se îmbină constant cu cele care ţin de etno-, socio- şi psiholingvistică: „Cînd mergi prin natură – spune Noica parafrazîndu-l pe Heidegger – mergi prin cuvîntul *natură*. Dar n-ar putea fi şi invers? Cînd mergi prin cuvîntul *fire*, nu mai mergi prin natura pustiită, te pregăteşti să mergi prin fire cu adevărat." [7] Revoluţia tehnică din a doua jumătate a secolului al XX-lea nu a distrus *firea românească*: „cîte un străin vine să ne spună că e miraculos cum am reuşit să împăcăm noul cu vechiul, cum am reuşit să păstrăm tradiţiile folclorice sau tradiţiile pur şi simplu, înnoindu-ne; noi am spune: cum am reuşit să păstrăm firea şi firescul în marea noutate a veacului." [8]

În *Teze despre tema „limbaj şi poezie"* Coşeriu ajunge la concluzia că „limbajul poetic reprezintă deplina funcţionalitate a limbajului şi că, prin urmare, poezia (*literatura* ca artă) este spaţiul desfăşurării integrale, al plenitudinii funcţionale a limbajului." [9] Din această perspectivă, nu limbajul poetic reprezintă o *deviere* faţă de limbajul normal, ci mai degrabă limbajul curent e cel care reprezintă, prin restrîngere, o deviere faţă de plenitudinea limbajului.

Noica afirmă şi el că nu *deviere* şi *ambiguitate*, cum susţin poeticienii moderni, ci *exactitate* degajă limbajul poetic veritabil. Să-l urmărim pe Noica interpretînd cîteva versuri eminesciene din postuma *Numai poetul...*, scrisă în adolescenţă: „Noi sîntem cei care numărăm anii? Sau ne numără anii pe noi? La fiecare început de an de gîndim la trecerea timpului. Dar nu cumva se gîndeşte Timpul la trecerea noastră? Aşa i se pare lui Eminescu, [...] iar toate trec laolaltă cu noi, spune el, «Ca şi miile de unde,/Ce un suflet le pătrunde,/Treierînd necontenit/Sînul mării infinit»

Ce exact vorbeşte poezia, cînd poezie este! Nu ştim bine ce e timpul şi nici ce trebuie să numim suflet; dar din două impreciziuni, alăturarea poetică poate face exactitatea însăşi. Căci timpul nu e ceva în afara lucrurilor, e un suflet al lor; dar nu e nici ceva înăuntrul lucrurilor doar, ci tocmai ceea ce le pătrunde. Şi ce face sufletul acesta, pătrunzînd cu tăişul lui în lucruri? Le coseşte, le seceră? Dar numai Moartea face aşa. Timpul le «treieră». El preia lucrurile abia cînd sînt coapte de tot şi le ia rodul, pe care tot el l-a ajutat să se împlinească, în timp ce sînul care a purtat rodul seacă şi se trage îndărăt, în «marea infinită»." [10] Hermeneutica aceasta aminteşte frapant de tipul de hermeneutică a sensului pe care o practică Heidegger interpretîndu-i pe Hölderlin, pe Rilke şi pe Georg Trakl [11], sau pe care o utilizează Coşeriu interpretînd rugăciunea *Tatăl nostru* şi texte ale unor scriitori precum Eschil, Safo, Cervantes, Kafka, Kavafis sau Ion Barbu.

A da nume lucrurilor înseamnă, dincolo de materializarea şi eliberarea gîndirii, a introduce ordine în univers, în cel material, dar şi în cel spiritual: „Dincolo de uşurarea adusă de vorbire, ca descătuşare a gîndului sau ca mărturisire şi proiectare a suferinţei proprii pe ecranul artei literare, există o alinare directă, imediată, prin cuvinte pure şi simple. A da nume lucrului, a spune patimii «patimă» şi urîtului «urît» înseamnă de la început a îmblînzi şi a stăpîni, într-un fel, de nesuferitul. Urîtul capătă formă, devine *formosus*, aproape «frumos» după limba noastră." [12] Coşeriu gîndeşte la fel ca Noica: „Limbajul e cel care conferă *existenţă* lucrurilor: el nu este o nomenclatură pentru clase de lucruri recunoscute dinainte ca atare. Bineînţeles, limbajul nu creează *entităţile*, ci le creează *fiinţarea*: le face să fie *într-un fel sau altul*, le face să fie *acesta* sau *acela*. Astfel, limbajul nu creează arborii, ci îl creează pe *a fi arbore* (şi nu, de exemplu, plante în general sau reprezentînd o altă specie). Acesta este modul în care limbajul ne conduce spre o lume ordonată de lucruri. Delimitînd modalităţi ale *existenţei*, el ne permite să constatăm sau să recunoaştem în lume *entităţi*

corespunzînd acestor modalităţi oferindu-ne, în acest fel, posibilitatea de a cerceta lucrurile în ele însele." [13]

Avînd în vedere cuvintele intraductibile, cuvintele specifice unei limbi, Noica adoptă poziţiile unui naturalism lingvistico-filozofico-poetic: „Acesta şi este lucrul minunat cu limbile naturale, că pînă la urmă orice se poate traduce în orice limbă: se pot traduce cărţi întregi, se traduc poeme, gînduri, se pot traduce chiar şi expresii tipice. Dar nu se poate traduce cîte un cuvînt.

Un cuvînt e un arbore. Că s-a născut pe pămîntul tău ori a căzut ca o sămînţă din lumea altora, un cuvînt este, pînă la urmă, o făptură specifică. A prins rădăcini în huma ţării tale, s-a hrănit din ploile ei, a crescut şi s-a resfirat sub un soare ce nu e nicăieri acelaşi, iar aşa cum este nu poate fi lesne mutat din loc, transplantat, tradus." [14]

Problema polisemantismului şi a nuanţelor semantice nu este specifică doar limbajului poetic, ci şi limbajului ca atare. Omul trebuie să rămînă fiinţa care sesizează, care încîlceşte şi descîlceşte nuanţele. Pierderea acestei capacităţi ar însemna un regres:

„Esenţiale omului îi sînt nuanţele. În ziua în care n-am vedea decît cele şapte culori fundamentale, nu şi infinitatea de culori şi amestecuri ce n-au nume (ce culoare are o piatră? ce culoare are chipul omului?), vom fi murit artisticeşte. Dacă, într-o zi, ca vorbitori de limbă română, nu vom mai face deosebirea dintre *către* şi *spre*, vom fi trădat spiritul limbii. Esenţiale omului îi sînt nuanţele de înţeles. Esenţiale îi sînt cuvintele. […]

Dacă omul e o fiinţă a nuanţelor, bogăţia aceasta de sensuri a cuvintelor ne e necesară. Nu e numai o chestiune de cunoaştere de sine, nu e numai una de filosofare; este şi una ce *priveşte ziua de mîine*. A te cufunda în trecutul unei limbi expresive, cum e limba noastră, înseamnă a te gîndi la viitorul cuvîntului omenesc. Căci într-adevăr, cum vor vorbi oamenii de mîine, dacă vor înţelege să înfrîngă spărtura logos-ului în limbi naturale? Vor pune, oare, în joc un logos simplificat, mecanizat?" [15]

Şi Eminescu e o fiinţă a nuanţelor, „E un om care dă seama de lucruri, un *semădău*, după propria sa expresie. Dă seama de limbă.

Dacă sînt margini în limbă, undeva sunt şi nemargini:

A pus în tine Domnul nemargini de gîndire…

scrie poetul în *Feciorul de împărat fără stea*. Asemenea nemargini sînt în limba sa şi în oricare limbă. Nemargini *trebuie* să fie, de vreme ce oricare limbă este vorbirea însăşi, fiind datoare să exprime totul. Dar ciudăţenia este că marginile vin din afară, pe cînd nemarginile dinăuntu. Dacă şti din afară o limbă, nu-i poţi vedea decît marginile. De posibilităţile ei nesfîrşite dai seama dinăuntru. Eşti semădău al limbii doar dinăuntru. Aşa încerca Eminescu să fie, dînd seama de toate înţelesurile cîte unui cuvînt, pînă şi ale cuvîntului *samă*." [16] Explicînd etimologii şi sensuri care păreau pierdute, poetul poate folosi şi virtualităţi semantice pe care i le permite sistemul limbii, chiar dacă în felul acesta uneori e încălcată norma. Graniţa dintre *spus* şi *nespus*, dintre *de nespus* şi *posibil de spus* e o graniţă flexibilă, pe care o poate trece doar un *împătimit* al limbii: „Limba aceasta omenească reprezintă şi ea *o lume ca nelumea*. Este un *dezbin* pe care-l aduce ea faţă de natură şi, prin cultură şi creaţie poetică, dezbinul devine cîteodată rodnică *ruptură* cu sine a omului. *Dezbinul meu din suflet*, spune Eminescu." [17] Trecerea în nemargini se face nu doar la nivel lexical, ci şi la nivel gramatical, de pildă prin utilizarea formelor inverse ale unor timpuri verbale compuse.

Coşeriu susţine şi din perspectiva filozofiei limbajului identitatea esenţială dintre limbajul ca atare şi poezie (literatură): „Această identitate esenţială se poate susţine cu foarte bune argumente şi în planul filozofiei limbajului. Într-adevăr, ca unitate de intuiţie şi expresie, ca pură creaţie de semnificate (care corespund «modului de a fi al lucrurilor») – dacă vom considera subiectul creator ca absolut (adică numai în relaţia sa cu ceea ce este creat) – limbajul este echivalabil poeziei, dat fiind că şi poezia corespunde tocmai înţelegerii intuitive a fiinţei. Asemeni limbajului, şi poezia ignoră distincţia dintre adevărat şi fals, între existenţă şi inexistenţă: atît limbajul, cît şi poezia sînt „anterioare" (preliminare) acestor distincţii. Pe de altă parte, poezia, ca şi limbajul, este aprehensiune a universalului în individual, obiectivare a conţinuturilor intuitive ale conştiinţei." [18]

„La urma urmelor, ce-ţi trebuie ca să poţi da nume de negrăitului? – se întreabă Noica, el însuşi creînd lingvistic prin substantivizarea locuţiunii adjectivale cu origini verbale *de negrăit* –. O simplă libertate, aproape un joc al gîndului şi cuvîntului cu ele însele. Dar nu se joacă decît cel care s-a *împătimit* în ele, pînă la a deveni din supus al lor stăpîn. Trebuie multe încercate rătăciri prin lumea gîndului şi cuvîntului, ca să ştii care sînt marginile şi nemarginile lor. Abia atunci poţi face din ele un fel de poduri pe care să le arunci peste neantul ce-ţi stă în faţă, ca podul acela peste Dunăre al împăratului, *un gînd de piatră repezit din arc în arc*. Şi atunci abia, după ce ai petrecut şi învăţat toate, cu amărăciunea lor, poţi spune, printr-o simplă răsturnare nefirească pentru topica limbii tale, care nu ştie decît de *zilele lungi* şi *lungile zile*:

Ai milă şi stinge lungi zilele mele" [19]

Alinarea prin apelul la limbajul ca atare nu se ridică la intensitatea imaginii limbajului poetic, dar îl cuprinde: *„Şi păianjenul ţese, dar cu pînza lui nu se fac haine,* spune un proverb de-al nostru. Vorbim şi noi, dar nu ne îmbrăcăm cu adevărat gîndul, de vreme ce vorbim fără înţelesul mai adînc şi mişcător al cuvintelor. Poate adesea nici nu ne gîndim cu adevărat gîndul. Norocul nostru este că sufletul nu ne e bîntuit de patimi atît de mari şi nici de un sentiment al urîtului atît de puternic ca acelea încercate de Eminescu. Dar chiar şi în noi patimile şi urîtul stau la pîndă să ne destrame. Limba noastră, una dintre cele care nu au luat de-a gata cuvintele, ci le-a făcut şi prefăcut cu greu singură, ne ajută să dăm formă informului. E frumoasă. Dacă a putut însenina o clipă pe Eminescu, să ne întoarcem cu încredere şi noi la rostirea românească." [20]

Scriitorul trebuie să scoată la suprafaţă zăcămintele preţioase sedimentate în limbă. Asemeni lui Coşeriu, şi Noica crede că limbajul poetic şi valorile sale sînt cuprinse în limba ca atare iar scriitorii şi poeţii, asemeni minerilor, trebuie să le scoată la lumina soarelui: „Fiecare scriitor şi fiecare om de cultură pedepsit cu limba română, aşa cum spunea Cantemir încă (dar cu sensul de *a educa,* pentru *a pedepsi*), trebuie să se întrebe de fiecare dată, în orice domeniu de creaţie ar lucra, şi mai ales în creaţia literară ori filozofică: am oare în mînă nisip cu aur? sau am nisip gol? Şi pot eu scoate aurul de acolo, ca zlătarii aceia de veacuri de prin munţii Apuseni […]?" [21]

Tot ce creează nou Eminescu în limbaj se găseşte deja, ca virtualitate, în limba română. Noica se întreabă, după ce aminteşte o serie de creaţii lexico-gramaticale eminesciene, printre care inversiuni neaşteptate şi rime de o mare frumuseţe: „Ce gust al meşteşugului şi limbii îl poate îndemna la toate aceste exerciţii? Eminescu simte că răsturnările aduc ceva nou gîndului şi inimii, ca să nu spunem şi gramaticii." [22] Analizînd o serie de expresii verbale şi forme verbale inversate, filozoful sesizează modalităţi semantice în exprimarea temporalităţii: „Toate acestea ar merita să fie cercetate şi puse în ordine de vreun grămătic cu simţ filozofic [23], cum au fost şi sînt cîţiva în cultura noastră. Căci însăşi limba noastră te face să filozofezi, atunci cînd nu te resemnezi să rămîi structuralist. În formele acestea de rostire şi de modulare a rostirii n-ar trebui să vedem doar una din rădăcinile simţului nostru artistic şi a unei înclinări – pe care uneori ne-a plăcut s-o exagerăm – spre poezie. S-ar putea vorbi nu numai de o înclinare spre reflexiunea de înţelepciune – şi ea prea mult slăvită la noi –, ci de o înclinare spre o reflexiune mai tehnică, cea logică, de pildă.

În general, cugetul nostru pare a fi făcut investigaţii în clar-obscurul gîndirii şi, mai ales, în zonele *pregătitoare* de gîndire clară. La treapta de luciditate la care a ajuns cultura de astăzi, aiurea ca şi la noi, putem avea îndrăznirea de-a anexa logicului unele zone mai subtile şi de a a-i căuta rădăcinile." [24]

Vorbind despre marea poezie, Noica oferă o frumoasă definiţie poetico-filozofică: „Vrei să ştii ce e marea poezie? E tristeţea că devenirea întru fiinţă nu e întotdeauna lotul lumii. Că totul se surpă, în orele devenirii întru devenire a timpului devorator, ca în *Sonetul 19* [25] şi în aproape toate sonetele lui Shakespeare, ca în Hölderlin, ca în Eminescu." [26] În lupta dintre timpul devorator al frumuseţii lumii şi timpul operei poetice învinge, prin durată, cel din urmă.

Figura tutelară a unei literaturi, formatorul, făuritorul din dimineaţa culturii e întrupată într-un arhetip: „Fiecare cultură are într-un ceas al ei un *om deplin,* un arhetip: Homer – Dante – Shakespeare – poate Cervantes – Goethe. La noi, Eminescu.

E ceasul unic în care limba nu e încă deplin formată, istoria comunităţii e deschisă, spiritul culturii e încă nedefinit. Acel ceas e irepetabil. Nu vom mai avea un Eminescu, aşa cum nici culturile celelalte nu au mai avut un Dante, un Shakespeare, un Goethe." [27]

Vorbind despre manuscrisele eminesciene, îndeosebi despre manuscrisul 2287, Noica afirmă: „Întocmai cuvintelor noastre, Eminescu spune mai mult decît exprimă. Păstrează un rest. Acest rest este de găsit la propriu în manuscrisele sale, printre care cîte unul ar putea fi privit drept un adevărat Archaeus al culturii noastre." [28] Sînt citate în continuare fragmente în care marele poet meditează asupra fanteziei creatoare, asupra talentului şi geniului, asupra „momentelor argintoase ale poeziei, în care omul vede umbra luminoasă a lucrurilor fără ca ele să-i escite voinţa", asupra „cercului de forme" al lumii.

Poetul este cu adevărat poet prin fantezie, gînd şi limbă, după cum spunea Eminescu, adică prin imaginaţie, substanţă şi formă. În privinţa limbii Noica afirmă: „Poezia e cuvînt. Filozofia e cuvînt. Lumea toată, într-un fel, a devenit azi cuvînt, de la codul genetic pînă la semnalele electromagnetice. Poetul are de pus în joc un cuvînt care, pe planul lui şi după legea lui, să pună în mişcare inimile şi cugetele, aşa cum cuvintele limbajelor ştiinţifice au sfîrşit prin a pune în proces organizat materia moartă." [29] Pentru că tînărul poet, crede Eminescu, nu este pe deplin stăpînul limbii şi nu ştie să dozeze „partea de natură, adică de transmisiune şi întîmplare în cunoaşterea vorbei, şi partea de cultură" [30], Noica afirmă: „Este şi în limbă, ca şi în lucrurile universalului concret, *un material de fineţe şi de distincţiuni*, fără de care oamenii nu vorbesc, ci mai degrabă glăsuiesc, ciripesc, ca păsările. Dar de unde începe cuvîntul adevărat şi care e funcţia cuvîntului, dincolo chiar de transmisiunea înţelesurilor, iată o problemă care s-ar putea să cadă în primul rînd în lotul celui ce cutează a fi poet." [31]

Tinerii poeţi de limbă română trebuie să refacă întreaga experienţă eminesciană, „o experienţă care a fost deopotrivă una a *cuvîntului* din toate limbile mari, ca şi una a cuvîntului din limba noastră; una a *gîndului* din mai toate filozofiile; una a *fanteziei* din mai toate lumile pămîntului şi cerului." [32]

Identificarea, deşi seducătoare, dintre limbajul ca atare şi poezie nu poate fi totuşi acceptată, crede Coşeriu, tocmai pentru că, spre deosebire de limbajul poetic, limbajul ca atare nu este absolut, iar limbajului poetic îi lipseşte o dimensiune fundamentală, şi anume *alteritatea*: „Ca activitate a subiectului «relativ» (dotat cu «alteritate»), limbajul înseamnă înţelegere şi structurare a «lumii», dar nu e interpretare a ei, nici creatoare de lumi posibile. În schimb poezia este întotdeauna absolută şi, tocmai de aceea, creează şi *alte* lumi posibile. Poezia trebuie să fie interpretată, deci, ca «absolutizare» a limbajului, absolutizare care, însă, nu apare în planul lingvistic ca atare, ci în planul *sensului textului*." [33]

Filozoful de la Păltiniş şi magistrul de la Tübingen cred amîndoi că analiza discursului (lingvistica textului) trebuie să aibă în vedere în primul rînd textul literar (Noica îl adaugă şi pe cel filozofic) şi că această lingvistică a textului trebuie să fie o hermeneutică a sensului: „Sensul apare doar în discursuri, însă în *toate* discursurile, nu doar în cele literare. Totuşi textul literar ocupă sub acest aspect o poziţie privilegiată, deoarece poezia («literatura» ca artă) este spaţiul plenitudinii funcţionale a limbajului: al maximei manifestări a posibilităţilor sale. De aceea, lingvistica textului este (sau trebuie să fie) în primul rînd *hermeneutică literară*." [34]

Referinţe

[1] V. art. nostru *Surse ale lingvisticii textului la Eugeniu Coşeriu*, în rev. „Studii de Ştiinţă şi Cultură", vol. XI, nr. 1, 2015, pp. 57-64.
[2] Ion Hirghiduş, *Filosofia lui Constantin Noica între suflet şi spirit*, în *Analele Universităţii din Craiova*, Seria: Filozofie, nr. 24 (2/2009), pp. 81-82.
[3] Constantin Noica, *Şase tipuri fundamentale de rostire*, în vol. *Scrisori despre logica lui Hermes*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1986, p. 76.
[4] *Ibidem*, pp. 77-78.

[5] Eugeniu Coşeriu, *Teze despre tema „limbaj şi poezie”*, în vol. *Omul şi limbajul său*, Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii şi lingvistică generală, Antologie, argument, note, bibliografie şi indici de Dorel Fînaru, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi, 2009, p. 164.
[6] *Şase tipuri fundamentale de rostire*, în *vol. cit.*, p. 80.
[7] *Despre natură în graiul românesc*, în vol. Constantin Noica, *Introducere la miracolul eminescian*, Ediţie îngrijită de Marin Diaconu şi Gabriel Liiceanu, Humanitas, Bucureşti, 1992, p. 177.
[8] *Ibidem*, p. 178.
[9] Eugeniu Coşeriu, *Teze despre tema „limbaj şi poezie”*, în vol. *Omul şi limbajul său*, p. 162.
[10] *Despre timp şi treier*, în vol. *Introducere la miracolul eminescian*, p. 194.
[11] V. Martin Heidegger, *Originea operei de artă*, Traducere şi note de Thomas Kleininger şi Gabriel Liiceanu, Studiu introductiv de Constantin Noica, Humanitas, Bucureşti, 1995.
[12] *[Urîtul sufletului şi frumuseţea cuvintelor]*, în vol. *Introducere la miracolul eminescian*, p. 217.
[13] Eugeniu Coşeriu, *Zece teze despre esenţa limbajului şi a semnificaţiei*, în vol. Eugeniu Coşeriu, Dorel Fînaru, Dumitru Irimia, *Mic tratat de teorie a limbii şi lingvistică generală*, Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 2016, p. 532.
[14] *Despre a doua comoară a limbilor*, în vol. Constantin Noica, *Cuvînt împreună despre rostirea românească*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1987, p. 201.
[15] *Cuvînt împreună…*, p. 202 şi 204.
[16] *Margini şi nemargini ale limbii*, în vol. *Introducere la miracolul eminescian*, p. 140.
[17] *Ibidem*, p. 142.
[18] *Teze despre tema „limbaj şi poezie”*, în vol. *Omul şi limbajul său*, pp. 164-165.
[19] *Margini şi nemargini ale limbii*, în vol. *Introducere…*, p. 142.
[20] *Despre natură în graiul românesc*, în vol. Constantin Noica, *Introducere la miracolul eminescian*, p. 219.
[21] *„La ce bun limba română?” sau “Caietele lui Eminescu”*, în *Introducere…*, p. 225.
[22] *Despre iscusitele răsturnări şi Eminescu*, în *Introducere…*, p. 313.
[23] Aşa procedează, de pildă, Dumitru Irimia în vol. *Limbajul poetic eminescian*. E nevoie însă şi de un filozof cu simţ gramatical, un adevărat filozof al limbajului, aşa cum e Noica.
[24] *Introducere…*, p. 314.
[25] Cenuşi din Phoenix încă fumegând,/Te văd cum spulberi, nemilos, şi cum/Din colţii tigrului ai rupt… De când/M-aştepţi, o, Timp! Întoarce-mă acum/În glie dacă vrei, şi fă-mi să spere/Când poarta primăverii le-o striveşti,/Zăpezile… că totul ţi-e-n putere./Un lucru nu-ţi îngădui: să sluţeşti/Iubitului gingaşele sprâncene,/Când mâzgăleşti cu anticul penel;/Îndură-te şi iartă-l de blesteme,/Că e sortit urmaşilor model…/Oricum, în versul meu, chiar de n-asculţi,/Mai tânăr va trăi, şi ani mai mulţi. (William Shakespeare, *Sonnets. Sonete*, Parallel texts, Translated into Romanian by Radu Ştefănescu, Contemporary Literature Press, The University of Bucharest, Bucureşti, 2015, p. 33).
[26] *Jurnal de idei*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1990, p. 102.
[27] *Ibidem*, p. 234.
[28] *Introducere…*, p. 361.
[29] *„Poesia junilor”*, în *Introducere…*, p. 138.
[30] *Ibidem*.
[31] *Ibidem*.
[32] *Ibidem*, p. 139.
[33] *Teze despre tema „Limbaj şi poezie”*, în vol. Eugeniu Coşeriu, *Omul şi limbajul său*, p. 165. Iată şi teza 7 din *Zece teze despre esenţa limbajului şi a semnificaţiei*: „Ca identificare a unei modalităţi a existenţei, *semnificaţia* este un act de cunoaştere, mai precis, asemeni poeziei (şi artei în general), de *cunoaştere intuitivă*. Aceasta i-a făcut pe unii filozofi să identifice limbajul cu poezia, cel puţin în ceea ce priveşte actele imaginare de creaţie. Cu toate acestea, semnificaţia (şi, în

consecinţă, limbajul) nu este identică cu poezia. Pe de o parte, semnificaţia este întotdeauna opera unui subiect înzestrat cu *alteritate*, în timp ce poezia (ca şi arta în general) este opera unui subiect absolut (care se instituie ca absolut). Pe de altă parte, limbajul ca atare nu este decît semnificat (lexical, categorial, gramatical, ontic), în timp ce poezia este o *spunere* cu substanţa sa proprie. Filozofii care identifică limbajul şi poezia nu consideră limbajul decît ca *spunere* (a unui subiect absolut). Noi afirmăm, dimpotrivă, prioritatea limbajului şi faţă de poezie. E cu totul altceva a spune că limbajul poetic este limbajul în plenitudinea sa funcţională." (*Zece teze despre esenţa limbajului şi a semnificaţiei*, în *Mic tratat…*, p. 531)

[34] *Lingvistica textului ca hermeneutică a sensului*, în *Mic tratat…*, p. 1136.

Bibliografie

Coşeriu, Eugeniu; Fînaru, Dorel; Irimia, Dumitru, *Mic tratat de teorie a limbii şi lingvistică generală*, Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 2016.

Coşeriu, Eugeniu, *Omul şi limbajul său*, Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii şi lingvistică generală, Antologie, argument, note, bibliografie şi indici de Dorel Fînaru, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2009.

Fînaru, Dorel, *Ars poetica eminesciană*, Editura Universităţii „Ştefan cel Mare" din Suceava, Suceava, 2006.

Fînaru, Dorel, *Delimitări în lingvistica textului: text informativ – text literar*, în „Meridian critic". Annals „Ştefan cel Mare" University of Suceava. Philology Series, vol. 27, nr. 2, 2016, pp. 189-191

Fînaru, Dorel, *Valenţe ale lingvisticii textuale coşeriene*, în vol. *Normă-sistem-uz: codimensionare actuală*, vol. I, Universitatea de Stat din Republica Moldova, Chişinău, 2012, pp. 16-23 (Conferinţă în plen la Colocviul Internaţional de Ştiinţe ale Limbajului „Eugeniu Coşeriu", ediţia a XI-a, Chişinău, 12-14 mai 2011).

Heidegger, Martin, *Originea operei de artă*, Traducere şi note de Thomas Kleininger şi Gabriel Liiceanu, Studiu introductiv de Constantin Noica, Humanitas, Bucureşti, 1995.

Hirghiduş, Ion, *Filosofia lui Constantin Noica între suflet şi spirit*, în *Analele Universităţii din Craiova*, Seria: Filozofie, nr. 24 (2/2009), pp. 81-101.

Irimia, Dumitru, *Limbajul poetic eminescian*, Editura Junimea, Iaşi, 1979.

Noica, Constantin, *Cuvînt împreună despre rostirea românească*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1987.

Noica, Constantin, *Introducere la miracolul eminescian*, Ediţie îngrijită de Marin Diaconu şi Gabriel Liiceanu, Humanitas, Bucureşti, 1992.

Noica, Constantin, *Jurnal de idei*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1990.

Noica, Constantin, *Scrisori despre logica lui Hermes*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1986.

Stuparu, Lorena, *Funcţia ontologică a limbajului poetic eminescian la Constantin Noica*, în *Analele Universităţii din Craiova*, Seria: Filozofie, nr. 24 (2/2009), pp. 72-80.

PHILOSOPHICAL CONCERNS OF ROMANIAN INTELLECTUALS IN TRANSYLVANIA IN THE NINETEENTH CENTURY

PREOCUPĂRI FILOSOFICE ALE INTELECTUALILOR ROMÂNI DIN TRANSILVANIA ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Maria SINACI
Universitatea de Vest „Vasile Goldiş" din Arad

Abstract
In this paper we propose to approach Transylvanian philosophical thinking in the nineteenth century, ways of promoting philosophy by the Romanian intellectuals, as well as ideas, currents present in this period in this Romanian space.

Rezumat
În această lucrare ne propunem să abordăm gândirea filosofică transilvăneană în secolul al XIX-lea, modalităţile de promovare a filosofiei de către intelectualii români, precum şi ideile, curentele prezente în această perioadă în acest spaţiu românesc.

Key words: *philosophy, intellectual, dualism, education, principles*

Cuvinte cheie: *filosofie, intelectual, Dualism, educaţie, principii*

Aşezat la confluenţa dintre Est şi Vest, poporul român s-a dezvoltat de-a lungul veacurilor în condiţii istorice care nu au fost favorabile activităţilor culturale, prin urmare nici în domeniul filosofiei. Preocupările şi interesul intelectualilor români pentru filosofie se manifestă într-o perioadă în care fie unii dascăli sunt aduşi în spaţiul românesc din mari centre culturale europene, fie când tinerii sunt trimişi la studii în străinătate şi revenind în ţară aduc cu ei noile idei şi teorii filosofice. Un exemplu în acest sens îl reprezintă Dimitrie Cantemir (1673-1723), domnitor al Moldovei, spirit enciclopedic cu vaste cunoştinţe în istorie, geografie, teologie, etică, logică şi muzică. Pentru o bună educaţie, tatăl său l-a adus ca dascăl pe Ieremia Cacavela, care îl introduce pe viitorul domnitor în studiul filosofiei. Ulterior, prin forţa împrejurărilor, ca ostatec la turci, foloseşte această şedere (între 1688-1691) pentru a urma cursurile Academiei greceşti din Constantinopol (BAGDASAR, 2003, 9-10). În anul 1700 a scris o lucrare filosofică, *Sacro-sanctae Scientiae Indepingibilis Imago*[1] (*Icoana de nezugrăvit a ştiinţei sacrosancte*), în care încearcă un fel de împăcare între ştiinţă şi religie. O altă lucrare a domnitorului, fără a fi originală, este un manual de logică, *Compendiolum universae logices institutiones*[2] (Compendiu al sistemului logicii universale) (1701). Iată aşadar că de la sfârşitul sec. al XVII-lea şi începutul sec. al XVIII-lea, în

[1] D. Cantemir pune în discuţie în această lucrare probleme ale filosofiei dezbătute în perioada respectivă: teoria cunoaşterii, originea materiei, problema timpului, controversa dintre teism şi deism etc.

[2] *Compendiolum universae logices institutiones* [*Compendiu al sistemului logicii universale*](1700-1704, în limba latină). Manuscrisul autograf a fost descoperit de Gr. Tocilescu, în prezent se află în incinta Bibliotecii de Stat a Federaţiei Ruse, Secţia Manuscrise, oraşul Moscova. Versiunea latină a fost editată în volumul VI: *Operele Principelui Demetriŭ Cantemirŭ*, 1883, Bucureşti (volumul include şi două desene alegorice, făcute de mîna lui D. Cantemir). Varianta în limba română apare în 1995, Bucureşti: Editura Ştiinţifică, *Mic compendiu asupra întregii învăţături a logicii*, traducere Dan Sluşanschi, îngrijire şi introducere Alexandru Surdu. http://cantemir.asm.md/lucrari6 (accesat 20 septembrie 2017).

spaţiul românesc există preocupări filosofice concretizate în lucrări care nu oferă o concepţie originală, dar pun probleme şi aduc idei noi din centrele europene.

După această scurtă introducere privind începuturile gândirii filosofice româneşti, ne îndreptăm atenţia asupra Transilvaniei secolului al XIX-lea, care constituie tema studiului de faţă. Ne propunem să aducem în atenţie intelectuali români ardeleni care s-au aplecat asupra temelor filosofice, modalităţile de promovare a filosofiei, precum şi ideile, curentele prezente în această perioadă în spaţiul transilvănean.

Pentru românii din Transilvania, sec. al XIX-lea a însemnat în mare parte Revoluţia de la 1848 şi instaurarea Dualismului Austro-Ungar în anul 1867, context în care şi interesul intelectualilor ardeleni a fost îndreptat mai mult spre lupta politică pentru emancipare şi drepturile românilor. Constatăm că au fost interesaţi şi de filosofie, în domenii mai variate decât în secolele precedente, fără ca în această perioadă să fi fost realizate lucrări originale de specialitate. O explicaţie a acestui fapt ar fi nivelul modest al culturii ardelene comparativ cu mediile occidentale, dat fiind statutul pe care îl aveau românii. Pe de altă parte, existau numeroase dificultăţi de ordin economic şi social ale românilor care împiedicau accesul la educaţie al acestora. Cu toate acestea, după cum menţionam şi în rândurile de mai sus, interesul pentru filosofie a existat. Temele abordate sunt diversificate şi autorii sunt la curent cu ceea ce se întâmpla în centrele universitare europene, aspect ce rezultă din faptul că unii au legături cu filosofi europeni, cunosc lucrările acestora, le traduc scrierile şi îi citează.

La sfârşitul secolului al XVIII-lea, Samuil Micu (1745-1806), reprezentant al Şcolii Ardelene, publică *Loghica adecă partea cea cuvântătoare a filosofiei*, tradusă după Fr. Chr. Baumeister (Buda, 1799). În anul 1800 iese de sub tipar la Sibiu o altă traducere, după acelaşi Fr. Chr. Baumeister, *Legile firei, ithica şi politica sau filosofia cea lucrătoare*, adică o Metafizică, în două volume. Publicul cititor nu a fost pregătit să înţeleagă aceste scrieri, motiv pentru care nici nu s-au prea bucurat de succes. Trebuie remarcat efortul pe care l-a depus Samuil Micu pentru a crea o terminologie filosofică românească, un demers deosebit de dificil pentru acea vreme. El era convins de necesitatea unor lucrări de filosofie, ca şi de predarea filosofiei în limba română. (BAGDASAR, 2003, 29-31).

Amintim ca deschizător de drumuri în a învăţa filosofia în limba română un intelectual, bănăţean de origine, Eftimie Murgu (1805-1870), care deschide cursul de Filosofie la Şcoala Vasiliană din Iaşi (1834). Din anul 1837 este numit profesor de Logică şi Drept roman la Colegiul Sf. Sava din Bucureşti unde predă până în 1837 (COSMA, 1993, 20-21).

Simion Bărnuţiu (188-1864), intelectual transilvănean, a fost chemat în anul 1854 la Iaşi, de către August Treboniu Laurian să ocupe Catedra de Filosofie la Academia Mihăileană, iar din 1860 ca profesor la Universitatea din Iaşi, nou înfiinţată. Cursurile au fost realizate pe baza operei lui W. T. Krug şi din opera sa au rămas următoarele cursuri litografiate: *Dreptul natural* (168 pagini); *Etica* (90 pagini); *Logica* (88 pagini); *Metafizica* (79 pagini); *Scientia virtuţii* (partea I 92 pagini, partea II dela pagina 17-90, primele 17 pagini fiind pierdute)[3]. O parte din cursurile ţinute la Iaşi au fost publicate de foştii săi studenţi: *Dreptul public al Românilor* (1867), *Dreptul natural privat* (1868), *Dreptul natural public* (1870), *Pedagogia* (1870), *Psichologia empirică* şi *Logica* (1871). Ca orientare filosofică, G. Bogdan Duică îl enumeră pe Bărnuţiu într-unul din articolele sale printre kantienii români. Simion Bărnuţiu a scris, neavând contribuţii filosofice originale, şi a tradus *Filosofia după W. T. Krug*, după cum aflăm din lucrarea *Istoria românilor din Dacia Superioară* (1851), scrisă de A. Papiu Ilarian, atunci când se referă la filosofia germană în Blaj:

> Professoriulu *Simeone Barnutiu* lassându-se de notariatulu consistoriale, que-lu dusse dela 1835. – 39. si appucându-se erosi de filosofia la 1839. tradusse tota filosofi'a lui *Krug* si o propunea in limb'a natiunale pe aquellu tempu tocmai, quându se pregatea stingerea limbei si nationalitatei romane in dietele unguresci, invetiandu totdeodată pe tinerii romani drepturile quelle innascute personali de libertate si equalitate atunci quându romanulu anco nu se socotea de persona dupo

[3] http://simionbarnutiu.ro/opere/ (accesat la 10 octombrie 2017)

legile tierrei. [4]

Reiese din textul de mai sus preocuparea lui Bărnuţiu pentru promovarea conceptelor filosofice de drepturi naturale, libertate şi egalitate, înscriindu-se astfel în curentul mai larg al intelectualilor ardeleni de luptă pentru drepturi şi emanciparea românilor din acest spaţiu. În acest demers, traduce *Filosofia* lui W.T. Krug convins de necesitatea studiului filosofiei în limba română.

Vasile Lucaciu (1852-1922) a fost una dintre cele mai importante personalităţi politice, culturale şi istorice ale românilor ardeleni din perioada Dualismului Austro-Ungar. Preot greco-catolic, el a fost influenţat în scrierile cu caracter filosofic de Toma de Aquino, după cum şi mărturiseşte în prefaţa *Logicii* (1881) sale. Acelaşi autor publică *Metafizica* în 1882. Mai amintim ca autori de manuale de Logică pe Iosif Fericeanu (1812) la Braşov şi Vasile Hossu (1898) la Blaj (Marica, 2004, 376).

Alţi intelectuali care au avut contribuţii filosofice în Transilvania sec. al XIX-lea sunt Al. Grama, I. Raţiu şi evident Al. Mocioni, nume asupra cărora vom reveni pe parcursul studiului de faţă.

Intelectualii români transilvăneni au fost conectaţi la curentele europene ale vremii pentru că cei mai mulţi au avut privilegiul de a-şi desăvârşi studiile în Apus, la Budapesta, Viena sau Berlin, şi de a călători foarte mult în Europa. Ei citează autori străini, au relaţii personale şi chiar intră în polemici filosofice, cum este cazul lui Al. Mocioni cu dr. F. Slavicki. Teodor Botiş, de exemplu, face precizarea că toate lucrările din domeniul filosofiei îi erau livrate lui Al. Mocioni de un librar din Germania. Conectarea intelectualilor transilvăneni la curentele şi ideile europene este afirmată şi de personalităţi ale vremii. Astfel, Alessandru I. Gheorghiu, doctor în drept şi profesor de economie politică, spunea la 1 iunie 1866 că spiritul de filosof şi învăţăturile lui S. Bărnuţiu sunt universale, iar ,,principiile si ideile lui sunt intr'o perfepta armonia cu principiile si ideile celoru mai eminenti profesori din puntele cele mai estreme ale globului." [5]

Activitatea de traducere şi interpretare a scrierilor filosofice fost foarte consistentă. În prima jumătate a secolului al XIX-lea au fost traduse mai mult lucrările unor filosofi precum W. T. Krug, Baumeister, Guizot, Michelet. După instaurarea Dualismului (1867) atenţia intelectualilor s-a îndreptat şi mai mult spre J. J. Rousseau, J. S. Mill, Jhering, Pollock, Holtzendorf. S-au evidenţiat ca traducători Ieronim Bariţ şi T. Păcăţeanu, care i-a tradus pe Mill, Jhering, Pollock, Holtzendorff (MARICA, 2004, 409).

În scrierile intelectualilor români sunt prezente idei şi concepte precum raţionalismul filosofic german, pozitivismul, liberalismul, empirismul englez prin D. Hume şi J. Locke. Filosofia idealistă germană, prin Fichte, Schelling şi Hegel nu a fost receptată. O teorie modernă care a prezentat interes este Darwinismul, foarte interesaţi fiind reprezentanţii cercurilor religioase, spre a o combate. G. Bariţ prezintă această teorie în *Transilvania,* organul ASTREI, fiind preocupat mai ales de reflexele sociale ale concepţiei. Câţiva autori germani au promovat darwinismul social care întemeiază dreptul celui mai puternic de a-l subjuga pe cel mai slab şi atunci este explicabil interesul lui Bariţ faţă de componenta socială dacă ţinem cont de situaţia românilor (MARICA, 2004, 374). Un alt curent prezent în spaţiul transilvănean este socialismul, a cărui existenţă în ţările apusene a fost semnalată înainte de Revoluţia de la 1848 prin ,,Gazeta Transilvaniei". După instaurarea Dualismului în 1867, unii politicieni, printre care A.C. Popovici, credeau că socialismul va promova ideea naţională, întrucât printre valorile împărtăşite era respectul pentru demnitatea individuală şi naţională. Prin urmare, în spaţiul transilvănean apelul la socialism nu viza interesele clasei muncitoare, ci ale poporului oprimat (MARICA, 2004, 376).

---

[4] A. Papiu Ilarian, *Istori'a romaniloru din Daci'a Superiore*, tom. I, Vienna, 1851, p. 227–231.
Ed. a 2-a, 1852, apud Titus Lates, ,,Simion Bărnuţiu – <<profesoriul filosofiei>> – în lumina <<auzitorilor>> români", în *Revista de filosofie*, Tomul LXI, nr. 6, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2014, p. 597.

[5] Alessandru I. Gheorghiu, *Elogiulu lui Simeone Barnuţiu pronunciatu la 12 iuniu 1866 cu ocasiunea inaugurarei bustului seu in Aula Universitatii din Iassi*, Iassi, Tipariulu Tribunei Romane, 1866, pp. 17–20, apud Titus Lates,,Simion Bărnuţiu – <<profesoriul filosofiei>> – în lumina <<auzitorilor>> români", în *Revista de filosofie*, Tomul LXI, nr. 6, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2014, p. 598

Publicarea scrierilor filosofice, fără ca acestea să aibă un conţinut original, s-a realizat pe mai multe căi. În cea mai mare parte, au fost publicate sub formă de articole, în periodice, G. E. Marica identificând în spaţiul transilvănean aproximativ 100 de reviste şi ziare în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea. Revistele teologice cuprind mai multe articole cu conţinut filosofic deoarece interesul pentru acest domeniu a fost exprimat în mod deosebit de către clerici, preoţi, călugări şi episcopi. Aceşti autori rămân uneori tributari formaţiei teologice, iar în articolele polemice legate de noile curente europene, abordările realizate sunt de pe poziţii neştiinţifice (MARICA, 2004, 372). Considerăm important de menţionat prezenţa mediului greco-catolic în Transilvania care a promovat studiul filosofiei în publicaţiile vremii, chiar dacă a fost cu o orientare religioasă de factură neotomistă.

Remarcăm poziţia interesantă pe care a avut-o Simion Bărnuţiu în ceea ce priveşte relaţia filosofiei cu teologia, exprimată de intelectual într-o scrisoare către G. Bariţiu (octombrie 1839):

> „Am socotitu să scap pe încet si in cât mă vor lăsa împrejurările din afară, filosofia din jugul si robia limbĭ latinesti (batăr pe jumatate), in care gemînd si înădusită fiind dela începutul scoalelor din Blaj, pînă în ziua de astăzĭ, tare putin au luminat mintile auzitorilor români, si au fost după toată etimologia cuvîntului si întelesul, numai roabă teologiei; da nu roabă, ce merge cu lumina aprinsă înaintea Dimniă-sa, ca atuncĭ tot ar mai fi ceva ci roabă care-ai poartă slepu din dărăpt”[6]

S. Bărnuţiu şi-a propus eliberarea scrierilor sale filosofice de sub influenţele teologiei greco-catolice de la Blaj, căreia i-a fost „roabă”, şi care „puţin au luminat minţile auzitorilor români”.

Cele mai numeroase reviste de specialitate sunt cele pedagogice. În cuprinsul acestora, numărul studiilor filosofice este mai redus, poate şi pentru că interesul era îndreptat în acea vreme spre organizarea unei reţele de şcoli elementare (MARICA, 2004, 372).

Un aspect interesant legat de tematica lucrărilor cu conţinut filosofic este că domeniul etic nu ocupă un loc important. Au fost realizate câteva volume, dar care sunt de fapt manuale greco-catolice. Dintre acestea, menţionăm: I. Raţiu, *Etica creştină* (1873), Al. Grama, *Principii morale sau etice ale religiei creştine* (1878), V. Lucaciu, *Filosofia morală* (1884). O explicaţie pentru interesul mai scăzut al intelectualilor în zona etică ar putea fi legată de misiunea care îi revenea Bisericii pentru educaţia şi promovarea moralităţii. Oarecum se considera că este zona de acţiune a bisericii, dovadă chiar manualele de etică menţionate. Multe articole cu teme etice reprezintă traduceri, interpretări şi combinaţii între idei kantiene, utiliariste pe un fundal creştin.

Dintre autorii ardeleni de articole cu caracter etic, facem referire în continuare la Al. Mocioni, om politic, filosof[7] şi mare binefăcător al românilor din acest spaţiu. Al. Mocioni a publicat, pe lângă alte articole, două importante lucrări cu conţinut filosofic: *Problema vieţii*[8] (1902) şi *Religiune şi ştiinţă*. *Studiu asupra raportului lor* (1905).

În *Problema vieţii* (BOTIŞ, 1939, 444-447), Al. Mocioni abordează fericirea şi moralitatea în viaţa omului. Autorul distinge între două direcţii: direcţia morală ideală, bazată pe ideea moralităţii, şi direcţia eudemonistică-utilitară, bazată pe ideea fericirii. Mocioni susţine diferenţa între „bunul etic” (virtutea) şi „bunul eudemonistic” (fericirea). Această problemă, a moralităţii şi fericirii, este urmărită de autor pornind de la Aristotel, epicureici, stoici, până la Spinoza, Bentham, Kant şi J. S. Mill.

Lucrarea care se impune prin originalitate şi profunzimea cugetării (la început de secol XX) este *Religiune şi ştiinţă*, realizată cu prilejul serbării din anul 1905 a ASTREI, publicat la Sibiu în limba română (1905) şi la Viena în limba germană (1906). În acest valoros studiu, autorul analizează într-un mod critic, cu multă erudiţie, raportul dintre religie şi ştiinţă, din Evul Mediu

---

[6] Apud *Tribuna poporului* (Arad), anul VII, nr. 43, 5/18 martie 1903, p. 1. [În cadrul rubricii *„George Bariţiu şi amicii săi”*, editată de G. Bogdan-Duică].

[7] Al. Mocioni este menţionat în rândul filosofilor români de către Elena Gheran-Mewes, în *Istoria filosofiei româneşti*, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1972, pp. 564-571 şi în Enciclopedia On-line a Filozofiei Româneşti, http://romanian-philosophy.ro/ro/index.php

[8] *Problema vieţii* este un eseu publicat în Almanahul societăţii „Petru Maior” a studenţilor români din Budapesta (1902).

până în timpurile moderne, şi constată conflictul adânc care s-a dezvoltat între ele. Mocioni postulează necesitatea armoniei între ştiinţă şi religie, posibilă prin conlucrare, înţelegere şi respect între oamenii de ştiinţă şi oamenii bisericii.

Conform lui T. Botiş, Al. Mocioni a nutrit ambiţia realizării unui sistem filosofic propriu, din care însă „spre marea pagubă a cugetării filosofice româneşti - ne-au rămas numai fragmente, risipite în singuraticele sale lucrări şi publicaţiuni" (BOTIŞ, 1909, P. 360). Acest lucru este confirmat şi de publicistul Valeriu Branişte care în *Pagini răsleţe* afirma că într-una din vizitele pe care le-a făcut în ultimele zile de viaţă ale lui Al. Mocioni, acesta ar fi spus: „Şi sistemul meu?... Pagubă, dar n-am ce face!" (1910, 153-154).

În concluzie, în Transilvania secolului al XIX-lea au existat preocupări filosofice în rândul intelectualilor români, concretizate mai mult sub formă de traduceri, în mod deosebit social-politice, şi interpretări, manuale de logică, drept şi mai puţin pe teme de etică. Contribuţiile filosofice cu caracter original au fost modeste şi au apărut mai mult după instaurarea Dualismului, în anul 1867.

Constatăm şi încercarea în abordările din prima jumătate a secolului al XIX-lea de eliberare a filosofiei de sub influenţa puternică a teologiei, în special la intelectualii care proveneau din mediul greco-catolic. Domeniile asupra cărora s-au aplecat intelectualii ardeleni sunt logica, dreptul, istoria, cultura, politica şi într-o măsură mai mică, etica.

Există o conectare a intelectualilor români la ideile europene ale timpului, aspect ce rezultă din temele abordate, din traducerile realizate şi din relaţiile personale pe care le stabilesc cu diferite personalităţi din Occident.

Deşi producţiile filosofice originale sunt modeste, activitatea intelectualilor în acest domeniu este importantă deoarece prin traducerile şi interpretările realizate au făcut cunoscuţi în spaţiul transilvănean diferiţi gânditori europeni şi au pregătit contextul pentru cei care, mai târziu, păstrând achiziţiile trecutului, au integrat curentele şi ideile timpului, aducând importante contribuţii originale, cum a fost Al. Mocioni.

Bibliografie selectivă

BAGDASAR, N. (2003). *Istoria filosofiei româneşti.* Bucureşti: Editura Profile Publishing.

BRANIŞTE, V. (1910). *Pagini răsleţe*, Lugoj.

BOTIŞ, T. (1939). *Monografia familiei Mocioni*. Bucureşti: Fundaţia pentru literaturtă şi artă „Regle Carol II".

COSMA, A. jr. (1933). *Bănăţeni de altă dată*, vol. I, Timişoara: Tipografia „Unirea Română".

DUICĂ, G. B. (1904). *Cantiani romîni*, în „Sămănătorul", anul III, nr. 6, pp. 81–84.

GHEORGHIU, A. I. (1866). *Elogiulu lui Simeone Barnuţiu pronunciatu la 12 iuniu 1866 cu ocasiunea inaugurarei bustului seu in Aula Universitatii din Iassi*. Iassi: Tipariulu Tribunei Romane, pp. 17–20.

GHERAN-MEWES, E. (1972). *Istoria filosofiei româneşti*, vol. I, Bucureşti: Editura Academiei Republicii Socialiste România, pp. 564-57.

LATES, Titus (2014) „Simion Bărnuţiu – <<profesoriul filosofiei>> – în lumina „auzitorilor" români", în *Revista de filosofie*, Tomul LXI, nr. 6, Bucureşti: Editura Academiei Române, pp. 597-612.

MARICA, G. E. (2004). „Prolegomene la o cercetare", în Anuarul Institutului de istorie „G. Bariţ" din Cluj-Napoca, Series Humanistica, tom. II, 2004, p. 371–410.

PANTAZI, R. (1967). *Simion Bărnuţiu. Opera şi gândirea*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică.

PAPIU, ILARIAN, A. (1852). *Istori'a romaniloru din Daci'a Superiore*, tom. I, Vienna.

Mic dicţionar enciclopedic (1972). Bucureşti: Editura enciclopedică română.

Tribuna poporului (Arad), anul VII, nr. 43, 5/18 martie 1903, p. 1.

http://cantemir.asm.md/lucrari6 (accesat 20 septembrie 2017).

http://simionbarnutiu.ro/opere/ (accesat la 10 octombrie 2017)

http://romanian-philosophy.ro/ro/index.php (accesat la 10 octombrie 2017)

II. GERMAN CULTURE AND LANGUAGE-ROMANIAN CULTURE/CULTURE ET LANGUE ALLEMANDE-CULTURE ROUMAINE/CULTURĂ ŞI LIMBĂ GERMANĂ-CULTURĂ ROMÂNEASCĂ

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:
Rodica BIRIŞ
Denisa IGNA

EINE PEREGRINATION ZWISCHEN KLAUSENBURG UND FREIBURG: EIN ESSAY ÜBER DIE KOMPARATISTIK

O PEREGRINAŢIE ÎNTRE CLUJ ŞI FREIBURG: UN ESEU DESPRE COMPARATISTICĂ

Rudolf WINDISCH
Universitatea Rostock Germania

Abstarkt
Vasile Voia bietet in seinem Buch *Comparatism şi Germanistică* (Bucureşti, 280 p.) eine Sammlung besonders reichhaltiger Überlegungen zur Literaturkritik, zur literarischen Rezeptionsgeschichte und der literarischen Philosophie an, zugleich auch Rückblicke und Deutungen, die thematisch engstens an die Verteidigung literarischer und philosophischer deutscher Werke gebunden sind. Zugleich verfolgt er ihre mögliche Übertragung auf das Rumänische indem er sich, wie im Titel angekündigt, für eine vergleichende Literaturkritik einsetzt, die sich ihm auf seinem Weg von Cluj, seinem Geburtsort in Siebenbürgen, nach Freiburg erschlossen hat. In Freiburg hatte er sich länger aufgehalten. Dem deutschen Leser, vor allem dem Kenner von Freiburg, erschließen sich Fragestellungen gerade aus der Feder eines Fremden, wenn Voia – wie in einem Spiel – wohlbekannte Themen der deutschen Literatur und auch besonders von Heidegger bestimmte grundlegende philosophisch-literarische Visionen entfesselt und damit eine Einladung zur Überprüfung – ja vielmehr noch zu einem „Vergleich“ – seiner fundierten Vision ausspricht.

Abstract
Vasile Voia oferă în cartea sa *Comparatism şi Germanistica*[1] o culegere de reflecţii deosebit de variate asupra criticii literare, a istoriei receptării şi a filosofiei literare, precum şi retrospective şi interpretări ale unor analize tematic strâns legate de apogeele operelor literare şi filosofice germane. Totodată urmăreşte posibila lor revărsare asupra operelor româneşti, angajându-se, aşa cum se anunţă deja în titlu, la o privire comparativă care i se destăinuie criticului literar pe drumul cutreierat de la Cluj locul său natal din Transilvania - la Freiburg, Germania, unde a avut parte de o şedere ceva mai îndelungată. Cititorului german, îndeosebi cunoscătorului oraşului Freiburg, i se arată chestiuni consacrate tocmai din condeiul unui străin, atunci când Voia dezlănţuie, ca într-un joc, teme bine cunoscute ale literaturii germane, viziuni filosofico-literare fundamentale determinate îndeosebi de Heidegger, lansând aşadar o invitaţie la verificare, ba mai mult la "comparaţie" cu bine statornicita sa viziune. Pentru o mai bună reprezentare a complexităţii tematice, parţial grupată fie doar şi aforistic, amintim mai întâi titlurile capitolelor, eterogene din punct de vedere tematic.

Schlüsselwörter: Peregrination, Essay, Komparatistik, Freiburg, Klausenburg

Cuvinte-cheie: peregrinaţie, eseu, comparatistica, Freiburg, Cluj-Napoca

De la istoria comparată a literaturii la "germanistica interculturală" (p. 5); Creaţie şi originalitate în estetica literară a Europei Preromantice (p. 37); Heinrich von Ofterdingen, roman al

[1] Voia, Vasile. *Comparatism şi Germanistică.* Bucureşti: Ideea Europeană, 2008, 260 p; eseul acesta a apărut în limba germană, *cf.* Windisch, Rudolf. *„Eine Peregrination zwischen Klausenburg und Freiburg: Ein Essay über die Komparatistik“*, în: *Klausenburg – Persönlichkeiten.* Studia Germanica Napocensis (Cluj-Napoca), vol. 2, 2010, pp. 221-245. ISSN 2066-3838.

trecerii şi relevaţie a poeziei (p. 83); Idealul frumuseţii la Hölderlin şi Baudelaire (p. 147); Luther în româneşte (p. 175); "Misiunea existenţială" a naratorului (p. 181); Etica responsabilităţii (p. 187); Faust şi fenomenologia spiritului în interpretări filosofice contemporane (Ernst Bloch şi Constantin Noica) (p. 195); Lucian Blaga în spaţiul lingvistic şi cultural german (p. 211); Ctitoria culturală românească de la Freiburg (p. 211); Seminarul de romanistică şi catedra de limba română (p. 217); Lucian Blaga în spaţiul lingvistic şi cultural german (p. 221); Martin Heidegger: Proiectul filosofic şi implicaţia politică (p. 235).

Cuprinsul arată varietatea temelor pe care Vasile Voia le abordează în limba română într-o tonalitate exigentă şi stimulativă. Voia este profesor de literatură comparată şi estetică la catedra de literatură comparată română şi romanică a Facultăţii de Litere din Cluj-Napoca. Perspectiva sa trece de România şi se îndreaptă spre literatura şi filosofia germană, punând cuvintele cheie consemnate în titlul volumului în armonie măreaţă. Ar fi greşit să aşezăm legătura lui Vasile Voia cu germana doar pe seama activităţii sale ca lector de română la Freiburg, între anii 1995-1997: acesta studiase deja în 1970-1972 ca bursier Humboldt la Fritz Martini în Stuttgart, unde se pare că a dobândit bagajul de cunoştinţe pentru metodica interpretării literare prevalente atunci în Germania. Tocmai din perspectiva sa românească, supusă cu precădere influenţei franceze, la fel ca cea a multor concetăţeni ai săi, privirea în literatura germană şi în hermeneutica literară cultivată aici i-a permis accederea la reflecţia literară romano-franceză şi germană în acelaşi timp. Acum este greu de spus – un vechi topos – în ce măsură interpretul a reuşit să pătrundă în "spiritul" acelei limbi străine, care urmează a fi "comparate". Fiecărui traducător, nu doar interpretului de literatură, îi este cunoscut acest lucru. Vasile Voia nu se împăunează cu penele altuia, ci dimpotrivă, arată într-o frumoasă analiză despre "Lucian Blaga în spaţiul lingvistic şi cultural german" – un mare scriitor şi filosof rămas din păcate necunoscut în Germania – în ce măsură empatia vizavi de o cultură străină poate reprezenta premisa determinării estetico-literare
a regiunii autohtone, sub ce formă – intenţionat sau nu – poate avea efecte pozitive asupra propriei creaţii. Vom aborda doar o parte a articolelor, începând cu capitolul dedicat românului originar din Transilvania, lui Lucian Blaga (1895-1961): "De la istoria comparată a literaturii, la germanistica interculturală." (p. 5)

Voia se întreabă aici ce este o "germanistică interculturală" şi în ce măsură a fost ea născocită drept o nouă paradigmă cu intenţie salvatoare în favoarea germanisticii. Pentru un profan în materia teoriei literaturii explicaţia complinitoare nu poate fi pătrunsă uşor datorită argumentării sale compacte: şi anume, dacă literatura comparată s-ar constitui ca fiind cea de-a patra disciplină a ştiinţei literaturii, acest lucru ar însemna că ar avea în faţă întregul domeniu care include literatura naţională sau literaturile particulare, precum şi literatura universală ca totalitate cuprinzătoare – realmente o "totalitate cuprinzătoare", însă un teren puţin transparent. Potrivit lui Voia literatura comparată, ca domeniu al ştiinţei literaturii, cercetează, prin urmare, aspectul particular al fenomenelor literar-spirituale, nu doar privindu-le izolat sau în grup, ci raportând fenomenele literare dintr-o anumită sferă naţională la fenomene analoge dintr-o altă sferă naţională sau din mai multe; aşadar, ea ar determina astfel modalităţile generale ale raporturilor internaţionale. În măsura în care ar adopta un punct de vedere supranaţional, acest lucru ar înseamnă că analizează un domeniu în care se aliază limbi, culturi şi literaturi în modul cel mai diferit, în orice caz, întotdeauna dincolo de privirea doar a unei singure culturi sau literaturi[2] – ceea ce înseamnă literatură ca oglindire a fenomenelor naţionale şi sociale şi integrarea acestora în analiza ştiinţifică literară. Un principiu măreţ, poate mult prea nobil, care – dacă a fost intenţionat în acest fel – ar suprasolicita oare cercetarea literaturii înţeleasă estetic ca fiind "fără valori"?

Indubitabil Voia aminteşte aici de principiile de bază ale unei discipline comparate, cu toate acestea într-o formă prea compactă, care ar fi prea puţin potrivită pentru o "introducere" academică în această disciplină – nefiind nici obiectivul lui Voia din perspectiva sa inovatoare. În continuare Voia se îndreaptă spre enumerarea faptelor istorice atunci când reiterează procesul lung şi laborios

[2] *ibd.*, p. 5

al introducerii comparatisticii în ştiinţa literară germană, care nu s-a încheiat definitiv nici până azi – dată fiind aşa-zisa rezistenţă a germanisticii la fenomenul comparatist; Voia este răspunzător pentru critica preconizabilă a acestei aprecieri, venită din condei german. În cadrul romanisticii Voia nu vede probleme pentru comparatistica literară (nici pentru cea germană?). Marcăm unele popasuri ale acestui lung drum, pe care îl reconstituie Voia[3], luând în consideraţie şi lucrările relevante.[4] Aici Voia se dovedeşte a fi un bun cunoscător a istoriei literaturii şi a lingvisticii germane, chiar dacă expune nume puţin cunoscute în zilele noastre, însă cu rol deosebit pentru teoria timpurie a literaturii în Germania, în disputa cu marele Johann Christoph Gottsched: Daniel Georg Morhof (1682, *Unterricht von der Teutschen Sprache und Poesie*), care excelează ca întemeietor al istoriei literare generale, cu vaste cunoştinţe despre literatura olandeză, franceză, spaniolă, italiană şi engleză, pe care Mohrhof – potrivit lui Voia – le-ar fi văzut în comparaţie cu cea germană; sau Johann Jacob Bodmer (*Critische Betrachtungen über die poetischen Gemälde der Dichter*, 1741; traducătorul lui Homer, John Milton, prieten al literaturii engleze; adversar al modelului francez privilegiat de Gottsched; contra veneraţiei antichităţii, pro evul mediu european şi astfel precursor al romantismului; cu percepţia potrivit căreia fiecare naţiune ar avea caracterul ei propriu şi felul ei particular de a vorbi); în continuare Voia aminteşte de Johannes Elias Schlegel, care ar fi compus la îndemnul lui Gottsched o *Vergleichung Shakespeares und Andreas Gyph[iu]s* (comparaţia lui Shakespeare şi Andreas Gyph[iu]s), 1741 (şi a devenit însemnat pentru discursul literar-estetic despre mentorul său Gottsched şi oponenţii săi Bodmer şi Johann Jakob Breitinger). Odată cu lucrarea lui Elias Schlegel, în viziunea lui Voia, a luat naştere critica shakespeariană (în special cu lucrarea lui Schlegel: *William Shakespeare*: *Dramatische Werke*, 9 Bde., 1797-1810) şi comparatistica în Germania. Dezvoltarea sa trebuie privită în strânsă legătură cu naşterea naţiunilor.

Într-o manieră realmente structuralistă Voia defineşte naţiunea drept premisă a unei posibile comparatistici literare, în lumina în care, pe de altă parte, naţiunea se determină prin disociere faţă de alte naţiuni.[5] Voia aminteşte de substituirea teoriilor despre „frumos”, venerate din Antichitate până în sec. al XVIII-lea. Drept criteriu estetic, de acum înainte, capătă valabilitate doar stabilirea caracteristicilor naţionale ale unei literaturi – desigur în Germania privirea peste marginea naţională se datorează tocmai mişcării formate în această ţară „Furtună şi Avânt” (chiar dacă Voia nu poate vorbi pe larg despre motivaţia aflată la baza acestui „Avânt”). Neîndoielnic este faptul că o importanţă decisivă pentru continuarea dezvoltării comparatisticii îi revine, în argumentarea lui Voia, receptării lui Shakespeare pe continent: cel târziu cu reprezentarea epocală a lui Gundolf (*Shakespeare und der deutsche Geist*, 1911), comparatisticii i s-a acordat, potrivit principiilor schiţate aici de Voia, respectul cuvenit chiar şi în Germania.

O comparatistică concepută în aşa fel, inconştientă încă de propria sa orientare, presupunea o fundamentare instituţională. Voia aminteşte de naşterea noilor filologii care începură a se bucura de interes în universităţile germane, realizând, printre altele, o trimitere meritorie la Johann Gottfried Herder şi la accentul pus de acesta pe naţiune şi cultură, precum şi la tratatul său fundamental pentru continuarea dezvoltării filosofiei limbajului, *Abhandlung über den Ursprung der Sprache*, 1772 (pe lângă Herder ne îngăduim să-l menţionăm pe napolitanul cu ceva mai în vârstă, Giambattista Vico, cu lucrarea sa *Scienza Nuova*, prima ediţie apărută în 1725, şi îndărătnica sa teză despre originea limbii, precum şi separarea ştiinţelor naturii de ştiinţele culturale, de mare importanţă pentru cercetarea europeană).

Trecerea în revistă[6] a împrejurărilor întinse în timp ale comparatisticii, cutreieră drumul de la Gotthold Ephraim Lessing (*Nathan der Weise*, 1779), la August Wilhelm Schlegel, Mme de Staël (*De l'Allemagne*, 1810/1813) până la conceptul goethean de "Weltliteratur"[7], care fusese de fapt

3 *ibd.*, p. 6 sqs.
4 *ibd.*, p. 6
5 *ibd.*, p. 6
6 *ibd.*, p. 8 sqs.
7 Windisch, Rudolf. "Goethes Faust ins Rumänische gedolmetscht", în: Bochmann, Klaus / Dumbrava, Vasile (edd.). *Das Regionale in der rumänischen Kultur*. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2006, pp. 133-144.

instituit mai întâi de Christoph Martin Wieland (Goethe 1827: "Literatura naţională nu mai are multe de spus, a sosit timpul epocii literaturii universale").Voia integrează în conspectul său (p.14) şi contribuţii non-germane, precum volumul lui H. Macauly Posnett, *Comparative Literature* (1886). Un capitol deosebit, l-am putea denumi chiar 'fantastic', reprezintă lucrarea unui Hugo Meltzl, care în a doua jumătate a secolului al IX-lea era activ în Clujul poliglot din Transilvania (maghiară, română, germană): potrivit lui Voia şi a contribuţiilor lui Horst Fassel[8], plurilingvul Meltzl a înfiinţat în 1877 prima revistă de literatură comparată din lume[9], – cu titlul în limba maghiară – cu scopul unei comparaţii literare. Se pare că aceasta ar fi rămas în mare măsură necunoscută – cu excepţia volumului lui Dyserinck[10] amintit de Voia (p. 27). Revista cu titlul *Acta Comparationis Litterarum Universarum*, dedicată altor 12 literaturi respectiv limbi universale îşi încetează apariţia încă în 1888. În mod evident, aşa cum descrie Voia, comparatistica a făcut progrese rapide în Franţa, SUA şi Canada, fără să-l fi recunoscut defel pe Meltzl, versat în limbă şi literatură, drept făuritorul timpuriu al comparatisticii (literare).

Riguroasa extindere a unei comparatistici literare asupra 12 limbi – neclar rămâne însă câştigul de cunoaştere vizat prin comparaţie – aminteşte din unghiul istoriei ştiinţelor limbajului (Vasile Voia nu era obligat defel la această previziune) de o gramatică generală comparativă expusă deja în secolul al XVII-lea în temeiul (tuturor) limbilor cunoscute în acea vreme. Ne gândim la *Grammaire Générale et Raisonnée de Port Royale*[11] (Paris, 1660) a celor doi teologi A. Arnauld und C. Lancelot. Cu toate acestea ambii aveau la îndemână 'doar' cinci limbi – ebraica, greaca, latina, franceza şi spaniola – pentru comparaţia gramaticală a limbilor, în baza cărora încercară să justifice o structură logică particulară, comună tuturor limbilor. Desigur, analiza întrebării legate de măsura în care această gramatică ar fi putut contribui în mod probabil la dezvoltarea unei teorii generale a limbajului, nu este oportună în acest loc. Cel puţin aducerea în discuţie a limbii ebraice ar fi putut trezi suspiciunea unei teze asupra originii limbii, fondate în continuare pe teocentrism, care însă nu putea fi pusă în acord cu intenţia unei expuneri logice.

În continuarea expunerii lui Voia se ia în calcul, potrivit trimiterii făcute la o introducere a lui Peter V. Zima[12], extinderea metodicii iniţiale pur literare, cât timp pe viitor se pretinde integrarea altor discipline sociale. Potrivit lui Zima "nu s-a pus problema esenţială cu privire la potenţialul teoretic-ştiinţific al comparatisticii şi al poziţiei sale în ansamblul ştiinţelor sociale; s-a ignorat faptul că şi literatura comparată, asemeni sociologiei comparate, politologiei comparate sau ştiinţei comparate a educaţiei este prin excelenţă o ştiinţă a dialogului, a reflecţiei şi a convingerii."[13] Justificarea, potrivit căreia literatura comparată, ţinând cont de o cercetare atât de profundă, şi-ar mai putea găsi până la urmă a sa *differentia specifica* trebuie să o înainteze însăşi susţinătorii acestui mod de abordare.

Se merită să mai stăruim asupra unor puncte descrise detailat de Voia, referitoare la traiectoria de dezvoltare a comparatisticii. Acesta aminteşte, spre exemplu, istoria limbii franceze a lui Karl Voßler[14], puţin abordată în ziua de azi, sau istoricul literar Victor Klemperer, aducându-i în lumină observaţia făcută în 1930: "(...) *Germanii se ocupă de acum înainte [cu referire la perioada interbelică] cu literatura universală*" (Voia se referă la *Literatura franceză de la Napoléon până în*

---

8 A se compara în acest volum Bochmann / Dumbrava: Fassel, Horst. "*H*ugo Meltzl: Literatur als weltbewegende Größe und was aus hochfliegenden Plänen geworden ist", p. 103 sqs.

9 A se compara Voia, *op.cit.*, p. 14; respectiv Fassel, Horst (ed.). *Acta comparationis*. Cluj-Napoca, Institutul german al Universității Babeş-Bolyai / Tübingen, Institut für Donauschwäbische Geschichte und Landeskunde, 2002.

10 Dyserinck, Hugo. *Komparatistik. Eine Einführung.* (a III-a ediție) Bonn: Bouvier, 1991.

11 Arnauld, Antoine / Lancelot, Claude. *Grammaire Générale et Raisonnée de Port Royal.* Paris, 1660.

12 Zima, Peter V. *Komparatistik. Eine Einführung in die Vergleichende Literaturwissenschaft*. Tübingen: Francke, 1992.

13 Citat după Voia, *op.cit.*, p. 17.

14 Voßler, Karl. *Frankreichs Kultur im Spiegel seiner Sprachentwicklung.* 1913; începând cu a II-a ediție 1929 modificată în: *Frankreichs Kultur und Sprache*.

prezent[15] de Klemperer). Ambii, Voßler şi Klemperer, precum aminteşte Voia, s-au remarcat în calitatea lor de romanişti printr-o strânsă familiaritate cu limbile literare romanice. S-ar putea spune că practicau comparatistica pe două niveluri, odată în interiorul vastei lumi culturale romanice, după care – mai mult sau mai puţin explicit – luând în consideraţie metodologia literară marcată din perspectivă germanistică. Dorim să facem o completare legată de acel Voßler prezentat de Voia, subliniind că acesta nu a înlocuit doar lingvistica pozitivistă a secolului al IX-lea – curentul neogramatic – prin lingvistica idealistă pe care i-a transmis-o Bendedetto Croce (*L'Estetica come scienza dell'espressione e linguistia generale*, 1902) în cadrul romanticismului (a se compara *achitarea aspră* a pozitivismului în scrierea programatică din 1904: *Pozitivismul şi Idealismul în lingvistică*). Ba mai mult, Voßler a încercat în lucrarea menţionată de Voia (precum s-a tematizat deja în titlul primei ediţii) să expliciteze dezvoltarea limbajului (scris) francez drept oglindire a întâmplărilor social-politice în spaţiu şi timp.

Oare nu anticipase cumva Voßler prin interferenţa limbii *în opoziţie* cu societatea şi prin contribuţiile sale la evaluarea estetică şi istorico-lingvistică a celor mai importante literaturi romanice (după cea franceză şi cea spaniolă şi italiană) – fie şi într-o oarecare amploare – metodica comparată interdisciplinară proclamată de Zima? Nu a corespuns conexiunea factorilor lingvistico-sociali urmărită de Voßler cu extinderea tematico-metodică a comparatismului? Mai simplu formulat: la ce metodologie putea apela Voßler în romanistică dacă nu la 'comparaţie' inclusiv a limbii şi a societăţii, pentru a nu elabora doar un catalog al temelor şi genurilor literare, ci pentru a putea evidenţia specificul limbilor literare romanice?

Voia îl citează pe urmă (p. 17) pe Julius Petersen (germanist, 1920-1944 profesor la Universitatea Berlin, aşadar până în 'timpurile noi'), potrivit afirmaţiei sale comparatistica germană interbelică a excelat mai degrabă prin pasivitate în ceea ce priveşte apropierea popoarelor cu scopul înţelegerii paşnice. Rămâne deschis – chiar şi în reprezentarea lui Voia – cum ajunge Petersen la desconsideraţia sa. Potrivit lui Voia, Petersen ar fi cuvântat deja în 1972 la "Ziua Filologilor Germani" în Göttingen pe tema "Istoria literară naţională sau comparativă". Se poate înţelege că din alternativa formulată provocativ se subînţelege întorsătura programatică devenită realmente necesară a comparatisticii (germane), respectiv, cea de a privi şi peste graniţele naţionale.

Totuşi, oare în care literatură contemporană, de limbă străină, s-ar fi putut simţi acasă germanistul acelor zile, în opoziţie cu romaniştii menţionaţi? Privirea germanisticii asupra insulelor lingvistice germane, situate în afara graniţelor naţionale ale Germaniei, precum în America de Sud, în Ungaria sau în România – indiferent dacă este vorba de orientare literară, lingvistică sau istoriografică – nu corespundea, de fapt, cu noua metodică comparatistă vizată, ci era dedicată mai degrabă descrierii cumulative, care ameninţa să derapeze după 1933 mult prea evident în glorificarea unei "germanităţi a frontierelor şi a străinătăţii" ideologic împovărate – oare nu s-ar putea spune aici că Petersen, prin articolul său citat de Voia despre "Dorul faţă de cel de-al Treilea Reich în limbă şi poezie germană"[16] bătuse tocmai acest drum? Desigur romaniştii Voßler sau Klemperer, menţionaţi de Voia, nu puteau îndeplini ei înşişi pretenţiile impuse de noua comparatistică în legătură cu disciplina lor; şi nici romanistica – în ciuda viziunii sale asupra unei lumi libere, romanice nu era marcată nicidecum de ademenirile respectiv represaliile naziştilor. Soarta marii romaniste Elisabeth Richter din cercul 'colegilor' săi vienezi este un exemplu înfiorător pentru noua aliniere ştiinţifico-politică a disciplinei, de verificat la Frank-Rutger Hausmann, pe care Voia îl menţionează în mod repetat.[17] Desigur nici Petersen nu putea anticipa această evoluţie în Germania anilor 1927. În această măsură critica sa (citat de Voia p. 18) la declinul pozitivismului, care pentru viaţa spirituală germană însemnase "constrângerea mecanică a gândirii" era indubitabil

[15] Klemperer, Viktor. *Die französische Literatur von Napoleon bis zur Gegenwart*. 3 vol., Leipzig- Berlin: Teubner, 1925-1931.

[16] În: *Dichtung und Volkstum*, vol. *35*, 1934, pp. 18-40, pp. 145-182.

[17] Spre exemplu cu volumul: *„Deutsche Geisteswissenschaft" im Zweiten Weltkrieg. Die „Aktion Ritterbusch" (1940-1945)*. Dresden-München, ³2007; id.: *Vom Strudel der Ereignisse verschlungen. Deutsche Romanistik im 'Dritten Reich'*. Frankfurt/M., ²2008.

îndreptăţită. Totuşi, ar fi fost benefic de ştiut la ce formă de pozitivism se gândea Pertersen prin critica sa. S-a referit oare acesta la lăcomia oarbă de cunoaştere a certitudinilor disciplinelor filologice individuale, aşa cum se vehiculase în gramaticile istorice ale limbilor uzuale, în care era enumerată 'viaţa limbii' precum şi valorile sale transmise în literatură, fără relaţie cu viaţa socială a vorbitorilor respectivei limbi?

Ne permitem să amintim din nou de Voßler, care prezentase acest neajuns în polemica sa pe tema filologiei secolului al XIX-lea – precum menţionasem deja – din perspectiva sa idealistă; numai că Voßler nu putea, sau nu voia, să lămurească din ce cauză culegerea imensă de material a neo-gramaticienilor din Leipzig ar fi trebuit să primească ştampila devalorizantă 'pozitivist'. Ei nu susţineau niciodată intenţia a de a înfăţişa, dincolo de faptele pure, alt ceva decât dezvoltarea limbilor indogermanice sub forma gramaticilor istorice.

Aşadar rămâne în picioare ceea ce stabiliseră Voßler şi Klemperer, cei doi romanişti orientaţi spre literatura frumoasă: "Noi nu vrem să fim pozitivişti."[18] Şi în acest fel se persistă la critica opţională la pozitivism, a cărui intervenţie pentru o lucrare asigurată empiric ar trebui să rămână în continuare de nelipsit. De la disciplinele individuale se cere acum justificarea, potrivit căreia ele ar putea contribui la funcţionarea unei literaturi naţionale mai mari sau a unei istorii culturale care transbordă literaturile naţionale, dincolo de enumerarea pură a faptelor, pur şi simplu prin implicarea acestora. La fel, şi în acest scop este necesar un anumit grad de 'pozitivism', respectiv competenţa în limba străină şi astfel pătrunderea în lumea spirituală devenită istorică. Voia a creionat bine informat – *sine studio et ira* – drumul sinuos al contribuţiei germane, din perspectiva unui observator iniţiat. Trimiterea la Petersen invită la o ultimă observaţie: Petersen ar fi adăugat ştiinţelor literare germane în procesul lor de dezvoltare în *littérature générale,* atât cercetarea tematică cât şi istoria motivelor şi în loc de a urmări "influenţa reciprocă" ar fi considerat că pe viitor ar fi importantă "căutarea legăturii interioare a dezvoltării lor paralele, legate prin soartă" – desigur acest lucru este greu de înţeles ca schemă programatică, sau avea oare germanistul o presimţire legată de spiritul ameninţător al timpului în Germania? Cu această perspectivă îl întâmpină Voia pe Kurt Wais, pe care, în calitate de comparatist literar îl cunoscuse personal, şi care din 1934 până în 1960 predase ştiinţe literare romanice la Tübingen. Din cercetarea lui Wais despre "Spiritul timpului şi spiritul popular în istoria comparată a literaturii" (1934, citat de Voia p. 20), nu se poate nicidecum remarca încă, retorspectiv pe anul 1934, orientarea pe care o va lua ştiinţa comparatistă germană – indiferent dacă este vorba de cea romanistă sau germanistă; Voia explicitează în maniera lui Wais "spiritul popular" ca fiind 'adevărata sursă a poeziei autentice', care ar fi proprie fiecărui popor şi ar rămâne neschimbabilă şi incomparabilă. Aşa cum subliniază Voia, Wais "subordonează oarecum comparatismul filologiilor naţionale şi face din el o simplă 'ştiinţă ajutătoare'".

Oare nu se creionează pentru Voia din această subordonare îngrădită, tocmai acea orientare naţională? Fără îndoială că noi suntem feriţi azi, "datorită harului de a ne fi născut târziu" (fostul Cancelar Federal Helmut Kohl) de orice atac politic, putând anticipa oarecum drumul viitorului – sau mă înşel? Ne permitem în acest loc o scurtă paranteză investigativă de natură filologică: a atins oare Voia din perspectivă translatorică, prin acel "spirit popular" românesc, exact spiritul popular pe care îl vizează Wais în mod indubitabil? În orice caz, după război, Kurt Wais a reanimat afilierea cu comparatistica – 'revenind' la aceasta în cadrul unei conferinţe la Universitatea din Tübingen, în 1950. Contribuţiile la conferinţă au fost editate în 1958, în al doilea volum intitulat "Chestiuni de cercetare a istoriei literare comparate", acesta urmând a fi reeditat de Hösle/ Janik/ Theile.[19]

Pentru elucidare: comparatistul Wais se arată mai presus de orice suspiciune a unei închinări asidue în faţa acestui 'spirit'. Oare distanţarea invocată nu se datorează puterii sale de caracter, erudiţiei sale ieşite din comun şi empatiei sale faţă de *esprit*-ul marilor literaturi universale şi a

[18] Citat din Hausmann, F.-R. "Victor Klemperers Briefwechsel mit Karl Vossler", în: *Lendemains,* Freiburg: narr/francke/attempto, Nr. 82/83, 1996, pp. 54-63.

[19] Hösle, Johannes /Janik, Dieter/Theile, Wolfgang (edd.). *Europäische Literatur im Vergleich. Gesammelte Aufsätze.* Tübingen: Niemeyer, 1983.

literaturilor romanice? Dacă la catedră se găseau articole cu menţiunea "de pe câmp" (o parafrază absurdă şi tabuizantă, asemenea *Lingua Tertii Imperii* a lui Klemperer, a câmpurilor de moarte ale războiului), în volumele accesibile din acei ani, marcate cu data anilor 1940, precum la Kurt Wais, aşa nu dorea nici unul dintre noi, studenţi la Tübingen ai anilor 'antiautoritari' 1960, să derive de aici o asociere cu o ideologie nazistă. Cu toate acestea la Tübingen mai exista 'un dulap cu otravă', cu unele din cele mai năprasnice mântuieli ale 'vremurilor de o mie de ani' extrase din biblioteca de la Tübingen, desigur la ordinul autorităţii de ocupare franceză. Aşadar Voia a rămas scutit de la trimiteri la acest aspect al trecutului prin persoana marelui romanist Wais sau de la încercări reuşite sau nereuşite de a depăşi trecutul german. În acest context Voia s-a încumetat să zugrăvească dezbaterea aprinsă dusă timp de mai mulţi ani în Freiburg cu privire la poziţia lui Heidegger vizavi de ideologia nazistă în timpul rectoratului său, păşind pe un teren care nu ţine în mod obligatoriu de specializarea unui comparatist (român).[20]

Din caracterizarea lui Voia a făcută filologului din Tübingen se poate conchide faptul, potrivit căruia comparatistica germană, prin contribuţia lui Kurt Wais "Probleme de cercetare a istoriei literare comparate" câştigase după război, 1950/1958, pentru romanistica germană legătura cu cercetarea internaţională. Voia îl introduce în acest context şi pe Erich Auerbach (de asemenea romanist, care s-a adăpostit în timpul perioadei naziste în Turcia) prin frumosul său tratat asupra principiului de *Mimesis* (1948). Auerbach mai este rareori amintit în introducerile romaniste din zilele de azi.

Conspectul succint prezentat de Voia poate fi înţeles ca un elogiu adus cercetării germane postbelice, în cadrul căruia el nu uită să amintească de *Opus Magnum* al fostului profesor din Bonn, Ernst Robert Curtius, obligatoriu până în anii 1970 pentru multe generaţii de studenţi germani cu monumentala sa *Literatură Latină şi Evul Mediu European* (1948, 1993[11]). Merită continuată urmărirea reprezentării numelor şi faptelor, însă şi a succeselor acestora, pe care Voia o întreprinde cu multă înţelegere vizavi de capriciile cercetării comparatiste germane. Tocmai perspectiva unui specialist străin promite unui iniţiat împotmolit în propria *causa* o pătrundere nouă şi surprinzătoare.

Poate cea mai frumoasă contribuţie la schimbul îndelungat al filologilor, filosofilor şi a interesaţilor de cultura germano-română ne prezintă Voia prin contribuţia sa la "Lucian Blaga în spaţiul lingvistic şi cultural german" (p. 221 sqs.). Am putea porni mai întâi de la faptul că numele însemnatului filosof şi poet transilvănean ar fi dobândit un nivel de cunoaştere – fie acesta chiar şi restrâns – şi peste cercul modest de specialişti din Germania. Din păcate acest lucru nu este valabil. Pentru început Voia aminteşte de cernăuţeanul Georg Drozdowski (1899 Cernăuţi - 1987 Klagenfurt), care a excelat, pe lângă o serie de alţi literaţi româno-germani, prin traducerea unui număr mai mare de poezii blagiene. Numele Drozdowski oferă aici pentru Voia un reper pentru a aminti de viaţa culturală în limba ebraică şi germană din regiunea estică – pe lângă Galiţia – domeniu al coroanei regale a Monarhiei Habsburgice, respectiv de Bucovina. Drozdowski aparţinea, ca singură persoană fără origini ebraice, de acel grup de poeţi iluştri din centrul de cultură cernăuţean (azi ţine de Ucraina), în jurul lui Alfred Margul-Sperber, Moses Rosenkranz, Paul Celan, Rose Ausländer, Alfred Kittner etc. Aceşti poeţi şi jurnalişti au influenţat semnificativ încă în perioada interbelică, parţial şi după război, viaţa literară în oraşul multilingv, administrat anterior de români (legat de istoria vieţii culturale cernăuţene a se compara Corbea-Hoişie[21]). Doar cei mai puţini dintre ei, potrivit lui Rose Ausländer, Paul Celan sau Edith Silbermann au reuşit după război, încă în timpul vieţii, să se impună respectiv să dobândească în noua lor patrie un renume mondial, precum Paul Celan. Moses Rosenkranz, unul din cei mai vârstnici dintre foştii cernăuţeni, a obţinut această recunoaştere abia cu scurt timp înainte de moarte (2003), în cel de-al 100-lea an de viaţă,

[20] A se compara Voia, *op. cit.*, p. 235 sqs. „*Martin Heidegger: Philosophischer Entwurf und Politische Verquickung*".

[21] Corbea-Hoiş, Andrei. *Czernowitzer Geschichten. Über eine städtische Kultur in Mittel(Ost)-Europa*. Wien-Köln-Weimar: Böhlau, 2003.

pentru romanul său *Copilărie, fragment al unei biografii.*[22] Vasta sa operă poetică (nepublicată) nu a avut parte de rezonanţă.

Voia a reeditat în 2003 volumul bilingv de poezii blagiene a lui Drozdowski, elaborat încă în 1963 în Freiburg, în colaborare cu *Biblioteca Română* şi Seminarul de Romanistică a universităţii. În privinţa răspândirii poeziei blagiene în Germania, va trebui să estompăm orice speranţă. Chiar şi acest volum a întâmpinat o propagare restrânsă în Germania, la fel ca ediţia din 1980 procurată de Ruth Herrfurth, cu o multitudine de poezii blagiene în traducere proprie precum şi cu alte contribuţii din cercul poeţilor şi autorilor româno-germani. Poate acest volum găsea în fosta RDG un mai mare ecou, datorită politicii culturale ghidate de interesul vizavi de cultura unui alt stat înfrăţit – însă acest lucru nu dăuna literaturii înseşi. În Germania de dincolo de graniţă acest volum nu era disponibil: Soarta *poeziei*, ca şi cea a *adevărului*, este una dificilă.

Cu toată recunoştinţa faţă de propriile traduceri ale lui Herrfurth din volumul menţionat, nici această ediţie nu oferă întregul ciclu de poezii blagiene. Însă recepţia în Germania nu eşuase din acest motiv, ci pur şi simplu din lipsa de interes respectiv datorită cunoştinţelor insuficiente de limba română ale unui grup ţintă (imaginar) în Germania. Majoritatea traducerilor menţionate – precum accentuează Voia şi aşa cum rezultă din lectura spontană – pot fi evaluate ca fiind congeniale.[23] Pentru a întări cele afirmate, Voia îl citează pe germanistul bucureştean George Guţu (Voia, p. 221, 281), care considerase în legătură cu rezultatele lui Drozdowski şi scena literară germană din Europa de Sud-Est că Bucovina (ţara Fagilor), mai mult decât Transilvania şi Banatul, devenise un 'conglomerat' pentru munca traductologică româno-germană şi pentru graţiozitatea acelei generaţii de poeţi. Ne punem întrebarea aici dacă acest punct putea oare să ofere o garanţie în privinţa trezirii interesului unui public german vizavi de poetul din România, de a-l introduce în circuitul literar german, ţinându-se cont în acelaşi timp şi de obiectivele tehnice ale editurii? Considerăm oportună amintirea de către recenzent, în ceea ce priveşte lectura lui Blaga, a poetului, autorului şi muzicianului Wolf von Aichelburg (dec. 1994), reprezentat în volumul lui Herrfurth printr-o serie de traduceri. Traducerile poeziilor blagiene în limba germană, efectuate de von Aichelburg, pot fi considerate, potrivit aprecierii lui Voia, unele dintre cele mai reuşite transpuneri.

Wolf von Aichelburg îi aminteşte autorului acestui eseu de întâlnirile personale din Freiburg cu acest mare poet şi traducător, precum şi cu Andreas Birkner şi Georg Scherg. Soţia mea Renate Windisch-Middendorf a întreţinut aceste contacte. Noi doi am avut ocazia să fim consideraţi aproape ca 'de-ai lor', după ce constataseră că noi, în calitate de cetăţeni federali imparţiali, eram lectori DAAD de limbă germană între anii 1972-1974 la Cluj-Napoca, perioadă în care aveam ocazia de a pătrunde nu doar în obiceiuri naţionale cotidiene. Ne-a impresionat de fiecare dată calmul suveran şi vesel, care permitea unor persoane, care deja atunci erau trecuţi de vârsta de şaptezeci de ani, ca tocmai anii grei petrecuţi în România să îi ajute să pună pe hârtie cele mai frumoase pagini, ceea ce le-a asigurat supravieţuirea ca scriitori în Germania. Povestea condamnării lor în 1959, împreună cu Hans Bergel şi Harald Siegmund, în faţa unui Tribunal Militar din Braşov, "a grupului de conspiratori care puneau statul în pericol" şi detenţia de mai mulţi ani, care urmase, ţin între timp de trecutul îndepărtat.

De neuitat rămâne autointerogarea glumeaţă şi maliţioasă a lui Andreas Birkner, care se minuna cum poate fi invocată povestirea "scroafa cu cei şapte purcei" în faţa Tribunalului drept dovadă pentru dispreţuirea Uniunii Sovietice şi a aliaţilor acesteia, ceea ce i-a pricinuit lui (precum şi altor colegi scriitori, datorită altor 'nelegiuiri') nu mai puţin de 25 de ani de muncă silnică: "Titlul ar fi putut face aluzie la fel de bine şi la Transilvania (Siebenbürgen), la lupul şi cei şapte iezi sau la cei şapte pitici, însă nu, în loc trebuia să fie marea Uniune Sovietică cu sateliţii săi [...]. Eu nu mai pot scrie. Trebuia totuşi să fi putut scrie o dată în Translivania, altfel judecătorul de război nu m-ar

[22] Rosenkranz, Moses. *Kindheit, Fragment einer Biographie*. Aachen: Rimbaud, 2001.

[23] A se compara Voia, *op. cit.*, p. 226; Windisch, Rudolf. "Tristețe Metafizică. Gedichte von Lucian Blaga in deutscher Übersetzung", în: Gil, Albert/ Osthus, Dietmar/ Polzin-Haumann, Claudia (edd.): *Romanische Sprachwissenschaft. Zeugnisse für Vielfalt und Profil eines Faches. Festschrift für Christian Schmitt zum 60. Geburtstag*. Frankfurt/M. : Peter Lang, 2004, pp. 537-561.

fi pus la închisoare ca pe unul dintre cei mai periculoşi pirotehnicieni, ai căror metafore formate din cele mai mici particule gramaticale şi din cea mai turtită sintaxă s-ar fi putut îmbina într-un dispozitiv de incendiere, care la rândul său ar fi putut genera explozia unui stat".[24]

Desigur Vasile Voia nu avea posibilitatea – şi în calitate de filolog – nici măcar un prilej în sensul de a urmări asemenea povestiri romaneşti şi istorisiri trăite din unghi germanistic, chiar dacă le-ar fi putut conştientiza. Integrarea acestora ne pare a fi reprezentată aici sub aspectul drumurilor intersectate din România-Freiburg, ca o amintire somativă la trecut. Cu deosebită empatie conturează Voia (p. 222) starea lui Drozdowski (care nu devenise cunoscut în ţara sa adoptivă Austria, dar nici în România; La Cernăuţi se găseşte un monument comemorativ al său) care avea sentimentul că vechea Austrie s-a pierdut în "cel mai bun şi frumos sens" şi continuase a fi din nou în perioada interbelică. În mod probabil Drozdowski a retrăit transfigurarea târzie a acestui spaţiu cultural al Dublei Monarhii împărăteşti şi crăieşti ca ficţiune a unui timp demult scufundat, în metropola paşnică, multiculturală şi multilingvă Cernăuţi. Cu toate acestea declinul istoric era, oricât de mare ar fi nostalgia târzie, cu atât mai bogat în pierderi şi atât mai dureros.

Se poate adăuga întrebarea – împodobită retoric – (însă Voia nu face acest lucru), în ce măsura Austria veche, fie doar ca ficţiune literară, ar mai putea juca un rol în România de azi. Această chestiune se pune în legătură cu romanul *Asediul Vienei* apărut în 2007, al scriitorului român Horea Ursu. Horia Ursu crede că mai poate percepe la cetăţenii familiarizaţi cu istoria Transilvaniei în orăşelele mai vechi ale fostului Mare Principat habsburgic, în mod inconştient, un răsunet al acelor timpuri cufundate, o amintire la Viena de odinioară, puternică din punct de vedere cultural, ceea ce a revenit azi în apropiere tangibilă. Desigur Horia Ursu nu visează împreună cu protagoniştii săi la o restauraţie a timpurilor trecute. El însufleţeşte prin nenumăratele creaturi deosebit de scurile, nuanţate de coloritul local, amintirea la un spaţiu multicultural, româno-maghiaro-german. Nu ar trebui oare făcută accesibilă această reanimare literară romanticizată din condeiul unui literat român din Transilvania şi unui public german, însă cel puţin austriac? Cum se repetă totuşi problematica la medierea tematicii literare!

Cu toate acestea, în ceea ce priveşte propagarea literaturii române în Germania se pot menţiona şi exemple menite a îmbărbăta, precum în cazul unui roman menţionat de Voia (p. 223) *De două mii de ani. Roman* a scriitorului român Mihail Sebastian (care a decedat în 1945 la Bucureşti, în urma unui accident auto rămas neclarificat).[25] Răspândirea romanului în limba germană se datorează în primul rând activităţii aprige a traducătorului Daniel Rhein (care este elogiat în mod excepţional de Voia p. 233 pentru nenumăratele sale traduceri din limba română) şi a activităţii editurii Igel din Paderborn (în colaborare cu Editura Fundaţiei Culturale Române din Bucureşti).

Problema esenţială legată de accesul la Blaga şi la alţi scriitori români, ai căror lucrări ar fi meritat recunoaştere în Germania, nu poate fi întâmpinată, precum am accentuat de mai multe ori, de traducere, fie aceasta chiar şi 'congenială'. Poate tocmai acum, cel târziu cu data de 10 decembrie 2009, va reuşi reanimarea interesului pentru literaţii români, întrucât premiul Nobel pentru literatură a fost acordat unei autoare de limbă germană, născută în România. Conaţionalului său din exil (Voia, p. 228), Horia Stamatu (dec. 1989), una dintre personalităţile marcante din mediul românesc din Freiburg, care abordase teme literar-filosofice imediat după război, Voia îi dedică un gând omagial. Voia integrează în evaluarea sa una dintre biografiile lui Titu Popescu[26], în care Stamatu este caracterizat ca un "poet solitar şi 'quasianonim'". Aşadar Stamatu a împărţit soarta exilaţilor atunci când în noua sa patrie, în care a găsit un loc de muncă mai întâi ca lector de română sub papa literaturii romaniste a vremii, Hugo Friedrich, la seminarul de romanistică, fiind recunoscut pentru munca sa de poet doar în cercul foştilor săi conaţionali din exil. Stamatu este apostrofat în *Concepte*

[24] Windisch-Middendorf, Renate. *Der Mann ohne Vaterland. Hans Bergel, Leben und Werk*. Cluj-Napoca: Zentrum für Siebenbürgische Studien der Rumänischen Akademie, 2009, pp. 25-36.

[25] Sebastian, Mihail. *Seit zweitausend Jahren. Roman*. (tradus de) Daniel Rhein, Paderborn: Igel Verlag Literatur, 1997.

[26] Popescu, Titus. *Poetul Horia Stamatu*. München, 1993.

de bază[27] ca "cel mai important autor al exilului românesc" după 1945. Nu pot evalua cât de cunoscut a devenit în România. Tot ceea ce ne rămâne sunt operele sale enumerate de Voia, publicate încă în România, înaintea exilului său (Voia, p. 227). Popescu îl caracterizase pe Stamatu ca fiind "solitar", ceea ce corespunde şi amintirii pe care o am şi eu: putea fi văzut mai des singur pe străzile din Freiburg, unde eu nu l-am abordat din păcate niciodată. Desigur Popescu s-a referit prin solitar la alt ceva, nu la o impresie exterioară, poate aceasta a fost totuşi simptomatică pentru recepţia poetică a lui Stamatu în afara patriei sale.

Mai rămâne, în final, trimiterea lui Voia la cercetările lui Stamatu "Lucian Blaga, poet al 'misterului'" şi "Opera poetică a lui Lucian Blaga" (Voia, p. 227; titlul este oare traducerea lui Voia?) însă în special întrebarea, în ce măsură acestea, fiind traduse în germană ar putea totuşi trezi interesul pentru Blaga? Cităm din laudatio lui Voia dedicat lui Horia Stamatu: " ... Stamatu porneşte de la disocierea între tendinţa de bază a ştiinţei, aceea de a ucide misterul, de a distruge emoţia în faţa a ceea ce este neînţeles, şi tendinţa poeziei de a trezi emoţia în faţa misterului. Luminii pasive a fizicienilor, cum i-a numit Nietzsche pe filosofii timpului său, Blaga îi opune, scrie Stamatu, lumina care potenţează misterul lumii. La autorul *Poemelor luminii*, el remarcă un "realism inversat", adică un realism "care arde emoţia şi ajunge prin asta la dezumanizare, fără să adauge ceva cunoaşterii", căruia poetul îi opune "vraja nepătrunsului ascuns". De aici poziţia specială a lui Blaga în ansamblul liricii moderne, poetul modern "în opoziţie cu tendinţa modernă de a exclude misterul ca substrat al lumii." (p. 229) Autorul nostru oferă aici, în calitate de cunoscător al lui Blaga şi critic literar notabil, indubitabil o semnificaţie compactă şi amplă – recenzentul trebuie să insiste – care ar putea fi aprobată, cel mult din partea cunoscătorilor iniţiaţi ai lui Blaga, nu însă şi a cititorului german. Acesta ar putea găsi un acces la Blaga doar prin intermediul unei traduceri. Este din nou însuşi autorul nostru, care întreabă conjurând, oare cine cunoaşte "spaţiul mioritic" blagian (în afara României), după balada populară românească *Miorița*?

Cel puţin Claudio Magris a dedicat acestei povestiri mitologice în Dunărea sa o scurtă semnificaţie, în mod probabil a căpătat un oarecare nivel de cunoaştere prin Mircea Eliade şi traducerile sale în limba Germană. Indiferent de acest lucru Voia consideră adaptarea lui Blaga (1936) a vechii drame pastorale din Carpaţii din România ca fiind "anticipaţia genială a actualelor eforturi ecologiste, regionale, etno pluraliste şi de morfologie a culturii." (p. 232).

Vom întrerupe descrierile lui Voia (p. 231) prin trimiterea sa la comentariile lui Hans Bergel vizavi de traducerea lui Faust a lui Blaga (din 1978) şi Gerd-Klaus Kaltenbrunner, cu titlul uşor patetic pentru gusturile germane – *O botează-mă cu pământ..., Sufletul României în oglinda poeziei lui Blaga*, 1990: nu ar trebui să suprasolicităm predicatul translatologic menţionat de 'congenial'. Cu referire la traducerea din Faust menţionată aici, plasată în concurenţă cu o traducere mai recentă a lui Ștefan Doinaş, se reflectă în mod indubitabil valabilitatea neîngrădită. Ceea ce priveşte (posibila) influenţă germană asupra filosofiei blagiene (Voia trimite la p. 232 la o vastă operă filosofică "Trilogia cunoaşterii/ culturii/ valorilor"), Andra Bruciu a plasat această bănuială pe un fundament asigurat, în disertaţia sa din 2006, apărută la Bucureşti: *Lucian Blaga. Reflexe germane la filosofia culturii* (citat de Voia la p. 231). Însă nici această latură a creaţiei blagiene nu va intra în discuţie atât de rapid în comparatistica germană – desigur o "tristeţe metafizică", precum numeşte însuşi autorul unul din ciclurile sale de poezii.

În ceea ce priveşte scriitorul Bergel, născut în Râşnov/Rosenau, Transilvania, care datorită romanului său cuprinzător poate fi numit realmente un drumeţ între cele două spaţii culturale şi lingvistice Germania şi România[28], Voia a plasat cele mai importante pietre de hotar pe acest drum. Selecţia exemplificativă de persoane şi opere din acest capitol este supusă gustului subiectiv, astfel încât nu poate fi criticată din cauza nerespectării bogatei înfăţişări a lui Voia. Datorită stilului

[27] Behrung, Eva/ Kliems, Alfrun/ Trepte, Hans Christian (edd.). *Grundbegriffe und Autoren ostmitteleuropäischer Exilliteraturen 1945-1989*. Stuttgart: Franz Steiner, 2004.

[28] A se compara Windisch-Middendorf, Renate, *op.cit.*; Balogh, András. *Studien zur deutschen Literatur Südosteuropas*. Cluj-Napoca: Universitätsverlag / Heidelberg: Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde, 2006. (Klausenburger Beiträge zur Germanistik, vol. 3), p. 192.

caracteristic literar-exegetic necunoscut cititorului german al discursului elogios pe care Voia l-a dedicat lui Stamatu, rămâne totuşi deschis în ce măsură ar putea fi trezit prin acesta interesul faţă de poezia blagiană. Aceste îndoieli nu reduc însă propria noastră apreciere a poeziei blagiene.

Prin descrierea "Seminarului de Romanistică şi a catedrei de română" de la Universitatea din Freiburg, Voia a reuşit să ofere o frumoasă privire retrospectivă asupra unei perioade academice petrecute la Freiburg (p. 217 ff). În perioada în care Voia a aplicat împreună cu alţi colegi ai săi la lectoratul devenit vacant, nu au fost necesare discuţii mai ample cu privire la selecţia candidatului, tocmai datorită contactului existent de mai mult timp între Freiburg şi Cluj-Napoca. Conducerea de atunci a seminarului l-a invitat pe Vasile Voia în calitate de lector, unde acesta şi-a desfăşurat activitatea spre cea mai mare satisfacţie a seminarului între 1995-1997. Pe lângă lectorii (de limbă maternă) pentru franceză, italiană, spaniolă şi portugheză, a contribuit la competenţa lingvistică a studenţilor de romanistică în disciplina sa. El a urmat astfel drumul, pe care l-a apucat deja predecesorul său din acest lectorat, Paul Miron, după 1964. Potrivit cunoştinţelor mele acest lectorat de română – unul din puţinele care a mai rămas la seminariile romanice germane – funcţionează încă şi în ziua de azi; o rază de speranţă într-un anumit timp, deoarece birocraţia din domeniul culturii a Landurilor Federale individuale nu mai consideră necesară, cu excepţia francezei, să mai finanţeze un lectorat din propriul buget şi pentru restul limbilor literare romanice. De acest lucru trebuie azi să se ocupe singure landurile respective. O excepţie o reprezintă limba spaniolă, unde asaltul studenţilor de romanistică abia mai poate fi acoperit de cadrele didactice (o creştere, care în Germania nu se datorează birocraţiei culturale).

În privirea retrospectivă fondată prin nenumărate notiţe, Voia nu uită prezentarea unor proiecte ştiinţifice remarcabile, care au putut fi realizate în cursul anilor sub conducerea lui Paul Miron / Elsa Lüder:

(a) Ediţia începută în colaborare cu Universitatea Iaşi din anul 1973 (după încheierea unui contract de cooperare între cele două universităţi) a impozantei serii a *Monumenta Linguae Dacoromanorum, Biblia de la 1688* (1986 - ; Pars 7, 2009);

(b) Reeditarea *Dicţionarului român-german* a lui H. Tiktin: *Rumänisch-deutsches Wörterbuch, I-III*, Harrassowitz, Wiesbaden - Freiburg, 1986-1989 (edd. Paul Miron / Elsa Lüder); Tiktin[3] , Wiesbaden / Cluj-Napoca, 2000-2005;

(c) Continuarea celebrei reviste de la Cluj, înfiinţate de Sextil Puşcariu în 1922, *Dacoromania. Anuar pentru latinitatea estică*, Freiburg: Alber, vol. 1.1973 - 8.1991 (se continuă azi la Cluj, la "Institutul Sextil Puşcariu").

Un alt jalon al Seminarului de Romanistică l-a reprezentat înfiinţarea "Uniunii pentru limba şi cultura aromană" (Freiburg i. Br., e.V.), care a editat sub conducerea preşedintelui, prosq. Vasile Barba (deced. 2006) revista "Zborlu a nostru" ("Cuvântul nostru", care urmează a fi continuată azi în România). "Uniunea" s-a aflat de asemenea în colaborare strânsă cu seminarul, sub conducerea profesorului Gauger; înfiinţarea uniunii a intervenit după şederea lui Voia în Freiburg; din perspectiva sa comparativ-germanistică nu ar fi avut însemnătate – în general o formidabilă poveste de succes în colaborarea romanistică între Freiburg şi România, căreia Voia îi dedică un elogiu. În acest fel strada *Uhlandstraße* din Freiburg a rămas locul de întâlnire a românilor 'fără patrie', mai puţin a nenumăraţilor saşi din Freiburg, care într-o vreme trăiau în Transilvania, şi se mai simţeau ataşaţi, adesea copleşiţi de nostalgie, de vechea patrie. Amploarea grupului de români din exil varia desigur. Cetăţenii români s-au încumetat mai rar în bibliotecă înainte de 1989. Despre motive nu trebuie să discutăm. Astfel a rămas pentru noi, restrânsul grup de romanişti din Freiburg sau de istorici din jurul profesorului Schramm, participarea la prelegerile de la bibliotecă şi vizitele oficiale ale colegilor de specialitate din România, timp de mai mulţi ani, singura posibilitate de a primi informaţii despre România, atâta timp cât nu găseam ocazia să le obţinem personal în ţară.

Această bibliotecă era un loc de muncă liniştit, aflat în centrul oraşului; cărţile care nu erau disponibile la seminarul de romanistică puteau fi conspectate. Amintesc în mod exemplar din comorile culturii scrise şi enumerate selectiv de Voia, *Letopiseţul* lui Miron Costin, *Ceaslovul* tipărit la Mănăstirea Neamţului sau *Hronicul* lui Gheorghe Şincai, accesibile chiar şi în România

Socialistă prin noi ediţii (cu amprentă diplomatică şi copii fotomecanice) şi comentarii filologice excelente. La selecţia acestora s-a aflat în prim plan, în mod evident, integrarea tematică în şabloanele contemporane ale ideologiilor politice cu privire la originile românilor, a unităţii lor populare şi a drepturilor lor politico-sociale pe teritoriul de azi al statului , toate aceste căpătând o importanţă esenţial istorică şi socială, atâta timp cât nu s-a abuzat de ele – precum se practicase mult timp – pentru a fortifica ideologia şi doctrina statului.

Revenim la Vasile Voia, care vizează prin această trimitere comorile bibliofile ale bibliotecii din Freiburg, funcţia lăudabilă a unei păstrătoare a patrimoniului cultural naţional, în afara României comuniste. Oare acest stat nu contribuise prin pedepsele draconice date în situaţia nerespectării legilor privind păstrarea patrimoniului naţional în ţară, însuşi la salvarea bunurilor culturale naţionale? Nu au fost salvate nenumărate icoane pe sticlă sau picturi de vânzarea lor în vest? Desigur, noi în calitate de persoane externe, ne putem explica doar foarte greu diferenţa între mulţumirea rezultată din posesia materială, din dispunerea de asemenea obiecte şi din lipsa de libertate intelectuală şi mentală, ceea ce s-a perceput în vest, după 1945, adesea fără a reflecta asupra acestei chestiuni, ca fiind drepturi personale necontestabile.

După 1989, odată cu revoluţia politică, rolul acordat iniţial de centrele germane Bibliotecii Române din Freiburg nu se mai suprapunea cu cel al unui antagonist cultural şi politic al României comuniste. Deja după reluarea relaţiilor diplomatice cu Republica Federală, în anul 1967, devenise pentru politica culturală română în contact cu străinătatea o vatră a propagandei duşmănoase de exil iar pe plan diplomatic, abia mai putea fi susţinută din partea oficială germană sub premisa cultural-politică. În acest fel politica externă germană care era, la rândul său, împovărată cu prelucrarea schimbărilor proprii în plan intern, trebuia să ia în considerare după 1989 şi căderea regimului comunist în România. În consecinţă, evenimentele politice – 'istoria' – au sustras nu neapărat duşmanii din afară sau chiar conspiraţiile întunecate (care sunt invocate cu drag şi în România) ale *Bibliotecii Române,* ci dreptul moral de a se putea reprezenta în continuare în străinătate drept păstrătoare a culturii române.

Statutul cultural-politic devenit fragil al bibliotecii s-a înrăutăţit semnificativ deja la începutul anilor 1980 datorită tensiunilor neclarificate din punct de vedere juristic cu autorităţile Landului Stuttgart, responsabile pentru finanţarea bibliotecii. Licitaţia publică ordonată de Stuttgart în vederea reocupării postului de director a eşuat din cauza conflictelor interne – atâta timp cât acest lucru putea fi conchis din informaţiile ieşite în afară – datorită însuşi percepţiilor contradictorii din cercurile românilor din exil cu privire la conducerea ulterioară a bibliotecii. Oare un german, respectiv o persoană născută la Freiburg, cu suficientă empatie pentru pătrunderea în sufletul emigrantului român, ar fi aplicat realmente la postul bine dotat (dacă nu mă înşel, era un aşa numit post A-13)? În măsura în care sunt informat nu a intervenit un acord cu landul, nici eu nu ştiu din ce mijloace poate biblioteca să se finanţeze în zilele noastre. În mod probabil propunerea venită din rândul istoricilor şi a romaniştilor din Freiburg, de a comasa biblioteca şi angajaţii săi cu universitatea, ar fi putut oferi o soluţie pentru continuitatea acesteia, sub aceeaşi premisă oficială. În acest caz ar fi intrat sub supervizare germană – o condiţie care ar fi reprezentat în mod evident pentru partea română o postură inacceptabilă (cu privire la istoria bibliotecii a se compara Fassel[29], respectiv trimiterea lui Voia p. 216, obs. 279).

Eu însumi nu am mai vizitat biblioteca de mai mulţi ani. Se pare că din vechiul ei rol al unui păstrător de cultură, în ciuda tuturor eforturilor ştiinţifice lăudabile ale angajaţilor săi ea îndeplineşte acum rolul unei biblioteci speciale pentru un cerc restrâns de romanişti, istorici, folclorişti sau filosofi ai culturii. Amintim şi de biblioteca privată amplă, pe care marele filolog italian Gino Lupi, unul din cei mai buni cunoscători străini ai românescului, a lăsat-o moştenire *Bibliotecii Române* (mai multe pe această temă Fassel / Windisch[30]). Dacă şi după 1989 mai merg

[29] Fassel, Horst. "Ein Jubiläum. 35 Jahre Rumänisches Forschungsinstitut und Rumänische Bibliothek in Freiburg.", în: Beiträge zur deutschen Kultur (Jg. 1. 1984) Nr. 2, pp. 93-95.

[30] Fassel, Luminiţa / Windisch, Rudolf (edd.). *Gino Lupi, Romania antica e moderna. Ausgewählte Beiträge zur Geschichte und Kultur Rumäniens.* Veitshöchheim, 1994.

români tocmai acolo, pentru a-şi apăra biblioteca, odinioară 'vatră' a culturii lor în străinătate, se sustrage cunoştinţelor mele.

Din partea oficialităţilor din România se pare că până în prezent nu există contacte cu biblioteca şi desigur nici sprijinul financiar necesar. În acest mod Vasile Voia (p. 217) încheie acest capitol cu indignare remarcabilă cu privire la politica culturală română după 1989, punând în pagină următorul reproş: "Trebuie să spunem că nici după decembrie 1989 statul român n-a întreprins, după informaţia noastră, nimic concret, în scopul sprijinirii materiale şi morale a acestei instituţii, că Ambasada României din Bonn a ezitat să se intereseze, să încurajeze şi poate chiar să finanţeze Casa Culturală Română din Freiburg."

Şi ce mai ţine de Freiburg – în afară de râuleţul *Dreisam*, *Universität*, *Feldberg* sau *Kaiserstuhl*? În ultimul său articol "Martin Heidegger: Proiectul filosofic şi implicaţia politică." (p. 235 sqs.) Voia a întreprins încercarea îndrăzneaţă din perspectiva unui străin, ba mai mult, din perspectiva unui filolog, să clarifice pentru persoane externe discuţia care a izbucnit de repetate ori pe tema poziţiei politice a lui Heidegger în timpul rectoratului său sub regim nazist. Voia reuşeşte printr-o selecţie ţintită o evaluare nepărtinitoare a nenumăratelor contribuţii germane şi prin acest lucru o reprezentare inteligibilă a haosului politic, mult prea omenesc, a acelor ani. Trebuia Vasile Voia să abordeze această temă, doar pentru că ţine de trecutul oraşului Freiburg? Dincolo de retorica simplă trebuie să îi mulţumim că a creionat prin expunerile sale dincolo de poziţia principală filosofică a lui Heidegger, drumurile întortocheate ale depăşirii trecutului german pentru un public românesc. Faptul că acest drum nu a fost mereu simplu nici în Freiburgul liberal, a arătat şi refuzul îndărătnic al oraşului, a filosofului şi matematicianului Edmund Husserl, la care Heidegger a participat şi la prelegeri de matematică, comemorat cu un panou pe fosta sa locuinţă din Schöneckstraße. Nu a existat şi un alt oraş universitar german mare, care trebuia, la rândul său, să cugete mult timp dacă ar putea prelua numele marelui său poet Heinrich Heine, foarte recunoscut în străinătate?

În final dezideratul obligatoriu: ar fi de dorit ca această carte a lui Voia să găsească un traducător, tocmai pentru ca şi locuitorii din Freiburg, pe care el însuşi i-a menţionat, atâta timp cât ei se mai află printre noi, în special tinerii germanişti şi romanişti, pot străbate bilingva cale filosofico-literară de la Cluj-Napoca la Freiburg şi înapoi – fie cu sprijinul literaturii. Pentru Freiburg, cât şi pentru Cluj este valabil un lucru: *Lung e drumul Clujului, doar mai lung al dorului*.
(tradus de Ilea, Melanie)

THE DIMENSIONS OF GLOBALISATION

DIMENSIONEN DER GLOBALISIERUNG

DIMENSIUNILE GLOBALIZARII

Rodica Teodora BIRIŞ
Universitatea de Vest "Vasile Goldiş, Arad
Facultatea de Ştiinţe Socio-Umane, Educatie Fizică şi Sport
I. BIRISRODICA@YAHOO.COM
Laura Rebeca STIEGELBAUER
Universitatea de Vest "Vasile Goldiş, Arad
Facultatea de Ştiinţe Socio-Umane, Educatie Fizică şi Sport
II. CYP4D@YAHOO.COM

Abstract
In order to understand all forms of globalization we must acknowledge and understand different domains of life. In the present paper we will identify minimum five dimensions, which are strongly connected to each other, impossible to separate very clearly: the economical, the political, the technical-communicative, the ecological and the cultural one. If it were for us to mention a single example, to an analysis of the global problems, these are impossible to isolate neither from the economy, neither from the politics.

Zusammenfassung
Um alle Erscheinungsformen der Globalisierung zu verstehen, muss man verschiedene Lebensbereiche kennen und verstehen. In der vorliegenden Arbeit werden wir mindestens fünf Dimensionen identifizieren, die eng zusammenhängen und nicht klar voneinander getrennt sind: die wirtschaftliche, die politische, die technisch-kommunikative, die ökologische und die kulturelle Dimension. Wenn wir nur ein Beispiel nennen, bei einer Analzyse der globalen Umweltprobleme kann man diese weder von der Dimension Wirtschaft noch von der Politik isolieren.

Rezumat
Pentru a înţelege toate formele globalizării trebuie sa cunoaştem şi să înţelegem diferite domenii ale vieţii. În lucrarea de faţă vom identifica minim cinci dimensiuni, care sunt într-o strânsă relaţie una cu cealaltă şi care nu pot fi despărţite foarte clar: cea economică, cea politică, cea tehnic-comunicativă, cea ecologică şi cea culturală. Daca am aminti doar un exemplu, la o analiză a problemelor globale, acestea nu pot fi izolate nici de economie, nici de politică.

Key words: *globalisation, dimension, opinion, misunderstanding, development*

Schlüsselwörter: *Globalisierung, Dimension, Meinung, Missverständnisse, Entwicklung*

Cuvinte cheie: *globalizare, dimensiune, opinie, neînţelegeri, dezvoltare*

1. Einleitung

Globalisierung ist die „Intensivierung weltweiter sozialer Beziehungen, durch die entfernte Orte in solcher Weise miteinander verbunden werden, dass Ereignisse an einem Ort durch Vorgänge

geprägt werden, die sich an einem viele Kilometer entfernten Ort abspielen, und umgekehrt." [Anthony Giddens, 1999, S: 20]

Kaum ein Thema wird so intensiv und kontrovers diskutiert wie die Globalisierung. Die einen verbinden mit ihr die Annährung der Kulturen, wirtschaftliches Wachstum weltweit und ungeahnte Entfaltungsmöglichkeiten. Andere hingegen fürchten die Dominanz der Ökonomie, den Verlust regionaler Vielfalt, ökologischen Raubbau, sowie eine zunehmende Kluft zwischen Arm und Reich.

2. Dimensionen der Globalisierung

Das moderne Verständnis von Globalisierung geht jedoch weit über die Marktverflechtung hinaus. Es gibt verschiedene Dimensionen der Globalisierung, die alle Lebensbereiche der Menschen betreffen. So gibt es neben der wirtschaftlichen Globalisierung vor allem eine politische und eine kulturelle. Kulturelle Vielfalt ist ein Ausdruck der globalisierten Welt ebenso wie die Zunahme von internationalen Entscheidungen in der Politik.

2.1 Politische Dimension

Die gegenwärtige Politik hat mit massiven Problemen zu kämpfen. Globalisierung und Standortwettbewerb schränken den Handlungsspielraum für nationale Politik ein, viele Aufgaben können nur noch international bzw. global bearbeitet werden. Um der Herausforderungen der Globalisierung standzuhalten, müssen neue Politikformen gefunden und neue Bündnisse geschlossen werden, wie z. B. die europäische Integration.

Bei dem politischen Entscheidungsprozess beraten sich internationale Organisationen wie EU, NATO, UNO, G8 oder OECD. Das auftretende Problem daran ist der Souveränitätsverlust der einzelnen Nationalstaaten. Ein Beispiel dafür wäre der NATO-Pakt. Die Mitgliedsstaaten müssen ihre militärischen Truppen zur Verfügung stellen, ohne selbst entscheiden zu können, ob der Einsatz gut oder schlecht ist. Darum musste Deutschland (andere europäische Staaten aber auch) in jüngster Vergangenheit, ihre Soldaten nach Afghanistan oder Irak schicken.

Manche Politiker haben bedenken auch im Zusammenhang mit der Europäischen Union. Wenn das EU-Recht absoluter Vorrang hat, dann werden die Grundrechte des Nationalstaates eingeschränkt, und somit zu Souveränitätsverlust führt. So zum Beispiel haben die Engländer am 23.Juni 2016 bei einem Referendum gewählt, die EU zu verlassen.

Kann man die EU nicht schon als ein selbstständiger Bundesstaat ansehen? Doch, wenn man bedenkt, dass Elemente der Staatlichkeit anwesend sind (einheitliches Recht und einheitliche Gesetze), die in jedem Land der EU eingehalten werden müssen.

Die europäische Globalisierung bedeutet nicht nur einen gemeinsamen Markt, sondern auch die Wirtschafts- und Währungspolitik, die Umwelt-, Energie- und Klimapolitik, Asyl- und Einwanderungspolitik, das Zivil- und Strafrecht sowie Terrorismusbekämpfung und Innere Sicherheit. All diese Bereiche und manche andere sollten abgedeckt werden, um ein völlig funktionierendes System zu erhalten. Deshalb müssen die 28 Eu-Staaten sich einigen und zusammenarbeiten, obwohl manche Entscheidungen von den „reicheren Ländern" die mehr an der gemeinsamen Kasse beitragen (z. B. Deutschland und Frankreich), beeinflusst werden. Neunzehn Länder haben den Euro als Nationalwährung eingeführt, die anderen sind dazu noch nicht bereit, aber sie haben geplant.

Die gegenwärtige größte Sorge der Soziologen ist die Verschiebung von Politik zu Wirtschaft. Politik ist die Institution, die für alle gilt, aber wenn Wirtschaft ihren Platz einnimmt, dann gibt es ein Problem in der Gesellschaft, da nur die Global Players, also nur die reichen, etwas bewirken können. Das ist ein Nachteil der Globalisierung, dass die Demokratie untergräbt.

Durch den weltweiten Abbau von Handelsschranken, Binnenmarkt der EU, Liberalisierung des Geldtransfers und der Kapitalmärkte verliert die nationalstaatliche Politik an Bedeutung. Die einzelnen Staaten müssen um die Unternehmen kämpfen, damit nicht Arbeitsplätze abgeschafft werden und so auch der Sozialstand nicht sinkt. Die westlichen Staaten konkurrieren hart mit den Schwellenländern, die ersten um ihre Unternehmen zu behalten, die letzteren, Unternehmen durch niedrige Löhne und Sozialstandards zu gewinnen. So entsteht ein Wettbewerb der Sozial- und Gesellschaftssysteme.

2.2 Technik und Kommunikation

Das letzte Jahrhundert war mit unzähligen Erfindungen und Innovationen übersäht. Die technischen Fortschritte in die Transportkapazitäten, PKW-Verkehr, Flug- und Bahnverbindungen haben dazu beigebracht das alles mit erhöhter Geschwindigkeit erledigt wird. Die Mikroelektronik und Gentechnik haben neue Türen geöffnet und Wege in der Entwicklung der Menschheit geschlagen, die wir vor knapp hundert Jahren nur erträumt haben.

Die Kommunikationstechnologie wie Telefondirektwahl, Faxübertragung, Mobiltelefonie, weltweit empfangbare Fernsehsender und Nachrichtenagenturen, und insbesondere das Internet tragen dazu bei, dass die Welt zum „global village" wird. Medien wie z. B. BBC, CNN oder MTV, funktionieren als tragendes Netzwerk, das Kultur quasi exportieren kann. Auch die Printmedien (Zeitungen, Bücher, usw.) spielen eine wichtige Rolle.

Seit 1993, hat man die Möglichkeit sich über das Internet mit Menschen aus aller Welt in einer einheitlichen Sprache (meistens Englisch) zu unterhalten. Hierbei können Sprachen der einzelnen Nationen bedroht sein, denn immer mehrere Anglizismen dringen in den anderen Sprachen ein und beeinflussen deren Wortschatz. Aber dass dadurch die Sprachen auch verloren gehen können, wäre das eher ein Extremfall.

Das Magazin „Der Spiegel" hat in der Ausgabe Nr. 33/11.08.08 einen Artikel mit dem Thema „Macht das Internet doof?" veröffentlicht. Zitat: „Es ist ein Paradox: Nie zuvor in der Geschichte gab es mehr Informationen, nie zuvor hatten mehr Menschen rund um die Erde günstiger und müheloser Zugang zu Wissen, Bildung und Kommunikation. Ein Traum wurde Wirklichkeit. Und fast alle können daran teilhaben: 65 Prozent der Deutschen ab 14 Jahren sind online, vor zehn Jahren waren es rund 10 Prozent. Weltweit ist die Zahl der Internetnutzer in der Welt heute auf 3,7 Milliarden gestiegen, vor zehn Jahren waren es etwa 1,4 Milliarden – noch nie hat sich ein Massenmedium so schnell ausgebreitet." Rumänien hat 11,1 Millionen Internetnutzer von 17 Millionen Einwohner, Deutschland über 60 Millionen Internetnutzer. Dieser Teil zeigt die „gute Seite", aber die Autoren wenden sich auch der „Kehrseite" und betrachten das surfen im Internet als „Zeitverschwendung".

Die weltweite Vernetzung durch diese elektronischen Kommunikationswege und eine hohe Mobilität fordern eine gemeinsame Sprache als Wissenstransfer und das wird immer mehr die englische Sprache. Seit Mitte der 80er Jahre sprechen Wissenschaftler von der Vernetzung der gesamten Welt in wirtschaftlicher, kultureller und politischer Hinsicht, der Globalisierung.

Es gibt auch Projekte im Internet wie „Gutenberg" oder „Google Book Search", wo Bücher, Skripte, Bilder, Videos, Musik und andere Aufzeichnungen aus Universitäten und Bibliotheken der ganzen Welt (Universitäten wie Harvard, Stanford, Oxford, oder die Bayerische Staatsbibliothek München), digitalisiert werden und dann für jeden zugänglich sind. Eigentlich gehört Wissen ja der ganzen Menschheit.

3.3 Ökologische Dimension

Globale Probleme wie Erwärmung der Erdatmosphäre (der Treibhauseffekt), das Ozonloch, die Umweltbelastung durch Atomkraftwerke oder die Abholzung der Regenwälder können nicht mehr auf staatlicher Ebene gelöst werden. Die Staaten entwickeln gemeinsame Strategien und Pläne, um diese Effekte zu bekämpfen. Hierzu kann man die Klimakonferenzen erwähnen, die häufig in den 90 Jahren veranstaltet wurden.

Im Rahmen des Kyotoprotokolls 1997 wurde z. B. die Senkung der Treibhausgasemissionen im Zeitraum von 2008 bis 2012 um durchschnittlich 5,2 Prozent unter das Niveau von 1990 vereinbart. An diesem Treffen nahmen 160 Länder teil. Die USA, einer der größten Verbraucher der Welt (40% von dem gesamten Treibhausgasemissionen), war damit nicht einverstanden, solange nicht auch Entwicklungsländer zu Emissionsreduktionen verpflichtet würden, und trat 2001 aus dem Abkommen aus. Im Monat Oktober 2004 Russland, die 17% der gesamten Treibhausgasemissionen hat das Abkommen unterschrieben und im November 2004 nahmen beim Treffen 127 Länder teil wie Kanada, China, Indien, Japan, New Seeland, dabei waren auch die 25 EU-Mitglieder, auch die Neueren Länder Rumänien und Bulgarien.

Unabhängige Organisationen wie Greenpeace spielen eine wichtige Rolle und sind sehr aktiv im Umweltschutz. Wenn ökologische Probleme in verschieden Teilen der Welt auftauchen, z. B. bei Kastortransporten oder Waldabholzungen, organisieren die Umweltschützer Proteste, die von friedlichen Märschen bis hin zu Gewaltausbrüchen langen.

4.4 Kulturelle Dimension

Die kulturelle Dimension der Globalisierung bezieht sich auf die Förderung einer internationalen und multikulturellen Gesellschaft. Da die Hollywoodproduktionen weltweit zu sehen sind, kann man deutlich eine „Amerikanisierung“ der Kultur spüren, aber die regionalen und lokalen Kulturen verschwinden deshalb nicht. Der Begriff „Globalisierung“ wird benutzt, um die Wichtigkeit der regionalen kulturellen Identität zu unterstreichen.

Eine internationale und multikulturelle Gesellschaft ist eigentlich gut, da sie Rassismus und Diskriminierung ausschließt. Also, was ist gegen amerikanische, italienische oder chinesische Restaurants einzuwenden? Eigentlich nichts, aber kann man dies als kulturelle Globalisierung auffassen? Eher nicht. Der potenzielle Kunde denkt nicht daran, dass es sich dabei nur um Marktstrategien handelt, und in diesem Punkt kann man die ökonomische und kulturelle Globalisierung nicht auseinander trennen.

Leider gehen durch die Globalisierung manche Traditionen und Gebräuche der Länder verloren, aber andere werden importiert. Um nur ein Beispiel zu nennen, ist der „Valentins Tag“, ein typisch amerikanisches Fest der Liebe. Dieser Feiertag wird in den europäischen Ländern gefeiert, obwohl einige Länder schon ein solches Fest hatten, wie z.B. in Rumänien feiert man seit Jahrzente den „Dragobetele“ mit derselben Thematik: der Tag der Liebe. Die Globalisierung sollte eigentlich die erwünschte Toleranz einbringen, um ein friedliches Dasein zu schaffen, nach dem Motto: „Vereint in Unterschiedlichkeit und Vielfalt“.

Die Globalisierung in der Sprache hat deutlich die Dominanz von Wirtschaftsenglisch bewirkt. Die Zahl der Menschen, die mindestens zwei Sprachen sprechen, hat sich durch die Globalisierung deutlich erhöht. Parallel zur Sprache für den Alltag wird immer häufiger Englisch als Weltsprache für Handel, Politik, Kultur und Fernverkehr genutzt. In 57 Staaten ist Englisch Amts- und/oder Landessprache und in mindestens 25 weiteren Staaten Bildungs-, Geschäfts- und/oder

Verkehrssprache. Englisch ist von rund 940 Millionen Menschen Erst- oder Zweitsprache. Hinzu kommen die Personen, die Englisch als Fremdsprache sprechen.Immer mehrere Länder führen Englisch als erste Fremdsprache in ihren Schulsystemen ein, und dem entsprechend steigt der Gebrauch englischer Begriffe. Diese werden für neu erfundene Geräte, Sportarten oder Moden benutzt. Aber parallel entwickeln sich in vielen Sprachen auch Mischwörter, die in Deutschland z. B. als denglisch bezeichnet werden. Es ist sehr schade eigentlich die wunderbare deutsche Sprache durch unnötige und oftmals lästige Mixturen zu ersetzen.

Schlussfolgerung

Durch den immer mehr fortschreitenden Prozess der Globalsierung ist die englische Sprache zum internationalen Mittel der Verständigung geworden. Deshalb ist die Beherrschung der englischen Sprache eine der Schlüsselqualifikationen.
Die Linguisten betrachten mit Sorge diesen Prozess, da eine wertvolle Vielfalt an Sprachen und damit auch an Komplexität in der Ausdrucksweise droht, verloren zu gehen.

Bibliographie

1. GIDDENS, Anthony **(**1999), *The Politics of Climate Change*, ISBN-13: 978-0745646930, 296 S
2. HUNTINGTON, Samuel (1996): *Kampf der Kulturen. Die Neugestaltung der Welt im 21. Jahrhundert*, München/Wien: Europa-Verlag.
3. LATOUR, Bruno (1995): *Wir sind nie modern gewesen, Versuch einer symmetrischen Anthropologie*, Berlin: Akademie Verlag.
4. KLAUS, Müller (2002), *Globalisierung*, Frankfurt/Main, Bundeszentrale für politische Bildung, Schriftenreihe 390, Bonn
5. OSTERHAMMEL, Jürgen/Petersson, Niels P. (2003), *Geschichte der Globalisierung. Dimensionen, Prozesse, Epochen*, München.
6. ROBERTSON, Roland (1992): *Globalization: Social Theory and Global Culture*. London: Sage.
7. RUBIN, Jeff (2009): *Warum die Welt immer kleiner wird. Öl und das Ende der Globalisierung*, München: Carl Hanser.
8. Der Spiegel, Nr. 33/11.08.08

Internetquellen

www.worldometers.info (aufgerufen am 3 September 2017)
http://www.bpb.de/nachschlagen/zahlen-und-fakten/globalisierung/52515/weltsprache
https://www.globalisierung-fakten.de/globalisierung-informationen/definition/

III. SLAVIC LANGUAGE AND CULTURE-ROMANIAN LANGUAGE AND LITERATURE/LANGUE ET LITTÉRATURE SLAVE-LANGUE ET CULTURE ROUMAINE/LIMBĂ ŞI CULTURĂ SLAVĂ-LIMBĂ ŞI LITERATURĂ ROMÂNEASCĂ

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:
Virginia POPOVIC

CREATIVE IDENTITY OF THE ROMANIAN MINORITY WRITER IN SERBIA

IDENTITATEA CREATIVĂ A SCRIITORULUI MINORITAR ROMÂN DIN SERBIA[1]

Virginia POPOVIĆ
Universitatea din Novi Sad, Facultatea de Filosofie,
Departamentul de Limba şi Literatura Română
popovic.virdjinija@ff.uns.ac.rs

Abstract
The problem of Romanian writer that belong to Romanian national minority in Vojvodina (the northern part of Serbia where Romanian population lives) is perceived, principally as a reference to system of thinking which the writers made contacts across time, within their communities, then within majority of community as well as within the context of cultural influence from Romania. Thus, in Vojvodina has been much discussed about essential facts needed to establish and maintaining Romanian identity in this region. About "Center-Periphery" relationship and the minority reflex of self-defence of individual identity as well as culture, regarded by his creative appearance, as production of values of authorial artistic plan, there are more research articles written by Romanian authors in Serbia. In this part of Serbia, were gradually created the safe points of landmark for maintaining the cultural memory as a basis for the identity. Those are literary and artistic creations. Although identity implies maintenance of ethnic sense through cultural values which could not be summarize of „what it was in the past", but the writer should participate in creating its own existence „today", to contribute to what „will be in the future". Romanian writers from Vojvodina become responsible for creating the complex and difficult framework of position of minority writer in relation with Romanian language and mentality of the majority from the motherland, Romania, by the one side, and with the mentality and ideological factors from Serbian society, by the other side. Romanian minority in Serbia through his way of being and understanding the word is a builder of own and unique existential meanings which should be fixed in writing in order to enter in culture. The reception of Romanian literature from Vojvodina it is not only an inventory of "margins" of Romanian literature but it should belong to axiological revaluation of Romanian literature taken as a whole. In this paper, we will analyse some guidelines about the current position of Romanian writer from Serbia, reflected through researches on issues facing to get out from anonymity with the willingness to contribute to maintaining and enriching Romanian cultural identity in Vojvodina.

Rezumat
Problema scriitorului român care aparţine minorităţii naţionale româneşti din Voivodina (partea de nord a Serbiei, în care trăieşte populaţia românească) este privită, în primul rând, ca o raportare la sistemele de gândire cu care a venit în contact, de-a lungul timpului, în cadrul propriei comunităţi, apoi în cadrul comunităţii majoritare, precum şi în contextul influenţei culturale din România. Astfel, în Voivodina s-a discutat foarte mult despre faptele necesare pentru crearea şi menţinerea identităţii române pe aceste meleaguri. Despre relaţia „centru"-„periferie" şi despre reflexul minoritar de autoapărare a identităţii individuale, precum şi despre cultură, privită prin aspectul său creativ, ca producţie de valori în planul artistic auctorial, există mai multe cercetări

[1] Lucrarea de faţă este realizată în cadrul proiectului *Jezici i kulture u vremenu i prostoru/* (*Limbi şi culturi in timp şi spaţiu*), nr. proiect 178002, finanţat de Ministerul de Învăţământ şi Ştiinţă din Serbia.

ale autorilor românilor din Serbia. În această parte a Serbiei, s-a creat treptat puncte sigure de reper pentru menţinerea memoriei culturale ca bază a identităţii, acestea fiind creaţiile literare şi artistice. Cum identitatea presupune menţinerea sensului etnic prin valorile culturale care nu se pot rezuma doar la ceea ce a fost în trecut, ci scriitorul trebuie să participe la crearea existenţei sale azi, pentru a contribui la ceea ce va fi în viitor, scriitorii din Voivodina devin responsabili pentru crearea cadrului dificil şi complex al poziţiei scriitorului minoritar în relaţia cu limba şi mentalitatea majorităţii române din ţara mamă, România, pe de o parte şi cu mentalitatea şi factorii ideologici din mediul majoritar sârbesc. Minoritarul român din Serbia, prin modul său de a fi şi de a înţelege lumea, este un creator de sensuri existenţiale proprii şi unice şi care ar trebui fixate în scris, pentru a putea intra în cultură. Receptarea operelor literare româneşti din Voivodina nu înseamnă doar o inventariere a „marginilor" literaturii române ci trebuie să aparţină reevaluării axiologice a literaturii române, privită în ansamblu. În lucrarea de faţă se vor analiza unele repere actuale despre poziţia scriitorului român din Serbia, reflectată prin prisma cercetărilor asupra problemelor cu care se confruntă pentru a ieşi din anonimat cu dorinţa de a contribui la menţinerea şi îmbogăţirea identităţii culturale româneşti din Voivodina.

Key words: *minority writer, literature, Serbia, Romania, cultural identity*

Cuvinte-cheie: *scriitorul minoritar, literatură, Serbia, România, identitate culturală*

Problema scriitorului român care aparţine minorităţii naţionale româneşti din Voivodina (partea de nord a Serbiei, în care trăieşte populaţia românească) este privită, în primul rând, ca o raportare la sistemele de gândire cu care a venit în contact, de-a lungul timpului, în cadrul propriei comunităţi, apoi în cadrul comunităţii majoritare, precum şi în contextul influenţei culturale din România. Astfel, în Voivodina s-a discutat foarte mult despre faptele necesare pentru crearea şi menţinerea identităţii române pe aceste meleaguri. Despre relaţia „centru"-„periferie" şi despre reflexul minoritar de autoapărare a identităţii individuale, precum şi despre cultură, privită prin aspectul său creativ, ca producţie de valori în planul artistic auctorial, există mai multe cercetări ale autorilor românilor din Serbia. În această parte a Serbiei, s-a creat treptat puncte sigure de reper pentru menţinerea memoriei culturale ca bază a identităţii, acestea fiind creaţiile literare şi artistice. Cum identitatea presupune menţinerea sensului etnic prin valorile culturale care nu se pot rezuma doar la ceea ce a fost în trecut, ci scriitorul trebuie să participe la crearea existenţei sale azi, pentru a contribui la ceea ce va fi în viitor, scriitorii din Voivodina devin responsabili pentru crearea cadrului dificil şi complex al poziţiei scriitorului minoritar în relaţia cu limba şi mentalitatea majorităţii române din ţara mamă, România, pe de o parte şi cu mentalitatea şi factorii ideologici din mediul majoritar sârbesc. Minoritarul român din Serbia, prin modul său de a fi şi de a înţelege lumea, este un creator de sensuri existenţiale proprii şi unice şi care ar trebui fixate în scris, pentru a putea intra în cultură. Receptarea operelor literare româneşti din Voivodina nu înseamnă doar o inventariere a „marginilor" literaturii române ci trebuie să aparţină reevaluării axiologice a literaturii române, privită în ansamblu. În lucrarea de faţă se vor analiza unele repere actuale despre poziţia scriitorului român din Serbia, reflectată prin prisma cercetărilor asupra problemelor cu care se confruntă pentru a ieşi din anonimat cu dorinţa de a contribui la menţinerea şi îmbogăţirea identităţii culturale româneşti din Voivodina.

Privită prin aspectele sale istorice, socio-ideologice, culturale şi individuale, „identitatea se corelează cu ideea guvernatoare a viziunii asupra lumii, [...] ca „realitate" [...] la un moment dat şi într-un anumit spaţiu" [Dan 2010: 9]. Astfel, problema minorităţii naţionale româneşti este privită ca o raportare la sistemele de gândire cu care a venit în contact, pe parcursul timpului, în cadrul proriei comunităţi, din comunitatea majoritară, precum şi din cultura din România. Identitatea minoritară românească este definită ca o imagine construită în ambele sensuri: din interiorul comunităţii şi din exteriorul ei. De multe ori o cultură minoritară se simte marginalizată iar reflexul

minoritar de autoapărare a identităţii individuale se situează în două reacţii posibile: „una este enclavizarea în tradiţia etnică, iar a doua este asimilarea culturii minoritare de către cea majoritară" [Ibidem: 10].

O importantă posibilitate de creare şi menţinere a identităţii este cultura, privită prin aspectul său creativ, ca producţie de valori artistice iar autorul care aparţine unei minorităţi este, prin modul său de a fi şi de a înţelege lumea, un creator de sensuri existenţiale proprii şi unice, care ar trebui să fie fixate în scris, pentru a putea intra în cultură.

Omul din cele mai vechi timpuri a simţit nevoia să se definească pe sine şi propria sa existenţă, pe fundalul unei reprezentări a lumii subiectiv-individualizante care îi oferă posibilitatea să-şi creeze o identitate şi să găsească o explicaţie a sensului existenţei sale în această lume. Astfel se întâmplă şi cu minoritarul român din Serbia, a cărui evenimente istorice sunt privite prin apropierea subiectivă asupra acestor momente, încât identitatea nu urmăreşte întocmai mulţimea faptelor istoriografice, care aparţin trecutului şi care sunt subordonate memoriei fireşti a omului, ci ele sunt subordonate acelaşi proces psihologic, ceea ce explică nu numai viziunile personale şi colective în cadrul unei grupări, ci şi viziunea asupra lumii, judecăţile despre destinul uman.

Problema identităţii populaţiei româneşti din Voivodina s-a pus în momentul apariţiei primelor antologii de poezii populare, acest fapt fiind un semn major că un popor şi-a pus în mod conştient problema identităţi sale. Identitatea, fondată pe acele valori care dau sens existenţei umane, presupune totodată şi ideea continuităţii acestor valori. Astăzi pentru populaţia majoritară dintr-o ţară, apariţia unor culegeri de folclor nu reprezintă un lucru atât de important, uneori acest fapt putea fi chiar neglijat prin reflexul cultural postmodern. Dacă privim problema identităţii, aşa cum se pune ea pentru o minoritate naţională, antologiile de folclor reprezintă prin apariţia lor o chestiune de definire a identităţii acestei minorităţi. În ultimul timp tot mai des se pune problema locului unei literaturi minoritare în literatura statului, în literatura ţării de origine, impactul literaturilor naţionale asupra literaturile minorităţilor, ideea despre dialogul intercultural fiind punctul de plecare al recunoaşterii diferenţelor şi multitudinilor perspectivelor lumii în care vieţuim. Un obiectiv, apărut relativ recent, în ultimul deceniu al secolului trecut, şi care, între timp, a devenit indispensabil în întregul proces educaţional, este interculturalitatea, care reactualizează obiectivele de natură culturală şi literară şi se concretizează prin competenţa de comunicare interculturală. Trebuie subliniat şi caracterul interdisciplinar al comunicării interculturale, al studiilor interculturale, ce reunesc ipoteze şi soluţii epistemologice din domenii diverse. Tipic pentru fenomenul interculturalităţii este Peninsula Balcanică, prin evoluţia convergentă a culturilor ce se regăsesc aici, prin codul de valori culturale comune care au stat la baza dezvoltării patrimoniului cultural balcanic. Ca spaţiu ideal pentru cercetarea fenomenului cultural al unor popoare minoritare este Republica Serbia, unde se cultivă fenomenul de interculturalitate la toate nivelurile şi unde se găseşte cea mai mare concentraţie de limbi şi culturi din Peninsula Balcanică. Serbia, datorită poziţiei geografice specifice, al patrimoniului istoric şi cultural, a circumstanţelor politice, a dezvoltării demografice, a migraţiei constante a populaţiei, este o ţară multietnică şi multiculturală în care trăiesc numeroase minorităţi naţionale care se deosebesc mai întâi după numărul locuitorilor, după coeziunea socială, organizaţia politică, emancipare naţională, caracteristici etnice, etc. Acest lucru este confirmat la ultimul recensământ, care a fost realizat în 2011, cu scopul de a determina numărul şi repartizarea în spaţiu a populaţiei, precum şi caracteristicile etnice, economice, educaţionale, sociale ale popoarelor care trăiesc aici. Din punctul de vedere al etnicităţii, datele arată că Serbia este o ţară multietnică şi multiconfesională unde pe lângă poporul majoritar sârb trăiesc şi multe alte comunităţi etnice, diferite din punct de vedere istoric, a dezvoltării lor socio-culturale şi demografice, a religiei şi a limbii. O comunitate este populaţia românească.

Spre diferenţa de românii din sudul Dunării (aşa numiţii vlahi/români timoceni), românii din Provincia Autonomă Voivodina trăiesc în Banatul sârbesc de sud şi central. Românii din Voivodina (partea de nord a Serbiei), populaţie cu o arie geografică şi spirituală specifică, au fost colonizaţi pe acest teritoriu, pe care azi îl numim Banatul Sârbesc, în cea mai mare parte în secolul al XVIII-lea şi în primele decenii ale secolului al XIX-lea din părţile de răsărit ale Banatului, însă în mai multe

localităţi au venit şi locuitori din alte părţi ale spaţiului etnic românesc. Această populaţie nou-venită s-a stabilit în localităţile care au existat încă din perioada stăpânirii turceşti, chiar şi din Evul Mediu, pe când, doar în câteva cazuri, au fost înfiinţate localităţi noi. Astăzi românii trăiesc în zece comuni, respectiv municipii din Banat. Marea majoritate a românilor din Voivodina sunt de religie ortodoxă. Pentru a înţelege identitatea culturală a românilor din Banatul sârbesc, recurgem la creaţiile folclorice, înţelese ca act de afirmare şi menţinere a originilor acestei populaţii. Românii din Voivodina, aflându-se la confluenţa unor determinări cultural şi interetnice foarte variate, cunosc o apariţie foarte târzie a unei antologii de lirică populară românească.[2] Unii culegători de folclor, având ca surse caietele diverşilor locuitori din Banat, precum şi înregistrările efectuate pe teren, antologia concepută respectă graiul local, bănăţean, dovedind viabilitatea extraordinară a tradiţiei orale din această regiune. „Societăţile tradiţionale sunt în mare măsură societăţi statice [...] astfel că literatura populară reflectă, o perioadă lungă de timp, o experienţă culturală relativ omogenă transmisă din generaţie în generaţie" [Dărbuş&Popović 2012:5]. Până la apariţia acestor culegeri de folclor, în această arie geografică au apărut deja multe dintre producţiile literare culte ale acestei populaţii, „devenite deja puncte de reper ale literaturii minorităţii româneşti din Banat" [Dan 2010: 34]. Acest fenomen liric şi folcloric, ascunde însă, în spatele unei poezii de grai bănăţean o realitate lingvistică şi socio-culturală specifică extrem de complexă şi înţelegerea acesteia poate constitui o explicaţie a apariţiei atât de târzii a acestor culegeri de folclor. Anume, populaţia bănăţeană din Serbia vorbesc sârba, apoi subdialectul bănăţean al limbii române şi doar un număr restrâns vorbesc limba română literară. Abia în ultimele decenii prin mediatizarea limbii române literare în cadrul unor instituţii de mass media (Postul de Radio şi Televiziune al Voivodinei, revista „Lumina" şi ziarul „Libertatea") şi în unele instituţii de învăţământ superior[3], populaţia a început să adopte limba română literară. Pe de altă parte mulţi tineri pleacă la studii în România dar şi prin intermediu posturilor de radio şi televiziune din România, populaţia ţine contactul cu limba română literară. Atunci când vorbesc între ei, românii voivodineni tind să recurgă tot la limba locală, ca marcă a identităţii lor specifice.[4]

Antologiile de poezie populară au apărut în momentul când românii din Banatul sârbesc duceau o luptă care limbă va învinge sau, mai bine zis că acest lucru este o dilemă lingvistică, ce ţine mai mult de identitatea spirituală a unui popor care trăieşte sub semnul confluenţelor culturale interetnice din această regiune, populaţia având de ales între limba literară şi limba (graiul) strămoşilor - graiul bănăţean: „limba pe care o vorbeşte minoritarul român [...] este nu numai dialectală, uşor conservată, ci şi cu împrumuturi lexicale explicabile, neologisme inevitabile" [Almăjan 2002: 43].

---

[2] Prima antologie *Foaie verde, spic de grâu* a apărut de sub tipar în 1979 datorită Societăţii de Limba Română din Voivodina, în oraşul Zrenianin. După aceea, la foarte scurt timp a apărut şi cel de-al doilea *Foaie verde, lămâiţă,* în 1982.

[3] Departamentul de Limba şi Literatura Română din cadrul Facultăţii de Filosofie, Universitatea din Novi Sad (fondată în 1981) şi Catedra de Limba şi Literatura Română, din cadrul Facultăţii de Filologie, Universitatea din Belgrad (fondată în 1963)

[4] În dependenţă de originea locuitorilor din Banatul sârbesc, localităţile româneşti le putem împărţi în câteva grupuri. Primul grup îl formează localităţile din jurul Vârşeţului, „de la codru", în care trăieşte populaţie bănăţeană autohtonă, despre care există indicii că ar fi şi cele mai vechi localităţi româneşti din partea noastră a Banatului. Este vorba despre satele Sredişteа Mică, Marcovăţ, Coştei, Voivodinţ, Sălciţa, Iablanca şi Mesici, cărora le trebuie adăugate şi localităţile de câmpie din jurul Vârşeţului, şi anume Jamul Mic, Vlaicovăţ şi Râtişor, cât şi Grebenaţul de la marginea Dunelor Deliblăţii. Grupul al doilea îl formează localităţile din câmpia Banatului, aşa-numitele „sate de pustă", în care la fel trăiesc români bănăţeni: Alibunar, Seleuş, Bariţe (Sân-Ianăş), Nicolinţ, Vladimirovaţ (Petrovasâla), Uzdin, Ecica, Sutiesca (Sărcia) şi Toracu Mare, cât şi localităţile din partea extremă sudică a Banatului – Doloave, Maramorac şi Deliblata. Ardelenii s-au stabilit în localităţile din grupul al treilea, şi anume la Iancov Most (Iancaid), Clec, Ofcea, Glogoni, Iabuca, iar parţial şi la Satu Nou, Ecica, Seleuş, Alibunar şi Locve (Sân-Mihai). Românii din Oltenia s-au aşezat la Straja, Satu Nou şi Sân-Mihai, pe când locuitorii Toracuui Mic au venit din Crişana. Într-un număr mai mic, în timpurile trecute, românii trăiau şi în alte localităţi din Banat, însă aceştia cu timpul s-au asimilat cu populaţia sârbă majoritară (Rusko Selo, Dobriţa şi altele). În sfârşit, această populaţie a fost şi este prezentă şi în oraşele bănăţene, şi anume în Biserica Albă, Cuvin, Vârşeţ şi Panciova, iar într-un număr mai mic şi în Becicherecul Mare (Zrenianin) şi Kikinda.

În acelaşi timp cu data apariţiei acestor antologii de poezie populară, în Banatul sârbesc apăruseră deja multe dintre producţiile literare culte ale acestei populaţii, devenite puncte de reper ale literaturii minorităţii româneşti din Banat, literatura cultă, folosind o limbă nespecifică pentru această zonă s-a suprapus peste realitatea folclorică încă vie de aici. Este vorba de suprapunerea unui model cultural de tip nou peste modelul cultural autohton,[5] anume, literatura din Voivodina se poate împarte în două etape: cea de dinainte de 1947, când aici exista o cultură de tip popular, cu influenţe din aria culturală sârbească, şi a doua etapă, cea de după 1947, când s-a produs fenomenul suprapunerii unui model cultural de tip nou peste modelul autohton. În etapa a doua se produce o *dilemă a identităţii* [Dan 2010:37] sau mai bine-zis o lepădare a identităţii româneşti a unui mare număr de scriitori români care decid să scire în limba majorităţii, fenomen care apare, pe de o parte datorită momentului ideologico-politic produs în Serbia dar şi datorită marginalizării din exterior, de către cultura hegemonică, adoptând adesea aceeaşi optică despre sine însăşi, fenomen care se produce frecvent în zona sud-est europeană şi despre care a vorbit şi Maria Todorova în volumul *Balcanii şi balcanismul* (2000). Odată trecuţi în spaţiul literar sârb, scriitorii din Voivodina prin opera lor situată dincolo de toate canoanele bătătorite, „au produs o cotitură importantă în literatura sârbă, influenţând întreg spaţiul balcanic" [Agache 2010: 98[. Motivele sunt mai multe: intuiţia că nu s-ar fi putut afirma în cadrul unei literaturi minoritare, răcirea relaţiilor sârbo-române sau nu au putut evita clişeele impuse scriitorilor români în acei ani, decât mutarea în interiorul literaturii majorităţii. Astfel, o parte dintre scriitorii români din Serbia au părăsit spaţiul literar de limba română şi încep să îşi scrie opera în limba ţării de adopţie, în sârbă, păstrând un permanent contact cu spaţiul cultural românesc (Vasco Popa, Florica Ştefan). Există cazuri când scriitorii din Voivodina se exilează în ţările scandinavice devenind unii dintre cei mai cunoscuţi traducători ai literaturii române în limbile ţărilor nordice (Ion Miloş).

Apariţia şcolilor cu limba de predare română, a revistelor, a cărţilor şi chiar apariţia, în 1981 a secţiei de limbă şi literatură română pentru această minoritate la Facultatea de Filosofie din Novi Sad, nu întăresc sentimentul unei identităţi culturale, producându-se o sciziune şi generează existenţa simultană a două coduri de comunicare. Anume, niciunul dintre românii instruiţi în aceste şcoli, nu renunţă la graiul bănăţean, ci vorbesc la mod paralel şi graiul bănăţean şi limba literară, ca pe două limbi diferite, trecând cu dexteritate de la una la cealaltă. Existenţa acestui paralelism dovedeşte că limba populară şi folclorul sunt simţite încă drept foarte vii, dar, scăderea numărului românilor din această zonă dovedeşte aspiraţia acestora de a se rupe de contextul cultural specific românesc. Existenţa, în paralel a celor două „limbi" se face simţită în întreaga activitate culturală a acestei minorităţi naţionale. Antologiile de folclor despre care am amintit mai sus apar de sub tipar paralel cu publicarea operelor scriitorilor moderni şi postmoderni din Voivodina, stăpânitori ai unei poetici evoluate, variate şi sincronizate cu poezia şi proza din România, pe de o parte şi pe de cealaltă parte cu cea sârbească din Serbia. Folclorul, permanent prezent la populaţia românească din Voivodina, cu precădere rurală, nu reprezintă în toate cazurile izvor de inspiraţie, fapt important din punct de vedere axiologic dar şi din punct de vedere etnic. Dacă în spaţiul sârbesc limba şi literatura populară românească tind să fie asimilate ca urmare a schimbărilor paradigmelor culturale sau să dispară sub acţiunea mediului neromânesc, tot aici se înregistrează o neobişnuit de statornică păstrare a obiceiurilor, care „reprezentând prin canoanele pe care le presupun, acte de identificare etnică mai puternice decât în cazurile în care identitatea este subînţeleasă" [Ibidem: 40-41].

Unii cercetători asupra condiţiei minoritarului român în Serbia, analizând frământările şi speranţele acestei populaţii, tragismul ei de a se găsi nu numai între mai multe limbi şi moduri de gândire, ajung la concluzia că nu numărul de locuitori reprezintă unitatea de măsură ci cantitatea de creaţii originale raportată la populaţia relativ restrânsă. Slavco Almăjan, cunoscut scriitor român din

[5] Mariana Dan în volumul *Construcţia şi deconstrucţia canonului identitar,* Panciova, Editura Libertatea, 2010 vorbeşte despre confluenţele culturale din Voivodina, în ceea ce priveşte producţia folclorică, nu sunt atât de semnificative dacă se raportează la folclorul literar slovac, maghiar sau sârb (slovacii, maghiarii şi sârbii sunt popoare conlocuitoare cu românii în Banatul sârbesc), ci reprezită un fenomen autentic şi care, deşi izolat în această regiune prin apartenenţa etnică, este strâns legat de folclorul din Banatul românesc.

Voivodina, este singurul român din afara graniţelor româneşti care a încercat să definească în eseurile sale imagologice poziţia culturii minoritare şi situaţia scriitorului român aflat la răscrucerea a două culturi. El a încercat „din interior" să demonstreze ce înseamnă „centru" şi „periferie" sau „cultură hegemonică" şi „cultură minoritară", precum şi ce subînţelegem prin cultură minoritară în raport cu ea însăşi sau în raport cu moştenirea sa lingvistică şi culturală, precum şi raportul acestei culturi minoritare cu cultura hegemonică sârbă şi română din România: „Se lansase sloganul că suntem la „periferia culturii„ şi că nu avem ce căuta în saloanele elitei intelectuale.[...] Ni se spunea că adevărata cultură se face altundeva, în centru, iar noi vom fi şi vom rămâne nişte spectatori care au întârziat la premieră" [Almăjan 2002: 46] Identitatea, aşa cum este percepută de Slavco Almăjan în eseul său imagologic *Metagalaxia minoritară* (1996) este o problemă centrală, în primul rând a omului minoritar, apoi a creatorului de artă şi cultură, privită din perspectiva Celuilalt, deci a culturii majoritare: „Noi scriem o literatură în limba română în Voivodina, respectiv Serbia. Până în anii nouăzeci am fost scriitori iugoslavi care au scris româneşte. Astăzi suntem în poziţia să fim scriitori români din Iugoslavia. Nuanţa a înlocuit prejudecata." [Almăjan 1996: 75].

Remarcăm faptul că, în cazul scriitorilor minoritari, identitatea trebuie neapărat privită în raport cu cultura hegemonică, ea reprezentând o adaptare sau o neadaptare la sensul cultural hegemonic:

> „Există totuşi un loc central în care minoritarul se întâlneşte cu prelungirile rădăcinilor esenţiale şi acest loc aparţine limbajului; nu există o limbă minoritară, limba majoritară fiind limba naţiunii, respectiv limba poporului din care îşi trage seva istorismului timpuriu, a subiectivismului echidistant, precum şi conceptul cultural al sentimentului tradiţional. Aşadar, brâul transparenţei noastre tradiţionale, zestrea istorică incoruptibilă, este fascinanta măreţie a dialectului, în care se exprimă mentalitatea şi modelul său funcţional..." [Almăjan 2007: 190].

Prin textul lui Almăjan, înţelegem mai bine chestiunea identităţii, minoritarul român, neluând parte la istorie, descoperă că doar spaţiul cultural este singura „arenă în care îşi poate demonstra priorităţile alternative" [Ibidem]. Scriitorul minoritar îşi asumă un rol important în memoria culturală, el fiind în acelaşi timp un receptor al acesteia, dar şi un generator de noi sensuri de care se leagă o anumită identitate. Şi dacă viziunile lui Slavco Almăjan asupra minoritarilor români din Voivodina au o nuanţă pesimistă când este vorba de înţelegerea culturii hegemonice a realităţii şi existenţei minoritarului, când scriitorul minoritar se află în faţa pierderii identităţii sale, reflecţiile sale devin mai optimiste când autorul trece la importanţa rolului culturii în constituirea şi menţinerea identităţii: „literatura a rămas singurul adevăr" [Ibidem: 256] şi că identitatea se poate recupera, dacă nu în plan istoric, măcar în plan cultural, prin creaţia de valori culturale. În timp ce cultura contribuie la formarea identităţilor, exprimarea de sine şi încrederea în sine, influenţează, în mare măsură, dezvoltarea simţului de apartenenţă unei comunităţi. Ajungem la concluzia că identitatea, ca memorie culturală, ca imagine despre lume, se află în afara istoriei încât creaţia artistică, prin autenticitatea sa, intră într-un patrimoniu cultural universal.

Dacă luăm în considerare opera unui scriitor român din Voivodina dar şi opera scriitorului sârb care scrie în acelaşi spaţiu geografic cu cel român, problema identităţii şi a centrului este privită altfel. Aici are loc o transformare identitară, ca urmare a schimbării actuale a viziunii asupra lumii, mai ales după toate întâmplările de la sfârşitul secolului trecut în fosta Iugoslavie. Sârbii şi românii din Voivodina intră împreună într-un spaţiu identitar mai larg, globalist. Nici literatura sârbă şi nici cea română din Voivodina (sau o altă literatură minoritară) nu se află în Serbia în raport „inferior"-„superior" sau „centru" – „periferie", nu există culturi importante şi culturi mai puţin importante, ci există o singură cultură, cea globală. În această situaţie, şansele identităţii fiecărei culturi ar fi egale. Problema apare atunci când nu este cunoscută literatura popoarelor conlocuitoare aici, datorită obstacolului prilejuit în situaţia comunicaţională. Scriitorii români din Voivodina nu sunt traduşi îndeajuns în limba sârbă, deci literatura minoritară nu e tradusă în limba majorităţii sau a celorlalte minorităţi. La fel opera acestor autori nu este prezentă nici fizic, nici în conştiinţa culturală a ţării în a cărei limbă scriu, chiar dacă importanţa operelor unor scriitori români din

Voivodina se extinde dincolo de limitele unei literaturi minoritare. Lipsa receptării cărţilor acestor scriitori în cadrul culturii „majoritare" se explică prin lipsa traducerilor sistematice şi nu prin criterii de ordin axiologic. Există cazuri când un scriitor din Voivodina, care aparţine minorităţii naţionale române, este mult mai mult tradus într-o limbă vorbită de celorlalte minorităţi decât în limba mediului: „scriitorii români din Serbia, prin limba sârbă, au pătruns mult mai rapid în alte culturi şi s-au iniţiat mult mai profund în poetica europeană" (Copcea 2014: 5). Această situaţie relevă faptul că relaţia „eu" şi „celălalt" rămâne, în spaţiul sârbesc încă nerezolvată în practică.

Referinţe bibliografice

Agache, Catinca, *Literatura română din Voivodina,* Panciova, Editura Libertatea, 2010.
Almăjan, Slavco, *Metagalaxia minoritară,* Panciova, Libertatea, 1996.
Almăjan,Slavco, *Deliciosul destin minoritar,* Timişoara, Editura Augusta, 2002.
Almăjan, Slavco, *Rigoarea şi fascinaţia extremelor,* Panciova, Editura Libertatea, 2007.
Copcea, Florian, *Scriitorii români din Serbia,* Craiova, Editura MJM, 2014.
Dan, Mariana, *Construcţia şi deconstrucţia canonului identitar,* 2010.
Dărăbuş, Carmen, Virginia Popović, *Literatura de limba română din Serbia şi antropologia culturală,* Cluj-Napoca, Risoprint, 2012.
Todorova, Maria, *Balcanii şi balcanismul,* Bucureşti, Editura Humanitas, 2000.

PRINT MEDIA IN ROMANIAN LANGUAGE IN THE AUTONOMOUS PROVINCE OF VOIVODINA – THE PRESENT AND THE PAST

PRESA SCRISĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ DIN PROVINCIA VOIVODINA – PREZENT ŞI TRECUT

Valentin MIK
Școala Doctorală de Științe Politice și ale Comunicării
Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca
mikvalentin@yahoo.com

Abstract
The first forms of communication in the mass media in the mother tongue of the Romanians in the Autonomous Province of Vojvodina (R. Serbia) occurred at the end of the 19th century. These forms continued to develop during the interwar period and reached their peak with the establishment of The Press and Publishing House "Libertatea" in Pančevo. With the development of modern technologies at the end of the 20th century and the beginning of the 21st century, new possibilities arose, since the working conditions in the field of journalism improved. The significance of written press for the Romanians in Vojvodina is multifold. By fulfilling its basic function, the informative one, depending on the socio-political circumstances of the time, the written press had different functions. Their social function may be the subject of separate extensive analyses. Nevertheless, any of the newspapers that appeared over time, from "Convorbiri pedagogice", "Nădejdea" to present-day "Libertatea", was for a long time, for the Romanian reader, the only source of communication with his or her peers in more distant places. In the last decades, it was also the only way of communication of the enormous Romanian Diaspora with the medium from where they originated. Using its human resources, throughout history, the written press in Vojvodina made enormous contributions to the development of the Romanian literature, bringing forth the names of important writers, whose works have left a permanent mark on the Romanian literature in general. The goal of this paper is to present a time line of the Romanian press in Vojvodina (R. Serbia), dealing primarily with its historical aspect, which is very important for our understanding of the other aspects of evolution of the Romanian community in Vojvodina (culture, education, the struggle for the preservation of national identity etc.), which are directly or indirectly correlated with the written press.

Rezumat
Primele forme de comunicare prin intermediul mass-media în limba maternă la românii din Provincia Autonomă Voivodina (R. Serbia) apar la sfârșitul secolului al XIX-lea, continuând să se dezvolte în perioada interbelică și atingâng apogeul dezvoltării odată cu înființarea C. P. E. Libertatea din Panciova și mai departe pe parcursul deceniilor care au urmat. Cu dezvoltarea tehnologiilor moderne la sfârșitul secolului XX și începutul secolului XXI au fost îmbunătățite considerabil și condițiile de muncă în domeniul ziaristicii. Însemnătatea presei scrise pentru românii din Voivodina este multiplă. Îndeplinindu-și funcția de bază, cea informativă, în dependență de împrejurările socio-poltice ale vremii, presa scrisă a avut funcții diferite. Funcția socială a acestora poate să fie tema unor analize ample. În tot cazul, oricare dintre ziarele apărute pe parcursul vremii de la „Convorbiri pedagogice”, „Nădejdea” și până la „Libertatea” de astăzi, au reprezentat pentru cititorul român, timp îndelungat, unica sursă de comunicare cu semenii săi din localități mai îndepărtate, sau în ultimele decenii, a diasporei românești enorme cu mediul de unde provin. Funcția educativă a acestor ziare a fost poate și cea mai importantă. Astfel, românii

din Voivodina vorbitori ai diferitor graiuri (în dependență din ce zonă a României își trag originea), au avut ocazia să citească texte în limba literară și în felul acesta să-și dezvolte conștiința de apartenență la filonul lingvistic și cultural românesc. Îndeplinindu-și funcția lor culturală, ziarele au contribuit, în mare parte, la dezvoltarea activităților cultural-artistice, atât prin promovarea acestora dar și prin participarea directă a ziariștilor la organizarea evenimentelor culturale de amploare. Din resursele sale umane, presa scrisă din Voivodina, pe parcursul istoriei, a dat contribuții enorme și la dezvoltarea literaturii române, scoțând la suprafață, nume însemnate de scriitori, a căror opere sunt înscrise cu litere de aur pe paginile literaturii române în general. Intenția lucrării de față este să prezinte o traiectorie în timp a presei scrise în limba română din Voivodina (R. Serbia), astfel că mă voi ocupa, în primul rând, de aspectul ei istoric, foarte important pentru a fi înțelese celelalte aspecte ale evoluției comunității române din Voivodina (cultură, învățământ, lupta pentru păstrarea identității naționale), aflate în corelație directă sau indirectă cu presa scrisă.

Key words: *The Autonomous Province of Vojvodina, The Press and Publishing House Libertatea, Romanian minority, written press, Serbian Banat*

Cuvinte cheie: *Provincia Autonomă Voivodina, Casa de Presă și Editură Libertatea, minoritatea română, presa scrisă, Banatul sârbesc*

I. Începuturile gazetăriei în limba română pe teriorul Banatului sârbesc

În urma desființării Imperiului Austro-Ungar, românii din Iugoslavia, mai precis cei aflați pe teritoriul Banatului sârbesc au avut deja o anumită tradiție ziaristică și publicistică, cu toate că nu putem spune că în acest domeniu au obținut unele rezultate notabile. Primele reviste apărute pe acest teritoriu sunt rvistele „Convorbiri pedagogice", „Educatorul", „Steaua" și „Familia", toate au apărut înaintea Primului Război Mondial (Roșu 2013: 124).

Caracteristic pentru aceste publicații este că toate au avut un caracter preponderent local, ale căror editori au fost învățători din mediul rural sau chiar țărani, așanumiții țărani-cărturari. O altă caracteristică comună este perioada scurtă de apariție, din cauza lipsei de fonduri, ținând cont de faptul că aceste publicații au fost dependente de abonamente, iar numărul cititorilor nu a fost prea mare. Spre exemplu, revista „Convorbiri pedagogice" a apărut între anul 1886-1888, iar revista „Educatorul" a apărut între 1909 și 1914.

În perioada dintre cele Două Războaie Mondiale, activitatea editorială a românilor din Banatul iugoslav, azi Banatul sârbesc s-a referit, în primul rând, la publicarea săptămânalului cu caracter predominant național-politic, în care au fost exprimate interesele vârfurilor inteligenței civile românești. Dacă lăsăm la o parte ziarele efemere, fără valori politice și literare, precum și jurnalistice majore, cum ar fi „Lumina" (1927), „Democratul" (1927), „Foaia noastră" (1934) sau „Graiul strămoșesc" (1938 și 1941), precum și cele cu o oarecare greutate politică și culturală în istoria românilor din Banat iugoslav („Opinca" – 1918-1919, „Graiul românesc" – 1923-1926, „Foaia Poporului Român" – 1936-1938 și „Biruința" – 1938-1939, precum și „Calendarul Poporului"[1] a lui Romulus Roman – 1922-1925) (Trifu 1972: 611), ne rămâne să constatăm că numai săptămânalul „Nădejdea" care a fost publicat la Vârșeț, în perioada anilor 1927-1944 (Popi 1993: 206) și care a lăsat o amprentă profundă în istoria jurnalismului românesc din Banatul iugoslav, între cele două războaie mondiale și în timpul ocupației naziste (Bulic 1973: 177-181). Rolul său a fost, în primul rând, politic și informativ, deși un lucru semnificativ a fost publicarea articolelor despre literatura și istoria românilor din această regiune (Roșu 1998: 230-232). Trebuie neapărat amintit că în anul 1944, „Nădejdea" a publicat un număr special al „Calendarului Nădejdea" consacrat în întregime românilor din Timoc, care niciodată nu a mai ajuns la destinație

[1] Arhiva Protopopiatului Panciovei, Satu Nou, nr. 363/1914

din cauza noii conduceri a Iugoslaviei care nu a mai recunoscut existența românilor în această parte a țării.

Având în vedere că în perioada ocupației naziste a Banatului „Nădejdea" a avut o anumită colaborare cu ocupantul, odată cu căderea regimului nazist la începutul lunii octombrie 1944, apariția „Nădejdii" a fost interzisă, astfel încât, în perioada octombrie 1944 – mai 1945 minoritatea română din această regiune a rămas fără publicații în limba lor maternă. Această situație va fi depășită la sfârșitul lunii mai 1945, când a început să apară săptămânalul „Libertatea", într-adevăr cu o nouă ținută ideologică.

Trebuie menționat faptul că în perioada interbelică pe teritoriul Banatului sârbesc a ajuns, prin diferite modalități, și presa din România. Unele ziare, însă, au fost interzise din motive politice, lucru întâlnit și în ziua de astăzi în Serbia de răsărit. Anume prin ordonanța Ministrului de Interne, nr. 14968 din anul 1920 a fost interzisă răspândirea gazetelor „Banatul" și „Banatul Românesc" din Timișoara „...pentru că scriu împotriva intereselor Regatului nostru"[2]. Pe această listă a publicațiilor interzise se găsea și revista „Tribuna Banatului" din Timișoara[3].

II. Casa de Presă și Editură Libertatea

La scurt timp după eliberarea Iugoslaviei de sub ocupația nazistă, în primăvara anului 1945, mai precis pe data de 27 mai[4], după prima reuniune postbelică a românilor din Banatul iugoslav de la Alibunar (dirijată de autorităţile comuniste), la care s-a înfiinţat Uniunea Culturală a Românilor şi o Secţie de presă a acesteia cu obligaţia să editeze un ziar informativ-politic, pe 27 mai apare, la Vârşeţ, primul număr al primului săptămânal în limba română din perioada postbelică – „Libertatea", iar pe parcursul anilor care au urmat în cadrul Casei de Presă și Editură Libertatea se înființează și redacțiile revistelor „Bucuria pionierilor" (astăzi „Bucuria copiilor"), „Tribuna tineretului" (astăzi „Tinerețea"), „Lumina" și Editura Libertatea.

În primii trei ani de apariţie a ziarului, ca fondator figurează Uniunea Culturală a Românilor din Banatul Iugoslav (Roșu 1998: 21), apoi, din ianuarie 1948, Frontul Popular, mai târziu Uniunea Socialistă a Poporului Muncitor, o perioadă îndelungată, din 1992, Adunarea Provinciei Autonome Voivodina, iar din anul 2004, dreptul de fondator a fost transmis asupra Consiliului Național al Minorității Naționale Române din Serbia.

În noiembrie 1962, redacţia ziarului se mută din Vârşeţ la Panciova, iar mai pe urmă şi redacţiile celorlalte publicaţii ale C. P. E. Libertatea. Pentru orașul Panciova și pentru localitățile cu populație românească din împrejurime acest moment a fost unul de importanță majoră, având în vedere venirea și gravitarea unui număr mare de intelectuali români și oameni de carte spre acest centru cultural și informativ cu tradiție îndelungată, mai ales în sfera publicisticii (Măran 2014: 144).

După un an de zile de la mutarea sediului, în 1963, la funcţia de director al întregii instituţii şi redactor şef al ziarului este numit Aurel Gavrilov, fostul redactor responsabil al „Libertăţii" în perioada de început. În anii următori se procedează şi la întinerirea redacţiei ziarului. Astfel, între 1964-1970, se încadrează în redacţie opt oameni tineri, iar doi ani mai târziu, încă doi. În corpul ziarului apar noi suplimente tematice: „Din viaţa sindicală", „Tribuna economică", „Buletinul meseriaşilor", „Curierul delegaţiilor" publicaţie bilunară a Adunării Voivodinei, apoi „Agricultura", iar din 1977, „Comunistul". Unele numere ale ziarului, împreună cu suplimentele amintite, se tipăresc pe 32, ba chiar şi 46 de pagini. În anul 1974, la funcţia de redactor-şef al ziarului este numit Cornel Bălică, iar la cea de director – Todor Ghilezan. Din februarie 1977, la funcţia de redactor responsabil al „Libertăţii" vine Florin Ursulescu, iar la cea de redactor-şef adjunct Vasile Beca.

În anii următori, redacţia „Libertăţii" depune eforturi mari pe planul afirmării muncii ziaristice. În contextul realizării politicii de redactare, la această „veritabilă școală a gazetăriei"

[2] Arhivele Iugoslaviei, Fond MUP KJ, 14-161-565-388
[3] *Ibidem*, 14-161-565-553
[4] Colectiv de autori, *Libertatea – ani de memorie jurnalistică*, Editura Libertatea, Panciova, 1995, p. 11

(Popa 1997: 30), o atenţie sporită se acordă şi pregătirii profesionale a ziariştilor. Se iniţiază noi forme de colaborare cu cititorii. Se organizează anchete pe teren, se fac primele călătorii de studiu prin ţară şi străinătate. Un accent aparte se pune şi pe colaborarea cu redacţiile altor ziare şi reviste, atât din ţară, cât şi din România. Cu scopul îmbunătăţirii ziarului se întreprind şi alte numeroase acţiuni. Ziarul îşi schimbă esenţial aspectul grafic. Pe 27 septembrie 1972, ziarului „Libertatea" şi revistelor „Lumina" şi „Bucuria copiilor", acestei familii de publicaţii în limba română din Iugoslavia, li se alătură revista „Tribuna tineretului" care, la început, din 1972 şi până în 1977, apare la Novi Sad, apoi trece la Panciova, în cadrul C. P. E. Libertatea. Primul redactor responsabil al revistei a fost Doru Trifu, din anul 1973 Teodor Munteanu şi până în 1977, când în această funcţie este numit Petru Tomici. La doi ani după mutarea redacţiei revistei la Panciova, în fruntea revistei vine Costa Roşu apoi, după şase ani, Radomir Muncean. Pe acesta îl urmează Eufrozina Greoneanţ care îndeplinește funcția de redactor responsabil până în 2006. Funcția de coordonator al revistei, din anul 2006, o îndeplinește Teodora Smolean.

Nu mai puțină importanță pentru păstrarea identității naționale și mai înainte de toate pentru promovarea creației în limba maternă a copiilor a avut-o revista pentru copii „Bucuria pionierilor", astăzi „Bucuria copiilor". Primul număr a apărut în anul 1946, la Vârșeț, avându-l de redactor responsabil pe scriitorul Mihai Avramescu. La această funcție s-au mai perindat în continuare și Ion Bălan, Mihai Condali, Iulian Rista Bugariu, Cornel Mata, Miodrag Miloș, Todor Ghilezan, Eugenia Bălteanu și în prezent Ioța Bulic.

La rândul ei, Revista de Literatură, Artă și Cultură „Lumina", înființată pe data de 12 ianuarie 1947 la Vârșeț (Mengher 2000: 71), a avut poate și cel mai însemnat rol spre promovarea „elitei intelectuale" românești din Panciova, fie a celor deja stabiliți la Panciova, sau a celor care pe parcursul anilor s-au stabilit în acest oraș ca angajați, în primul rând ai C. P. E. Libertatea. Primul redactor a fost Vasile (Vasko) Popa (1947), după care urmează Mihai Avramescu (1948-1955), Ion Bălan (1956-1975), Radu Flora (1975), Emil Filip (1976), Slavco Almăjan (1976-1980), Aurel Gavrilov (1981), Simeon Lăzăreanu (1981-1994) și Ion Baba (1995-).

În cei peste 65 de ani de apariție, la reușita revistei și-au dat aportul fie ca redactori, oameni ai condeiului sau au contribuit la îmbunătățirea aspectului grafic aproape toți panciovenii distinși din rândul comunității românești care au lăsat urme pa paginile culturii naționale contemporane. Așadar, prin ea „se pun bazele unei mișcări literare la românii din Iugoslavia" (Bălan 1952: 3), coagulând tineri care se vor afirma ca „personalități importante pentru cultura românilor din Iugoslavia" (Almăjan 1996: 3), precum: Mihai Avramescu (1914-1981), Cornel Bălică (1929-1994), Mihai Condali (1932-1977), Aurel Bojin (1937-2009), Ilie Dolinga (1929-1990), Miodrag Miloș (1933-1998), Andrei Popin (1918-1982), Ioan Flora (1950-2005), Simeon (n. 1948) și Veronica Lăzăreanu (n. 1951), Eugenia Bălteanu (n. 1948), respectiv artiștii plastici Ionel Popovici (redactor tehnic al revistei) și Emil Sfera (Agache 2010: 98-356).

III. Perioada modernizării

„Libertatea", a cărei redacţie se întinereşte treptat, mai ales din 1985, face în perioada respectivă paşi spre o adevărată profesionalizare, încercând să exprime, în coloanele sale, mai mult decât până aici, interesele concrete ale cititorilor şi să participe activ în viaţa şi activitatea lor în diversele ei aspecte: economice, sociale, politice, culturale, aducându-şi, în acest mod, contribuţia ei la afirmarea pe mai multe planuri a minorităţii române din Iugoslavia. În acest sens, dar şi în scopul afirmării şi popularizării ziarului, redacţia organizează numeroase consfătuiri, întâlniri şi „mese rotunde", atât la sediul din Panciova, cât și pe sate şi, în scopul apropierii de cititori, „Libertatea" deschide rubrici noi în cadrul cărora aceştia îşi spun opiniile despre ziar şi vorbesc despre problemele cu care se confruntă în viaţa de fiecare zi. Se depun eforturi şi în redefinirea concepţiei de redactare.

Redactor-şef şi responsabil al ziarului a fost, până în iunie 1987, Florin Ursulescu, pe urmă Costa Roşu până la sfârşitul anului 1989, perioadă în care Colegiul de redacţie al „Libertăţii"

funcţionează la Novi Sad, apoi Ioţa Bulic. În continuare, o perioadă scurtă, în fruntea redacţiei îl găsim pe Pavel Şămanţ şi, din nou, pe Ioţa Bulic. Vasile Beca, fostul redactor şef adjunct al ziarului, în noiembrie 1989 este numit director al C. P. E. Libertatea, funcţie la care rămâne până în mai 1993, când este înlocuit de poetul Slavco Almăjan, după care urmează din 1993 şi până în octombrie 2000 Mărioara Stojanović, iar Ioța Bulic la funcția de redactorul şef şi responsabil.

În anii '90, „Libertatea" trece printr-o perioadă grea. Criza economică şi inflaţia nemaipomenită are o mare influenţă şi asupra ziarului, care treptat îşi reduce numărul paginilor, astfel că în 1992-1993 el apare pe numai 8 pagini fiind chiar în pericol de a-şi sista apariţia. Urmează o situaţie cu adevărat dificilă, vremuri grele, eforturi mari în menţinerea publicaţiilor şi îndeosebi a ziarului. Una din măsurile eficiente în această direcţie a fost transformarea „Libertăţii": schimbarea fizionomiei şi concepţiei în vederea orientării ziarului spre un săptămânal atractiv, viu, care va promova, în primul rând, criteriile profesionale şi va fi la curent cu toate evenimentele de zi cu zi. Pe data de 31 iulie 1993, cu prilejul Festivalului de Folclor şi Muzică Românească – Locve '93, vede lumina tiparului primul număr al „Libertăţii", serie nouă. În acelaşi număr a apărut şi periodicul „Tradiţia", drept supliment al „Libertăţii". Seria nouă a săptămânalului „Libertatea" este de format A4.

În ciuda greutăților de ordin financiar cu care s-a confruntat C. P. E. Libertatea, în această perioadă, conducerea Casei consideră că întinerirea cadrelor va aduce o împrospătare și o majorare a tirajului, astfel că în anul 1996 redacția săptămânalului este împrospătată cu câțiva ziariști tineri.

În urma evenimentelor din țară de după 5 octombrie 2000 și căderea regimului naționalist al lui Slobodan Miloșevici, se ajunge la demisionarea Mărioarei Stojanovici din fruntea C. P. E. Libertatea și a lui Ioța Bulic din fruntea săptămânalului, A urmat apoi și o perioadă de zguduiri și încercări grele pentru colectivul casei, chiar și la greve.

Din octombrie și până în decembrie 2000, Casa este condusă de un colegiu de directori: Aurel Brăgean, Nicolae Moise şi Eugenia Bălteanu, iar săptămânalul îl redactează un colegiu de redacţie format din Simeon Lăzăreanu, Florin Ţăran şi Doina Gujbă. În decembrie 2000 și până în mai 2001, la funcția de director este numit Aurel Berlovan. Din noiembrie 2000 și până în luna noiembrie 2001, funcția de redactor adjunct o îndeplinește Simeon Lăzăreanu.

De la sfârșitul lui 2001, la funcția de director este numit Nicu Ciobanu, iar Florin Ţăran redactor adjunct, până în 2002 când acesta pleacă de la „Libertatea" la un nou post de muncă. Până la numirea lui Costa Roșu la funcția de redactor responsabil al săptămânalului „Libertatea", în anul 2004, această funcție o îndeplinește Nicu Ciobanu. După pensionarea lui Costa Roșu, în anul 2011, funcția de redactor responsabil este încredințată Teodorei Smolean.

Pe lângă funcţia sa informativă şi lăsând la o parte evenimentele din interiorul Instituţiei, restructurările ei, numeroasele schimbări la care s-a ajuns de-a lungul anilor, existenţa C. P. E. Libertatea este benefică pentru românii din orașul Panciova și satele din împrejurime.

Mai întâi, numeroasele evenimente petrecute în incinta Casei i-au inclus şi pe românii din Panciova, fie ca participanţi, sau ca spectatori. În al doilea rând şi în mod indirect, „Libertatea" a reţinut în acest oraş un nucleu intelectual românesc care a avut implicări şi în alte domenii ale vieţii, contribuind într-o măsură oarecare la păstrarea limbii, culturii şi a identităţii naţionale (Măran 2014: 148).

Bibliografie

AGACHE, Catinca (2010). *Literatura română din Voivodina*, Panciova: Editura Libertatea

ALMĂJAN, Slavko (1996). *Cercul Literar „Lumina" și forme specifice ale unui concept literar,* „Lumina", nr. 4, octombrie-decembrie 1996

BĂLAN, Ion, *Însemnări de la aniversarea de cinci ani ai revistei de literatură și cultură „Lumina"*, Panciova: Editura Libertatea

BULIC, Ileana Dorina (1973). *Contribuții la istoria culturală a românilor din Voivodina*, vol. I, Zrenianin: Societatea de Limba Română din P. S. A. Voivodina

Colectiv de autori (1995). *Libertatea – ani de memorie jurnalistică*, Panciova: Editura Libertatea, Panciova
COPCEA, Florian (2014). *Scrieri – Românii din Serbia*, Craiova: Editura MJM
MĂRAN, Mircea, *Românii din Banatul Sârbesc în anii interbelici (1918-1941)*, Cluj-Napoca: Editura Argonaut
MĂRAN, Mircea, Baba, Ilie, Mic, Valentin (2014). *Românii din Panciova (1733-2013)*, Zrenianin: Editura Institutului de Cultură al Românilor din Voivodina
MENGHER, Ionela (2000). *„Lumina" (1947-1997)*, Panciova: Editura Libertatea
MENGHER, Ionela (2009). *Creații populare în „Nădejdea"*, Novi Sad: Editura Fundației
POPA, Ștefan N. (1997). *O istorie a literaturii române din Voivodina*, Panciova: Editura Libertatea
POPI, Gligori (1993). *Românii din Banatul Sârbesc*, Panciova: Editura Libertatea
POPI, Gligor (1984). *Jugoslovensko-rumunski odnosi 1918-1941*, Novi Sad: Filozofski fakultet
POPI, Gligor (1976). *Rumuni u jugoslovenskom Banatu izmedju dva rata*, Novi Sad
ROȘU, Costa (2012). *Dicționar cronologic, „Libertatea" 1945-2010*, Editura Libertatea, Panciova
ROȘU, Costa (2013). *Scrieri despre noi românii de pretutindeni*, Zrenjanin: Editura ICRV și Eurostampa, Zrenianin – Timișoara
ROȘU, Costa (2004). *Personalități românești din Voivodina*, Panciova: Editura Libertatea.
ROȘU, Costa (1998). *Lexiconul jurnalisticii românești din Iugoslavia*, Panciova: Editura Libertatea
TRIFU, Aurel (1972-1973). *Romulus Roman – un vizionar și deschizător de orizonturi*, „Analele SLR", 3-4, Zrenianin

Documente:
- Monitorul oficial al PA Voivodina, nr. 17/1991
- Monitorul oficial al RS, nr. 98/2006
- Monitorul oficial al RFI, nr. 11, 27.02.2012
- Monitorul oficial al Republicii Serbia, nr. 83/2014 și 58/2015

Arhive și biblioteci:
- Arhivele Iugoslaviei, Fond MUP KJ, 14-161-565-388
- Arhiva Protopopiatului Panciovei, Satu Nou, nr. 363/1914
- Arhiva C. P. E. Libertatea, Panciova
- Arhiva de istorie a Municipiului Panciova
- Arhiva particulară a istoricului dr. Mircea Măran, Vladimirovac
- Arhiva Institutului de Cultură al Românilor din Voivodina, Zrenianin
- Biblioteca Națională a Serbiei – Belgrad
- Biblioteca orașului Vârșeț, fondul de carte și documente în limba română
- Matica Srpska – Novi Sad

Articole și contribuții:
- Popi, Gligor, *Șapte decenii de la apariția ziarului „Democratul"*, Tibiscus, Uzdin, nr. 6, iunie 1997
- Trifu Aurel, *Publicații cu preocupări sociale pe teritoriul actualului Banat iugoslav din secolul al XIX-lea și până azi. Contribuții la istoria culturală a românilor din Voivodina*, III, Zrenianin, 1976

THE INFLUENCE OF MUSIC EXPERIENCE ON THE ACQUISITION OF PHONEMES IN A FOREIGN LANGUAGE

UTICAJ MUZICKOG ISKUSTVA NA USVAJANJE FONEMA U STRANOM JEZIKU

Radmila PALINKAŠEVIĆ
Preschool Teacher Training College „Mihailo Palov"
Omladinski trg 1, 26300 Vršac
palinkasevic@gmail.com
Jasmina STOLIĆ
Preschool Teacher Training College „Mihailo Palov"
Omladinski trg 1, 26300 Vršac
jaca.stolic@gmail.com

Abstract
Music is unavoidable in the world around us. Numerous studies confirm that individuals with greater musical abilities acquire a foreign language more successfully. The research explores the influence of musical experience on the acquisition of phonemes in a foreign language – English language. The paper examines: the connection between music and language, previous empirical research, interpretation of the connection between music and language and frequent problems in these types of studies. The research was conducted at the Preschool Teacher Training College "Mihailo Palov" in Vrsac. The subjects were from all three years of study, whose mother tongue is Serbian. Results were gathered through a questionnaire and a pronunciation test – the production of phonemes.

Apstrakt
Muzika je nezaobilazan element u svetu oko nas. Brojna istraživanja dokazuju da osebe sa izraženijim muzičkim sposobnostima uspešnije usvajaju strane jezike. Istraživanje razmatra uticaj muzičkog iskustva na usvajanje fonema u stranom jeziku – engleskom jeziku. U radu je pretstavljeno: povezanost muzike i jezika, osvrt na empirijska istraživanja, tumačenje odnosa muzike i jezika kao i česti problemi u istraživanjima ovog tipa. Istraživanje je sprovedeno na Visokoj školi strukovnih studija za vaspitače „Mihailo Palov"u Vršcu. Subjekti su studentkinje sve tri godine studija čiji je maternji jezik srpski. Podaci su prikupljeni korišćenjem ankete i testa izgovora- produkcije fonema.

Key words: *musical experience, segmental elements, choir, foreign language, pronunciation*

Ključne reči: *muzičko iskustvo, segmentalni elementi, hor, strani jezik, izgovor*

1. Introduction

Music and language are two phenomena which are considered separate in today's society. However, this distinction has occurred only in the later stages of their development. Jean-Jacques Rousseau believes that language was created through the evolution of song, i.e. that music and language used to be one phenomenon. According to him, music was developed from singing with the aim of conveying thoughts and feelings. Only later did it break off into speech and music (Antonović, 2004 as cited in ĐORĐEVIĆ, 2011). Darwin contributes to this view with his claim

that musical sounds are among the fundamentals of language development (DOLMAN & SPRING, 2014). Brown (2001, as cited in DELOGU ET AL, 2009) asserts that the connection between language and music exists because they evolved from the same phenomenon, the so called "musilanguage", and not because of accidental parallels. The fact that more than a half of the word's languages belong to the group of tone languages supports this primordial connection.

The close connection between these two phenomena is evident in examples where it is hard to define whether we are talking about language or music. Whistling and drums are used as communication means in certain African tribes. Poetry, a key property of which are sonic characteristics such as rhyme, alliteration and metric design, can be experienced as something between music and language. If a short audio recording of speech is repeatedly listened to many times, it starts to sound like singing (BRANDT ET AL. 2012).

Music and speech have copious common characteristics: they are both made up of complex auditory signals which are based on the same acoustic parameters (frequency, duration, intensity and pitch). Music and speech consist of several levels of organization. Language consists of phonology, morphology, syntax, semantics and pragmatics while music consists of rhythm, melody and harmony (CHOBERT & BESSON, 2013). There exists an overlap of nervous regions during the processing of music and language. Furthermore, both types of stimuli activate the bilateral frontal-temporal network (Merrill et al., 2012 as cited in BRANDT ET AL. 2012). The perception of temporal change from 25 to 50 ms is of great importance for receiving segmental and phonological information of speech signals, as well as for differentiating music instruments. The same temporal activity (rapid temporal processing) is needed for processing musical and linguistic pitch.

The current separation of music and language was caused by numerous factors. According to Wilson (2012 as cited in BRANDT ET AL. 2012) the acquisition of language is fast and mostly autonomous, while acquisition of music is slower and is dependent on intensive learning and practice. Brandt et al. do not agree with such an assertion and believe that it was made because of a mistaken approach towards certain aspects of these phenomena. Namely, language skills are usually measured in comparison with the adult population as a whole, while musical skills are measured in comparison to professional musicians, which creates a false picture in which learning music is more complicated and time consuming. Another factor which contributes to the separated view of music and language is the mistaken belief that explicit music education is needed for music acquisition, unlike language acquisition.

Brandt et al. (2012) believe that language is presented to children as a vocal performance, and that children first deal with the musical aspects of speech. Without the ability to listen musically it would be impossible to learn to speak. The authors introduce a detailed developmental scheme of these two phenomena where they defend the aforementioned claim (for a more detailed discussion cf. BRANDT ET AL. 2012). The development of music and language abilities occurs in a relatively even pace throughout childhood, even though musical development, especially in Western cultures, receives less attention. This again indicates that musical development is not less inborn than language development (BRANDT ET AL. 2012).

2. Empirical research in the field

The influence of music on language acquisition became a popular research topic after the demonstration of the Mozart effect (DELOGU ET AL. 2009) as well as the popularity of Gardner's multiple intelligence theory (ĐORĐEVIĆ, 2011).

Dolman and Spring (2014) as well as Pretz and Schellenberg (2007) stress the importance of clearly defining whether the research deals with musicality, musical experience or musical ability. This distinction needs to be made for studies to be comparable. Schellenberg and Weiss (2013) list a number of tests for measuring musical ability (Seashore, Musical Aptitude Profile, Primary Measures of Music Audiation, Wing's Musical Aptitude Test) which can be used in this type of research. However, a test which could be used as a "golden" standard does not exist. Various tests are used in studies, resulting in the accumulation of results difficult for comparison.

The influence of music on language acquisition is a broad concept, therefore researchers need to narrow down the field of inquiry. Most studies explore the influence of music (ability, experience, musicality) on the acquisition of phonological elements, i.e. processing and production of speech, while a much smaller number of studies focuses on the acquisition of reading skills.

Language structures consist of two types of phonological information: segmental and supra-segmental (CHOBERT & BESSON, 2013). Segmental type of information refers to the acoustic characteristics of speech, differentiates phonemes and is used to convey differences between words. For example "bag" and "gag" which differ in one consonant which changes the phoneme and the meaning of the word. Supra-segmental refers to acoustic characteristics of a number of segments, e.g. accent or prosody. Pitch in tone languages, such as Mandarin Chinese, Thai or most African languages, belongs to the supra-segmental group of elements (CHOBERT & BESSON, 2013).

Slavic and Miyake (2006) studied the influence of high musical abilities on the development of language skills: phonological perception, phonological production, syntax and lexical knowledge in a foreign language. The subjects were adults from Japan, who moved to the USA after they had reached the age of eleven. Musical abilities were tested using the Wing Measures of Musical Talents subtest (Wing, 1968 as cited in DOLMAN & SPRING, 2014). In the phonological perception and production tests the phonemes /l/ and /r/ were tested. In the Japanese language the equivalent for these phonemes does not exist. The results showed that learners with high musical ability had better results in phonological production and perception tests, while there was no difference in the syntax and lexical knowledge tests. The aspect of this study problematic for comparison, is the fact that the subjects were adults, who had been living in an English speaking country, hence the comparison with students who are exposed to the foreign language only in formal education is not optimal (DOLMAN & SPRING, 2014).

Milanov (2010) study was conducted with students whose mother tongue was Finnish. They were divided into three groups: choir members, English language major students and non-musical students. All of the participants were given the Seashore musical ability test. The perception and production of English phonemes, which do not have an equivalent in Finnish, was tested. The results indicated that the participants with higher musical abilities achieved better results on both tests (MILANOV, 2011).

In comparison with the aforementioned studies, Dolman and Spring (2014) went one step further and explored which part of musical ability influences the achievement of better results in phonetic production tests. Seashore music test consists of six subtests: pitch, duration, timbre, rhythm, volume and tone memory. The researchers statistically analyzed the results of the phonetic perception and production tests in comparison to each Seashore subtest. The subjects were Japanese students who were at the same level of English language knowledge. The tested phonemes have no equivalent in Japanese: /l/, /r/, /θ/ and /ð/ as well as some phonemes which have an equivalent, but which are difficult to pronounce /f/, /n/ and /v/. Differences in the phonetic production and perception tests occurred only in participants who had better results in the duration i.e. temporal subtest and only for the phonemes /l/ and /r/. Because of such different results certain questions arise: Do the differences in music skills need to be large? (as in the study Milanov 2010 where the difference is made between students who study music and those who do not). Would the results have been different if the variations in skill had been greater? In the Dolman and Spring (2014) research all of the participants had relatively high scores and the variations were not large. Another question which is frequently posed in such studies is: How much do similarities and differences between languages influence the reach results?

Marie at al. (2011) tested the influence of music experience on tone differentiation (supra-segmental) and differentiating variations of consonants and vowels (segmental) in Mandarin Chinese. The participants in the study were musicians and non-musicians whose mother tongue was French and who had never had contact with Chinese. Musicians achieved better results on both tests. Moreover, an ERP analyses was conducted, the results of which showed that the differences in tones were categorized faster by musicians. The research at hand differs from the aforementioned

studies because it deals with the influence of music experience on the acquisition of foreign language phonetics (CHOBERT & BESSON, 2013).

Sadakata and Sekiyama (2011) conducted a research with two groups of subjects. The first group consisted of subjects whose mother tongue was Japanese, and the second group consisted of subjects whose mother tongue was Dutch. In the first group, the recognition and differentiation of vowels in the Dutch language was tested, while in the second group, the recognition and differentiation of *mora* in the Japanese language was tested. This research also explores the influence of music experience. The participants were divided into two groups based on whether they were musicians or not. Musicians achieved better results on consonant variation recognition and differentiation tests (CHOBERT & BESSON, 2013)

Delogue at al. (2009) present their research, conducted in 2006, where a positive correlation between higher musical ability and pronunciation in a foreign language does not occur. The authors conducted two experiments in which they explore the influence of musical ability on the perception of consonant length and recognition of various phonemes in a foreign language (Chinese). In the first experiment the subjects were children and in the second adults. The subjects' mother tongue was Italian. Adults were divided into three groups – "naïve" without music experience, Chinese language majors and professional musicians. All of the participants did the musical ability test Standardized Test of Musical Intelligence (Wing, 1948 as cited in DELOGU ET AL. 2009). Results indicated that higher musical ability had a positive influence on the perception of vowel length, but had no influence on phoneme recognition. However, it must be taken into consideration that the authors used phonemes which have equivalents in both languages, which is not typical for this type of research. When there is no linguistic categorization of phonemes subjects use musical categorization based on their musical characteristics. For this reason phonemes which do *not* have an equivalent are used. Children were divided into three groups depending on musical ability test results, and the results were the same as for the adult groups.

Even though the first three listed studies (SLAVIC & MIYAKE, 2006; MILANOV, 2010; DOLAMN & SPRING, 2014) explore the influence of musical ability they are significant for this research because they focus on the acquisition of segmental elements, the acquisition of phonemes. In other words, they focus on the acquisition of the same elements as the study at hand. Milanov (2010) is important because one of the research groups consisted of choir members, while the Domlan and Spring (2014) research is important because of the instrument and methodology which were used as models for this study. Marie at al. (2011) and Sadakata & Sekiyama (2011) are significant because they explore the influence of musical experience on the acquisition of segmental elements. On the other hand, Delogue at al. (2009) research is important because the positive correlation between higher musical ability and segmental element acquisition does not occur.

3. Interpretation of the connection between music and language

Chobert and Besson (2013) propose 4 possible explanations for the positive effect that music has on the production of sounds in the mother tongue and foreign languages.

1. At the neurological level, Patel (2008) considers that the processing of the acoustic characteristics of music and language is based on the same processes. This is the OPERA hypothesis, which is based on the idea that the plasticity caused by music practice is caused through the interaction of five basic elements:
    a. The overlap of brain areas which process acoustic signals in music and speech sounds;
    b. Preciseness which is higher in music practice than in speech;
    c. Emotions, which are positive during music practice;
    d. Repetition of music activity;
    e. The focus and concentration during music practice;
2. Music practice demands that attention, control and memory be kept on a high level. Several authors indicated the importance of attention for successful language learning (Guion & Pederson, 2007; Segalowitz, 1997 as cited in CHOBERT & BESSON, 2013), various research results showed that musicians have a higher auditory attention in comparison to

people who are not musicians (Strait et al., 2010; Tervaniemi et al., 2009 as cited in CHOBERT & BESSON, 2013). Working memory is in strong correlation with vocabulary knowledge, grammar and pronunciation in a foreign language, therefore it plays a key role in foreign language learning. Musicians have a better working memory (Chan et al., 1998; Tierney et al., 2008 as cited in CHOBERT & BESSON, 2013). A positive correlation was found for music practice and verbal working memory (Brandler et al., 2003 as cited in CHOBERT & BESSON, 2013).

3. On the brain level, studies focusing on brain scans showed a higher activation of working memory during music activities in musicians in comparison to individuals who do not have such an extensive music experience (CHOBERT & BESSON, 2013). Several studies have shown that the same brain regions are activated during verbal and musical short-term memory (Brown & Martinez, 2007; Gordon et al., 2010; Onishi et al., 2001 as cited in CHOBERT & BESSON, 2013).

   A disadvantage of the abovementioned explanations is the fact that they refer to positive effects of music on cognition in general, not on the effect of music on language acquisition.
4. Besson at al. (2004 as cited in CHOBERT & BESSON, 2013) proposed that a transfer of the positive effects of music practice could positively influence the specific aspects of speech processing, such as segmental and supra-segmental contrasts and prosody processing. In accordance with this interpretation, the available results indicate that music experience not only shapes the activity of brain structures needed for the processing of acoustic signals in speech, but also influences the activity of other brain regions which are active during phonological processing, in other words regions important for learning new speech contrasts (Golestani & Zatorre, 2004 as cited in CHOBERT & BESSON, 2013).

4. Problems in studies which focus on the influence of music on language acquisition

Schellenberg and Pretz (2007) list the four main problems in studies which research the influence of music on language acquisition.

1. It is problematic if a clear distinction is not made whether the influence of musical experience, musical ability or musicality is being explored. However, these two authors add that it is important to cover all three concepts because they are closely connected. If the influence of musical experience is explored, as is the case in many studies where a distinction between musician and non-musicians is made, a musical ability test needs to be conducted because it varies even in individuals with the same music experience.
2. Causality is not proven to a satisfactory extent in the studies conducted to this point in time.
3. Music experience has an influence on cognition in general which then influence language. However, it is problematic to determine a direct link between language and music.
4. Modularity of language and music presents the last problematic issue on this list.

5. Method

The research was conducted at the Preschool Teacher Training College *Mihailo Palov* in Vrsac and is a case study.

The research problem is based on the question: Does the students' music experience influence their acquisition of phonemes in a foreign language – English language?

The goal of the research is to explore the influence of the students' musical experience on the acquisition of phonemes in English which do not have an equivalent in Serbian.

In order to achieve the defined research goal the following research tasks needed to be fulfilled:

1. Determine the students' language experience.
2. Determine the students' music experience.

General hypothesis:

GH – It is assumed that all students who are choir members have a higher level of musical ability, but differ in the level of music experience.

Specific hypotheses:

H1 – It is assumed that students with the least music experience, i.e. the first year students, will have lower results on the pronunciation test than second and third year students.

H2 – It is assumed that second year students will have lower results on the phoneme pronunciation test than the third year students who have the most music experience.

Research subjects

The research subjects are first, second and third year students at the Preschool Teacher Training College *Mihailo Palov* in Vrsac (N=35). In the college study program the students learn English in foreign language courses only during the first year of study. The courses are mandatory and cover the B1 level. A wide array of music subjects are available to the students during all three years. The mandatory music subjects are: vocal-instrumental practicum, vocal-instrumental practicum 2 and music teaching methodology. Choir is available as a selective subject during all three years of study. During the vocal-instrumental practicum course all students learn to play the piano with both hand and sing songs. On the basis of the aforementioned facts it can be concluded that considerable music experience and knowledge is gained during every year of study at the college. All of the students who participated in the study were members of the Preschool Teacher Training College *Mihailo Palov* choir. For a student to become a part of the choir they need to pass a music ability test which is conducted by the music teachers who work at the college.

Methods, techniques and research instruments

The questionnaire and test techniques were used in the research. The instrument was a questionnaire and a phoneme production test. The questionnaire and the pronunciation test were conducted on different days. The questionnaire was implemented with the aim of acquiring information about the students' language and music experience. It consisted of 9 questions. Questions from 1 to 4 referred to the students' language experience and were implemented to gather the following data: a. Have all of the students been learning the English language for the same period of time? b. Have any of the students actively attended private foreign language courses? c. Have any of the students spent more than a month in an English speaking country? d. Are any of the students bilingual? The questions from 5 to 9 referred to the students' music experience and were implemented to collect the following data: a. Are the students members of any other choirs apart from the Preschool Teacher Training College choir? b. Were they a member of any other choirs and for how long? c. Do they play a music instrument? e. Have they completed elementary music school and/ or music high school?

Since pronunciation is a wide concept, segmental elements of pronunciation were explored in this research. The production of phonemes /θ/ and /ð/, which do not have equivalents in the Serbian language, was tested. The research instrument was taken and adapted from Dolman & Spring, 2014. Consent was received for the usage and modification of the test so that it would satisfy the needs of this particular research. The pronunciation test implemented in this research consisted of 14 words, from which 10 (Bath, Bathe, Mother, Smooth, These, Thick, Think, Though, Thumb, Youth) were used to test the pronunciation of phonemes /θ/ and /ð/ while 4 words (Beef, Fought, Often, Radar), which were originally used for the testing of phonemes /f/ and /r/, were used

as distractors. The word order was changed during the testing. The students were told that they will listen to a certain number of recorded words and that their task is to repeat the word. The examiner encouraged the students to try to repeat the words even if the words were unknown. The students were tested individually and their answers were taped. After each word the recording was paused so that sufficient time would be given for the students to repeat the word. Two native speakers of English graded the students' pronunciation on a scale from 1 to 5 (starting from 1 – the word is unrecognizable to 5 – the word was pronounced perfectly). The native speaker results were added and the average score was used in the results analysis.

6. Results and discussion

Questionnaire

On the basis of the questionnaire data, it was concluded that all students who participated in the research started learning the English language as a foreign language during the fifth year of elementary school and that none of the students are bilingual. One of the students spent more than a year in a foreign country where English is the official language, hence her results were not considered in the final data analysis. None of the students attended intensive private English language courses.

The following results were gathered regarding the students music experience. None of the students were members of any other choirs apart from the Preschool Teacher Training College *Mihailo Palov* choir at the time. None of the students finished elementary music school and music high school. A complication occurred regarding the previous music experience of the students. Namely, 14 students did not have any previous music experience while 21 of the students had four years of music experience in a choir – during the higher grades of elementary school or during high school. Divided according to year of study the situation is as follows:

I year – 6 students without previous experience in a choir, 7 students with experience;
II year – 3 students without previous experience in a choir, 8 students with experience;
III year – 5 students without previous experience in a choir, 6 students with experience;

Pronunciation test (production of phonemes)

The pronunciation test was graded by two native speakers of the English language, their grades were added and the average value was used in the research analysis. The total success rate of students was percentually presented. Because of the differences in the students music experience two data analysis were conducted:

a. The total success rate on the pronunciation test of phonemes /ð/ and /θ/ was calculated for students of each year (Table 1);
b. The total success rate on the pronunciation test of phonemes /ð/ and /θ/ was calculated for students with previous music experience and without it, for each year of study separately (Table 2);

Through this analysis the influence of music experience on the pronunciation of phonemes /ð/ and /θ/ will be checked twice - in the first analysis the influence of music experience gained at the college, in the second the influence of the previous choir experience gained in elementary school or high school.

From the total success rate per year of study (Table 1) it can be seen that the success rate rises with every year. The difference in success rate of 4.21% between the first and second year is considerably larger than the difference between the second and third year of study which is 0.82%. This difference can be explained by the fact that the largest amount of practical music experience is gained during the second year of study, while learning to play the piano with both hands and sing simultaneously. During the first and third year, music courses, apart from the choir courses, focus more on the theoretical aspect of music. Hence, the difference in music experience is greater between the first and second year students than between the second and third year students. With this the first hypothesis is confirmed that the students with the least music experience, i.e. the first year students, will have lower results on the pronunciation test than the students of the second and third year.

Table 1: Total success rate on the pronunciation test per year of study

Total success rate on the pronunciation test	
I year	73.69%
II year	77.90%
III year	78.72%

When the total success rate is viewed in comparison to the previous choir experience divided according to year of study (Table 2) the influence of music experience on the subjects' pronunciation can again be seen. The difference between the results of students with and without previous choir experience decreased in the second and third year of study, i.e. as the amount of music experience gained at the college increases. The difference between the students with and without previous choir experience for the first year is 5.31%, for the second year 4.48% and for the third year is 2.43%. With these results the second hypothesis was confirmed that the second year students will have worse results than the third year students who have the most music experience. Furthermore, these results present additional confirmation that music experience influences the pronunciation of phonemes which do not have an equivalent in the mother tongue.

Table 2: Total success rate on the pronunciation test divided according to previous choir experience and year of study

	Success rate of students with previous experience	Success rate of students without previous experience
I year	76. 14%	70.83%
II year	79.12%	74.66%
III year	79.83%	77.40%

On the basis of the data analysis it can be concluded that the general hypothesis that musical experience positively influenced the acquisition of phonemes /θ/ and /θ/, in this group of students, is confirmed.

7. Conclusion

In the research of the influence of music on the acquisition of foreign language phonetics two main currents can be noticed. The first focuses on the research of segmental elements while the second one focuses on the research of supra-segmental elements. The research presented in this paper belongs to the first current. In the previous research in the first current the focus has mainly been placed on the influence of music ability on the acquisition of segmental elements. However, in this study the influence of music experience on the acquisition of segmental pronunciation elements in a foreign language is explored. It should be noted that musical ability was not disregarded since all of the students who participated in the study had passed a musical ability test before being accepted into the choir.

In this field of research the need to conduct research with various languages is stressed (DOLMAN & SPRING, 2014; BRENDT ET AL. 2012; MILANOV, 2009; CHOBERT & BESSON, 2013). The reason behind such a need is the fact that language characteristics may influence the extent to which music influences the acquisition of language elements. Moreover, the topology between languages (native and foreign which is being studied) can also influence the extent to which music influences the acquisition of foreign language elements. In the previous studies explored in this paper the researched languages were: English, Finnish, Chinese, Japanese and Italian, This research is significant because the subjects are native speakers of the Serbian language.

Since the research in this paper is a case study with a limited number of participants broad generalizations cannot be made. However, this research offers insight into the influence of music experience on the acquisition of segmental elements of English as a foreign language with students whose mother tongue is Serbian. In other words it offers insight into the connection between two languages which have not been explored earlier in this context. In further research it would be preferable if a larger study could be implemented with a larger number of participants so that a more detailed statistical analysis could be conducted. Furthermore, there is a need for studies of the

influence of music experience and music ability on the acquisition of supra-segmental foreign language elements with students whose mother tongue is Serbian. The need for the inclusion of various languages in this field of research still stands and will also be repeated here.

Bibliography

ANVARI, S.H., TRAINOR, L.J., WOODSIDE, J., & LEVY, B.A., (2002). Relations among musical skills, phonoligical processing, and early reading ability in preschool children, Journal od Experimantal Child Psychology, Academic Press 83 (2002) page 111-130, [electronic version] http://www.psychology.mcmaster.ca/ljt/anvari_et_al_2002.pdf

BRANDT, A., GEBRIAN, M., & SLAVIC, L. R. (2012). Music and early language acquisition. *Frontiers In Psychology*, *3*327. doi:10.3389/fpsyg.2012.00327

CHOBERT, J. & BESSON, M. (2013) Musical Expertise and Second Language Learning, Brain Science, vol. 3, page 923-940 [electronic version] DOI: 10.3390/brainsci3020923

ĐORĐEVIĆ, B. (2011). Muzika i korelacija u razrednoj nastavi, Norma, broj 1, godina XVI, str. 43-56. Pedagoški fakultet u Somboru centar za izdavačku delatnost [elektronska verzija] http://www.pef.uns.ac.rs/index.php?option=com_phocadownload&view=section&id=15%3Ap&

DOLMAN, M. & SPRING, R. (2014) To What Extent Does Musical Aptitude Influence Foreign Language Pronunciation Skills? A Multi-Factorial Analysis of Japanese Learners of English, World Journal of English Language, Vol.4, No.4 Science Press; [electronic version] DOI: 10.5430/wjel.v4n4pl

DELOGU, F., LAMPIS, G., & BELARDINELLI, M.O. (2009) From melody to lexical tone: Musical ability enhances specific aspects of foreign language perception, European Journal of Cognitive Psychology, Psychology Press. [Electronic version] DOI: 10.1080/09541440802708136

DESPIĆ, D. (1997): *Teorija muzike*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

MILANOV, R., TERVANIEMI, M., (2011) The interplay between musical and linguistic aptitudes: a review, *Frontiers in Psychology*, vol. 2, Article 321, [electronic version] doi: 10.3389/fpsyg.2011.00321

MILANOV, R.(2009) Musical Aptitude and Foreign Language Learning Skills: Neural and Behavioural Evidence about Theor Connections. Proceedings of the 7th Triennial Conference of European Society for the Cognitive Sciences of Music (ESCOM 2009) [electronic version] https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/20935/urn_nbn_fi_jyu-2009411285.pdf?sequence=1

PATEL, A.D. & IVERSEN, J.R. (2007) The linguistic benefits of musical abilities. TRENDS in Cognitive Science Vol.11 No.9 page 369-372. [electronic version] doi:10.1016/j.tics.2007.08.003

SCHELLENBERG, G.E., PERETZ, I. (2007). Music, language and cognition: unresolved issues, Trends in Cognitive Sciences, Vol.2 No.2 Elsevier Ltd. [electronic version] doi:10.1016/j.tics.2007.11.005

SCHELLENBERG, E.G. & WEISS, M.W. (2013) Music and Cognitive Abilities, book chapter *The Psychology of Music*, Elsevier Inc. [electronic version] DOI: http://dx.doi.org/10.1016/B978-0-12-381460-9.00012-2

SLEVC, R.L. GEBRIAN, M. & BRANDT, A. (2012) Music and early language acquisition. Frontiers in Psychology. Vol. 3. Article 327. [electronic version] doi: 10.3389/fpsyg.2012.00327

SLEVC, L. R., & MIYAKE, A. (2006). Individual differences in second language proficiency: Does musical ability matter? Psychological Science, 17, 675-681.

STANKOVIĆ, E. (2002): *Metodički aspekti*. Novi Sad: Pokrajinski sekretarijat za kulturu, obrazovanje i nauku.

IV. TRANSLATIONS-TRANSLATION STUDIES/TRADUCTIONS-ÉTUDES DES TRADUCTIONS/TRADUCERI-TRADUCTOLOGIE

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:

Mirel ANGHEL

EMINESCU TRANSLATED BY ION MILOŞ IN SWEDISH

EMINESCU ÎN LIMBA SUEDEZĂ ÎN TRADUCEREA LUI ION MILOŞ

Mărioara SFERA
Universitatea din Novi Sad,
Facultatea de Filosofie
sfera.mariora@gmail.com

„Cred că trebuie să facem şi noi ceea ce a făcut Eminescu,
ceea ce trebuie să facă orice creator adevărat,
să găsească cuvântul care să exprime adevărul.”
Ion Miloş

Abstract
It is admirable that you can also read Eminescu in Swedish, a language much more restricted than English, French, German, Italian, or Spanish. This mission was accomplished thanks to Ion Milos, the one who translated even 30 poems and poems from the great poet's work, and the volume titled Over the Peaks (Över höjderna). Translating Eminescu into Swedish, Milos managed to make it known in Scandinavia. Being a "solitary fighter in the space of his four cultures" (Mihai Cimpoi), he built a huge bridge linking the north to South Eastern Europe. The mystery of Ion Miloş's translations of force can be found in his destiny as a Romanian and universal creator, at the same time, a minority and exile, thinker, who has above all his mother tongue, his roots, the preservation of his identity, his way of be and think beyond linguistic lines and barriers or geographic delimitations. The echo of his translations resounds over the peaks away, linking the two Peninsulas: the Balkan and the Scandinavian.

Rezumat
Este admirabil faptul să îl poţi citi pe Eminescu şi în limba suedeză, limbă de o circulaţie mult mai restrânsă decât engleza, franceza, germana, italiana ori spaniola. Această misiune s-a realizat datorită lui Ion Miloş, celui care a tradus chiar 30 de poeme şi poezii din opera marelui poet roman iar volumul l-a intitulat Peste vârfuri (Över höjderna). Traducându-l pe Eminescu în suedeză, Miloş a reuşit să îl facă cunoscut şi în Scandinavia. Fiind un „luptător solitar în spaţiul celor patru culturi de care aparţine” (Mihai Cimpoi), a clădit o punte uriaşă legând nordul de sud-estul Europei. Taina forţei traducerilor lui Ion Miloş o putem căuta în destinul său de creator român şi universal în acelaşi timp, de minoritar şi exilat, de gânditor, care a pus mai presus de toate limba maternă, rădăcinile sale, păstrarea identităţii, a felului său de a fi şi gândi dincolo de linii şi bariere lingvistice sau delimitări geografice. Ecoul traducerilor sale, răsună peste vârfuri departe, legând cele două Peninsule: cea Balcanică şi cea Scandinavă.

Key words: *Ion Miloş, translation, Eminescu, Swedish language, Romania language*

Cuvinte cheie: *Ion Miloş, traducere, Eminescu, limba suedeză, limba română*

Ion Miloş este un scriitor român din Banatul sârbesc care a plecat în Suedia datorită circumstanţelor produse în fosta Iugoslavie în a doua parte a secolului XX, devenind unicul scriitor român (auto)exilat din Serbia. În limba suedeză i-au apărut patru volume de versuri, tot atâtea şi în

limba sârbă, în limba macedoneană un volum, ca şi în limba engleză. Pe lângă scrierile originale, Ion Miloş a depus o muncă foarte mare la apropierea culturilor prin traduceri. Lista lucrărilor sale în acest domeniu este destul de vastă, deoarece Ion Miloş a tradus din franceză, sârbă, slovenă, macedoneană şi croată, precum şi din suedeză în limbile amintite. Din literatura română în limba suedeză Ion Miloş a tradus peste 20 de volume, începând cu Mihai Eminescu, George Bacovia, Lucian Blaga, Geo Bogza, Eugen Jebeleanu, Marin Sorescu, Ana Blandiana, Dumitru Radu Popescu şi Mircea Dinescu, precum şi câteva antologii întitulate: *La masa tăcerii* (Suedia, 1998) şi *Panorama poeţilor români din întreaga lume.* Mai mult de şaizeci de poezii traduse ale scriitorilor români a publicat în revista *Candela* din Suedia. Critica literară din Suedia a receptat elogios poezia tradusă în limba suedeză de Ion Miloş: „poezii stoic meditative" (Lars Nygren, Göteborgs-Posten, 1990); „strofe scurte şi pline de miez, mici perle" (Ulf Malmqvist, Nya Wermlands Tidningen, 1990); „un liric impresionant, puternic" (Tommy Olofsson), etc. (Barbu &Ciobanu 2013: 130). Într-un interviu cu Adrian Dinu Rachieru, Ion Miloş a afirmat că „eu mi-am sacrificat opera pentru a lansa în Suedia scriitori români" (*Durerea de a fi român,* Liga Culturală pentru Unitatea Românilor de Pretutindeni, Editura Semne, 2010), ceea ce demonstrează efortul şi sacrificiul poetului pentru a promova literatura şi cultura română în spaţiul scandinav.

Ion Miloş este o personalitate complexă a literaturii române din Banatul sârbesc care nu-şi găseşte locul sub soare decât între cele patru ţări cărora le aparţine deopotrivă (Serbia, România, Franţa şi Suedia). Dacă s-a născut în Serbia, a făcut studii înalte şi doctoratul în Franţa la Sorbona, el a trăit până la sfârşitul vieţii în Suedia unde a şi trecut în nefiinţă dar a gândit şi suspinat la România. A vorbit, a scris, a gândit şi a tradus din limbile română, sârbă, suedeză şi franceză. Este românul de origine din Serbia care l-a tradus pe Eminescu în limba suedeză. Magnus Eriksson spune: „Eminescu în suedeză, în fine. Considerat cel mai mare poet al românilor, Eminescu a rămas totuşi netradus la noi, ceea ce ţine mai mult de rămânerea noastră în urmă decât de însemnătatea lui Eminescu. Leac pe rană pune însă Ion Miloş cu o generoasă culegere de versuri. Ca poet, Eminescu a fost romantic, în multe poezii se regăseşte o elaborată concepţie a două lumi diferite; realităţi crase i se opun fantezia şi visul, ca evadări posibile. Acest tipar este întărit de ingredientul gnostic. Eminescu nu suferă însă de o romantică nostalgie a eternităţii. Precum Stagnelius în al său elogiu al putrezirii, Eminescu acceptă împăcat destrămarea, prăbuşirea. Toate visurile de nemurire sunt deşarte ... Aceste idei produc o impresie grandioasă în *Memento mori* ... În afară de extinsele *Memento mori* şi *Luceafărul*, volumul **Peste vârfuri (Över höjderna)** cuprinde şi un număr de poezii scurte, douăzeci de pagini de ilustraţii şi un excelent cuvânt introductiv de Ion Miloş, fiind astfel o iniţiere model într-o mare operă literară europeană a secolului trecut ... Cititorul se înclină ..." (Miloş 2000: x)

Se pare că Miloş a început să traducă din dragoste şi a învăţat limba suedeză din mânie. De Eminescu nu auzise nimeni în Suedia înainte ca Miloş să îl traducă indiferent că cel mai mare poet român al tuturor vremurilor a fost un mare admirator al culturii şi al mitologiei scandinave. Eminescu a şi tradus chiar la vârsta de numai 16 ani o nuvelă a unui scriitor suedez, din germană „Lanţul de aur" a lui Onkel Adam (pseudonimul literar al lui Anton Wetterbergh). Eminescu cunoştea bine mitologia nordică, inspirându-se pentru *Glossă* din fragmentul „Gânduri" a filosofului suedez Johan Thuressen Oxenstierra.

Traducându-l pe Eminescu în suedeză, Miloş a depus o muncă grea de 10 ani, publicându-l la editura Symposion, primele traduceri fiind primite excepţional de marea critică suedeză. Prin versurile sale, Eminescu a reuşit să realizeze alchimia subtilă care leagă muzica, sentimentul şi gândul. Versurile sale sunt aproape muzică iar muzica este greu de tradus în altă limbă. Ceea ce l-a obsedat pe Miloş la Eminescu a fost euforia şi ploaia vocalelor, faptul că este intraductibil în altă limbă, după cum susţinea Zoe Dumitrescu-Buşulenga. (Miloş-Rachieru 2010).

Până în anul 1989 când Miloş l-a tradus pe Eminescu în suedeză cu ocazia centenarului Eminescu, în afară de o mică broşură a lui Peter Henry Matthis „Mihai Eminescu – poetul numit pesimist" care conţinea şi „Împărat şi proletar" în traducerea lui Ralf Parland, nimic altceva nu exista în suedeză despre opera lui Eminescu. Deci, Ion Miloş a fost cel care l-a promovat pe

Eminescu în Suedia şi datorită lui, sunt 30 de poezii (poeme) traduse în limba suedeză publicate în volumul amintit **Över höjderna**, ce reprezintă prima şi singura traducere a marelui poet roman în limba suedeză.

Miloş spunea că „a-l traduce pe Eminescu e arta imposibilului" dar cele 18 cronici scrise despre această traducere (de Sven-Christer Swahn, Jan Ostergren, Lars Nyman, Magnus Eriksson, Ulf Malmquist etc.) mărturisesc că este vorba despre o traducere reuşită, poemul cel mai apreciat fiind *Memento mori*. Datorită traducerii sale, Eminescu nu mai este un necunoscut în spaţiul nord european, ci figurează în culegeri de texte, în *Enciclopedia Regală Suedeză* (*„Eminescu este graţia noastră supremă. Prin traducerile mele, Suedia ştie astăzi de Eminescu şi-l admiră, devenind astfel şi poet suedez*".), iar compozitorul Daniel Helldén pune pe note poezia *Somnoroase păsărele;* în acelaşi an 1989.

Într-un interviu realizat de Ioan Baba în iunie 1989 la radio Novi Sad, Ion Miloş spune că odată cu Eminescu începe totul – şi limba literară românească şi muzicalitatea versurilor îmbătătoare şi gândirea înălţătoare. De aceea este foarte greu de tradus Eminescu în altă limbă, fiindcă nu este vorba numai de a transpune o limbă în alta, ci şi despre muzicalitatea sufletului unui popor într-un alt suflet, ceea ce este foarte greu. Volumul este intitulat "Peste vârfuri" fiindcă Eminescu este poetul peste vârfuri al poeziei româneşti, cuprinzând 30 de poezii.Accentul este pus de Eminescu, gânditorul, volumul începe cu poezia "Odă în metru antic" şi se termină cu "Rugăciune", o poezie mai puţin cunoscută. De fapt, volumul se încheie totuşi cu "Luceafărul", capodopera eminesciană. Nedumerirea lui Ion Miloş a fost în traducerea titlului poemului. El a plecat de la traducerea în limba sârbă "Večernja zvezda" unde a văzut că de fapt traducerea este greşită pentru că nu poate fi "Luceafărul" de genul feminin (zvezda, sârb. – stea) şi nu poate "Večernja zvezda" să coboară la Cătălina. A ales denumirea grecească (Hesperos) a luceafărului ceea ce nu a făcut până atunci nici un traducător al poemului în limbile în care a apărut. Chiar şi englezii i-au dat titlul "Ivning star" ceea ce în traducere înseamnă "Steaua de seară", tot cu caracteristici feminine.

În traducerea „Luceafărului" în limba suedeză, Miloş a reuşit să păstreze metrica, muzicalitatea eminesciană chiar şi rimele acolo unde era absolute necesar iar acolo unde nu s-a putut a renunţat la rimă dând forţă mai mare puterii expressive a ritmului eminescian spre exemplu în "Venere şi madonă" ori în "Mortua est" care au o rezonanţă de catedrală. Evident că în traducerea operei lui Eminescu, cel mai important lucru este transpunerea forţei expressive a muzicalităţii gândirii din poezia lui, ceea ce rar reuşesc să o realizeze. (Baba: 1997)

Traducerea face trecerea de la statutul de scriitor naţional la acela de scriitor internaţional. Oricât de mare ar fi el, orice scriitor roman rămâne numai în literatura sa, dacă nu e tradus – spunea Miloş. Tot la fel este şi cu Eminescu. Indiferent cât de mare poet român este, la nivel mondial ar fi rămas necunoscut dacă nu i s-ar fi tradus poeziile. Meritul că Eminescu este cunoscut în Suedia revine pe deplin lui Ion Miloş. Graţie lui, Scandinavia ştie de marele Eminescu.

Bibliografie

1. Agache, Catinca (2010). *Literatura română din Voivodina.* Panciova: Editura Libertatea.
2. Baba, Ioan (1997). *Mărturisiri confluenţe*. Timişoara: Ando tours& Uzdin: Tibiscus.
3. Barbu, Vasa & Nicu Ciobanu (2013). *65 de ani de beletristică (1947-2012).* Panciova: Editura Libertatea.
4. Miloş, Ion& Rachieru, Adrian Dinu (2010). *Durerea de a fi român*. Liga culturală pentru unitatea românilor de pretutindeni şi editura Semne.
5. Eminescu, Mihai (1989). *Över höjderna (dikter).* Stockholm: Symposion.
6. Miloş, Ion (2000). *O altă lume am visat.* Chişinău: Litera.

Fig. 1

Inledning 5

Ode 15
Memento mori 16
En dakers bön 24
Melankoli 26
Venus och madonna 28
Mortua est! 30
Andra episteln 33
Glossa 36
Ensamhet 39
Din tid förlängs med varje morgondag 41
Böckerna 43

Över höjder 47
Sömniga små fåglar 48
Åtrå 49
Åren har flytt 50
Om grenar... 51
Midnattstimman har slagit 52
Till stjärnan 53
Närhelst jag minns... 54
Jag läste kärlek i dina ögon 55
Vid fönstret mot havet 56
Jag låtsas inte höra er 57
Förgäves bland bokens rader 58
Vilken sorgsen själ 59
Fjäderdräkt vit som pärlemor 60
Av hundratals master 61
Skog, varför böjer du dig? 62
Till mina kritiker 63

Hesperos 81

Bön 97

Fig. 2

Fig.1. Coperta, *Över höjderna*, Symposion, Stockholm, 1989
Fig. 2. Cuprinsul, *Över höjderna*, Symposion, Stockholm, 1989

JOB NAMES AND OCCUPATIONS ENTERED IN ROMANIAN ON THE TURKISH BRANCH

NOMS DE METIERS ET PROFESSIONS ENTRES DANS LA LANGUE ROUMAINE DANS LA LIGNE TURQUE

DENUMIRI DE MESERII SI INDELETNICIRI INTRATE IN LIMBA ROMANA PE FILIERA TURCA

Irina ERHAN
The National School of Political Science and Public Administration

Abstract
This article analyzes the way in which the words that refer to trades and occupations entered the Romanian language on the Turkish branch. Words of Turkish origin are relatively easy to recognize, as they have an emphasis on the last syllable, but there are also Turkish words in Romanian that do not respect the characteristic and quasi-generic oxytone.
However, it should also be noted that a number of words from the Persian and Arabic lexic backgrounds entered the Romanian language on the Turkish branch, some of them being fixed by bilingualism.

Résumé
Cet article analyse la manière dont une série de mots qui se réfèrent aux métiers et des professions ont pénétré dans la langue roumaine sur la ligne turque. Les mots d'origine turque sont relativement faciles à reconnaître, car ils ont l'accent sur la dernière syllabe, mais il y a aussi des mots Turcs dans la langue roumaine qui ne respectent pas l'oxytone caractéristique et quasi-générique.
Cependant, il devrait également être noter qu'un certain nombre de mots du lexique persans et arabes sont entrés dans la langue roumaine dans la ligne turque, certains d'entre eux étant fixés par le bilinguisme.

Rezumat
Prezentul articol tratează maniera în care o serie de cuvinte ce denumesc meserii şi îndeletniciri au intrat în limba română pe filieră turcă. Cuvintele de origine turcă sunt relativ uşor de recunoscut, întrucât au accentul, cu preponderenţă, pe ultima silabă, existând însă şi turcisme româneşti care nu respectă oxitonia caracteristică şi cvasigenerală.
Însă trebuie remarcat şi faptul că o serie de cuvinte din fondul lexical persan şi arab au intrat în limba română pe filieră turcă, unele dintre acestea fixându-se datorită bilingvismului.

Key words: *language, lexical loan, vocabulary, lexical affixes*

Mots-clés: *langue, emprunt lexical, vocabulaire, des affixes lexicaux*

Cuvinte cheie: *limbă, împrumut lexical, vocabular, afixe lexicale*

Introducere

Împrumuturile trebuie tratate ca forme de manifestare a limbii, ce trimit, în primul rând, la ecuaţia saussuriană ”limbaj - limbă - vorbire”. Separând limba de vorbire, Ferdinand de Saussure separă, în primul rând, socialul de individual, pentru că limbajul este specific fiinţei umane, limba ”este un sistem de semne ce exprimă idei” (de SAUSSURE, 1998, 41), aceasta ”fiind consacrată social”, ce aparţine unei colectivităţi, cu reguli relativ fixe, în timp ce vorbirea (parole) reprezintă, dimpotrivă, aspectul particular de comunicare, despre care Eugen Coşeriu susţine că este realitatea ca atare a faptelor lingvistice, din care, prin operaţii mentale specifice, cercetătorul deduce elementele abstracte şi generale ale sistemului.” (MUNTEANU, 2005, 16)

La rândul său, Eugen Coşeriu accentuează dihotomia limbă - vorbire, susţinând că fiinţa umană vorbeşte ”cu toată cunoaşterea lucrurilor şi cu toate ideile despre lucruri şi cu toate imaginile pe care le avem despre lucruri, şi cu toate contextele, nu numai explicite, ci şi implicite” (COŞERIU, 1994, 98)

Acelaşi Coşeriu subliniază faptul că istoria limbii este ”inseparabilă de istoria politică şi culturală”, de aceea ar trebui tratată ca ”aspect al istoriei spirituale şi culturale sau, mai mult chiar, ca fiind istoria însăşi a spiritului uman făcută din punct de vedere lingvistic, pe baza materialului de cercetare pe care îl oferă limbile.” (COŞERIU, 1999, 57)

Având drept punct de plecare limba ca sistem de semne, aceasta este condiţionată de factori din sfera socioeconomică şi politică, care îi marchează forma la un moment dat, pentru că limba este într-o profundă metamorfozare, în care forme învechite pot să dispară sau să fie conservate în anumite condiţii, continuând să existe prin limbile, dialectele şi graiurile derivate. În acest proces de transformare a limbii, merită subliniat fenomenul îmbogăţirii limbii în deplină consonanţă cu factori de natură internă şi externă. Or, în acest caz, lingviştii identifică schimbări în conturul lexical, semantic, fonetic şi gramatical al unei limbi date (COŞCIUG, 2004, 38 - 39), care s-au accentuat pe fondul contactului direct sau indirect dintre limbi, în diferitele etape istorice.

Ion Coteanu susţine că evoluţia societăţii a atras după sine schimbări inclusiv la nivel lingvistic, fie prin crearea unor noi termeni, fie prin împrumut, care reprezintă un procedeu extern de îmbogăţire a vocabularului unei limbi, care constă în migrarea unor elemente din limba donatoare în cea receptoare, acestea suportând, mai mult sau mai puţin, modificări de ordin fonetic, semantic sau gramatical.

Influenţa limbii turce asupra limbii române

Influenţa limbii turce asupra limbii române s-a manifestat după secolele al XIV-lea şi al XV-lea şi a încetat odată cu Războiul de Independenţă din anul 1877. Din perspectivă diacronică, elementele lingvistice turce au pătruns în limba română în două etape istorice şi anume: în secolele al XV-lea – al XVII-lea, interval în care au pătruns o serie de cuvinte care au, în general, caracter popular, multe făcând parte din fondul principal lexical al limbii române; şi în epoca fanariotă (secolele al XVII-lea – al XVIII-lea), dintre care majoritatea a ieşit din uz sau au căpătat, pe teren românesc, un sens ironic sau peiorativ. În perioada fanariotă, toate categoriile sociale au fost obligate să păstreze contactul cu administraţia otomană, ceea ce a condus la îmbogăţirea limbii române la nivel lexical, dar şi la formarea cuvintelor prin derivarea cu afixe.

Majoritatea cuvintelor turceşti denumesc realităţi al vieţii materiale, nume de plante, obiecte de cultură şi meserii. Cercetarea repartiţiei dialectale a elementelor turceşti în limba română relevă uneori diferenţe între aria nordică şi cea sudică, în sensul unei mai bune conservări a etimonului în Moldova faţă de Muntenia, unde forma etimologică a fost mai bine adaptată la sistemul fonetic şi morfologic al limbii române. (FORĂSCU, 1996)

Cuvintele de origine turcă sunt relativ uşor de recunoscut, întrucât au accentul, cu preponderenţă, pe ultima silabă, existând însă şi turcisme româneşti care nu respectă oxitonia caracteristică şi cvasigeneală.

Însă trebuie remarcat şi faptul că o serie de cuvinte din fondul lexical persan şi arab au intrat în limba română pe filieră turcă, unele dintre acestea fixându-se datorită bilingvismului.

Formarea cuvintelor. Afixele care indică meserii, îndeletniciri

În ceea ce priveşte formarea cuvintelor prin derivare, afixele păstrate din turcă sunt destul de bine reprezentate din punctul de vedere al productivităţii, acestea ataşându-se la cuvinte de alte origini, dar şi unor termeni moşteniţi din latină sau unor neologisme savante.

a. ***-giu, -ciu*** < tc. *ği, či*: formează substantive sau adjective, indicând meseria, îndeletnicirea, deprinderea, ocupaţia (abagiu, boiangiu, cafegiu, cherestegiu, ciubucciu, conacciu, dughengiu, giuvaergiu, harabagiu, herghelegiu, iaurgiu, papugiu, pastramagiu, simigiu, tinichigiu, tutungiu, zarzavagiu etc.) sau o trăsătură negativă a personalităţii, un nărav (haramgiu, mascaragiu, tertipgiu, zorbagiu etc.).

După acest model (al cuvintelor preluate ca atare din turcă) s-au format derivate de la alte cuvinte turceşti (sacagiu, damblagiu, lefegiu, mahalagiu, moftangiu, palavragiu, zamparagiu) sau chiar de la elemente romanice (barcagiu, laptagiu, lampagiu, duelgiu, reclamagiu, scandalagiu) sau neogreceşti (marfagiu, pomanagiu, zavergiu).

Derivatele cu sufixul *-ciu/-giu* alternează cu sinonimele românesti în *-ar* sau *-aş*: capugiu – portar; caicciu – luntraş; papugiu – cizmar. Între timp, mulţi termeni derivaţi cu sufixul *-ciu, -giu* şi-au restrâns utilizarea.

b. ***-lâc, -lic*** < tc. *–lik*, productiv, formează o ocupaţie şi folosul / rezultatul acesteia (hamalâc, samsarlâc), un anumit teritoriu (paşalâc), o colectivitate (boccealâc, calabalâc, mezelic), nume abstracte exprimând: o stare generală (hagialâc, surghiunlâc), o calitate (caraghiozlâc, hainlâc, mucalitlâc, siretlic). Sufixul alternează cu sinonimul său -ie: hainie – hainlâc, murdărie – murdarlâc, surghiunie – surghiunlâc.

Productivitatea cuvintelor de origine turcă este dovedită de multiplele derivate pe care termenii turceşti le-au format în limba română.

Astfel, turcescul **„kira”**, în traducere „chirie”, a intrat în limba română cu acelaşi sens, respectiv de „sumă plătită în schimbul folosirii temporare a unui lucru”, formând:

- „chiriaş” - persoană care închiriază o locuinţă;
- „chirigiu”, din turcescul „kiraci” - cărăuş, cel care transportă cu căruţa;
- „chiragelâc” (arhaism) - meseria de căruţaş;
- ”a închiria” - a da cu chirie, a arenda.

Metamorfoze semantice

O serie de cuvinte turceşti şi-au schimbat, în limba română, sensul, dobândind un sens figurat, metaforic sau unul ironic. Astfel:

a. tc. **„mukallit”**, cu sensul de „actor” a intrat în limba română „mucalit” cu acelaşi sens, însă, ulterior, acesta a căpătat sensul de „cel care ştie să stârnească râsul, păstrând un aer serios; poznaş”;

b. tc. **„beşli”** cu sensul de „soldat (turc) de cavalerie, care făcea serviciul de curier domnesc sau de jandarm”, iar la plural, cu sensul de „corp de cavalerie alcătuit din astfel de soldaţi”, a căpătat, în limba română, sensul de “bătrân, nevoiaş”;

c. tc. **„ortak”** cu sensul de „partener, asociat” (în afaceri), în registrul colocvial turc având sensul de „prieten, tovarăş, camarad”, este regionalism în limba română, fiind întâlnit doar în domeniul mineritului, unde şi-a păstrat sensul de ”camarad de muncă”;

d. tc. **„bölük-başi”** a avut sensul iniţial de „căpitan, comandant de campanie”, ulterior „bulibaşe” cu sensul de „conducător al unei şatre sau al unui sălaş de ţigani” a reprezentat o deformare a sensului anterior. Acesta este format de la tc. „bölük”, care a dat în română articolul de dicţionar „buluc”, care însemna „unitate militară tactică formată din mercenari, care corespundea aproximativ efectivului unei companii, în vechea organizare a armatei din Ţările Române”. În prezent, „buluc” înseamnă „număr mare de oameni strânşi la un loc;

droaie, gloată, ceată"; (adverbial) „în masă, în rânduri strânse, cu grămada; unul peste altul, înghesuindu-se; repede, iute".

e. tc. **„salahor"** a intrat în limba română cu sensul iniţial, de „ţăran scutit de dări, pus de domnie la dispoziţia Porţii Otomane pentru repararea cetăţilor turceşti, întreţinerea drumurilor şi pentru alte munci grele", „slujbaş la curtea domnească", însă, ulterior, a obţinut sensul de „zilier, muncitor cu ziua, necalificat, care lucrează mai ales la construcţii de case, de şosele", care persistă în vocabularul limbii române.

f. tc. **"cellât"** are sensul, în limba turcă, de "ucigaş", însă în limba română a intrat sub forma "gealat", cu sensul de "om voinic, zdravăn şi violent".

Cuvinte ce desemnează demnităţi politico-militare, intrate pe filieră turcă, dispărute din uz sau înlocuite cu elemente latino-romanice

Există cuvinte care denumeau realităţi politice şi sociale şi care au dispărut din uz după înlăturarea dominaţiei turceşti:

a. **„aga"**, care derivă din persanul „agha" – cu sensurile de: 1. „domn"; 2. „eunuc, castrat"; „gardian al unui serai", însă a intrat în turcă cu sensul de „ofiţer al armatei turce", iar în limba română a avut următoarele sensuri:
ágă (-ále) – 1. ofiţer superior în armata turcă. – 2. nobil de rang secundar.

Cuvântul este atestat în Muntenia începând de la 1620, desemnând pe cel care, anterior, se numea căpitan de vânători. Era conducătorul militar al poliţiei, inspector al pieţelor urbane şi, după răscoala din 1655, conducătorul militar al infanteriei; avea închisoare proprie şi tribunal la el acasă. Regulamentul Organic i-a acordat gradul de colonel.

b. **„vizir"** provine din arabul „wazir". "wizarat" reprezintă sursa funcţiilor guvernamentale şi a demnităţilor regale, această vocabulă, care are sensul de „ajutor", fiind derivată din rădăcina arabă triconsonantică "w-z-r" - „a purta o povară", ceea ce conduce la ipoteza că vizirul împărţea cu suveranul toate afacerile imperiului.

Odată cu extinderea Imperiului Otoman, în limba turcă intră forma „vezir", iar în limba română „e" devine „i", având sensurile de „nume dat miniştrilor (sau înalţilor dregători) din ţările musulmane"; „prim-sfetnic al sultanului".

Pe de altă parte, odată cu modernizarea vocabularului românesc, care a început aproximativ în secolul al XVIII-lea, au fost eliminate turcismele, încercându-se înlocuirea acestora cu elemente latino-romanice:

a. tc. **„ulak"**, în traducere „sol", a intrat în limba română „olac", cu sensul de 1. „curier special, călare, care care ducea veşti sau corespondenţă în ţară şi peste hotare"; 2. „serviciu de transport pentru călători şi pentru corespondenţă, folosit înainte de introducerea căilor ferate". Acest cuvânt a fost foarte productiv în română, în secolele al XV-lea - al XVIII-lea, fiind întâlnit în expresiile: „lipcan de olac = curier poştal călare"; „cal de olac = a) cal de poştalion; b) figurat, om sau cal pus să muncească peste măsură; c) cal datorat de săteni trimişilor domneşti în ţară (ca prestaţie temporară, în sec. XV-XVIII)"; „de olac = a) locuţiune adjectivală „care aparţine poştei sau poştalionului, folosit pentru transportul călătorilor şi al corespondenţei"; b) locuţiune adjectivală şi adverbială „iute, repede, grabnic". Ulterior, acesta a fost înlocuit cu cuvântul „sol, ştafetă, mesager", iar pentru al doilea sens – „poştă, diligenţă, poştalion".

Denumiri de ocupaţii, meserii sau îndeletniciri prezente în vocabularul limbii române şi intrate pe filieră turcă

a. ar. **„imām"**, cu sensul strict de dicţionar "a conduce; a conduce pe cineva în rugăciune" (WEHR, 1980, 25), intră în vocabularul politic şi religios turc cu sensul lărgit de:

1) căpetenie religioasă, militară şi politică"; 2) „conducător al rugăciunii colective într-o moschee; lider spiritual musulman", iar în limba română a pătruns pe filieră turcă, păstrându-şi sensurile din limba arabă. Acest cuvânt face parte din fondul lexical activ al limbii române.

b. ar. **„ḫalīfa"** provine de la rădăcina triconsonantică arabă " ḫ-l-f", cu sensul de "a fi succesorul, a succeda, a urma cuiva" (WEHR, 1980, 257) şi intră în limba turcă cu sensul de succesor al Profetului, de lider spiritual şi temporal al comunităţii musulmane, în măsură să continue opera politică a lui Muḥammad, fără însă a avea vreo legătură metafizică cu Dumnezeu. În limba română intră sub forma "calif", cu sensul de lider politic şi religios al comunităţii de credincioşi musulmani.

c. ar. **„hammal"**, în traducere „cărăuş, comisionar, căruţaş, persoană care transportă ceva" provine de la rădăcina arabă „ḥ-m-l" care are ca prim sens „a căra, a transporta, a duce, a ridica". „Hammal" a pătruns în limba turcă, unde a căzut una din consoanele geminate „m", dar a păstrat aceleaşi sensuri. Ulterior, a intrat în limba română, denumind „muncitorul care transportă poveri (în porturi şi în gări)".

În turcă, prin ataşarea afixului *-lik*, a apărut „hamallik" care desemna „îndeletnicirea unui hamal", iar în română a dat „hamalâc", care a păstrat şi sensul din turcă, la care s-a adăugat sensul figurativ „muncă grea, istovitoare".

În Moldova, apar regionalismele „mahală" sau „tregher" – pentru „cărăuş în gară", „măhălit" – pentru „îndeletnicirea de hamal" sau adjectivul „măhălos", cu sensul de „dezordonat", prin încrucişare cu „mătăhălos".

În prezent, există meseria de „hamal" care presupune „încărcare-descărcare de mărfuri grele", „manipulant marfă", aşa cum este în enunţul următor: „Agenţia Naţională a Ocupării Forţelor de Muncă a lansat o serie de anunţuri în care sunt scoase la concurs posturi de hamal în hoteluri şi în porturi, în străinătate. „

Pe de altă parte, „hamal" are, în prezent, şi o conotaţie depreciativă, fiind utilizat cu sensul de „muncitor necalificat, fără studii, care este exploatat de către patroni fără a fi remunerat pe măsură".

d. tc. **„kahveci"** a ajuns în română „cafegiu", având acelaşi sens ca în turcă, respectiv de „slujitor la curte, însărcinat cu prepararea şi servirea cafelelor". Ulterior, s-a extins, căpătând sensurile:

1). „proprietar al unei cafenele sau al unui magazin de cafea; cel care prepara sau vindea cafele"; 2). (fam.) „bărbat care bea cu plăcere multă cafea, amator de cafea".

În secolul al XVIII-lea a intrat cuvântul „cafegi-başa", care provine din tc. **„kahveci başi"** şi care însemna „căpetenie peste cafegii, boier de rangul trei care se bucura de privilegiul de a servi cafea la mesele festive, dar şi de a strânge dijma pe cafeaua vândută în toată ţara."

Însă „kahveci" derivă din **„kahve"** – „cafea", care provine din ar. „qahwa", însă, în epoca modernă, s-a contaminat cu termenii identici occidentali (it. „caffé, fr., sp. „café"), din care provin neologismele „cafeină";; „cafetier"; „cafetieră".

„Cafenea" provine de la tc. „kahve hane", unde „hane" înseamnă „casă", fiind cuvânt de origine persană – „ḫāneh", cu sensul de „casă, familie", ataşat unor substantive pentru a indica instituţii, aşezăminte, sau asociaţii unde se fabrică sau comercializează obiectul respectiv.

În prezent, „cafegiu" apare cu sensul „cel care comercializează cafea", dar şi cu sensul de „amator de cafea".

e. tc. **„çoban"**, în traducere „păstor", „persoană care paşte, păzeşte şi îngrijeşte oile; proprietar de oi; baci", a pătruns în limba română – „cioban", cu aceleaşi sensuri din limba turcă. Acest cuvânt împrumutat face parte, în prezent, din vocabularul activ al limbii române, formând, prin derivare, familia lexicală: ciobancă, s.f. (păstoriţă); ciobănească (var. ciobăniţă), s.f. (păstoriţă); ciobănesc, adj. (de cioban); ciobăneşte, adv. (ca ciobanii); ciobănos, adj. (rustic, necioplit); ciobăni, vb. (a fi cioban); ciobănime, s.f. (mulţime de ciobani); ciobănie, s.f. (ocupaţia ciobanului). Acest cuvânt a căpătat şi sensuri peiorative: 1. deţinut analfabet. 2. persoană necivilizată / grosolană.

f. De la tc. **„tütüncü”** a intrat în română „tutungiu”, păstrându-şi sensul din turcă - „cel care vinde sau este proprietarul unei tutungerii”. În Moldova şi Transilvania are sensul şi de „debitant” – „persoană care desface marfă cu amănuntul”, „traficant”.

tc. „tütüncü” provine de la tc. „tütün” – „Plantă erbacee din familia solanaceelor, cu tulpina înaltă, cu frunzele mari şi moi, ovale, rotunde sau lanceolate, de un verde-închis, cu flori albe, roz sau roşii, reunite în buchete (Nicotiana tabacum)”.

De la acest cuvânt s-a format familia lexicală: a tutuni, vb. (a fuma); tutunărit, s.n. (dare asupra culturilor de tutun); tutungiu, s.m. (vânzător de tutun şi de ţigări); tutungerie, s.f. (debit de tutun); tutuniu, adj. (de culoarea tutunului). Meseria de tutungiu este întâlnită şi în prezent, iar tutungeriile se regăsesc inclusiv în hipermarketurile cunoscute din ţara noastră, în interiorul cărora se comercializează produse din tutun, băuturi fine şi alte mărfuri nealimentare.

g. De la tc. **„camcu”** a intrat în limba română „geamgiu” – „persoană care montează sau vinde geamuri”. În Moldova, Transilvania şi Bucovina, pentru „geamgiu” se foloseau sinonimele „sticlar”, „glăjer”, care desemnau aceeaşi realitate.

Tc. **„camcu”** s-a format de la tc. „cam” care înseamnă „geam” sau „placă de sticlă care se fixează în pervazurile (ori cercevelele) ferestrelor sau ale uşilor şi care permite să străbată lumina în interiorul unei încăperi” „bucată de sticlă care se fixează în rama ceasornicelor, a ochelarilor”, „fereastră”.

Tc. „camlik” s-a format, în turcă, prin derivare, prin ataşarea afixului *–lik*, intrând în limba română „geamlâc”, care desemnează „coridor, verandă, încăpere închisă cu geamuri”.

În prezent, meseria de „geamgiu” este atribuită celor care fabrică şi instalează ferestre sau uşi din PVC, care taie sticla cu unelte speciale de tăiat, instalează vitrine, reclame de neon, oglinzi mari pe pereţi, pereţi despărţitori de sticlă, chituiesc ferestre.

h. tc. **„tenekeci”** a pătruns în română ca „tinichigiu”, care desemnează „meseriaş, muncitor care lucrează sau repară obiecte de tinichea, sârmă, bare metalice”. Însă „tenekeci” derivă din tc. **„teneke”**, care a dat în limba română „tinichea”, păstrând aceleaşi sensuri ca în turcă, respectiv: 1. „tablă, placă sau foaie subţire de tablă de oţel având diverse întrebuinţări”; „metal de calitate inferioară”;. 2. „cutie, vas, recipient făcut din tablă”, la care s-au mai adăugat sensurile depreciative de „decoraţie, medalie”; „lefter, fără bani” sau regionalismul „scândură subţire (de brad)”.

În Transilvania, Maramureş şi Bucovina apare regionalismul „tindichelar”, în Oltenia şi Banat – „pleuar”, în Transilvania – „şpenglăr” sau „tinicher”.

În prezent, tinichigiul prelucrează foi de tablă, fiind specializat fie în industria constructoare de maşini fie în industria de construcţii, unde lucrează cu foaia de tablă, unde trebuie să ştie să îmbine componentele prin sudare, nituire sau sudură electrică, să lucreze pe maşini specializate sau pe linii de producţie pentru prelucrarea foliilor de metal, să producă componente din tablă plane sau de anumite forme cum sunt tuburi de ventilaţie, coturi, pâlnii şi piese auxiliare, să asambleze sistemele de aer condiţionat complete şi să le testeze, să producă solzi pentru acoperiş din cupru, aluminiu sau tablă galvanizată, părţi metalice pentru ferestre, uşi, să producă şi să asambleze streşini, ţevi de scurgere şi burlane (numai în cazul tinichigiului din construcţii).

Concluzii

Influenţa turco-otomană a creat clivaje regionale şi sociale, împărţind, practic, ţara în două zone socioculturale şi lingvistice, întrucât există, până în prezent, cuvinte de origine turcească care denumesc meserii sau îndeletniciri încă utilizate în zona Munteniei şi Olteniei şi prea puţin cunoscute în Transilvania.

Problema "turcismelor" trebuie considerată o caracteristică internă a limbii române, iar contactul multisecular dintre români şi Poartă, apoi prezenţa fanarioţilor în spaţiul românesc a condus la fixarea unor elemente turceşti în structurile limbii române, contribuind şi la consolidarea unor elemente fonologice şi morfologice. Astfel, sufixele de tip *-iu* (cu *u* semivocală), *-giu* (papugiu, geamgiu) şi *-liu* (hangerliu, beşliu) au proliferat în formarea cuvintelor româneşti (în

cuvintele de origine latină, *-iu*, cu *u* semivocalic, forma, în special, adjective: *albăstriu*), iar sufixul exclusiv turcesc *-lâc*, a fost ataşat şi altor formaţii lexicale pentru a marca anumite conotaţii ironice şi comice.

Influenţa turco-otomană ridică o problemă de lexic şi de semantică, întrucât au fost introduse, în limba română, termeni, concepte şi cuvinte, sensuri şi realităţi de civilizaţie materială inexistente în spaţiul românesc. Astfel, au apărut meserii noi, precum „cavaf", care provine din tc. **„kavaf"** şi care desemna „pantofar, cizmar; negustor de încălţăminte de calitate inferioară" sau „sacagiu" care provine de la rădăcina arabă **„saqā"**, cu sensul de "a da să bea" (WEHR, 1980, 416), asimilat de limba turcă şi ajuns în română cu sensul iniţial, de „butoi pe două roţi, pentru transportat apa". În română, i se adaugă sufixul *–giu* şi capătă sensul de „cel care transportă apa". De asemenea, din tc. „**saka başi"** intră în română „sacabaş" – „șeful sacagiilor".

Începând cu sfârşitul sec. al XVIII-lea, contactele Moldovei şi Munteniei cu Europa au condus la eliminarea sau înlocuirea turcismelor cu elemente latino-romanice, deoarece, în accepţia vremii, "turcismele" se opuneau occidentalizării şi modernizării.

În prezent, anumiţi termeni care provin din turcă se datorează rromilor valahi, precum „bulibaşă" sau „manelist". „Manea" provine de la tc. **„mānì"** care, la rândul său, este de origine turcească, ce desemnează un cântec turcesc, de dragoste, predominant instrumental, care a decăzut în spaţiul său de origine, la sfârşitul secolului al XVIII-lea, dar care a fost însuşit de către lăutarii ţigani, preluând anumite elemente de stil. În limba română a intrat definitiv în vocabularul român după anii '90, când contactul rromilor cu pieţele şi produsele turceşti a atins apogeul, deşi aceasta poate fi detectată în peisajul muzical românesc încă din anii 1960, tot în mediul rromani din sudul ţării.

Bibliografie

Izvoare şi lucrări de referinţă

ACADEMIA ROMÂNĂ. *DEX - Dicţionarul explicativ al limbii române.* Ediţia a III-a, revăzută şi adăugită. Bucureşti: Univers Enciclopedic, 2009

ACADEMIA ROMÂNĂ, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti". *DOOM - Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române.* Ediţia a II-a revăzută şi adăugită. Bucureşti: Editura Univers Enciclopedic, 2005

ALTAY, Kerim. *Dicţionar român –turc, turc –român.* Bucureşti: Senaget, 2005

CIORĂNESCU, Alexandru. *Dicţionarul etimologic al limbii române.* Bucureşti: Saeculum, 2009

WEHR, Hans. *A Dictionary of Modern Written Arabic* (*ed.* J. Milton Cowan). London: MacDonald & Evans Ltd., 1980

Literatură secundară

CĂLĂRAŞU, Cristina. *Dicţionarul de terminologie a profesiunilor actuale*. Bucureşti: Editura Universităţii, 2004

COŞCIUG, Angela. *Lingvistică generală. Curs de lecţii*. Bălţi: Presa universitară bălţeană. 2004

COŞERIU, Eugen. Prelegeri şi conferinţe (1992–1993). In *Supliment la Anuar de Lingvistică şi istorie literară, XXXIII/1992–1993*, Iaşi, 1994

COŞERIU, Eugen. *Introducere în lingvistică*. Traducere de Elena Ardeleanu şi Eugenia Bojoga. Cluj-Napoca: Editura Echinocţiu, 1999

FORĂSCU, Narcisa. *Note de curs*. Facultatea de Limbi şi Literaturi Străine, Universitatea din Bucureşti, anul I, 1996

MUNTEANU, Eugen. *Introducere în lingvistică*. Iaşi: Polirom, 2005

SAUSSURE, de Ferdinand. *Curs de lingvistică generală*. Traducere Irina Izverna Tarabac. Iaşi: Polirom, 1998

V. SCIENTIFIC CULTURE/CULTURE SCIENTIFIQUE/CULTURĂ ŞTIINŢIFICĂ

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:
Eugen GAGEA

FROM THE ANCIENT RATIONALITY TO THE CONTEMPORARY AGREEABLENESS

DE LA RATIONALITÉ ANTIQUE À L'AGRÉABLE CONTEMPORAIN

DE LA RAŢIONALITATEA ANTICĂ LA AGREABILUL CONTEMPORAN

Gabriela VASILESCU
Universitatea Petrol-Gaze din Ploieşti
gabrielavasilescu52@yahoo.com

Abstract
From ancient to modern, by adding the contemporary interest, finding a suitable shape in order to live harmoniously in the city has been and continues to be a dominant of the political philosophy. If in Neoplatonics and Stoics' case we urge the rational life, the modern man is no longer considered only reason, the emotional life and freedoms representing benchmarks for understanding the human condition and the settlement takes place through the social pact. The analysis concludes with the utilitarianism, a current with reverberations in the present social context, it considers that the rightness of the actions means maximizing immediate pleasures.

Résumé
Des Antiques aux Modernes, en y ajoutant l'intérêt contemporain, trouver une forme adéquate de la vie harmonieuse dans la cité représente et continue de représenter une dominante de la philosophie politique. Si chez les néoplatoniciens et chez les stoïciens nous exhortons la vie rationnelle, chez les modernes l'homme n'est plus considéré seulement comme raison, la vie affective et la zone des libertés étant des points de référence pour la compréhension de la condition humaine et la réglementation se fait par le pacte social. L'analyse se termine par l'utilitarisme, un courant avec des réverbérations dans le contexte social actuel qui considère que la justesse des actions signifie la maximalisation des plaisirs immédiats.

Rezumat
De la antici la moderni, adăugând şi interesul contemporan, găsirea unei forme potrivite traiului armonios în cetate a reprezentat şi continuă să reprezinte o dominantă a filosofiei politice. Dacă la neoplatonicieni şi stoici avem un îndemn către viaţa raţională, la moderni omul nu mai este considerat doar raţiune; viaţa afectivă şi zona libertăţilor fiind repere pentru înţelegerea condiţiei umane iar reglementarea are loc prin pactul social. Analiza se încheie cu utilitarismul, curent cu reverberaţii în contextul social actual, care consideră că justeţea acţiunilor însemnă maximizarea plăcerilor imediate.

Key words: *morality, rationality, social pact, pleasure*

Mots-clés: *moralité, rationalité, pacte social, plaisir*

Cuvinte cheie: *moralitate, raţionalitate, pact social, plăcere.*

Argument

Este un eseu care găzduieşte o idee îndrăgită, deopotrivă, de filosofi şi de cercetătorii de pe tărâmul cunoaşterii ştiinţifice. Ca numitor comun, toţi au căutat să dovedească dacă este posibil un echilibru al fiinţei umane în raport cu rigorile naturii, cu lumea în care trăiesc sau cu Dumnezeu. Rezultatul a luat forma tulburătoarelor întrebări privind raporturile dintre om şi natură, dintre om şi Dumnezeu, dintre om şi semenul acestuia. Totul pare să ne prevină asupra înţelegerii şi soluţionării diferite atunci când aducem laolaltă pe filosof, teolog şi omul de ştiinţă. Ultimul înţelege seriozitatea problemei şi dă răspunsuri argumentate, verificabile, ceea ce s-ar numi, în limbajul lor, ”serioase”. În viziunea teologului, omul rămâne perfectibil, dar niciodată perfect. Modelul divin nu poate să capete haină pământească, predica alege calea monologată iar răul este datorat opţiunii umane. Căderea în păcat este un fapt asumat, înscris în condiţia pământeană, iar calea de vieţuire este o alegere asumată de fiecare om.

Calea frumuseţii spirituale

În ce priveşte omul neatins de răul vieţii pământeşti, o asemenea stare se datorează statutului transcendental, lui ”îi aparţine tot ceea ce, în fiinţă, n-a fost aruncat la periferie, tot ceea ce nu este alienat sau determinat din exterior.”(BERDIAEV,1993,16) În creştinism, libertatea se află chiar în om iar orice determinare naturală sau exterioară produce stricăciune datului originar. De aici apare înţelegerea nietzscheeană a omului ca ”funie legată între animal şi supraom.” Drept urmare, omul trebuie să aleagă, prin doctrina liberului arbitru, ce doreşte să înfăptuiască, asumând în acelaşi timp şi rezultatul opţiunilor sale. Revolta lui Nietzsche constă în subordonarea voinţei de putere a creştinului în raport cu absolutul divin. Iată de ce modelul divinităţii este înlocuit de acesta cu voinţa de putere absolută, atribuită supraomului.

Nevoia de căutare a căii de armonizare spirituală exista încă de la neoplatonicieni. Plotin este cel care dezvoltă ideea de frumuseţe spirituală, detaşându-se de tot ceea ce este material. Ne amintim că el se ruşina că locuieşte într-un corp care-i pângăreşte sufletul, acceptând în sine dorinţe iraţionale, pasiuni şi afecte, adaosuri pe care îşi doreşte să le curăţe. Sufletul ”este înrudit cu o natură divină şi eternă”, ”nu are figură, nici culoare şi este de neatins.”(PLOTIN, 2002, 196) Aceeaşi perspectivă de abordare se aplică şi frumuseţii: ”Trebuie să examinăm frumuseţile aflate mai departe, pe care senzaţia n-a fost menită să le vadă, iar sufletul le vede fără organe de simţ - pe acestea să le vedem în suişul nostru şi să lăsăm jos, în urmă, senzaţia.”(PLOTIN, 2002, 164) Prin urmare frumuseţea nu poate fi decât cea a spiritului îndrăgostit de realităţi invizibile senzorial, care aparţin acelor suflete atinse de strălucirea Intelectului divin. Toată urâţenia se datorează unui adaos străin, impur, noroios. Iar perfecţiunea presupune efortul propriu: ”chiar dacă nu te vezi pe tine frumos, fă precum sculptorul unei statui ce urmează să fie frumoasă; el mai înlătură ceva, mai şlefuieşte pe undeva, netezeşte, curăţă, până ce face vizibilă frumuseţea pe chipul statuii.”(PLOTIN; 2002, 172) Altfel spus, armonia nu poate fi decât spirituală iar singura cale de realizare este efortul propriu, în fiecare om locuind un Zeu pe care trebuie să-l descopere singur. Efortul de atingere a stării divine nu poate fi impus dinafară, străduinţa este individuală iar modelul divin este unul universal. După cum ne-a transmis Porfir, convingerea plotiniană în natura divină a sufletului l-a însoţit până la moarte: „mă străduiesc să înalţ divinul din mine la divinul din Univers”.

Din altă perspectivă de înţelegere a condiţiei umane, stoicii se îndreaptă către o anumită etică, aducând în prim plan înţelepciunea, mărinimia şi echilibrul. Noua viziune, care înseamnă o apropiere de modul de gândire specific romanilor, aduce cu sine o morală salvatoare pentru om, o filosofie practică care îndeamnă către o altă raportare la lume. Este vorba de o morală tămăduitoare ce înfrânge orice teamă, tinzând către o filosofie a vieţii care nu se centrează pe latura contemplării, ci mai degrabă pe cea a acţiunii pentru a da posibilitate omului să se descurce în labirintul vieţii. Armonia nu mai este bazată pe simpla contemplare metafizică elină, ea luând forma unei remodelări a raporturilor omului cu natura şi cu sine. Viaţa virtuoasă era cea a bunei orientări în tot ceea ce realizezi, aducând alte coordonate principale şi secundare. Rezultatul trebuie să fie armonia cu natura, ceea ce înseamnă ”acordul cu natura ta specifică de om şi cu interesul

comunităţii.”(MARCUS AURELIUS, 1997, 120) Mai mult, Marcus Aurelius are şi un îndemn către atitudinea credinciosului:
”7.Rugăciunea atenienilor: Dă ploaie, dă ploaie iubite Zeus, peste holdele atenienilor şi peste câmpii. Într-adevăr o rugăciune nu trebuie rostită decât aşa: cu simplitate, cu spirit independent şi curat.”(MARCUS AURELIUS, 1997, 122)

Ca să înţelegem mai bine spiritul epocii în care Marcus Aurelius a rostit aceste îndemnuri, vom aminti că este vorba de secolul de aur al Imperiului Roman, civilizaţia romană atingând apogeul dezvoltării sale, reprezentând modelul de raportare pentru societatea sclavagistă antică. Prin urmare, putem vorbi de armonizarea raporturilor interumane, de intenţia de a subordona binele individual celui public, laolaltă cu găsirea mijloacelor celor mai potrivite pentru o guvernare optimă, numai în societăţile în care sistemul axiologic clarifică poziţia socială iar interesul comunitar este prioritar în orice acţiune. Adăugăm că stoicii îşi exprimă acordul pentru logos, un principiu care guvernează lumea într-un mod coerent, situat dincolo de subiectivitatea umană, un fel de divinitate care gospodăreşte toate evenimentele având drept finalitate realizarea unei lumi armonioase.

Continuând şi întărind perspectiva stoică, Epictet înscrie armonia laolaltă cu moderaţia şi cumpătarea. Iată de ce ”viaţa frumoasă se deosebeşte de traiul excesiv şi risipitor, căci viaţa frumoasă este condiţionată de moderaţie, de împăcarea sufletului cu sine însuşi, de educaţie, bunăcuviinţă şi de mulţumirea cu puţin, pe când traiul excesiv este determinat de lipsa de control, de îmbuibare, de abaterea de la rânduială, de necumpătare (...)”(EPICTET, 1977, 42) Aceste principii etice – moderaţia, buna-cuviinţă, respectarea rânduielii – sunt cele care dau viaţă armoniei sociale. Nu putem vorbi de armonie într-o societate anomică, lipsită de ”putere morală” şi aflată într-un provizorat permanent. Rânduiala lumii înseamnă armonia; toate ieşirile din rânduială sunt însoţite de frică, durere, roluri îndeplinite prin imitaţie, fără ataşarea responsabilităţilor. Ierarhia socială antică a fost una absolută, un fel de predeterminare care presupunea intrarea în statutul social şi asumarea abaterii de la norma morală. În felul acesta armonia însemna dreapta guvernare pământeană, respect pentru lege şi pentru poziţia socială asumată.

Marcus Aurelius susţinea că întâmplările parcurse în viaţă nu le poţi evita, singura poziţie fiind cea a reacţiei responsabile în raport cu acestea. Destinul individual face parte din destinul universal, orice încercare de revoltă individuală ar fi fără izbândă, constituind o întrerupere a armoniei universale. Întâmplările ivite în viaţa omului pot fi depăşite asemănător remediilor prescrise de medic pentru pacient. În acest sens, poziţia raţională a stoicilor este una de trăire cu seninătate a oricărui eveniment şi de a putea opri din gândire orice intenţie a răului. Ea se formează din moştenirea primită de la înaintaşii cinstiţi şi va continua prin urmaşii destoinici. Raţiunea conducătoare este sensul vieţii: ”Substanţa universului este ascultătoare şi mlădie, iar raţiunea care o cârmuieşte nu conţine în sine nici o cauză a săvârşirii răului, căci nu are răutate, nu acţionează aspru şi nici nu este nimic de vătămat de aceasta (...).”(MARCUS AURELIUS, 1977, 136)

De la modelul sufletesc la modelul social

De remarcat că pentru antici viaţa trebuie trăită virtuos, nefiind recomandată clipa fericirii imediate.. Echilibrul uman se realizează prin raportarea la raţiune şi nu la fondul afectiv care produce plăceri imediate. Numai în acest mod omul decide în cunoştinţă de cauză şi acceptă responsabil evenimentele la care participă. Valoarea morală fundamentală care-i orientează acţiunile este Binele suveran. Orice angajament uman are ca reper judecata dreaptă, raţională, fundamentată pe moralitate. Stoicul Seneca ne îndeamnă să respectăm îndemnul raţiunii şi să nu cădem pradă relativităţii opiniilor.”Nimic nu e mai rău decât să ne lăsăm conduşi de opinia împărtăşită de toţi, socotind valorile după mulţimea părerilor. Astfel nu trăim potrivit raţiunii, ci imitând nenumăratele modele care ne ies în cale. De aici se naşte acel amestec cenuşiu, când oamenii se înghesuie de-a valma unii cu alţii.” (SENECA, 1981, 129-130)
Din perspectivă stoică, fericirea nu poate fi obţinută decât prin practicarea vieţii virtuoase şi dispreţuirea desfătărilor. În acest context, binele este oferit de viaţa cinstită, răul se originează în ruşine, ”iar tot restul – o grămadă neînsemnată de întâmplări, care nu ştirbesc şi nu întregesc cu

nimic fericirea."(SENECA, 1981,133) Singura frământare care trebuie să ne domine este"înrobirea pasiunilor". Pentru că virtutea este a omului cu suflet ales, "rodul binefacerilor este cules de omul cu suflet nobil din actul însuşi al dăruirii."(SENECA, 1981,138) În acest fel întreaga dăruire socială, "serviciile" împărţite către comunitate, trebuie să se desfăşoare fără a urmări o recompensă. Nu trebuie să fie aşteptată vreo plată a binefacerii pentru că "Trebuie să-i învăţăm pe oameni să ofere, să primească şi să înapoieze din inimă."(SENECA, 1981,142) Este o lecţie de moralitate care aduce în atenţie spiritul civic şi interesul public, întreaga radiografie a organizării antice având ca reper achitarea datoriei, dorinţa de a restitui. Este una din ipostazele dreptăţii din perspectivă platoniciană care va fi continuată la Seneca în *De vita beata*. Expresia "am pierdut serviciul" capătă un răspuns potrivit: "Ai pierdut binefacerea în timp ce o făceai. Abia acum ai descoperit zădărnicia ei. Chiar în acele situaţii care păreau fără ieşire, cumpătarea a fost de mare folos. Cusururile sufletului trebuie tratate cu gingăşie, ca şi ale trupului."(SENECA, 1981,181) Conştientizarea pierderii unui serviciu aduce cu sine îndreptarea persoanei respective, "în timp ce omul nerecunoscător este pierdut pentru toată lumea. Să faci binefaceri şi să nu le izbuteşti, nu înseamnă măreţie sufletească. Să pierzi şi totuşi să dărui, iată ce este propriu unui suflet cu adevărat mărinimos."(SENECA, 1981,183)

Atenţia lui Seneca nu se opreşte la nivelul bunului cetăţean, el conturează figura ideală de conducător: trebuie să fie blând, pentru că numai blândeţea îi poate oferi libertatea necesară condiţiei sale, să fie supus faţă de cetăţile şi popoarele pe care le stăpâneşte, îngăduinţa fiind o trăsătură fundamentală. Acolo unde lipsesc aceste trăsături apare tirania, situaţie în care dispare orice legătură cu popoarele conduse. Îngăduinţa şi pedeapsa uşoară sunt semnele de putere şi oglindă a gloriei celui ce conduce.

În ce priveşte felul de a trăi, Seneca compară viaţa cu o piesă de teatru care contează în funcţie de "jocul actorilor". "Există trei feluri de a trăi, dintre care omul alege pe cel care i se pare mai potrivit: primul are ca ţintă plăcerea, al doilea, contemplaţia şi, în sfârşit, al treilea, acţiunea." (SENECA, 1981,193) Fiecare dintre aceste moduri presupune prezenţa elementelor din celelalte două. Important este scopul pe care-l urmăreşti prin modul de viaţă ales. Fără a găsi o reţetă a statului ideal în care înţeleptul să-şi găsească rostul, Seneca prezintă, prin metafora navigaţiei, "cel mai bun lucru de a dobândi "tihna", departe de viaţa politică şi de toate grijile statului. "Se spune că cel mai bun lucru este navigaţia; se mai spune însă că nu poţi pluti pe mări bântuite de furtuni neaşteptate care îl smulg pe cârmaci din calea pe care o apucase. Atunci eu gândesc că e ca şi cum mi se interzice să ridic ancora, în timp ce navigaţia e ridicată în slăvi."(SENECA, 1981,195)

În plină criză a societăţii greceşti epicurismul apare ca o variantă de răspuns asupra modalităţii în care trebuie trăită viaţa. Grădina lui Epicur cultivă armonia cu sensul de netulburare, linişte sufletească, eliminarea oricărui motiv de teamă pe care omul şi l-ar înscrie în manifestările sale. Atât aponia, stare prin care se elimină orice suferinţă, cât şi ataraxia, stare care asigură echilibrul lăuntric, presupun statutul de fiinţă deschisă, trăind viaţa fără ca ceva sau cineva să te tulbure. "Omul drept se bucură de cea mai deplină pace a spiritului, pe când cel nedrept e copleşit de nelinişti de tot felul." (EPICUR, 1997, 366) Dreptatea ne face armonioşi iar ambiguitatea lasă loc confuziei între adevăr şi greşeală. La rându-i, înţelepciunea, pentru a ne asigura fericirea de-a lungul întregii vieţi, aduce în raporturile umane prietenia.

Pentru că "nu există o justiţie absolută, ci numai un contract încheiat între oameni, din oarecari teritorii, în relaţiile lor reciproce pentru a nu vătăma şi a nu fi vătămaţi"(p.368), Epicur dă startul concepţiilor contractualiste moderne, chiar dacă teoria contractualistă fusese susţinută de sofistul Lykophron şi cunoscută de Aristotel.

"Dintre toate dorinţele noastre, unele sunt fireşti şi necesare, altele sunt fireşti, dar nu sunt necesare, iar altele nu sunt nici fireşti, nici necesare, ci se datorează numai unei păreri iluzorii."(EPICUR, 1997, 367) Dorinţele naturale sunt urmărite cu pasiune, fără a produce suferinţă, iar cele datorate unor iluzii determină păreri iluzorii. Iată cum Epicur ajunge la analiza justiţiei naturale, necesară pentru a nu ajunge la suferinţă:

”Justiţia naturală este un contract încheiat între oameni cu scopul de a nu se vătăma unii pe alţii şi de a nu fi vătămaţi de alţii.”(EPICUR, 1997, 368)

Asemenea înţelegeri mutuale presupun o relaţie contractualistă între toţi membrii cetăţii. Justiţia este ”aceeaşi pentru toţi, anume un mijloc util, pentru relaţiile reciproce; dar în aplicarea ei la cazurile particulare ale unei ţări şi la procese de orice fel, nu toţi găsesc acelaşi lucru ca fiind drept.”(EPICUR, 1997, 368)

În aplicarea lor, legile pot fi folositoare sau nefolositoare, fapt care face ca utilitatea lor să fie adaptată schimbărilor survenite în relaţiile dintre cetăţeni. Drept urmare, acţiunea legilor este recunoscută numai atunci când pot ”să creeze relaţii de încredere reciprocă cu vecinii”(EPICUR, 1997, 369), în caz contrar, ele rămân ”vorbe goale” sau produc dezbinări între oameni. Iată de ce, în centrul ”lucrurilor socotite juste, orice este probat ca fiind de folos în nevoile relaţiilor mutuale este, prin aceasta, considerat ca just, fie că e sau nu acelaşi pentru toţi; şi în cazul când se face o lege şi nu se dovedeşte potrivită pentru folosul relaţiilor mutuale, atunci aceasta nu mai e justă.”(EPICUR, 1997, 368)

Modernitatea sacrifică cetăţeanul în numele statului iar legile au rolul de a da autoritate conducătorului în raport cu supuşii: ”Se pune problema dacă este mai bine să fii iubit decât temut, sau invers. Răspunsul este că ar trebui să fii şi una şi alta; iar întrucât este greu să împaci aceste două lucruri, spun că, atunci când unul din două trebuie să lipsească, este mult mai sigur pentru tine să fii temut decât iubit.”(MACHIAVELLI, 2008, 61) Chiar şi în ipostaza aceasta, Machiavelli atrage atenţia asupra resentimentelor supuşilor, considerând ca starea de teamă are o limită, aceasta fiind reprezentată de ura supuşilor. Actul stăpânirii este unul al păstrării statului, ”iar mijloacele lui vor fi oricând socotite onorabile şi fiecare le va lăuda.” (MACHIAVELLI, 2008,.65) Este cunoscută formula machiavellică: ”scopul scuză mijloacele”.

Pactul social modern

Pentru că am făcut precizarea asupra importanţei ideilor contractualiste dezvoltate de Epicur, ne propunem să continuăm analiza cu pactul social modern. Am ales să deschidem cercetarea cu Thomas Hobbes şi să ilustrăm ce înseamnă convenţia deliberată:”Conţinutul sau obiectul unei convenţii este întotdeauna ceva supus deliberării (căci a face o convenţie este un act de voinţă, adică un act, chiar ultimul act al unei deliberări) şi este, prin urmare, întotdeauna înţeles ca ceva care urmează să fie realizat şi pe care cel care încheie convenţia consideră că poate să-l îndeplinească.”(HOBBES, 2011, 32) Astfel de convenţii nu pot fi eliminate decât prin două moduri: prin îndeplinire sau prin scutire. În aceste două cazuri obligaţiile sunt duse la bun sfârşit iar cel aflat în convenţie este eliberat. Toate contractele au la bază ”încrederea„ iar pactul înseamnă „promisiune”şi ”indicaţii ale voinţei părţilor” pentru că acolo ”unde libertatea încetează, începe obligaţia.” (HOBBES, 2005, 131)

Pactul descris de Hobbes aminteşte de ceea ce Epicur a menţionat drept ”folosul relaţiilor mutuale”. Există şi o condiţie pentru asigurarea protecţiei şi apărării membrilor pactului; este vorba de puterea constrângătoare a legilor pactului. În toate cazurile, fie că este vorba de stoici sau de secolul al XVII-lea, înscriem drept coordonator al armoniei sociale nevoia de a trece la o nouă reglementare a raporturilor umane. În cazul lui Hobbes, frica şi supunerea sunt elementele care-l fac pe om să se lepede de păcate. Reţinem imaginea omului oferită de Hobbes, ”starea naturală” umană este una de război generalizat împotriva semenilor, datorată egoismului. Soluţia ar veni dintr-o putere superioară, cu rol normativ, care ar conduce la formarea corpului politic. În această ipostază legile civile apără şi protejează, oferind o stare de siguranţă. ”Fără această siguranţă nu există nici un motiv pentru ca cineva să renunţe la avantajele sale şi să facă din sine prada altora.”(HOBBES, 2005, 171)

Dar, de unde provine natura vicioasă umană? Răspunsul îl aflăm tot de la Hobbes: datorită falselor idei pe care şi le fac despre ei, despre relaţiile dintre ei, despre drepturi şi libertăţi. Oamenii îşi urmează pasiunile naturale, lăcomia, plăcerile trupeşti şi mânia, ”fiecare gândind bine despre el însuşi şi nedorind să creadă la fel despre ceilalţi, (...).”(HOBBES, 2005, 123) O asemenea stare de ostilitate are nevoie să fie reglementată, prin obligaţie, de legi politice ori de legi civile. Pactul

social îndeplineşte acest transfer de drept care înseamnă ”avantaje reciproce obţinute de pe urma acestui transfer, acest lucru nu se numeşte donaţie liberă de obligaţii, ci donaţie reciproc avantajoasă sau contract.”(HOBBES, 2005, 130) Urmând principiile dreptului natural, omul îşi poate menţine propria natură, adică viaţa. Iar nesocotirea legii, numită de Hobbes ”fără de lege”, este conformă raţiunii proprii. O asemenea stare socială se numeşte în limbajul sociologic anomie.

Rousseau are o perspectivă diferită asupra corpului politic, asupra obligaţiilor asumate, pornind de la o viziune opusă celei hobbesiene asupra stării naturale a fiinţei umane. Jean Jacques consideră că omul este bun de la natură iar ”lanţurile” sunt specifice dependenţelor sociale. Aici intervine nevoia contractului dintre oameni, care le asigură protecţia fiecăruia, fără a le diminua libertatea.

”Găsirea unei forme de asociere care, prin totalul forţei comune, să apere şi să ocrotească persoana şi bunurile fiecărui asociat în parte, astfel încât oricine s-ar uni cu ceilalţi să nu se supună, totuşi, decât sie însuşi şi să rămână liber cum a fost şi până atunci.” Aşa se pune problema fundamentală, pe care o rezolvă contractul social.”(ROUSSEAU, 2017, 34)

Pactul rezolvă dispariţia libertăţii naturale şi apariţia dependenţelor sociale sau ”lanţurile” pe care le dezvoltă traiul social. Este forma prin care cei reuniţi au drepturi egale şi poziţie egală în tot ce consolidează pactul social. Ceea ce omul pierduse este libertatea naturală şi ceea ce câştigă este noul tip de libertate, libertatea civilă protejată de pact, alături de proprietatea sa, de bunurile care-i aparţin. Se confirmă o egalitate morală şi legitimă pe care nu putea să le instituie în starea naturală. Toţi îşi vor uni persoana şi puterea către voinţa generală şi vor forma un corp unitar, incluzând pe fiecare actor social. În felul acesta orice abatere se răsfrânge asupra întregului pact. Din perspectivă lui Rousseau, suveranitatea nu poate fi împărţită în forţă şi voinţă pentru că drepturile care o compun nu pot fi separate pentru că s-ar distruge şi s-ar anula reciproc. De aici apare şi ideea că separaţia puterilor în stat este o eroare.

Agreabilul contemporan

Criza oricărei etape istorice exprimă relaţiile dintre oameni şi contextul socio-politic în care trăieşte, epoca rămânând tributară comportamentului uman. De aici rezultă rolul eticii în reglementarea raporturilor interumane fără constrângere instituţionalizată, apelând la o forţă care se numeşte opinia publică. Raţionalitatea, trăsătură umană fundamentală pentru antici, se dovedeşte a rămâne victorioasă şi pentru moderni, cu precizarea că orice act contemporan este orientat de valori şi norme etice. Toate prescripţiile normative adoptate pentru desfăşurarea unei activităţi concrete din viaţa socială, formează nivelul moralităţii trăite al unei comunităţi.

Nu putem vorbi de ideal moral fără a ne raporta la Kant. La el găsim o etică a datoriei, datoriile ca maxime comportamentale aflându-se în raţiune. Aici apare importanţa judecăţii morale, luându-se ca punct de plecare ”formula universală a imperativului categoric: ”*acţionează conform unei maxime care poate să se transforme totodată în lege universală.* (KANT, 1994, 63) În acelaşi timp, natura raţională se distinge de toate celelalte prin faptul că-şi propune un scop, care este al său, expresie a condiţiei universalităţii sale. Toate nenorocirile vieţii s-ar datora incapacităţii oamenilor de a urma poruncile raţiunii. Viaţa bună ar presupune o dimensiune eroică, austeră, concordantă cu legea morală.

”Moralitatea este, singură, o demnitate, care poate transforma o fiinţă raţională într-un scop în sine, căci numai prin ea este posibil ca această fiinţă să devină membră legiuitoare într-un imperiu al scopurilor.”(KANT; 1994, 60)

Afirmaţia lui Kant nu rămâne o simplă abstracţie, este crezul său de viaţă, legea morală fiind înscrisă în conştiinţa sa şi conferindu-i un grad înalt de libertate. Singura instanţă care i-a coordonat viaţa şi i-a structurat personalitatea a fost idealul moral. Influenţa idealului moral asupra relaţiilor sociale a fost o evidenţă pentru toate epocile istorice. Diferenţele s-au resimţit din modul în care reprezenta un model pentru comportamentul uman. Mai poate constitui moralitatea o temă serioasă pentru modernitate? Ne temem că răspunsul este unul negativ. Lumea modernă se distanţează de idealul moral şi cultivă un pragmatism difuz şi nesistematic ”Acest utilitarism aproape instinctiv este, de altfel, inseparabil de tendinţa materialistă: bunul simţ constă într-o limitare strictă la

orizontul terestru, într-o lipsă de preocupare pentru tot ce nu prezintă interes practic imediat; (...) (GUÉNON, 1993, 146)

Din conţinutul *Metafizicii moravurilor* aflăm distincţia dintre pragmatic şi practic, în ultimul caz fiind vorba despre aplicarea legilor morale, considerate de Kant a priori, altfel spus dincolo de orice experienţă. Pe când în cazul pragmatismului, rostul legilor este de a reglementa acţiunea iar puterea lor de adevăr s-ar dovedi prin succesul în acţiune. Astfel s-a răsturnat morala kantiană şi a apărut raportul dintre activitate şi comportamentul uman, activitatea oferind valoarea de adevăr oricărei elaborări teoretice. Utilitarismul începe să se afirme odată cu Montaigne, cel care consideră că orice lucru este adevărat în funcţie de utilitatea lui şi efectul benefic asupra vieţii. Continuarea acestei perspective asupra temeiului moralităţii este preluată de John Stuart Mill, acţiunile fiind bune atunci când produc plăceri, finalitatea constând într-o doză cât mai mare de fericire.

”Doctrina utilitaristă spune că fericirea e dezirabilă, şi anume că e singurul lucru dezirabil ca scop”(MILL, 1994, 57), fiindcă orice plăcere este dorită pentru ea însăşi, ca o parte integrată fericirii proprii. Cuvântul plăcere precede cuvântul utilitate:

”Cei care ştiu ceva despre acest subiect sunt conştienţi de faptul că fiecare autor care a susţinut teoria utilităţii, de la Epicur la Bentham, a înţeles prin utilitate nu ceva deosebit de plăcere, ci plăcerea însăşi, laolaltă cu evitarea durerii; şi în loc să o opună utilului, agreabilului sau ornamentului, ei au declarat întotdeauna că utilul înseamnă toate aceste lucruri, între altele.”(MILL, 1994, 17)

Un asemenea comportament uman este determinat de îndepărtarea de aspiraţiile înalte ale culturii: ”Oamenii îşi pierd şi gusturile intelectuale, din cauză că nu mai au timpul necesar sau prilejul favorabil de a le activa; şi se dedau plăcerilor inferioare nu atât pentru că le-ar prefera deliberat, ci deoarece fie acestea sunt singurele la care au acces, fie sunt singurele de care se mai sunt capabili să se bucure.”(MILL, 1994, 23) Plăcerile inferioare, lucrurile mărunte sunt uşor de efectuat şi nu cer spirit critic. Asemenea favoare conduce uşurinţa simţului comun la indiferenţă în raport cu simţămintele celorlalţi, cu îndepărtarea de sine însuşi. Apare o trăsătură dominantă a omului contemporan, prezentă încă de la Hobbes, cea a egoismului legat în principal de ”lipsa de cultură intelectuală”, nemaiprezentând nici o curiozitate pentru nimic din jurul său. Comportamentul utilitarist este marcat de simţul datoriei dar nu de simţul simpatiei. Folosul individual este considerat prioritar: ”de exemplu, atunci când un ministru sacrifică interesele ţării ca să-şi păstreze scaunul” sau să ”spunem o minciună când urmărim să ieşim dintr-o dificultate momentană sau să obţinem un obiect ce ne e direct util, nouă sau altora.”(MILL, 1994, 39) Este o caracterizare prietenoasă care valorizează acţiunile contemporanilor.

În loc de concluzii

Acţiunea morală se bazează pe judecăţi întemeiate, eliberate de motive empirice, racordate la senzorial. Dacă morala ne poate oferi o ancoră de salvare din imperiul egoismului postmodernităţii, rămâne să constatăm în perioada următoare. Tot ceea ce ştim este că problema armoniei sociale rămâne deschisă, cu multe mistere care aşteaptă dezlegarea. Suntem efectul alegerilor noastre; nu putem să trăim decât săvârşind alegeri. În tot acest hăţiş, argumentul etic pare a fi încremenit în instanţele raţionalităţii şi rămânem centraţi pe agreabil şi plăcere. Fiecare om duce cu sine ”o galerie a propriilor lui imagini, care sunt reflexul celor din afară, dar în acelaşi timp se reflectă în cele din afară. Căci omul este propriul său destin.”(NOICA,1980, 67)

Bibliografie

BERDIAEV, Nikolai, *Adevăr şi revelaţie,* traducere de Ilie Gyurcsik, Editura de Vest, Timişoara, 1993.

EPICTET; MARCUS AURELIUS, Antonius, *Manualul, Către sine*, traducere D.Burtea, Editura Minerva, Bucureşti, 1977.

GUÉNON, René, *Criza lumii moderne*, traducere Ana Manolescu, Humanitas, 1993.

HOBBES, Thomas, *Elemente ale dreptului natural şi politic*, traducere Ana-Raluca Alecu şi Cătălin Avramescu, Humanitas, 2005.

HOBBES, Thomas, *Despre om şi societate*, traducere Mona Mamulea, Ovidiu Grama, All, Bucureşti, 2011.
KANT, Immanuel, *Bazele metafizicii moravurilor*, traducere Isidor Colin, Antet, Bucureşti 1994.
LAERTIOS, Diogenes, *Despre vieţile şi doctrinele filosofilor*, Vol.II, traducere I.C. Balmuş Minerva,1997.
MACHIAVELLI, Niccolo, *Principele*, traducere Nina Foçion, Alexandru Balaci, Mondero, Bucureşti, 2008.
MILL, John Sturt, *Utilitarismul*, traducere Valentin Mureşan, Alternative, Bucureşti, 1994.
PLOTIN, *Opere*, I, traducere Andrei Cornea, Humanitas, buc., 2002.
NOICA, Constantin, *Povestiri despre om*, Cartea românească, Bucureşti, 1980.
ROUSSEAU, Jean Jacques, *Despre contractul social sau Principiile dreptului politic*, traducere Lucian Pricop,, Cartex, Bucureşti, 2017.
SENECA, *DE VITA BEATA*, Cap.I-V, în *Scrieri filosofice alese*, traducere Svetlana Sterescu, Minerva, Bucureşti, 1981.

VASILE GOLDIŞ AND ASTRA'S INTELLECTUALS AFTER THE GREAT UNION

VASILE GOLDIŞ ET LES INTELLECTUELS D'ASTRA APRES LA GRANDE UNION

VASILE GOLDIŞ ŞI INTELECTUALII ASTREI DUPĂ MAREA UNIRE

Eugen GAGEA,
Universitatea de Vest „Vasile Goldiş" din Arad

Abstract
The realization of the Great Union on December 1, 1918 made Astra's main goal to be realized. In the years that followed, Astra's reorganization began so that the new program would meet the requirements of the Romanian society. In this period an important role was played by the leader of Arad, Vasile Goldiş, who, through collaboration with important personalities of cultural or scientific life, such as Ioan Lupaş, Silviu Dragomir, Axente Banciu or Iuliu Moldovan, was involved in solving the problems faced by the Transylvanian Astra, being also an important supporter of the modernization of the Romanian society. The Aradan leader supported the association's involvement in social and cultural activities, considering that the creation of the national state must also ensure social progress.

Résumé
La réalisation de la Grande Union le 1er décembre 1918 a fait que l'objectif principal d'Astra soit réalisé. Dans les années qui ont suivi, la réorganisation d'Astra a commencé pour que le nouveau programme réponde aux exigences de la société roumaine. Vasile Goldiş, le dirigeant d'Arad, a joué un rôle important dans la résolution des problèmes rencontrés par l'Astra Transylvanien en collaborant avec d'importantes personnalités de la vie culturelle ou scientifique telles que Ioan Lupaş, Silviu Dragomir, Axente Banciu ou Iuliu Moldovan, en étant aussi un important partisan de la modernisation de la société roumaine. Le dirigeant d'Arad a soutenu l'implication de l'association dans les activités sociales et culturelles, considérant que la création de l'Etat national doit également assurer le progrès social.

Rezumat
Realizarea Marii Unirii în 1 Decembrie 1918 a făcut ca obiectivul principal al Astrei să se realizeze. În anii care au urmat a început reorganizarea Astrei astfel încât noul program să corespundă cerinţelor societăţii româneşti. În această perioadă un rol important l-a avut liderul arădean Vasile Goldiş, care prin colaborarea cu importante personalităţi ale vieţii culturale sau ştiinţifice, ca Ioan Lupaş, Silviu Dragomir, Axente Banciu sau Iuliu Moldovan, s-a implicat în rezolvarea problemelor cu care se confrunta Astra transilvăneană, fiind totodată şi un important susţinător al modernizării societăţii româneştii. Liderul arădean susţinea implicarea asociaţiei în activităţi sociale şi culturale, considerând că prin crearea statului naţional trebuie să se asigure şi un progres social.

Key words: *Association, program, society, progress, culture, personalities*

Mots-clés: *Association, programme, société, progrès, culture, personnalités*

Cuvinte cheie: Asociaţie, program, societate, progres, cultură, personalităţi

Realizarea Marii Unirii în 1 Decembrie 1918 a făcut ca obiectivul principal al Astrei să se realizeze. În anii care au urmat a început reorganizarea Astrei astfel încât noul program să corespundă cerinţelor societăţii româneşti. În această perioadă un rol important l-a avut liderul arădean Vasile Goldiş, care în calitate de reprezentat al Consiliului Dirigent, dar şi de ministru, s-a implicat în rezolvarea acestor probleme cu care se confrunta Astra transilvăneană

Alegerea noului preşedinte al Astrei în 1923 a reprezentat un moment de cotitură, printre candiaţi fiind Nicolae Iorga, Vasile Stroescu şi Vasile Goldiş. Era un moment când dorinţa clasei politice de la Bucureşti era de a impune un „regăţean", lucru susţinut şi de guvernul condus de Alexandru Averescu, pe când intelectualitatea transilvăneană dorea a se continua tradiţia şi a fi numit în această funcţie un important intelectual ardelean, lucru care s-a şi realizat. În 29 august 1923 Vaslie Goldiş a fost ales preşedinte, ca urmare a propunerii făcute de Ioan Lupaş, iar entuziasmul sălii a „împiedicat orice contra-candidatură. Nimeni nu s-a opus, nimeni n-a obiectat şi prin aclamaţii cel propus a fost ales în unanimitate" (GAGEA, 2008, 273). În discursul care a urmat noul preşedinte pledează pentru bună înţelegere şi respectarea tradiţiei asociaţiei, dar nu face nici o declaraţie referitoare la noul program al societăţii, arătând că poporul român e sătul de „fraze goale" (GAGEA, 2008, 273).

Potrivit celor susţinute de un participant la evenimente, dar şi un important intelectual, membru al Astrei, Silviu Dragomir, liderul arădean ajuns preşedinte al Astrei „şi-a încununat opera vieţii", activând spre a reînvia această instituţie, care a jucat un rol important în istoria românilor din monarhie. Susţine că Vasile Goldiş a activat în sensul revigorării Astrei, pentru că a „văzut în Asociaţiune totdeauna o fortăreaţă reală a unităţii româneşti, ba chiar pe adevărata făuritoare a zilei de 1 Decemvrie 1918." Datorită activităţii desfăşurate în acest sens „Preşidenţia sa formează însă numai un capitol dintr-o bogată frământare prea puţin cunoscută generaţiei de azi".

Printre cei mai apropiaţi colaboratori al lui Vasile Goldiş din perioada în care a fost preşedinte al Astrei transilvănene (1923-1932) îi găsim pe istoricii Silviu Dragomir şi Ioan Lupaş, cei care au condus secţia de Istorie a asociaţiei timp de jumătate de secol.

Colaborarea lui Vasile Goldiş cu Silviu Dragomir a luat proporţii în 1924, cu ocazia sărbătoririi centenarului naşterii lui Avram Iancu, moment în care Astra s-a implicat în organizarea a mai multor activităţi culturale dedicate Craiului Moţilor. Au fost organizate adevărate manifestări naţionale la Baia de Criş, Ţebea, Vidra, Câmpeni, Muntele Găina, la care au participat importante personalităţi ale vieţii politice şi culturale, iar preşedintele Vasile Goldiş a „lucrat luni de zile cu multă râvnă la reuşita acestei serbări", dând „tot sprijinul său pentru realizarea lucrărilor ce s-au plănuit în legătură cu această comemorare" (GAGEA, 2008, 273). Din iniţiativa lui Vasile Goldiş s-au ridicat monumentele lui Avram Iancu şi ale celorlalţi lideri de la Ţebea şi s-a înfiinţat Casa Naţională din aceeaşi localitate.

În acest context istoricul Silviu Dragomir a fost însărcinat de Vasile Goldiş în ianuarie 1924 a elabora „biografia lui Avram Iancu", (DRAGOMIR, 1924, 389) pentru că atunci exista doar o singură lucrare referitoare la viaţa şi activitatea lui Avram Iancu, scrisă de Iosif Sterca-Şuluţiu, care potrivit celor afirmate de Silviu Dragomir „cuprindea şi multe lucruri de domeniul fanteziei" (DRAGOMIR, 1924, 389). Pentru că datele adunate în arhivele şi bibliotecile din ţară au fost insuficiente, istoricul a solicitat preşedintelui Astrei sprijin pentru a realiza cercetări la Viena, în „fostele arhive imperiale, spre a-şi completa materialul documentar" (ŞIPOŞ, 2015, 379). Ajuns acolo, Silviu Dragomir a cercetat numeroase documente, prin care a reuşit să-l pună într-o lumină nouă pe Craiul Moţilor, urmărind a „încadra personalitatea lui Avram Iancu în şirul de evenimente cărora în mare parte el însuşi le-a croit cursul" (DRAGOMIR, 1924, 390). După aceste cercetări istoricul clujean a ajuns la concluzia că evenimentele din 1848-1849 sunt „temelia nouă a politicii românilor din Transilvania", politică începută atunci şi finalizată în 1918, o dată cu realizarea României Mari, eveniment în care s-au implicat atât Silviu Dragomir, cât şi liderul arădean Vasile Goldiş. Colaborarea celor doi a adus foloase culturii române, iar Silviu Dragomir s-a impus ca un important istoric, care a făcut lumină într-un sector controversat al istoriei, aducând totodată şi o importantă contribuţie în istoriografia românească. Aceste studii publicate în perioada interbelică au

fost reeditate de mai multe ori şi sunt opere de bază pentru orice cercetător preocupat de evenimentele din 1848-1849 din Transilvania.

Pentru că l-a susţinut şi a avut încredere în el, Silviu Dragomir l-a apreciat şi respectat pe Vasile Goldiş, fapt ce l-a determinat să publice în 1936 un studiu despre viaţa şi activitatea liderului arădean, unde afirmă *că acesta a fost un „ursitor de gânduri pentru ţară..., un luptător zi de zi..., un părinte al patriei" (DRAGOMIR, 1936, 16).*

După realizarea Marii Uniri, Vasile Goldiş şi Ioan Lupaş au desfăşurat o intensă activitate culturală în cadrul Astrei, contribuind la reorganizarea societăţii. În această perioadă Ioan Lupaş a fost membru al Comitetului Central şi preşedinte al secţiei de istorie. Marele istoric a fost sărbătorit în cadrul Astrei în 1926, când s-au împlinit 25 de ani de activitate culturală a sa. Cu această ocazie Vasile Goldiş, preşedintele Astrei, a trimis o scrisoare unde a elogiat activitatea fostului său elev, scrisoare care a fost citită de Ioan Lapedatu. În scrisoare Vasile Goldiş arată că prin activitatea sa Ioan Lupaş a început „opera de luminare a naţiunii noastre". Preşedintele Astrei îşi exprimă recunoştinţa faţă de activitatea desfăşurată de Ioan Lupaş.

În calitate de minstru în guvernul de la Bucureşti, Ioan Lupaş a făcut posibilă alocarea unor sume importante Astrei transilvănene, condusă de Vasile Goldiş, şi a susţinut activitatea începută de Vasile Goldiş şi Onisifor Ghibu, prin care se extindea asociaţia transilvană şi în Basarabia.

Ioan Lupaş l-a respectat pe Vasile Goldiş şi în mai multe discursuri a evocat figura sa. La Adunarea Generală a Astrei de la Sfântu Gheorghe a rostit un discurs prin care aduce un elogiu lui Vasile Goldiş pentru activitatea sa culturală desfăşurată după Marea Unire în cadrul societăţii. Ioan Lupaş face o comparaţie între Vasile Goldiş şi alţi preşedinţi ai asociaţiei, considerând că „este, în toate privinţele, de valoare şi importanţă egală cu cele mai fecunde şi mai binecuvântate dintre cele nouă prezidenţii, câte s-au perândat la conducerea acestui aşezământ de la 1861-1923" (*Transilvania*, 1931, 125).

În cadul Astrei Vasile Goldiş a colaborat şi cu Ion Agârbiceanu. În 1929 personalitatea lui Vasile Goldiş a fost evocată de Ion Agârbiceanu într-un articol publicat în *Transilvania*. În articolul său Agârbiceanu vorbeşte de importanţa volumului de discursuri publicat de Vasile Goldiş cu ocazia sărbătoririi unui deceniu de la Marea Unire. Scriitorul transilvănean arată că volumul cuprinde discursurile rostite în preajma Marii Uniri, dar şi în cadrul Astrei. Scoate în evidenţă importanţa volumului, arătând că „discursurile sunt preţioase nu numai pentru cititorul de azi, dar pentru istorie, având toată autoritatea omului părtaş la evenimente". Mai arată că „discursurile sale pornesc dintr-o concepţie superioară a problemei ce o pune în discuţie şi pe care o argumentează, căutând să convingă auditorul" (TRANSILVANIA, 1929, 155) .

Liderul arădean a fost cel care l-a susţinut şi pe Iuliu Moldovan, cel care după Unire avea să se remarace ca o „importantă personalitate a lumii universitare clujene" (NEAGOE, 1980, 187), dar şi un important lider al Astrei. Cei doi lideri au colaborat, pentru că, prin acţiunile în care erau implicaţi, luptau pentru a răspândi valorile lumii civilizate în spaţiul satului românesc. Iuliu Moldovan s-a remarcat în cadrul Astrei prin „propaganda igienico-medicală" şi, cu ajutorul preşedintelui Vasile Goldiş, a luptat pentru „creşterea standardului de sănătate fizică, mentală şi spirituală a poporului" (MACAVEI 2011, 105), înfiinţând în acest sens în 1928, în cadrul Astrei, Asociaţia „Şoimii Carpaţilor". Iuliu Moldovan a militat pentru îmbunătăţirea stării de sănătate a românilor, pentru că a considerat că numai aşa se poate ajunge la o „vigoare fizică şi morală care asigură eternitatea neamului" (MACAVEI 2011, 105).

Iuliu Moldovan a fost cel care a preluat conducerea Astrei în 1932, după ce Vasile Goldiş a demisionat din cauza problemelor de sănătate cu care se confrunta. Despre activitatea lui Vasile Goldiş a vorbit elogios Iuliu Moldovan într-un discurs ţinut la Adunarea de la Blaj din 1936, atunci când s-au sărbătorit 75 de ani de activitate ai Astrei. Profesorul clujean îl numea pe Vasile Goldiş „distinsul gânditor", aşezându-l alături de Andrei Şaguna, Timotei Cipariu şi Alexandru Mocioni, pe care-i considera „mari români, adânc devotaţi cauzei naţionale şi «Astrei» noastre".

Vasile Goldiş a colaborat si cu Axente Banciu, cei doi intelectuali fiind implicaţi şi în diferite activităţi în cadrul Astrei, profesorul braşovean fiind preşedintele despărţământului din Braşov şi desfăşurând o intensă activitate culturală.

În 1926 Vasile Goldiş, care era atât preşedintele Astrei, cât şi Ministru al Cultelor, vorbeşte de activitatea desfăşurată la Braşov de Axente Banciu, amintind de „râvna" cu care conduce „despărţământul Astrei din Braşov", dar şi de iniţiativa sa „nobilă de a înfiinţa la Braşov o bibliotecă publică şi un muzeu al Ţării Bârsei" (GOLDIŞ, 1991, 31). Meritele lui Axente Banciu au fost recunoscute de Vasile Goldiş într-o scrisoare trimisă intelectualului transilvănean la 15 noiembrie 1927, în care mărturisea că este bucuros de „munca ce o desfăşuraţi în cadrele acelui Despărţământ pentru prosperitatea culturală a bunului nostru popor din partea locului. Liderul arădean mai afirmă că a reuşit a asigura „măcar pe 10 ani modestele mijloace materiale fără de care nici cea mai desăvârşită bunăvoinţă nu poate izbuti" (GOLDIŞ, 1991, 31).

Prin activitatea desfăşurată timp de aproape un deceniu în calitate de preşedinte al Astrei şi colaborarea cu aceste importante personalităţi ale culturii şi ştiinţei liderul arădean s-a afirmat după Marea Unire ca un important susţinător al modernizării societăţii româneşti, considerând că prin crearea statului naţional trebuie să se asigure şi un progres social, iar un rol important îi revine Astrei.

Bibliografie

DRAGOMIR, Silviu, „Pe urmele lui Avram Iancu. În loc de prefaţă la o carte", în *Societatea de mâine*, 1924.

DRAGOMIR, Silviu, *Vasile Goldiş – luptătorul şi realizatorul politic*, Ed. Asociaţiunii, Sibiu, 1936.

GAGEA, Eugen, *Vasile Goldiş 1862-1934*, Arad, Ed. „Vasile Goldiş" University Press, 2008.

GOLDIŞ, Vasile, *Corespondenţă scrisori trimise,* vol. I, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1991.

MACAVEI, Elena, *Asociaţiunea Astra şi ctitoriile ei,* Sibiu, Ed. Asociaţiunii Astra, 2011.

NEAGOE, Stelian, *Viaţa universitară clujeană interbelică*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1980.

Transilvania, *nr. 9-12, septembrie – decembrie 1931.*

Transilvania, *nr. 2,* februarie 1929.

ŞIPOŞ, Sorin, *Silviu Dragomir istoric*, Ediţia a III-a, Ed. Episcopiei Devei şi Hunedoarei, Deva, 2015.

THE ARAD TRIBUNISTS, THE ARTISANS OF THE MODERNIZATION OF THE ROMANIAN NATIONAL PARTY IN TRANSYLVANIA

TRIBUNISTII ARADENI, ARTIZANII MODERNIZARII PARTIDULUI NATIONAL ROMAN DIN TRANSILVANIA

Doru SINACI
Biblioteca Judeţeană „A.D. Xenopol" Arad

Abstract
Starting with the autumn of 1895, between the Tribuna journalists and some of the leaders of the Romanian National Party the first conflicts appeared. The seizure of the Tribuna journal by the old leader I. Raţiu on the grounds of the "party patrimony" did not lead to the disappearance of the trend imposed by Tribuna. Free and modern spirits who felt that they had still a lot to do for the affirmation of the Romanians in Transylvania, the Tribuna journalists gathered around its "sound core" from Arad and starting with 1897 they would print a new journal, Tribuna Poporului. Although the "old" Tribuna from Sibiu continued until 1903, the publication would be deprived of its main pens, moving off of what we understand by that cultural and political trend largely spread among the population and called "tribunism".

Rezumat
Începând cu toamna anului1895, între jurnaliştii de la Tribuna şi câţiva dintre liderii Partidului Naţional apare primul conflict. Acapararea ziarului Tribuna de către bătrânul lider, I. Raţiu pe motive de "patrimoniu de partid" nu a condus la dispariţia modelului impus de către Tribuna. Spiritele moderne şi libere care simţeau că încă mai aveau multe de făcut pentru afirmarea românilor în Transilvania, jurnalişti de la Tribuna s-au adunat în jurul "conţinutului principal" din Arad şi începând cu anul 1897 au început tipărirea unui nou ziar, Tribuna Poporului. Deşi "vechiul" Tribuna din Sibiu a continuat până în anul 1903, publicaţia a fost văduvită de peniţele sale principale, trecând de la ceea ce noi înţelegem ca fiind acea tendinţă culturală larg răspândită în rândul populaţie şi denumită "tribunism".

Key words: *Romanian National Party, People's Tribune, political leaders, modernization, crisis*

Cuvinte cheie: *Partidul Naţional Român, Tribuna Poporului, lideri politici, modernizare, criză*

Ultimul pătrar al secolului al XIX-lea avea să producă, printre românii din transilvăneni, schimbări profunde în ceea ce priveşte exprimarea politică a acestora în interiorul sistemului dualist austro-ungar. Astfel, creşterea numărului de intelectuali români, şcoliţi pe la marile universităţi din Budapesta, Viena, Berlin, Cernăuţi sau Bucureşti, avea să conducă la o laicizare a demersului politic naţional. Episcopii, ortodocşi sau greco-catolici, deşi sunt consultaţi în marile probleme ale naţiunii, sunt îndepărtaţi, treptat, din conducerea Partidului Naţional Român. Chiar mai mult, tribuniştii arădeni se implică masiv în alegerea noului episcop de la Arad, în anul 1899, susţinându-l pe Iosif Goldiş doar după ce vor încheia cu acesta o înţelegere punctuală, prin care clericul urma să susţină orientarea politică a celor din jurul ziarului *Tribuna Poporului*. O altă tendinţă care se manifestă printre intelectualii români transilvăneni la sfârşitul secolului al XIX-lea se referă la transformarea Partidului Naţional Român, dintr-o formaţiune politică de tip elitist, într-una de tip

modern, democratic. Această dorinţă de modernizare a Partidului Naţional Român era strâns legată şi de schimbarea tacticii de luptă, respectiv renunţarea la pasivismul politic de până atunci şi intrarea în activitate politică. Noul activism, decretat oficial în anul 1905, sub presiunea tribuniştilor arădeni, avea să propulseze în Parlamentul budapestan mai mulţi deputaţi români cu program politic naţional. Însă, de departe cel mai important efect al noului activism îl va reprezenta educaţia politică a corpului electoral român din Transilvania şi stimularea conştiinţei naţionale în rândul românilor ardeleni. Tribuniştii arădeni se vor impune ca fiind principalii ideologi ai mişcării politice naţionale, iar ziarul *Tribuna* va deveni principalul vehicul mediatic în ceea ce priveşte promovarea noului activism[1].

La sfârşitul anului 1899 tribuniştii arădeni „*pun pe masă*" un proiect cât se poate de bine fundamentat pentru revigorarea şi reorganizarea Partidului Naţional Român. Intitulat „*Cum să ne organisăm!...*"[2], proiectul porneşte de la evidenţierea crizei prin care trece Partidului Naţional Român ca urmare a interzicerii lui de către autorităţile maghiare, dar şi din cauza neînţelegerilor de la vârful acestuia. Pentru a înlătura orice dubii în legătură cu valabilitatea mandatului primit de către Comitetul Central al Partidului Naţional Român în urma alegerilor desfăşurate în anul 1892, proiectul de reorganizare propus de către arădeni specifică faptul că acesta a fost acordat pentru o perioadă de cinci ani, perioadă ce a expirat în anul 1897. Deşi în toamna anului 1896 s-au mai ales, pe alocuri, noi delegaţi, întregul comitet nu a mai fost niciodată reunit laolaltă. Prin urmare, consideră arădenii „*se impune anume mai presus de toate o radicală sanare în organisarea noastră de partid*". Din dorinţa de a evita eventualele acuze privind abzicerea totală de la programul politic al partidului din 1881, tribuniştii arădeni propun două amendamente: unul de ordin statutar, celălalt de ordin organizatoric. Cel referitor la îmbunătăţirea statutului Partidului Naţional Român se referă la întărirea disciplinei din interiorul formaţiunii politice, unde „*n-avem formulată nici o măsură de luat împotriva celor care calcă solidaritatea şi nesocotesc conclusele conferinţelor*". Cel de-al doilea amendament, de factură organizatorică, propune introducerea principiului subsidiarităţii, respectiv al descentralizării activităţilor politice la nivelul comunelor şi comitatelor. Prin această măsură s-ar evita şi opreliştile legislative impuse de către guvernanţi în legătură cu funcţionarea Partidului Naţional Român, deoarece „*nu este însă lege nici ordinaţiune care să ne poată opri organisarea cluburilor comitatense*". Pentru a întări propunerea lor, arădenii oferă şi câteva exemple de succes în acest sens, printre care Aradul, Lugojul sau Aiudul, precizând că „*numai în viaţa municipală se mai poate – în împrejurările actuale – găsi o supapă pentru manifestarea voinţei alegătorilor români*". În plus, sunt de părere tribuniştii de la Arad, spre deosebire de conferinţele naţionale, care se întruneau anual sau chiar la trei ani, în congregaţiile comitatense fruntaşii românilor se întrunesc cel puţin de patru ori în fiecare an. Tot pornind de jos, de la nivelul alegătorului român de la comună şi de la comitat se poate satisface şi organizarea structurii naţionale a partidului: „*Ear o delegaţiune a acestor cluburi, de pildă presidenţii şi vicepresidenţii – să zicem câte doui din fiecare comitat – ni-se par cei mai autorisaţi să se pronunţe, adunaţi la un loc, asupra echivocului din partid şi să dea direcţia viitoare a luptei noastre naţionale*". Această structură naţională propusă de către arădeni schimbă în mod radical organizarea de până atunci a Partidului Naţional Român, deoarece se va trece de la organizarea pe baze elitiste a acestuia, la organizarea lui pe baze democratice. Toţi cetăţenii români cu drept de vot din Ungaria vor alege candidaţi naţionali în congregaţiile comitatense, iar dintre aceştia, prin delegarea reprezentării, se va alcătui noua structură centrală a Partidului Naţional Român. Principiul reprezentării politice este o componentă esenţială a discursului politic românesc din perioada postmemorandistă, discurs care *„se agregă în jurul dezbaterilor de ordin strategic şi organizatoric la nivelul conducerii PNR al*

[1] Doru Sinaci, *Discursul politic în perioada tribunismului arădean*, editura „Vasile Goldiș" University Press, Arad, 2014, pp.82-115.

[2] *Tribuna Poporului*, III, nr.241, din 18/30 decembrie 1899, pp.1-2, articolul „*Cum să ne organisăm!...*", nesemnat, publicat pe toate cele patru coloane ale primei pagini.

conflictului dintre vechea conducere şi noua generaţie care promovează linia neoactivismului"[3]. Proiectul politic propus de către tribuniştii arădeni la sfârşitul anului 1899 se înscrie strategiei acestora de a se impune în fruntea luptei românilor transilvăneni pentru cucerirea de drepturi naţionale. La acea vreme, în urma alegerilor desfăşurate la 2/14 noiembrie 1898 pentru congregaţia comitatului, românii arădeni obţinuseră victorii electorale în 23 de circumscripţii, reuşind astfel să propulseze 50 de delegaţi în această structură[4]. Prin urmare, modelul organizatoric propus de ei răstoarnă din temelii poziţia de conducere a grupării de la Sibiu, din jurul lui Ioan Raţiu, structură anacronică în condiţiile politice actuale şi nereprezentativă pentru marea masă a românilor transilvăneni. „*Cine le va tăgădui de pildă capilor tuturor comitatelor că au dreptul de a hotărî ceva în numele obştii?"* – se întrebau tribuniştii arădeni, care, pentru a susţine şi mai mult proiectul de reorganizare a Partidului Naţional Român pe care-l propun oferă şi exemplul ungurilor de dinaintea adoptării dualismului: „*până la dualism ungurii au fost tari în comitate: au refuzat dări şi recruţi chiar. De ce nu ne-am folosi şi noi de toate resursele constituţiunei?"*[5].

Prin acest proiect privind reorganizarea Partidului Naţional Român pe baze democratice, tribuniştii arădeni îşi pun în valoare şi strategia pe care au dezvoltat-o încă de la întemeierea ziarului *Tribuna Poporului*: pătrunderea în popor, „*în imediata atingere cu masele"*. Cucerind teren în cele mai variate categorii şi clase sociale „*discursul politic determină apariţia uzajului popular al politicului şi politica popularului*"[6]. Încă din anul 1884, când se întemeia prima „Tribună", Ioan Slavici şi ceilalţi fondatori erau de părere că *„numărul e temelia valorii noastre politice, şi numai aceia dintre oamenii noştri politici care au acest număr în dosul lor, pot, dacă vor, să se impuie şi să-i fie prin aceasta de folos patriei, cât şi naţiunii noastre îndeosebi"*[7]. Pornind de aici – majoritatea jurnaliştilor şi liderilor de la Arad îşi făcuseră ucenicia politică la *„Tribuna"* de la Sibiu – tribuniştii arădeni propun o deschidere a Partidului Naţional Român către popor, astfel încât fiecare dintre românii cu drept de vot să se simtă reprezentat la nivelul conducerii locale şi centrale. Această deschidere către popor va conduce la erodarea poziţiilor elitei politice tradiţionale. Din acest punct de vedere nimeni nu mai putea să stea în faţa grupării arădene în ceea ce priveşte dominarea scenei politice a românilor transilvăneni, cel puţin din două puncte de vedere: activau într-un comitat majoritar românesc şi aveau la dispoziţie ziarul politic românesc cu cel mai mare tiraj din Transilvania.

[3] Doru Radosav, *De la Memorand la Marea Unire. Evoluţia discursului politic*, în *Memorandul 1892-1894, Ideologie şi acţiune politică românească*, autori: Pompiliu Teodor, Liviu Maior, Nicolae Bocşan, Şerban Polverejan, Doru Radosav şi Toader Nicoară, Editura „Progresul Românesc", Bucureşti, 1994, p.297.

[4] Lucian Petraş, *Politică şi demers…op.cit.,* pp.15-16. Vezi şi *Tribuna Poporului,* II, nr.210, din 7/19 noiembrie 1898, p.3, articolul „*Sfârşitul alegerilor comitatense*", nesemnat.

[5] *Tribuna Poporului,* III, nr.241, din 18/30 decembrie 1899, p.2, *articol citat.*

[6] Doru Radosav, *op.cit.,* p.289, apud:Collovad, A. Sawicki, F., *Le populaire et la politique*", în „*Politix*", Paris, 1991, nr.13, p.7.

[7] „*Tribuna*" I, nr.1, din 14/26 aprilie 1884, p.1, articolul-program „*Către publicul român!*", semnat: Ioan Bechnitz, particular în Sibiiu, dr. Aurel Brote, directorul băncii de asiguraţiune „Transilvania" în Sibiiu, Eugen Brote, proprietar în Sibiiu, Ioan Dusoiu, comerciante în Braşov, Diamandi Manole, comerciante şi president al Camerei de comerţ şi industrie din Braşov, Simeon Mărginean, avocat în Braşov, dr. Ioan Neagoe, medic în Braşov, George B. Popp, fabricant în Braşov, Ioan de Preda, avocat în Sibiiu, Ioan Slavici, particular în Sibiiu.

Lucian MARINA
Novi Sad - SERBIA

COMUNICAREA ÎN LIMBA ROMÂNĂ PE UNDELE HERŢIENE A POSTULUI DE RADIO NOVI SAD ŞI PE MEDIILE ELECTRONIC ALE TELEVIZIUNII VOIVODINEI

După cum este cunoscut, limba este un mijloc de comunicare între oameni, de fapt, cel mai important mijloc de comunicare, un instrument cu ajutorul căruia oamenii comunică între ei, fac schimb de idei şi se înţeleg reciproc, stabilesc contacte, se informează şi se instruiesc.

În comunicarea pregătită pentru această ediţie a **Colocviului Internaţional EUROPA CENTRU ŞI MARGINE,** cooperare culturală transfrontalieră, m-am decis să vorbesc despre un proiect al meu mai amplu ***„Contribuţii la Monografia Redacţiei Programului Informativ în limba română a Televiziunii Novi Sad”***, proiect la care lucrez din dorinţa de a aduce un omagiu acestor locuri şi acestui oraş iar, înainte de toate, minunaţilor oameni care au construit Televiziunea Novi Sad, actualmente Postul public al Televiziunii Voivodinei, a colegilor merituoşi pentru programul în limba română, precum şi telespectatorilor noştri fideli.

Datele istorice adunate în această (viitoare) *Monografie*, atât de mult aşteptată, pregătită pentru eternitate, vor permite cititorilor să parcurgă cu ochii minţii evenimente semnificative, cu adânci rezonanţe care, de-a lungul anilor, le-au marcat existenţa străbunilor, a strămoşilor şi a părinţilor lor. Această carte memorialistică, este concepută ca volum de ***„Contribuţii”*** la monografia Redacţiei Programului Informativ în Limba Română a Televiziunii Novi Sad – Radio Televiziunea Serbiei, respectiv a actualei Redacţii în limba română a Postului public al Televiziunii Voivodinei, în ceea ce s-a transformat secţia noastră de producţie a programului în limba română în urma adoptării noilor documente privind statutul casei mediatice.

Între copertele acestei cărţi de referinţă am încercat să adunăm cât mai multe informaţii referitoare la activitatea desfăşurată de **Redacţia** *Programului Informativ în Limba Română a Televiziunii Novi Sad* din îndepărtatul an 1975, când programul a fost săptămânal, respectiv la început s-a transmis doar o emisiune de jumătate de oră intitulată „***Magazin TV***“ şi până în zilele noastre când salariaţii, din actuala Redacţie de program în limba română a Televiziunii Voivodinei, pregătesc program zilnic şi program săptămânal cu reportaje dar, şi ocazional, festiv.

Merită să fie consemnat cu litere de aur în ***Cronica Televiziunii Novi Sad*** că, prima emisiune „**Magazin TV**“ în limba română a fost transmisă duminică, **7 decembrie 1975, la ora 8.00**, din *Studioul Televiziunii Belgrad*, pe ***Programul*** 1, respectiv pe renumitul ***Canal* 10** care s-a putut recepta deosebit de bine pe un teritoriu mai mare, ceea ce a fost un favor pentru românii din întreaga Serbie.

În urma semnificativei avize a emisiunii (care s-a păstrat mult timp şi de generaţiile care au urmat) pe micul ecran a apărut legendara crainică **Felicia Marina Munteanu** care s-a adresat telespectatorilor cu următoarele cuvinte: „***Magazinul*** *nostru va fi transmis din motive de ordin tehnic pe Programul 1 al Televiziunii Belgrad ca, de altfel, şi emisiunea de astăzi în care avem un oaspete distins.* **Ion Sârbovan**, *preşedintele* ***Camerei Economice a Voivodinei****. Un alt oaspete*

căruia i s-a înmânat recent ***Premiul Eliberării oraşului Vârşeţ*** *este* **prof. Coriolan Bugariu**. *În studio se găseşte şi* **Nicolae Barbulov**, *redactor-şef al* ***Redacţiei programului în limba română a Radioteleviziunii Novi Sad****, care doreşte să vă adreseze câteva cuvinte*."

Iar, **Nicolae Barbulov** a ţinut să precizeze: „***Redacţia română*** *va prezenta în cadrul* ***Magazinului*** *aspecte din viaţa tuturor popoarelor şi naţionalităţilor din provincia noastră multinaţională, dându-şi în felul acesta contribuţia modestă la înfăptuirea politicii de egalitate naţională...*". Restul este istorie, pe care tindem să o imortalizăm pe fila albă de hârtie.

De la bun început, merită subliniat faptul că, în elaborarea lucrării, autorul s-a ferit să se bazeze doar pe cercetările proprii anterioare care, la fel ca şi multe alte cercetări, pot suferi de cel puţin două mari defecte: de concluzii pripite şi de generalizări.

Astfel, în procesul de concepere şi elaborare a volumului, coordonatorul proiectului împreună cu numeroşii colaboratori, s-au decis să aplice mai multe metodologii de muncă.

S-a plecat de la propriile amintirile din perioada de două, trei sau chiar patru decenii de activitate în cadrul acestui segment informativ deosebit de important pentru etnia română şi informarea exactă şi propice a acesteia. Însă, s-a apelat şi la mărturisirile colaboratorilor şi a colegilor care au ieşit la pensie şi nu în ultimul rând, folosindu-ne şi de cercetările de specialitate. Astfel, atât apelarea la memoria colectivă, cât şi verificarea datelor în baza rezultatelor obţinute în urma cercetărilor proprii prin arhive şi documentaţia personală, au adus o deosebit de mare contribuţie la elaborarea acestei cărţi.

Intenţia autorului este ca, în final, în urma unor cercetări mult mai îndelungate şi profunde, la baza unei viitoare monografii atotcuprinzătoare să se găsească şi alte datele disponibile din presa vremii şi arhive, astfel ca toate, asociate, să ofere o imagine mult mai clară.

Autorul şi coautorii volumului (căci s-a apelat la memoria colectivă) s-au străduit să ofere informaţii cât mai veridice, atât despre începutul activităţii Televiziunii, cât şi despre vremurile în care mass-media electronică a avut o însemnătate deosebită, fiind puţine la număr, iar salariaţii acestor sisteme de informare au fost profund conştienţi de responsabilitatea lor şi de fiecare cuvânt şi imagine care au fost transmise.

Cei care au încercat odată pâine de ziarist, profesie care ştie uneori să fie, după cum afirma colegul **Traian Todoran**, „*o adevărată maşină care te macină*" cu greu s-au decis să părăsească această meserie care se numără printre cele mai periculoase pentru sănătate.

Acum, noile tehnologii facilitează o producţie de program mai uşoară şi mai rapidă, respectiv mai calitativă şi mai completă. Însă, demn de menţionat şi faptul că, fără entuziasmul, elanul şi profesionalismul celor care în cele patru decenii au pregătit programul informativ în limba română a Televiziunii Novi Sad, respectiv a Televiziunii Voivodinei, precis că nu s-ar fi putut obţine rezultatele scontate. În special dacă pentru activitatea angajaţilor nu ar fi fost caracteristică munca depusă cu abnegaţie, cu entuziasm şi devotament, cu un raport corect faţă de profesie şi cu multă loialitate faţă de Casa în care lucrează cu plăcere, cu onoare, cu dăruire.

Anume, se poate afirma, cu deplină convingere că, atât programul în limba română a Postului de Radio Novi Sad cât şi, în special, ***Programul Informativ în limba română a Televiziunii Novi Sad*** a avut o înrâurire deosebit de puternică asupra unei bune părţi a intelectualităţii române din Provincia Autonomă Voivodina – Republica Serbia, dar şi asupra maselor largi. Astfel, pregătirea şi transmiterea programului Radio şi TV în limba română poate fi socotit şi drept o revoluţie spirituală. Mulţi nici nu au fost conştienţi sau nu s-au gândit la acest aspect ci doar la cel informativ şi de păstrare a identităţii naţionale. Posibilitatea de informare în limba maternă a deschis şi noi orizonturi iar, concomitent cu diversificarea conţinutului programului s-au amplificat şi modalităţile de informare în limba română şi de cultivare nu doar a vieţii politico-economice şi a vieţii socio-culturale, ştiinţifice, sportive a românilor din Serbia.

Radioteleviziunea Voivodinei (RTV) este Postul mass-media public al cetăţenilor din Voivodina, cu sediul la Novi Sad. Această casă mass-media din Serbia şi-a început activitatea ca post public regional în iunie 2006. Însă, când se vorbeşte despre istoricul postului public Radio-televiziunea Voivodinei, depănarea firelor trebuie să înceapă de la 29 noiembrie 1949, când a

început să funcţioneze mai întâi Postul de Radio Novi Sad, respectiv cu 26 noiembrie 1975, adică odată cu începerea activităţii Postului de Televiziune Novi Sad.

Postul de Radio Novi Sad şi-a început activitatea în baza Hotărârii adoptate în anul 1949 de Consiliului Executiv al Adunării Populare a Voivodinei, decizie în care s-a precizat că „*este vorba de o întreprindere economică de stat care are o însemnătate pentru Provincie*“. Programul Postului de Radio Novi Sad a început festiv de ***Ziua Republicii***, respectiv la 29 noiembrie 1949 şi această dată se sărbătoreşte ca **Ziua Radioteleviziunii Voivodinei**.

De la bun început programul Postului de Radio Novi Sad a fost conceput ca program în 5 limbi: sârbo-croată, maghiară, slovacă, română şi ruteană. Radio a avut un rol de centru de propagandă din care s-a răspuns la acuzările făcute de ţările din jur în perioada *Biroului Informativ* împotriva Iugoslaviei, respectiv a preşedintelui Republicii **Iosip Broz Tito** şi a *Partidului Comunist din Iugoslavia,* la putere. Programul informativ al acestui post de radio nu a fost menit doar cetăţenilor iugoslavi din rândurile minorităţilor naţionale, ci şi ascultătorilor din ţările blocului stalinist. Drept dovadă că aceasta a fost rolul principal al Postului de Radio Novi Sad este şi decizia conform căreia de la 1 septembrie 1955 au fost sistate toate programele în limba sârbo-croată (cu excepţia emisiunii pentru ascultătorii de la sate) şi în limba ruteană (cu excepţia unei emisiuni de muzică populară ruteană). În schimb, a fost intensificată propaganda „*împotriva defăimărilor şi a dezinformaţilor*” în cadrul emisiunilor în limbile maghiară, slovacă şi română. Aceasta a confirmat odată în plus intenţia oficialităţilor din Iugoslavia.

Postul de Radio Novi Sad s-a bucurat de un renume deosebit în Europa de Răsărit deoarece a acordat spaţiu muzicii moderne care nu a fost îngrădită din cauza ideologiei, fapt care în perioada respectivă nu a fost cazul cu posturile de radio din ţările membre ale *Biroului Informativ*.

Programul s-a putut recepta pe tot teritoriul Voivodinei, în cursul zilei şi pe teritoriul ţărilor vecine iar, în cursul nopţii, din cauza locaţiei favorabile şi a frecvenţei, uneori s-a putut recepta şi până în nordul Europei iar, în partea de sud şi până la Ecuador. Mai târziu, odată cu îmbunătăţirea relaţiilor cu Uniunea Sovietelor Socialiste ale Rusiei şi cu majoritatea ţărilor membre ale Blocului de Răsărit, au fost reluate programele în limba sârbă şi ruteană.

În anul 1965 a fost construit ***Studioul* M** al Postului de Radio Novi Sad, un edificiu reprezentativ pentru concerte, care se numără printre cele mai acustice studiouri din Europa.

La 4 februarie 1971, Consiliul muncitoresc al Postului de Radio Novi Sad a adoptat Hotărârea despre formarea unei unităţi de muncă independente: **TELEVIZIUNEA NOVI SAD**.

În anul 1972, Adunarea Provinciei Autonome Voivodina a adoptat Hotărârea privind transformarea Postului de Radio Novi Sad în Postul de Radio-Televiziune Novi Sad (RT NS).

La 26 noiembrie 1975 a început să se transmită programul de televiziune din nou construitul edificiu construit la Mişeluc (Mišeluk).

În prima zi a fost transmisă o emisiune specială a Televiziunii Novi Sad iar, mâine zi, joi, 27 noiembrie 1975, (când în Statele Unite ale Americii se sărbătorea *Thanksgiving Day*, cu tradiţionala masă familiară de mulţumire pentru tot ceea ce se are şi de la care nu lipsea masa bogată cu friptura de curcă, cu cartofi şi legume, cu sos de afine şi plăcinta de dovleac), cetăţenii din Voivodina au avut posibilitatea să vizioneze primele emisiuni informativ-politice în limbile sârbo-croată şi maghiară.

La început Televiziunea Novi Sad a transmis program în cinci limbi: sârbo-croată, maghiară, slovacă, română şi ruteană iar, mai târziu, şi în limba rromă şi ucraineană, respectiv şi în limba croată. Dat fiindcă Televiziunea Novi Sad a fost o Casă media în înfiinţare, echipamentul care a sosit pentru programul de televiziune a fost dintre cel mai modern pe piaţă, astfel că, Televiziunea Novi Sad a fost printre primele televiziune din fosta Iugoslavie care a avut program color. Astfel, deseori echipele Televiziunii Novi Sad i-au surprins, atât pe telespectatori cât şi pe colegii din alte centre de televiziune, deoarece au dispus de cel mai modern echipament. Primii în ex-Iugoslavia am dispus şi de cameră electronică de luat vederi AMPEX care a fost conexat, prin cabluri cu TAPE-ul, utilaj care înregistra totul pe bandă.

În acord cu prevederile legii republicane din 1991, se modifică statutul mass media electronice „*în vederea decentralizării şi socializării acestora*".

La 1 ianuarie 1992, din centrele de radiodifuziune de pe teritoriul Republicii Serbia (Radio-Televiziunea Belgrad, Novi Sad şi Priştina), care anterior au fost membre ale ***Radioteleviziunii Iugoslave*** **(JRT)**, se formează o casă media naţională ***Întreprinderea publică*** **Radio-Televiziunea Serbiei (RTS),** membru plenipotenţiar al *Uniunii europene de radiodifuziune.*

Radio-Televiziunea Novi Sad, ca parte a întreprinderii nou formate, adică „*unitate operativă*" pentru pregătirea şi producţie programului de radio şi televiziune pentru teritoriul Voivodinei, şi-a menţinut numele **RTNS**. Însă, în continuare, prin documentele interne care au fost elaborate, s-a contribuit la derogarea şi a ultimelor drepturi din cele prevăzute prin documentele precedente privind activitatea. Mai concret, toate mijloacele de la abonament inclusiv cele colectate pe teritoriul Voivodinei au fost concentrate la Belgrad.

Conducerea ***Casei*** a preluat şi drepturile de administrare cu toate capacităţile tehnice care au mai fost în funcţiune după bombardamentele NATO, inclusiv cele care au fost necesare pentru funcţionarea nestingherită a Postului de Radio Novi Sad şi a Televiziunii Novi Sad. În timpul bombardamentelor NATO din 1999 au fost distruse obiectivele Televiziunii Novi Sad de la Mišeluk. Personalul a fost evacuat din timp însă, au fost provocate pagube materiale enorme încât clădirile de la Mišeluk nu au mai fost reconstruite.

Televiziunea Novi Sad a funcţionat din studiourile improvizate în cartierul novosădean Liman şi în strada *Železnička* de unde s-a transmis programul pregătit în podrumul Întreprinderii „***ZVEZDA***".

După încetarea ostilităţilor, Televiziunea Novi Sad, „**provizoriu**", a fost transferată în fosta clădire din centrul oraşului a Industriei Ţiţeiului Serbiei – NIS, unde funcţionează deja de un deceniu şi jumătate chiar dacă au fost şi mai multe planuri de construire a unui nou edificiu al Televiziunii Novi Sad, respectiv a Televiziunii Voivodinei atât la Mišeluk cât şi pe altă locaţie.[3]

Demn de menţionat că, la sfârşitul anului 2005, a început transformarea Radio-televiziunii Serbiei în postul public al Serbiei.

Din anul 2006, Radio-televiziunea Serbiei s-a divizat în două posturi publice de radio-televiziune şi funcţionează ***Radio-televiziunea Serbiei***, cu sediul la Belgrad şi ***Radio-televiziunea Voivodinei***, cu sediul la Novi Sad. Radio-televiziunea Voivodinei (prescurtat RTV), oficial, şi-a început activitatea la 26 iunie 2006.

PROGRAMUL RADIO ÎN LIMBA ROMÂNĂ LA RADIO NOVI SAD

Postul de Radio Novi Sad (RNS) a fost înfiinţat în vremea etatismului revoluţionar. RNS, la fel ca şi posturile de radio din alte regiuni, a avut o contribuţie însemnată la popularizarea măsurilor respectiv la explicarea şi interpretarea politicii, care a fost stabilită în vârfurile de stat şi de partid. Pe de altă parte, Partidul şi organele acestuia, în mod nemijlocit au contribuit la trasarea dezvoltării Postului de Radio Novi Sad purtând, grijă de faptul ca programul să fie pregătit de cadre instruite, luptători fideli pentru orânduirea socială socialistă.

Au fost acestea vremuri de pionierat ale radioului voivodinean.

Însă, indiferent de toate greutăţile de ordin material sau tehnic, care de la bun început s-au făcut prezente, inclusiv şi în activitatea Redacţiei programului în limba română, trebuie constatat şi faptul că aceste vremuri au constituit totuşi şi o perioadă deosebit de însemnată pentru dezvoltarea în ansamblu a radioului în Voivodina. De acest lucru au fost conştienţi şi angajaţii din Redacţia programului în limba română. Ei au înţeles că trăiesc vremuri caracterizate de faptul că posibilităţile tehnico-tehnologice sunt deosebit de mari şi că perspectivele dezvoltării radioului depind într-o măsură mai mare de opţiunile proprii, decât de posibilităţile tehnice. S-a adeverit că factorul social este mai însemnat decât limitele cu care s-au confruntat generaţiile precedente, încercând să stăpânească natura.

În baza concepţiei din 1949, a fost prevăzut ca Postul de Radio Novi Sad să se dezvolte ca o instituţie comună a popoarelor şi minorităţilor naţionale din Voivodina care sunt egale în drepturi şi nu ca un centru informativ şi cultural pentru minorităţi. Deci, nici pentru românii din Voivodina.

Postul de Radio Novi Sad care de la bun început şi-a întemeiat activitatea sa pe bogăţia şi diversitatea culturală şi creatoare a popoarelor şi naţionalităţilor din Voivodina, s-a afirmat ca o instituţie comună informativă, educativă, culturală şi ştiinţifică de primă importanţă a popoarelor şi naţionalităţilor din Voivodina. Cu timpul programul a devenit mai complex.

Primul redactor-şef şi responsabil al programului în limba română al Postului de Radio Novi Sad a fost **Ion Marcovicean,** unul dintre fondatorii noului post de radio care a exercitat această funcţia socială responsabilă până în anul 1973, când această funcţie a fost preluată de **Nicolae Barbulov**, respectiv şase ani mai târziu de **Vichentie Idvorean** (care a fost la această funcţie timp de 9 ani)**,** apoi **Ioan Baba** (un an la această funcţie)**, Teodor Munteanu, Petru Onciu** (3 ani)**,** respectiv din nou **Teodor Munteanu.** În perioada octombrie 1993 - octombrie 2000, în fruntea Redacţiei programului în limba română s-a găsit **Steluţa Marina,** născută Barbu. Funcţia de redactor responsabil au exercitat-o apoi, **Mircea Conrad** (octombrie-decembrie 2000), **Ana Niculina Ursulescu**, **Nicoleta Cipu** şi **Fiorela Giurca.** Redactor responsabil al actualei Rubrici de program în limba română a Postului de Radio Novi Sad este **Mircea Conrad**.

REDACŢIA COMUNĂ PENTRU PROGRAMUL RADIO ŞI TV

Istoricul Programului în limba română a Televiziunii Novi Sad, respectiv a Televiziunii Voivodinei constituie un câmp vast de cercetări pentru cei care doresc să abordeze problematica din mai multe puncte de vedere: politic, juridic, economic, cultural, statistic... Să nu mai vorbim cât de interesantă poate fi cercetarea acestei materii din punct de vedere sociologico-sintetic, sau cât de emoţionantă ar putea fi această chestiune analizată şi din punctul de vedere al drepturilor politice şi al ideilor etice ale personalităţilor româneşti de la noi. Însă, chiar fiind conştienţi de faptul cât de anevoioasă poate fi o cercetare multidisciplinară, în această etapă de elaborare a viitoarei monografii, s-a recurs la unele metode mai uşor de înfăptuit şi la care este mai uşor de verificată veridicitatea rezultatelor scontate.

Pentru activitatea Redacţiei programului în limba română este important şi anul 1971 deoarece în acest an Consiliul Postului de radio Novi Sad a adoptat hotărârea privind formarea Televiziunii în curs de construire. Primele emisiuni TV în limba română la Postul de Televiziune Novi Sad au fost pregătite şi realizate de ***Redacţia comună pentru programul în limba română la Postul de Radio şi Televiziunea Novi Sad***. **Nicolae Barbulov,** pe atunci redactor-şef şi responsabil al Redacţiei programului în limba română a Postului de Radio Novi Sad, a fost numit şi redactor-şef al Programului Informativ în limba română a Televiziunii Novi Sad, iar adjunctul lui **Ion Damian-Zaza** a fost responsabil pentru programul de televiziune în limba română.

De la 1 aprilie 1981, odată cu formarea Redacţiei Programului Informativ în limba română a Televiziunii Novi Sad, Ion Damian a devenit redactor responsabil al Redacţiei Programului Informativ în Limba Română a Televiziunii Novi Sad.

În prima emisiune în limba română transmisă de Televiziunea Novi Sad, a fost transmis editorialul semnat de **Nicolae Barbulov,** precum şi un supliment al lui **Ion Damian-Zaza** despre hotărârile istorice, adoptate la Jajce, 29 noiembrie 1943. A fost transmisă şi notiţa lui **Petru Tomici** despre politica externă a Iugoslaviei socialiste autoconducătoare şi un interviu cu **Ion Sârbovan** realizat de **Nicolae Barbulov** pe tema „*Economia Voivodinei*”. **Gheorghe Ureche** a realizat reportaje cu prilejul punerii în funcţiune a şoselei asfaltate la Marcovăţ şi a apeductului la Seleuş.

Pentru această emisiune, **Felicia Marina-Munteanu,** de data aceasta şi în calitate de reporter, a pregătit un supliment despre volumul de versuri „*Prietenii mei*” de **Miodrag Miloş**, apoi **Teodor Munteanu** a pregătit un reportaj despre dirijorul **Coriolan Bugariu**, laureat al Premiului de octombrie al comunei Vârşeţ pe anul 1975, în timp ce **Doina Lorenţ-Jojić** a pregătit o informaţie meteo.

La realizarea cu succes a primei emisiuni în limba română a Televiziunii Novi Sad au contribuit şi crainicii **Vioara Idvorean, Livius Guţu** şi **Felicia Marina-Munteanu,** precum şi cameramanul **Panta Cebzan**, maestrul de sunet **Lazăr P. Mălaimare**, organizatoarea **Ileana Lăpădat**, monteoza **Koligher Margit**, ilustratorul **Aurel Dolinga** şi realizatoarea **Maria Popi**, salariaţi ai RTV Novi Sad. Redactorul emisiunii a fost Ion Damian-Zaza.

PROGRAMUL RADIO ÎN LIMBA ROMÂNĂ LA TELEVIZIUNEA NOVI SAD

Programul TV în limba română a fost pregătit de redactorii, ziariştii şi colaboratorii, lectorii şi crainicii din Redacţia programului în limba română a Postului de Radio Novi Sad, dintre care un număr oarecare a trecut şi oficial când s-a format noua redacţie a Televiziunii Novi Sad. În perioada respectivă, programul în limba română la TV Novi Sad a fost pregătit şi de **Vichentie Idvorean, Nicolae Raichiciu, Teodor Munteanu, Costa Toader, Viorica Mandreş** (acum Toader), **Steluţa Barbu** (acum Marina), **Petru Onciu, Florin Ţăran, Olimpiu Baloş, Lucian Marina, Doina Buia, Doina Lorenţ-Jojić, Roman Minea, Mărioara Baba-Vojnović** etc.

În procesul complex de pregătire şi realizare a programului în limba română la Radio şi TV Novi Sad au contribuit şi **Livius Guţu, Vioara Idvorean, Mircea Baba**, în calitate de crainici, apoi **Felicia Marina-Munteanu** şi **Lucian Marina,** în calitate de crainici-realizatori şi ziarişti, precum şi secretara redacţiei de la Radio Novi Sad, **Vojislavka Albulj.** Monteoze („*montajoarele*”) au fost **Ruja-Rujiţa Almăjan** (care mai târziu a devenit secretară de redacţie la TV) şi asistenta **Eufrozina-Zina Muncean.** Deosebit de importantă a fost şi contribuţia adusă de capul limpede „*stilizatoarea de texte*” **Ileana Dorina Bulic** şi **Elena Pajčin** n. **Demenescu.** Organizatori au fost: **Ileana-Pompilica Lăpădat**, **Mărioara Dolinga**, **Elizabeta-Beti Popovici** şi **Traian Todoran**, iar realizatoare **Lavinia Isailov.** Textele au fost dactilografiate cu precădere de dactilografele de la Radio: **Doina Secoşan**, **Ana Lotrean, Aurora Motorojescu,** etc.

În prima fază, din Redacţia programului în limba română a Postului de Radio Novi Sad în nou formata Redacţie a programului în limba română a Televiziunii Novi Sad au trecut redactorii **Ion Damian-Zaza, Lucian Coracu, Gheorghe Ureche** şi **Doina Lorenţ-Jojić,** respectiv colaboratorii **Roman Minea, Doina Buia** şi **Mărioara Baba-Vojnović**.

Mai târziu, de la Radio la Televiziune au trecut şi producătoarea **Elena Pajčin,** redactorul-comentator **Lucian Marina** şi crainicul **Mircea Baba**, care a îndeplinit cu multă pricepere şi funcţia de „*stilizator*” adică „*cap limpede*”. În perioada anilor 1986-1988, în redacţia au venit şi tânăra colaboratoare **Vesna Iovanovici** (din martie 1986), redactorul **Traian Todoran** şi dactilografa **Eugenia-Gineta Izgherian,** ziaristul **Marcel Drăgan,** iar**,** în 1989, de la ziarul „*Comunist*” a cărui apariţie a fost sistată, a venit **Costa Toader.** Cu timpul, crainici pe termen nelimitat s-au angajat **Virginia Iencea** (din 1 iunie 1989) şi **Ovidiu Lupşor (**din 1992). În anul 1995, în pe termen nelimitat s-a angajat **Marinel Petruţ** iar, din ianuarie 2000, este din nou primit în câmpul muncii pe timp nelimitat redactorul **Traian Todoran.** În anul 2001 la TV vine şi **Felicia Ivaşcu** (care, din anul 2004, este angajată permanent) iar, în anul 2005, în Redacţia programului în limba română a TV Novi Sad vin de la Radio Novi Sad colegii redactori **Virginica Jurjovan, Georgeta Secoşan** (venită la RNS la 8 iunie 1987) şi **Mircea Conrad** (care în anul 2008-2009 se întoarce la Radio Novi Sad unde şi astăzi îndeplineşte funcţia de redactor responsabil al programului în limba română), precum şi **Ioan Baba** care, a devenit şi redactor responsabil al Redacţiei. **Ioan Baba** a îndeplinit această funcţie din 2005 şi până în anul 2013 când în fruntea Redacţiei vine tânăra licenţiată a Facultăţii de Jurnalistică din Timişoara, **Tatiana Mohan** care s-a găsit găsit în fruntea redacţiei până în anul 2014 când a fost succedată de **Marcel Drăgan.** În perioada 2000-2014, din diferite motive, concedii medicale, concedii anuale, întreţinerea sarcinii, în fruntea redacţiei se găsea **Lucian Marina**, care coordona activitatea şi redacta programul în limba română a TV Voivodinei. În perioada de referinţă, s-au angajat pe termen nelimitat **Carmen Neda** şi **Andjelija Todorović.** Acum, în fruntea Redacţia programului în limba română a Televiziunii Novi Sad se găseşte **Georgeta Secoşan.**

În fruntea Redacţiei Programului Informativ în Limba Română a Televiziunii Novi Sad, respectiv a Televiziunii Voivodinei s-au găsit:

1. **Nicolae Barbulov**, redactor-şef şi responsabil (1975-1980)
2. **Ion Damian-Zaza**, redactor-şef adjunct (1975-1980)
3. **Vichentie Idvorean** (1980-1980)
4. **Ion Damian-Zaza**, redactor-şef şi responsabil (1980-1986)
5. **Doina Jojić 1986-1988**
6. **Gheorghe Ureche 1989-1990**
7. **Roman Minea** octombrie **1990**-octombrie **2000**
8. **MărioraVojnović 2000-2005**
9. **Ion Baba 2005-2013**
10. **Tatiana Mohan 2013-2014**
11. **Marcel Drăgan 2014-2017**
12. **Georgeta Secoşan 2017**

Steluţa MARINA
Novi Sad - SERBIA

EMISIUNEA „EUROPA ÎN CASA TA” LA RADIO NOVI SAD – SERBIA

Mai întâi doresc să mulţumesc organizatorilor pentru invitaţie şi să-mi exprim satisfacţia că, iată, pentru a treia oară particip la acest prestigios colocviu internaţional, organizat de Universitatea de Vest „Vasile Goldiş”, din Arad.

Sunt Steluţa Marina, jurnalistă în pensie. În îndepărtatul an 1974 am absolvit diplomaţia la Facultatea de Ştiinţe Politice din Belgrad şi întreaga carieră mi-am petrecut-o la Radio-Televiziunea Serbiei, respectiv la Radio-Televiziunea Voivodinei, la Radio Novi Sad.

Din anul 1975 şi până în anul 2010, când am ieşit la pensie, am lucrat în Redacţia programului informativ în limba română a Televiziunii Novi Sad, unde am pregătit reportaje şi documentare în limba română dar, în principal, am lucrat în Redacţia programului în limba română a Postului de Radio Novi Sad, unde am exercitat şi funcţia de redactor-şef.

La acest post de radio am lucrat mai mult de 35 de ani şi în această perioadă am realizat diferite emisiuni, informative, de actualităţi şi ştiri respectiv radiojurnale.

Din anul 2000 şi până la ieşirea în pensie, am realizat emisiunea „Europa în casa ta” emisiune transmisă în programul Redacţiei Române a Postului de Radio Novi Sad. Emisiunea „Europa în casa ta” a fost o emisiune de autor, concepută de mine însumi, începând de la concepţie, conţinut, aviz cu muzică etc. Prin această emisiune, care a durat 30 de minute, şi care a fost transmisă odată de săptămână, am dorit să apropiem ascultătorilor noştri aproape tot ceea ce ţine de Uniunea Europeană. De exemplu - când şi cum a luat naştere, care sunt instituţiile acestei organizaţii şi cum funcţionează respectiv care sunt activităţile în cadrul acestora. Am scris şi despre eforturile Serbiei de a adera la UE, precum şi despre situaţia în ţările membre, cu un accent aparte pe situaţia în România.

Trebuie să menţionez că până în anul 2010, în rândurile populaţiei Serbiei a predominat un mare interes pentru aderarea Serbiei la organizaţia ţărilor europene.

Acum aş vrea să amintesc doar cîteva titluri adică teme pe care le-am abordat în emisiunea „*Europa în casa ta*”.

„*Ideea unei Europe Unite îi aparţine lui Uinston Cercil. Încă din anul 1946, în discursul de la Zurih, el lansează acest concept sub forma unui imperativ* - „Ridică-te, Europă”1. iar, meritul de a fi preluat şi aplicat ideea este, însă, al francezilor - Jan Mone şi Robert Şuman.

În emisiunea Postului de Radio Novi Sad „*Europa în casa ta*” am abordat principalele momente ale formării Uniunii economice şi monetare europene, Tratatul de la Maastricht din anul 1992, apoi introducerea monedei Euro, începând cu luna ianuarie a anului 1999, precum şi ce este achiul comunitar şi care sunt actele instituţiilor comunitare.

Astfel, în iulie 2010, invocând declaraţiile prim-ministrului şi vicepreşedintelui Belgiei, Iv Leterm şi Steven Vanakere, am comunicat ascultătorilor că „*Extinderea Uniunii Europene şi*

oferirea viitorului european ţărilor din Balcanii de Vest va rămâne una din prioritățile Uniunii şi în cadrul preşedinţiei belgiene a Uniunii”.

Am putea enumera încă multe exemple plauzibile, dar mai important este faptul că, odată cu venirea în fruntea redacţiei a noului redactor-şef, emisiunea şi-a schimbat numele în „*Căi europene*” iar, actualmente, emisiunea nu mai figurează în program. De ce - nu ştiu.

Aş aminti şi câteva cuvinte despre programul redacţiei române al Postului de Radio Novi Sad, care se transmite pe lungimea de undă ultrascurtă cu frecvenţele de 100 şi 107,1 megaherţi.

Aşadar, zilnic redacţia română transmite 4 ore şi 30 de minute de program şi programe nocturne, lunea şi vinerea, cu o durată de 5 ore respectiv 3 ore i 30 de minute, acest program cuprinzând muzică clasică, uşoară şi populară.

Emisiunea informativă centrală este „*Radiojurnalul*” de la ora 18, iar cea săptămânală „*Emisiunea pentru ascultătorii de la sate*” de duminica de la ora 11.05. Mai amintesc şi emisiunile „*Panorama culturală” - „Sâmbăta cu prietenii” - „Religie şi tradiţie” - „Împreună cu d-voastră” - „Prisma economică” - „Lunea sportivă” - „Orizonturi voivodinene” - „Cronica comunelor” - „Radiospectru” - „Univers şcolar” - „Dragu mi-i unde-am venit*” şi multe altele.

Vă puteţi da seama că redacţia română de la RNS transmite un program variat şi, potrivit anchetelor realizate printre ascultători, este un program foarte ascultat în rândul românilor din Banatul sârbesc, şi nu numai.

Am avut onoarea să lucrez în această redacţie şi să redactez multe, multe emisiuni în cadrul programului informativ şi să urmăresc multe evenimente în ţară şi să călătoresc în străinătate. De exemplu, am relatat de la multe congrese şi conferinţe din ţară, dar şi să urmăresc de exemplu, la Belgrad, în 1989, lucrările Samitului al 9-lea al ţărilor nealiniate, unde am avut ocazia să-i întâlnesc pe Iaser Arafat, Ragiv Gandi, Moamar el Gadafi şi pe mulţi alţi lideri politici mondiali. În 1989 am efectuat o călătorie oficială în Algeria, am călătorit în România...

Dar, să revin la programul redacţiei române al Postului de Radio Novi Sad. În momentul de faţă în redacţie sunt 17 angajaţi, iar în anii 80 am fost 48 şi atunci am transmis zilni 6 ore şi 30 de minute de program. Este adevărat că redacţia s-a întinerit în ultimii ani, dar programul „merge” anevoios, cu multe dificultăţi.

Când eram în fruntea redacţiei respectiv până în anul 2000, am dispus de emiţătoare puternice, astfel că programul putea fi urmărit şi în străinătate, chiar şi în Scandinavia, de România să nu mai vorbesc, de unde primeam foarte multe scrisori.Am colaborat cu Radio România Actualităţi şi Internaţional, dar mai ales cu Radio Iaşi, Radio Timişoara, Radio Reşiţa dar şi cu Radio Svizzerra-Italiana din Lugano-Elveţia. Am făcut schimb de vizite şi de emisiuni.

Realizându-mi emisiunea „Europa în casa ta”, în timp ce am fost vara în concediu, regretatul coleg Pavel Gătăianţu a ajuns la ideea fondării revistei „*Europa*” care, din păcate, s-a stins odată cu dânsul.

VI. BOOK REVIEWS/CRITIQUES DE LIVRES/RECENZII

Coordinator/Coordinateur/Coordonator:
Emilia PARPALĂ

ALBASTRU – INFINIT
BLEU – INFINI
EDITIE BILINGVA, ROMANA - FRANCEZA
EDITURA GUTENBERG UNIVERS, ARAD, ROMANIA
CIRER, PARIS, FRANŢA, 2017

Alvaro ROCCHETTI,
Université Paris 3 - Sorbonne Nouvelle,

Această operă se înscrie într-o succesiune de co-ediţii între Universitatea de Vest „Vasile Goldiş” din Arad (România), şi revista editată de aceasta, Studii de Ştiinţă şi Cultură sub coordonarea fondatorului său, Profesorul Vasile Man, şi diverse organisme de expresie franceză independente sau partenere ale unor universităţi franceze. De asemenea, în două numere ale revistei Studii de Ştiinţă şi Cultură au fost publicate lucrări prezentate la colocviile organizate de către A.I.P.L. (Association Internationale de Psychomécanique du Langage), în 2012 la Napoli şi în 2015 la Québec. Colaborarea a implicat de asemenea şi alte departamente – precum Departamentul de română de la Universitatea Aix-Marseille – centre de cercetare precum CAER al aceleaşi universităţi, CIRRMI (Centre Interuniversitaire de Recherches pour la formation continue des enseignants d'italien) sau CIRER (Centre Interuniversitaire de Recherches et d'Etudes Roumaines), ambele având legătură cu Universitatea Paris 3 - Sorbonne Nouvelle.

Trebuie să ne bucurăm de faptul că diferenţele lingvistice şi frontierele interne ale Europei nu mai reprezintă obstacole pentru colaborare. Dar, prezentul volum merge şi mai departe prezentând poeziile Vivianei Poclid Dehelean în două versiuni – versiunea originală în română şi traducerea acesteia în franceză de către Philippe Loubière. De fapt, originea comună a celor două limbi permite deseori păstrarea în mare parte a elementelor constitutive ale poeziei originale: ritmul, imaginile, uneori chiar şi sonorităţile. Interogaţiile sunt cele care o preocupă pe poetă acestea interesând înainte de toate condiţia umană care, după cuvintele lui Montaigne, „fiecare om poartă forma întreagă a condiţiei umane”, cititorul francez nu trebuie să fie depăşit de această traducere care rămâne cât de posibil de aproape de textul în limba română. Şi de ce nu, uneori, să privească mai îndeaproape versiunea originală, la lumina traducerii ei în franceză: aceasta ar putea fi o ocazie de abordare prin cea mai bună parte – cea a poetei – limba română, cea mai orientală pe care latinii ne-au lăsat-o.

PRÉFACE À LA VERSION FRANÇAISE

Cet ouvrage s'inscrit dans une succession de co-éditions entre l'Université de l'Ouest "Vasile Goldiş" d'Arad (Roumanie), avec sa revue *Studii de Ştiinţă şi Cultură* sous la direction de son fondateur, le Professeur Vasile Man, et plusieurs organismes d'expression française indépendants ou

rattachés à des universités françaises. C'est ainsi que deux numéros de la revue *Studii de Ştiinţă şi Cultură* ont accueilli les actes des colloques organisés par l'A.I.P.L. (Association Internationale de Psychomécanique du Langage), en 2012 à Naples et en 2015 à Québec. La collaboration a aussi impliqué des Départements – tel le Département de roumain d'Aix-Marseille Université –, des centres de recherches comme le CAER de cette même université, le CIRRMI (Centre Interuniversitaire de Recherches pour la formation continue des enseignants d'italien) ou le CIRER (Centre Interuniversitaire de Recherches et d'Etudes Roumaines), tous deux rattachés à l'Université Paris 3 - Sorbonne Nouvelle.

Il faut se réjouir de voir que les différences linguistiques et les frontières internes de l'Europe ne sont plus des obstacles à la collaboration. Mais le présent volume va encore plus loin en présentant les poèmes de Viviana Milivoievici en deux versions – la version originale roumaine et sa traduction en français par Philippe Loubière – comme le recto et le verso d'une feuille de papier. L'origine commune des deux langues permet en effet souvent de conserver en bonne partie les éléments qui sont constitutifs de la poésie de l'original : le rythme, les images, parfois même les sonorités. Comme les interrogations qui obsèdent la poétesse concernent avant tout la condition humaine et que, selon le mot de Montaigne, « chaque homme porte la forme entière de l'humaine condition », le lecteur français ne devrait pas être dépaysé par cette traduction qui reste aussi près que possible du texte roumain. Et pourquoi pas, parfois, regarder de plus près la version originale, à la lumière de sa traduction en français : cela pourrait être une occasion d'approcher par le meilleur des côtés – celui de sa poésie – la langue la plus orientale que nous aient laissée les latins.

UNIVERSUL LIRIC AL MARII POEZII VIVIANA POCLID DEHELEAN ALBASTRU – INFINIT BLEU – INFINI EDITIE BILINGVA, ROMANA - FRANCEZA EDITURA GUTENBERG UNIVERS, ARAD, ROMANIA CIRER, PARIS, FRANTA, 2017

Dumitru MIHĂILESCU

Prezentul volum este o reeditare, în ediţie bilingvă, română – franceză a cărţii, Viviana Milivoievici, Albastru – Infinit, apărut la Editura David Press, Timişoara.

Doamna Viviana Poclid Dehelean (Milivoievici), doctor în filologie, este cercetător ştiinţific în cadrul Institutului de Studii Banatice „Titu Maiorescu" al Academiei Române, Filiala Timişoara.

Domeniile sale de interes sunt istoria şi critica literară, interculturalitatea şi multiculturalitatea. Este membru şi responsabil de proiecte în cadrul Societăţii Enciclopedice a Banatului din Timişoara.

A publicat, printre altele, „*Publicistica lui Mircea Eliade şi opţiunile Tinerei generaţii*" 2016, coordonează ediţia critică a operelor profesorului Eugen Todoran.

Doamna Viviana se distinge şi printr-o activitate poetică. Domnia sa face urătoarea mărturisire în acest sens: „Versurile reprezintă pentru mine bucăţi de suflet, frânturi de gânduri, scrise la o anumită temperatură sufletească". Pentru poetă, poezia este căutarea adevărului din cuvinte: „Cuvinte/ferecate-n/lanţuri/se zbat/deasupra norilor/au obosit/Şi tac…/Se pierd/în depărtarea zărilor/prin umbrele eterne/" (Cuvinte în tăcere). Poezia „este o mărturisire", „într-un decor în faţa altarului".

O poezie adânc elaborată, în care, sub aparenţa unor notaţii impresioniste, fiecare cuvânt este preţios în sine şi prin locul pe care-l ocupă în structura versului.

Volumul Albastru – Infinit/Bleu – Infini, a fost tradus în limba franceză de Philippe Loubière, însoţit de o Prefaţă în versiune franceză semnată de Alvaro Rocchetti şi două studii: Poezia ca destin de Vasile Man şi Postfaţă de Florica Păţan.

Pentru decodarea semnificaţiilor titlului Albastru – Infinit, facem apel la autoarea Postfeţei, care apreciază că „Albastru – Infinit este un simbol pentru starea pură a emoţiei estetice în faţa întregului, a Marelui Tot, este starea de graţie a identificării cu o culoare a acestui universal Întreg, ca reflexii infinite în culori, sunete, parfum sau mişcare, percepute individual şi înmănuncheate în buchetul unic al lumii" (p. 89)

Albastru – Infinit este o metaforă simbol, des întâlnită în poeziile acestui volum (sub forma albăstrui, alabastru, marele albastru): „Cu fiecare clipă/care trece/are apropieri/de marele/albastru infinit" (Albastru - Infinit). Pentru poetă „Drumul prin întuneric/pe cărările întortocheate/ale unui

tărâm al extazului/se reflectă/în Oglinda Universului Albastru" (Supravieţuire), cuvintele se nasc din taina singurătăţii şi alunecă spre albastrul cerului învolburat (Ecouri…).

În alte poezii, poeta vorbeşte despre „albastrul bucuriei" sau despre „negura albastră a strălucirilor de-o clipă" (Ispita). Există în aceste versuri, un oximoron, oximoronul fiind figura retorică predilectă a poeziei moderne. În alte poezii, albastrul regenerează „trecerea posibilă în alte registre ale cunoaşterii poetice" (Alabastru).

În poeziile Vivianei, potriviri de cuvinte, disciplinate de o sintaxă fără ramificaţii spectaculoase, par suficiente pentru a evoca „starea inefabilului şi a purităţii". Poeta vorbeşte despre „sufletul vântului", „valurile gândului", „stâncile inimii", „colţii albi ai timpului neiertător" etc. Observăm că metaforele memorabile jalonează un discurs elegant şi precis.

Există, în acest minunat florilegiu, versuri din care străbate un lirism meditativ. „Cu fiecare clipă/care trece/ne apropiem, de marele/albastru infinit" (Albastru - Infinit), sau „iar când obosiţi, plecăm/spre Marele Albastru/avem şi noi/pe cer o stea" (Stea). Ideea aceasta o dezveleşte şi poezia Popas: „Un ultim popas/la răscrucea de vânturi/e ca un vis/nemuritor//ne înfigem speranţa/în colţii albi ai timpului/neiertător//Contemplăm clipa/ce ne reţine. Pe acest meleag suntem doar nişte/trecători".

Talentul remarcabil al poetei se dezveleşte mai limpede în poezii ca: Iluzie, Supravieţuire, Furtună, Frunze, care sunt expresia unei sensibilităţi metafizice şi a unei voinţe de purificare morală. „În spaţiul oniric/al ţării îndepărtate/veghează fluturi/şi-n dansul lor/ne poartă spre/aripile copilăriei,/din vremuri de demult" (Copilărie). Poeta are încredere în Dumnezeu, căruia îi adresează o rugă: „Să-mi dai aripi/să pot zbura, în zori/spre azurul nemărginit/al mângâierii Tale" (Rugă).

Poeta îşi exprimă recunoştinţa pentru mama sa, volumul este dedicat mamei – „Mamei mele, cu dragoste infinită!" mama fiind fiinţa dragă care „Cu ochii zâmbitori/ne îndeamnă, /prin marea de lacrimi, /să răzbim printre tainele lumii//Îi e vocea ca o violină//. E divină! //E Mama!".

Poeta Viviana este o voce inconfundabilă în poezia de azi. Ea întoarce poezia tânără, neîncrezătoare în miturile Poeziei – la temele eterne. Ea îmbină fericit talentul şi plăcerea scrisului cu perseverenţa şi dorinţa de a se afirma în lumea literară. Pe plan formal, expresia lirică a poetei este foarte modernă, ea nu se supune nici unei ordini poetice formale, pentru poetă, cuvintele sunt cele care punctează. Poeta este una dintre speranţele poeziei actuale care face, prin acest volum, un pas important spre consacrare.

„Poeziile din această carte, Albastru – Infinit, se citesc direct cu sufletul. Idei, idealuri cu înalte trăiri lirice poartă un nume nou, de excepţie, a tinerei generaţii de azi: Viviana Milivoievici. (…) Destinul poetic al Autoarei este însuşi destinul Marii Poezii" – consemnează poetul Vasile Man în Prefaţa intitulată sugestiv „Poezia ca destin".

Viviana MILIVOIEVICI, Vasile MAN, *Ziua de Azi*
Editura Gutenberg Univers, Arad 2017

Virginia POPOVIC
Universitatea din Novi Sad

Poeziile din volumul de faţă, *Ziua de Azi*, prin tematica abordată şi prin anumite idei se pot pune liber în comparaţie şi vorbi despre asemănări sau diferenţe între ele, despre completări de idei asupra sensului existenţei şi al destinului uman coordonat de suflet, de parcurgerea timpului şi al spaţiului terestru şi divin sau despre complexitatea viziunii asupra zilei de azi sau de mâine.

În faţa noastră se găseşte un volum de poezii a doi poeţi, Viviana Milivoievici şi Vasile Man, împărţit în trei capitole, fiecare dintre poeţi semnează un capitol, iar în cel de-al treilea capitol, care, nu întâmplător este pus în faţa celor două, cuprinde poezii pe care le semnează ambii autori şi despre care cu greutate putem afla care este autorul cărui vers. Totuşi, dacă citim versurile care urmează capitolului *Nemurirea sufletului* şi *Veşnicia dragostei* şi când vom pătrunde în miracolul meditaţiilor filozofice asupra Zilei de Azi, mai întâi înţelese prin pana Vivianei Milivoievici, iar apoi a lui Vasile Man, ne putem da seama că Poezia este cea care face parte din sufletul şi destinul celor doi poeţi, care descoperă aspiraţia omului spre Absolut. Diferă doar sentimentele prezente în versuri, iar frumuseţile vieţii fiind descoperite prin metafore despre prezent şi trecut, prin credinţa în misterele vieţii şi prin rugăciune: „Din lacrimi îmi fac o scară către Tine, Doamne! / S-ajung în braţele îngerilor / Tăi / să-mi dai aripi, să pot zbura, / în zori, / spre azurul nemărginit / al mângâierii Tale!” (*Rugă*, Viviana Milivoievici) sau „Sunt vasul Tău, Doamne / În care ud zilnic Florile Credinţei / Cuvintele mele, / un curcubeu de speranţe / pe un Cer Albastru-Infinit, // în care, / rugăciunea de mulţumire / urcă // pe o scară / primită de la un Înger // pe care mi L-ai trimis / să mă ocrotească // În Lumina Ta, Doamne!” (*Cuvintele mele*, Vasile Man).

Împăcarea eului cu armonia lumii, cunoaşterea miracolului luminii prin vers şi imaginaţie se resimte în fiecare capitol, la ambii poeţi, predominând credinţa în Dumnezeu care întărăşte sufletul în faţa tuturor greutăţilor „oprite prin virtute şi moralitate” (*Credinţa*). Ce înseamnă pe pentru ambii poeţi Ziua de Azi? Ziua începe cu lumina dimineţii, care este privită de ambii poeţi precum o trezire din „visul trecător” (*O minune... viaţă*) şi simţirea pulsului vieţii, trăind bucuria „de a fi mai bogaţi cu o zi” (*Timpul*) sau „lumina de la capătul lumii” care va aduce împlinirea sufletească. Dragostea este cea care este nemuritoare şi din care este creată lumea şi armonia din Univers, iar femeia este cea care „este înzestrată cu misterul creaţiei, dând naştere la vieţi omeneşti” (*Creaţia*). Bucuria vieţii şi a existenţei pe pământ este îmbrăţişată de dorinţa poetei de a vieţui acolo unde destinul îi pune în cale „suflete rătăcite printre meandrele destinului” (*Anotimpuri*), devenind oameni compleţi. Pe când poeta Viviana Milivoievici îşi imaginează „corabia vieţii” (*Furtună*) care o poartă spre vise împlinite, speranţe şi idealuri pictate în nenumărate culori, Vasile Man concepe viaţa şi ziua de azi precum „un echilibru al timpului” (*Ziua de Azi*), o sărbătoare a Vieţii, ziua de ieri sau de mâine, dacă sunt pline de speranţe şi împliniri, apar precum lacrimile de bucurie, asemeni unui câmp de maci roşii. Pe de altă parte, în poezia Vivianei Milivoievici predomină metamorfoze cromatice sau avalanşe de culoare („oglindă de azur”, „vântul albastru”), elemente siderale („pulbere de aştri”, „rază a lunii”, „mări de stele”, „aripi de soare”), jocul materiei („safir”, „noapte de argint”, „aripi de smarald”, „cleştar”, apa în formă de picături de ploaie sau rouă),

elemente florale („flori de cireş”, „magnolii”, „trandafiri”), demonstrând bucuria de a trăi pe pământ, păstrând în suflet şi în gând crâmpeie din trecut şi Poezia „ca s-o păstrez în eternitatea / clipelor de mâine” (*Poveste*). Doar amintirile, în care anotimpurile colorate în albastru amintesc de momentele copilăriei, de sâmburele tinereţii, unde spaţiul oniric este transformat în imaginar.

Poezia poetei Viviana Milivoievici este scăldată, pe de o parte, în lumini de curcubeie care apar peste albastrul infinit, pe de altă parte, în umbre sau speranţe, demonstrând suişurile şi coborâşurile vieţii. Timpul determină destinul sufletului şi trăim fiecare clipă pentru a ne bucura de zâmbete şi lumină, de bucurie în albastrul infinit. Dorinţa poetei e să îmbrăţişeze momentul zile de azi şi gândurile ei senine, să se bucure de dimineţile albe ale vieţii şi de „bucuria” găsită „printre zâmbete” (*Azi...*) pe care a sculptat-o în gând şi pe care a păstrat-o pentru zilele care vin, printre petalele florilor dimineţii. Poezia Vivianei Milivoievici, cu ornamente onirice şi nuanţe olfactive, dublate de accente metafizice pe alocuri, descoperă o realitate înţeleasă prin clepsidra clipelor trecute, în speranţa unui viitor plin de lumină.

Pe de altă parte, poezia lui Vasile Man este o confesiune lirică, o destăinuire a fiinţei dornice de a-şi arăta iubirea redescoperită precum „o lacrimă de bucurie târzie” (*Va răsări*). Un motiv care se repetă în versurile lui Vasile Man este cel al macilor roşii, poetul considerându-i mai frumoşi decât trandafirii. Florile de culoare roşie însemnând pasiune, scânteie, sânge, culoarea roşie fiind şi culoarea dragostei, considerăm poezia lui Vasile Man una născută din dragoste adâncă faţă de persoanele dispărute de pe această lume dar şi o mare afecţiune faţă de persoanele pe care i le-a pus destinul în cale: „te-am văzut cu mâinile / amândouă întinse / Câmpului cerşind culori de mai, / Dar când de macii roşii / holda se aprinse / Tu pentru cine te rugai?!” (*Te-am văzut*). De aceea, dimineaţa Zilei de Azi este o frumuseţe nouă, născută din lacrimi, speranţă, rugăciune şi iubire: „Dimineaţa / înfloresc speranţele bune // Se risipeşte ceaţa, / când spui / o rugăciune” (*Speranţa*). Dimineaţa poetului dezvăluie misterul lumii – Viaţa: „Trăim bucuria de a fi / mai bogaţi / cu o zi.” (*Timpul*). Sentimente de dor, dragoste se împletesc cu cele de mulţumire pentru „Macii roşii/ Cele mai dragi flori ale mulţumirii, / Din Albastru-Infinit / Bine ai Venit” (*Tu scrii*), demonstrând marea bucurie a vieţii de a împărtăşi cuvântul scris şi „inspiraţia Divină” cu îngerul său păzitor: „când gândurile / se aseamănă în / credinţă şi dragoste / de frumos, // Se contopesc / într-o singură rugăciune / de dor, / ascultând, în şoaptă / iubirea / îngerului păzitor!”(*Asemănare*). Clipele trec precum zorile dimineţii, iar poetul, singur, le îmbrăţişează şi le simte trecătoare precum vântul. Ploile îi şterg lacrimile din suflet şi din priviri, din stele albastre, născându-se Ziua de Azi care i-a înseninat sufletul şi în care „bucuria vieţii înfloreşte în cuvinte // Ca o primăvară” (*Bucuria vieţii*). Poetul Vasile Man concepe viaţa „un câmp de bătălie” (*Pământul*) dintre Bine şi Rău, unde dragostea este cea care salvează Omenirea, unde fiecare poezie are povestea ei de dragoste, unde cuvintele sunt cele care „oferă surprizele” şi care „desenează” în sufletul poetului „inima” muzei sale creatoare (*Inima ta*). Poetul admiră frumuseţea sufletească a omului, darul divin al dragostei şi al luminii – macii roşii, Lumina din care creşte dorinţa nestăvilită de a scrie: „Tăcerea ta/ Cuprinde toate cuvintele / nescrise / Care aşteaptă, / … / Să crească în poeme / frumuseţile lumii.” (*Tăcerea ta*). Cuvintele, care pot să creeze sau să distrugă o lume, reprezintă manifestarea fiinţei noastre spirituale, scânteia divină din interiorul nostru. La Vasile Man cuvintele devin stele ce împodobesc dragostea, ele „coboară în adânc/ la rădăcina gândirii”, altele „urcă spre cer” (*Cuvintele noastre*) să facă cunoştinţă cu tainele iubirii. Tezaurul nemuririi sufletului cuprinde toate visele frumoase din memoria poetului pe care le presărează în aceste file ale cărţii să rămână „pentru cei care trăiesc / antotimpurile vieţii” (*C.V. liric*). La fel spune şi Viviana Milivoievici în versurile: „scriu azi povesea / pe file de cleştar, / ca s-o păstrez în eternitatea / clipelor de mâine” (*Poveste*).

Poezia celor doi poeţi, Viviana Milivoievici şi Vasile Man, născută din speranţa timpului regăsit, din veşnicia Cuvintelor, din lumina sufletului, din rugăciunea de dor care este cuprinsă între aceste două coperte, este creată să ne (re)decopere viaţa prin cuvinte ivite din gândire în zile de duminici, în care rugăciunea este sărbătoarea sufletului. Ziua de Azi este sărbătoarea sufletului celor doi poeţi, a unei prietenii literare, revelaţia poetică, a iubirii şi a păcii divine.

Mircea MĂRAN
Călători români în Serbia (*Rumunski putnici u Srbiji*), Vârşeţ-Panciova (Vršac-Pančevo), 2017, 222 p.

Viviana MILIVOIEVICI
Academia Română – Filiala Timişoara,
Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”
viviana.poclid@yahoo.com

Publicată, în acest an, sub egida Centrului de Studii Banatice din Vârşeţ şi a Arhivei Istorice din Panciova, cu sprijinul Institutului Cultural Român din Bucureşti, lucrarea în limba sârbă, semnată de istoricul Mircea Măran, din Serbia, abordează din punct de vedere istoric, geografic şi cultural relaţiile româno-sârbe.

De multe decenii, aceste relaţii reprezintă un izvor nepreţuit de inspiraţie pentru cercetători din diferite domenii – istorici, antropologi, lingvişti, etno-muzicieni –, oameni de cultură, într-un cuvânt. Rezultatele obţinute în urma muncii depuse au fost prezentate în cadrul unor manifestări culturale, mese rotunde, monografii, reviste şi almanahuri. Însă, cu toate aceste eforturi de descoperire şi reliefare a interferenţelor, se pare că cele două popoare vecine, care, pe parcursul istoriei, au avut relaţii de prietenie, tot nu se cunosc îndeajuns, existând încă multe domenii neexplorate sau foarte puţin cunoscute.

Încă din introducere, autorul subliniază faptul că aceste izvoare nesecate de informaţii nu sunt cunoscute de ambele părţi, încă există texte „capitale” ale unor autori români şi sârbi despre aceste interferenţe. Astfel de izvoare, „cealaltă parte” aproape că nu le cunoaşte, sunt puţin folosite sau chiar deloc, în timpul cercetării. Unul dintre aceste motive ar fi acela al numărului mic de specialişti care cunosc cele două limbi. O soluţie benefică pentru cunoaşterea valorii acestor izvoare este reprezentată de traducerea surselor, în totalitate sau măcar parţial. Ar fi un prim pas în înţelegerea şi valorificarea acestor scrieri.

Volumul în discuţie este structurat în patru capitole, precedate de o amplă introducere, iar în final sunt prezentate câteva cronici şi recenzii. Capitolele, la rândul lor, sunt structurate în subcapitole, aducând în discuţie importanţa culturală a notelor şi jurnalelor de călătorie a unor personalităţi româneşti care au avut acces la spaţiul cultural sârbesc: I. *Nicolae Bălcescu: Scrisori de pe Dunăre* (cu subcapitolele: *Visele neîmplinite ale unui revoluţionar: Nicolae Bălcescu (1819-1952)*; *Revoluţia din 1848 în Valahia* (Ţara Românească); *Bălcescu în Revoluţie*; *Anii în emigraţie*; *Doctrina socială a lui Bălcescu*; *Corespondenţa 1838-1852*; *Scrisori de pe Dunăre*; *Scrisorile lui Nicolae Bălcescu*); II. *Călătorul pe bicicletă: Ilie Gherghel* (*Călătoria pe două roţi în Balcani: Ilie Gherghel*; *Ilie Gherghel: prin câmpurile strămoşilor*); III. *Teodor Filipescu: din Banat până în Orient* (*Teodor Filipescu – un autor de note de călătorie din Banatul de Sud*; *Teodor Filipescu: „Călătoria mea la Bucureşti şi Constantinopol. Partea a doua”*); IV. *Nicolae Iorga: prin ţările prietenilor* (*Nicolae Iorga (1871-1940) – istoric, politician, scriitor de jurnale de călătorie*; *În lumea politicii*; *Istoricul Iorga*; *Istoricul – scriitor de jurnale de călătorie*; *Iorga şi Serbia; Călătoriile lui Iorga prin Serbia*; *Nicolae Iorga: pagini despre Serbia de azi*; *Notiţe din Serbia*; *Nicolae Iorga în Serbia de după război (1927)* (*I. Spre Belgrad*; *II. Belgrad*; *III. În Bosnia –*

Ravaniţa; *V. Pristina – Graceaniţa*; *VII. Kruşevaţ*). Acestea din urmă reprezintă câteva fragmente din jurnalul lui Nicolae Iorga, evocând călătoriile sale prin Serbia.

Se poate spune că jurnalele de călătorie ale unor importanţi scriitori reprezintă pentru istorici surse de prim rang, pentru a înţelege diverse aspecte ce ţin de populaţie, economie, localităţi, cultură şi civilizaţie, relatând evenimente la care au fost martori, evocând locuri prin care au trecut sau persoane cu care au interacţionat pe parcursul călătoriilor lor pe aceste meleaguri. Datorită poziţionării sale geografice, Serbia este considerată a fi o „magistrală" importantă între Occident şi Orient, încă din antichitate trecând pe aici foarte mulţi călători care mergeau fie spre Constantinopol, fie spre alte destinaţii, călătorind pe Dunăre şi descriind în notele lor aşezările vizitate de pe malul fluviului, printre care amintim: Belgradul, cetatea Smederevo sau insula Ada Kaleh. De asemenea, mulţi călători români au vizitat timp de secole teritoriile fostei Iugoslavii, însă doar începând cu secolul al XIX-lea au început să-şi aştearnă gândurile şi impresiile în diverse note şi jurnale de călătorie. Astfel, că spre sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui de-al XX-lea, jurnalul de călătorie s-a folosit tot mai des, devenind o adevărată specie literară, aparţinând stilului epistolar.

Volumul lui Mircea Măran aduce în faţa cititorilor realizările celor patru scriitori-călători pe meleagurile ţărilor din fosta Iugoslavie, însemnări de călătorie consemnate de-a lungul vremii în operele lor.

În concepţia autorului, Nicolae Iorga, Teodor Filipescu şi Ilie Gherghel sunt scriitori de jurnale de călătorie, nu însă şi Nicolae Bălcescu, scriitor român, istoric şi revoluţionar. Acesta din urmă, între anii 1848-1849, a fost alungat din Ţara Românească şi, în mai multe rânduri, a trecut doar prin Serbia sau a rămas aici o scurtă perioadă, purtând o bogată corespondenţă cu diverşi colaboratori de-ai săi. Nicolae Bălcescu a stat la Belgrad, Panciova, Donji Milanovaţ şi Negotin. Cu toate că în scrierile sale nu se regăsesc prea multe informaţii despre oamenii şi locurile pe unde a călătorit, scrisorile reprezintă un izvor interesant pentru cunoaşterea situaţiei politice din Europa de est şi din Balcani, în perioada 1848-1849.

Ceilalţi trei autori sunt mult mai apropiaţi între ei, aparţinând aceleiaşi generaţii, chiar dacă la prima vedere se pare că nu au multe în comun, notează Mircea Măran. Nicolae Iorga a fost o mare personalitate în istoria românească şi în cea europeană, om politic renumit, acest fapt detaşându-l net de ceilalţi doi. Teodor Filipescu se deosebeşte de ceilalţi prin locul naşterii, acesta văzând lumina zilei pe teritoriul fostului Imperiu Austro-Ungar, în decursul exitenţei sale fiind funcţionar public în acel regim. Scrierile sale, însă, sunt în limba română. Deci, ale unui român care trăia în afara ţării şi care, după căderea Imperiului, se mută în România. Mircea Măran afirmă că este un important etnograf şi publicist român născut pe teritoriul Serbiei de azi, la Glogoni, lângă Panciova. Cel de-al treilea autor, Ilie Gherghel, doctor în filologie, este cel mai puţin cunoscut, însă scrierile şi notele sale de călătorie sunt interesante. Călătoria a făcut-o pe bicicletă, prin Serbia, Bosnia şi Dalmaţia. Notiţele sale reliefează multe dintre aventurile prin care a trecut, el fiind considerat de autor un element simbolic de legătură între toţi ceilalţi scriitori. Pe parcursul existenţei sale, a fost profesor de limba germană la Liceul „Nicolae Bălcescu" din Brăila, întâlnindu-l pe Teodor Filipescu, pe parcursul călătoriei sale la Sarajevo, în anul 1908. L-a citat pe acesta în multe locuri din lucrarea sa, în final publicând jurnalul său în revista „Sămănătorul" (1909), al cărei director era Nicolae Iorga. În 1906, îi dedică marelui istoric şi om politic o lucrare intitulată *D-l Iorga şi vindecătorii politicianismului*.

Volumul lui Mircea Măran dedicat relaţiilor româno-sârbe, aşa cum apar ele evidenţiate în notele şi jurnalele de călătorie ale celor patru scriitori şi oameni de cultură menţionaţi, reprezintă un reper în înţelegerea şi valorificarea acestor nesecate izvoare de cunoaştere. Cu mare interes aşteptăm şi ediţia în limba română a cărţii, ea reprezentând o sursă bogată de informaţii pentru publicul din România.

Vasile MAN vocaţie şi destin, Editura Gutenberg Univers, Arad 2017

Dumitru MIHĂILESCU

Prezentul volum încearcă să ofere o primă imagine a recepţiei critice pe care opera lui Vasile Man a înregistrat-o de la întâile semnalări în presă cu ocazia publicării în 1981 a volumului de debut *În preajma ta* , până la ultimele cronici dedicate volumului *Misterul vieţii* , apărut în 2017.

Profesor de română cu vocaţie care a format generaţii de elevi prin activitatea la catedră, cât şi prin fondarea şi îndrumarea unor valoroase reviste şcolare, mult apreciat îndrumător al colegilor săi prin activitatea de metodist la Casa Corpului Didactic Arad, Vasile Man nutreşte credinţa că „schimbarea dorită pentru sănătatea morală a fiecăruia, trebuie să însemne o renaştere a societăţii româneşti prin educaţie.” Ca om al şcolii, a iniţiat şi a condus revista *Şcoala Vremii* a CCD Arad, a înfiinţat şi a condus revista *Cuvântul Şcolii* de la Şcoala Gimnazială „Caius Iacob”, a înfiinţat, împreună cu Virginia Popovici şi Lucian Marina, revista *Logos* (Voivodina). Din anul 2005 până în prezent, este redactor-şef fondator şi director executiv al revistei *Studii de Ştiinţă şi Cultură* a Universităţii de Vest „Vasile Goldiş” din Arad în parteneriat cu universităţi de prestigiu din Franţa, Germania şi Serbia.

Vasile Man a publicat de-a lungul anilor mai multe volume de poezie, eseuri şi critică literară. Este membru al *Ligii Scriitorilor din România* şi al *Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova* precum şi al *Societăţii de limba română* din Voivodina (Serbia).

Ca poet, îi datorăm lui Vasile Man şapte volume de versuri, relativ asemănătoare ca structură, unitare sub aspect tematic, a căror succesiune reprezintă şi o maturizare a glasului poetic. Poetul urmează, carte după carte, un drum suitor prin tot mai rafinata şlefuire a versului. Pentru poet POEZIA poate fi „ O rugăciune care ne vindecă de ură, /o mână întinsă spre cer pentru a da lumină /cuvintelor.” Prin expresia „o mână întinsă spre cer ” poezia devine, în viziunea lui Vasile Man, o mediatoare între existenţa pământească şi Dumnezeu. Poezia –spune poetul – „ este viaţă ; există sau nu există. (...) fără poezie am fi ca nişte râuri fără apa. Poezia, de fapt exprimă atitudinea eului liric faţă de trecerea sa prin lumină.”(*Timp şi destin*).Există, în versurile poetului, o confesiune despre scrierea poeziei, despre starea de inspiraţie, despre lupta cu verbul poetic. Poetul consideră poezia „O lacrimă /de lumină / pe obrazul / Culturii “
(*Poezia*). Poetul crede în puterea cuvântului şi ne îndeamnă „Să nu fracturăm / Cuvintele/ doar pentru a crea / imagini noi” , deoarece cuvintele au valenţe demiurgice şi vin în ajutorul omului.

Există în poezia lui Vasile Man un aspect demn de o atenţie specială : la Vasile Man există o legătură indisolubilă, o condiţionare sinecvanon între demnitatea umană şi lucrul scriitoricesc, între morală şi vocaţie. Poeziile sale vorbesc, în puţine cuvinte, despre *Bine, Bucurie, Prietenie, Timp, Lumină, Echilibrul vieţii*, despre relaţia cu divinitatea. Unele dintre poezii condensează o idee, sub forma unei cugetări :„Prietenii /îşi cunosc asemănările, /Duşmanii numai deosebirile.” Acest aspect a fost subliniat şi de către prof. Rudolf Windisch care a realizat traducerea în limba germană a antologiei lirice *O mână întinsă spre cer* :„În versurile sale poetul se dovedeşte un aforist, care

transmite înţelepciunea vieţii laconic, pe alocuri chiar ironic ,” concluzionând că unele versuri „transmit un ecou al liricii expresioniste germane.”

Poezia lui Vasile Man, apreciază Louis Begioni „este un tot care ne determină să reflectăm asupra rolului poeziei, asupra valorilor fundamentale ale existenţei noastre şi asupra releţiei noastre cu Dumnezeu. “

Antologia lirică mai sus amintită a fost tradusă şi în limbile franceză, engleză şi sârbă, fiind apreciată elogios de Marcel Petrişor, Louis Begioni, Timofei Roşca, Virginia Popovici.
Marcel Petrişor îl consideră pe Vasile Man „un poet căruia zadarnic am încerca să-i găsim un moment de debut. E poet, parcă, de când lumea, prin sensibilitate, cuget şi expresie .”

Alţi exegeţi au evidenţiat „ o subtilitate aparte a metaforei, o căldură interioară a imaginilor poetice.” (Pavel Gătăianţu). Aprecieri notabile referitoare la activitatea literară a lui Vasile Man au făcut şi Ion Arieşanu, Florin Bănescu, Gheorghe Mocuţa, Elisabeta Chişa, Horia Ungureanu, Florica Ranta Cândea şi alţii, după cum se poate constata lecturând paginile prezentei antologii.

Am încercat , în volumul de faţă, o descriere a operei literare a lui Vasile Man cu ajutorul opiniilor exprimate până acum despre el. Intenţia noastră n-a fost să facem o simplă culegere, ci să întocmim o carte care, deşi scrisă de mâini diferite, să poată fi citită cu uşurinţă. Important este ca o operă însemnată ca cea a lui Vasile Man să-şi găsească pe această cale o cutie de rezonanţă. Este ceea ce propunem mai departe cititorului.

Ioan TRAIA
Monografiştii satelor bănăţene
Timişoara, Editura Eurostampa, 2017, 239 p.

Florin-Corneliu POPOVICI
Mitropolia Banatului,
Biblioteca Centrului Eparhial,
popovici_florincorneliu@yahoo.com

Într-o epocă a globalizării şi a regionalizării, a pierderii reperelor identitare şi a dispariţiei frontierelor de stat, cuvinte precum „acasă”, „origini”, „vatră strămoşească”, „părinţi”, „sat”, „glie” par să-şi fi pierdut întru totul sensul, semnificaţia şi autenticitatea. Şi totuşi, în faţa acestui tăvălug nivelator, există oameni care îşi caută, mai abitir ca oricând, IDENTITATEA, concept cu geometrie variabilă, identitatea fiind, după cum se ştie, una multiplă: identitate individuală, indentitate colectivă, identitate culturală, identitate etnică, identitate religioasă etc.

Dr. Ioan Traia, istoric, muzeograf şi cercetător la Muzeul Satului din Timişoara, autor de monografii, de studii şi de articole ample, în cea mai recentă carte a domniei sale, *Monografiştii satelor bănăţene*, face un apel identitar, un apel la memorie şi deopotrivă la conştiinţa individuală şi colectivă a semenilor săi întru neuitarea unui topos istoric şi cultural de prim rang: Banatul. Prin punere laolaltă a informaţiei, Ioan Traia, om cu vocaţie integratoare, coagulantă, creionează 79 de medalioane de monografişti care fac un adevărat cult pentru Banat, imortalizându-l în paginile lucrărilor lor, nelăsând ca informaţii preţioase, documente originale şi mărturii despre specificul locului să se piardă: „Ideea de bază pe care vreau să o demonstrez în acest volum este aceea că există oameni iubitori de oameni, oameni iubitori de ţară şi neam, care pun tot ce au mai bun în ceea ce fac, însufleţesc cuvintele, trăiesc autentic şi la mare intensitate evenimente şi fapte, lăsând cititorilor un mesaj optimist, înţelepţit de armonia unui crez, indiferent de vremurile în care trăiesc, bune sau rele.

În concluzie, dacă în această scurtă prezentare a volumului de faţă, dedicat monografiştilor bănăţeni, de subiectul căruia mă simt legat organic, am reuşit să conturez, cât de cât, marile resurse de sensibilizare, căldură şi acribie ale sufletului autorilor, înveşmântat în tiparele scrisului, înseamnă că demersul meu a reuşit să descrie, desigur modest, însemnătatea şi frumuseţea acestei lucrări şi mai ales să-i aducă mai aproape pe aceşti minunaţi oameni.”

Cei adunaţi între paginile cărţii lui Ioan Traia duc mai departe Povestea, sunt purtători şi iubitori de Poveste. Buni români, sensibili la valorile naţionale, oameni cu însuşiri (în înţeles musilian), colecţionari de veşnicie şi de destine-identităţi, ei sunt fii ai satului românesc autentic, faţă de care au de îndeplinit o datorie sacră şi deopotrivă de onoare. Monografiştii bănăţeni portretizaţi de Ioan Traia şi ordonaţi alfabetic ţin la şi de Banat, trăiesc în, prin şi pentru satele sau comunele din care îşi trag rădăcinile, pe care se străduiesc să le salveze de la uitare şi neantizare. Cu

siguranţă, Axis-ul Mundi, drumul spre Centrul propriei lor fiinţe trece prin satul natal al fiecăruia, fapt care justifică afinităţile elective pentru ruralul bănăţean.

Cum arată satul românesc de azi? Într-o continuă şi accelerată stare de degradare, de depopulare şi de destrămare a identităţii. *Monografiştii satelor bănăţene* sunt îndrăgostiţii de logos, de „lore" (înţelepciunea populară), de folclor, de etnografie, de istorie, de oameni, de plai. Monografiile pe care ei le scriu (act profund responsabil, ce implică efort intelectual, pasiune de cercetător şi de scormonitor prin arhive, resurse materiale, dar şi timp) sunt cărţi cu oameni şi despre oameni, de unde şi altruismul autorilor care ţin enorm la zestrea culturală, la moştenirea culturală din străbuni, la conservarea tradiţiei. Cei 79 (majoritatea cu o activitate publicistică bogată şi cu un c.v. impresionant) sunt oameni ai locurilor, oameni implicaţi, integri, dedicaţi, pasionaţi şi responsabili, care îşi iau în serios rolul de legatari testamentari simbolici şi care intuiesc potenţialul cultural, folcloric, istoric, social, turistic şi etnografic al satelor pe care încearcă să le prindă şi să le cuprindă în lucrările lor monografice de referinţă. Autorii de monografii, cu profesii şi preocupări din cele mai diverse, adună moştenirea, dar şi lasă moştenire.

Prin intermediul celor 79, dar şi al său personal, în calitate de experimentat monografist bănăţean, Ioan Traia ne oferă modelul comunitar de urmat, ne redă pe noi nouă înşine, ceea ce este, trebuie să o recunoaştem, un gest pedagogic şi paideic prin excelenţă. Încercarea de cuprindere între paginile unei cărţi dedicate Banatului istoric a monografiştilor care s-au ocupat şi se ocupă de conservarea şi de popularizarea acestui spaţiu cultural vast extrem de bogat este un act de restitutio in integrum.

Monografiştii portretizaţi de Ioan Traia, oameni care depun mărturie despre continuitatea şi perenitatea poporului român pe meleagurile bănăţene, au ceva din alura desţelenitorilor de conştiinţe, a dascălilor luminaţi. Compendiul monografiştilor bănăţeni, o lucrare de sinteză necesară, un valoros instrument de lucru, e echivalentă cu un atestat de mândrie personală, locală şi regională.

Communication, culture and society. Collection of studies, Maria Sinaci, Cristian Măduţa (editors), Budapest, Trivent Publishing, 2017, 243 p.

Comunicare, cultură şi societate. Culegere de studii, Maria Sinaci, Cristian Măduţa (editori), Budapesta, Trivent Publishing, 2017, 243 p.

Speranţa Sofia MILANCOVICI
Universitatea de Vest „Vasile Goldiş" din Arad
Facultatea de Ştiinţe Socio-Umane şi Educaţie Fizică şi Sport
m_speranta@yahoo.com

Volumul colectiv *Comunicare, cultură şi societate. Culegere de studii*, editat de Maria Sinaci şi Cristian Măduţa, a apărut, la acest final de an, de sub tiparul unei edituri maghiare în plină ascensiune : Trivent Publishing.

Reunind articole ştiinţifice semnate de cadre didactice afiliate unor universităţi româneşti şi străine, volumul lasă, dintru început, să transpară, evident, ideea de eterogenitate. La o lectură de profundis însă, putem identifica firul roşu care a adus împreună editori şi autori, într-un proiect comun care emană prospeţime şi un entuziasm al scrisului, specific cercetătorului prin vocaţie : aderarea la principiul care este firesc să guverneze orice demers de acest tip, acela al comunicării ştiinţei şi al promovării vocilor acelora care au un cuvânt de spus în domeniul lor de expertiză.

Cele trei secţiuni sunt pliate pe termenii din titlu, însumând un total de douăzeci de studii cu teme incitante pentru cititorul avizat.

Prima dintre acestea este dedicată comunicării, concept caleidoscopic de o acută actualitate în era interconectivităţii, iar seria de studii pe această temă este deschisă de cel al lui Ioan Biriş, centrat pe relaţia referenţială între gândire şi limbaj, propunând o încercare de a defini conceptul de semnificaţie prin raportare la modelul comunicaţional Bühler – Habermas, cu o trecere prin paradoxul lui Frege şi relevând subtilităţile raportului între obiectivitate şi subiectivitate.

Discursul public, cu precădere cel politic, a cărui menire este cea de persuadare a maselor, este adus în discuţie de către un cercetător de cursă lungă a domeniului : Constantin Grecu. Pe parcursul a peste zece pagini, acesta abordează subiectul din perspectiva galopului tehnologic actual, punând sub semnul întrebării mituri despre comunicare şi analizând cu fineţe subterana strategiilor persuasive.

Oarecum în completare, vine contribuţia Mihaelei Ozarchevici, care propune un demers de fundamentare a comunicării politice ca disciplină ştiinţifică distinctă, precum şi o analiză a efectelor mass-media asupra acesteia.

Studiul semnat de Cristina-Elena Mercea abordează o temă fertilă şi, în egală măsură, foarte actuală : cea a raporturilor comunicaţionale posibile între fiinţa umană şi animale, prin intermediul terapiei asistate de acestea.

Globalizarea şi, mai precis, comunicarea electronică în era internetului sunt aspectele pe care le aduce sub lupă Maria Sinaci, totodată unul dintre editorii volumului în discuţie. Perspectiva propusă de autoare este una de factură etică, prin prisma dreptului universal uman de a accesa internetul.

Managementul comunicării la clasă este tema propusă într-un studiu scris în colaborare, de către Laura-Rebeca Stiegelbauer şi Andreea Elena Păcurari. Cu o puternică notă aplicativă, cercetarea propusă de cele două coautoare se bazează pe centralizarea chestionarelor aplicate unui eşantion semnificativ de profesori din România.

Secţiunea dedicată culturii oferă o plajă de subiecte cu deschidere, precum creativitatea şi democratizarea cunoaşterii, idei pedagogice inovatoare (studiul semnat de Sorin Bulboacă evocă personalitatea intelectuală a academicianului Ştefan Bârsănescu) sau minorităţi şi comunităţi vulnerabile, teritorii exotice (temă pe care am explorat-o în calitate de autor al unui studiu dedicat sincretismului cultural haitian şi dilemelor identitare specifice acestui popor cu o atât de pregnantă individualitate în zona Caraibelor).

Ana-Blanca Ciocoi-Pop pune în discuţie iudaismul în opera lui Franz Kafka, într-un studiu care îşi propune (şi, considerăm, reuşeşte) să stabilească principalele coordonate ale scrierilor lui Kafka, prin oglinda rădăcinilor evreieşti ale acestuia.

Fişa postului unui critic literar face obiectul atenţiei şi aplecării analitice a Stăncuţei Dima-Laza, care ne propune o incursiune în opera critică a lui David Lodge.

Gheorghe Falcă readuce în discuţie, dintr-un unghi nou, o temă pe marginea căreia a mai semnat lucrări ancorate cu precizie în solul teoriei şi practicii comunicării: raporturile sensibile între religiozitate, comunicare de masă şi identitatea „online" a diferitelor culte.

Reprezentarea corporalităţii, precum şi construcţia personajului feminin au constituit, de bună vreme, un subiect predilect al studiilor Liei Faur, o semnătură de valoare în economia oricărui volum colectiv. Aceasta readuce în actualitate galeria feminină din romanul psihologic al lui Camil Petrescu, dintr-o perspectivă proaspătă şi profundă totodată.

Adrian Păcurar face trecerea spre un registru mult mai puţin suav decât propusese Lia Faur, propunându-ne un scurt curs de anatomie. Anatomia eşecului academic al României contemporane, pornind de la câteva cauze care au dus la actuala stare de fapt, o radiografie a acesteia şi, finalmente, câteva soluţii de vindecare a sistemului de învăţământ.

Din Serbia, Virginia Popovici se alătură colectivului de autori cu un text despre identitate şi postmodernism în opera lui Ioan Flora, poet al Banatului sârbesc, aparţinând generaţiei optzeciste.

Ultima subdiviziune a volumului, *Societate,* se deschide printr-un studiu remarcabil ca abordare, semnat de Miruna Ciocoi-Pop. Discutând exilul ca modus vivendi, autoarea îşi încheagă demersul analitic printr-o construcţie duală, cu referire la exilul exterior, la plecarea voită sau nevoită din ţara natală, dar mai ales la exilul interior ca dimensiune existenţială.

Studiul intitulat *Haiti: repere istorice, sociale şi politice* poartă, fără doar şi poate, semnătura şi viziunea analitico-sintetică a celui mai avizat cercetător al problematicii haitiene, din România: Ştefan Iaroslav Daniel, fost cadru al Misiunii Naţiunilor Unite de Stabilizare în această ţară.

Lia Lucia Epure, voce cunoscută a domeniului ştiinţelor comunicării, analizează, sintetic, strategiile şi resursele în construcţia de imagine, cu un studiu de caz al candidaturii Timişoarei la titlul de Capitală Culturală Europeană 2021. „Comunicare, nu comunicaţie", aşa cum autoarea însăşi a nuanţat, cu ocazia lansării volumului.

Volumul se închide printr-o serie de studii dedicate acţiunii sociale, cu o incursiune în teoria raţionalităţii comunicative a lui Jürgen Habermas, abordată de Ioan Lesuţan, pentru ca Aurora Lupaş să întoarcă perspectiva perceptivă înspre participarea socială a persoanelor vârstnice iar Oana Alexandra Morcan să ofere, prin studiul său, modele asistenţiale de intervenţie şi îngrijire paleativă.

Corpusul de texte este completat de scurte biografii ale autorilor, precum şi de un succint argument al celor doi editori care, de altfel, fixează şi scopul fundamental al proiectului lor editorial, şi anume un *instrumentum studiorum* pentru cititorii al căror apetit pentru idei noi şi lectură îi va determina să parcurgă acest volum. De asemenea, semnalăm finanţarea acestuia de către Centrul Municipal de Cultură Arad, instituţie a cărei implicare în susţinerea unor demersuri cultural-intelectuale este, fără îndoială, un demers lăudabil, alături de efortul Asociaţiei pentru Cultură, Educaţie şi Tineret Vasile Goldiş Arad, de a promova iniţiative editoriale.

Prin calitatea grafică şi a îngrijirii editoriale, dar mai ales a conţinutului, prin entuziasm şi deschidere spre valori contemporane, prin vocea şi semnătura unor cercetători care nu sunt prizonieri ai unor forme retrograde, ori a unor fundamentalisme periculoase, volumul *Comunicare, cultură, societate. Culegere de studii* îşi face loc cu succes în raftul cărţilor cu greutate.

Vasile MAN, *Miracolul luminii*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2015

Florica RANTA CÂNDEA

CÂNDVA, TOŢI AM AVUT UN PLAN,
Al fericirii, Al Luminii ...

care, în noua carte a poetului Vasile Man se oglindeşte, în spatele unor coperte, străluminând irizări poetice şi, când pentru unii, mulţi, tăcerea e cel mai puternic strigăt, în acest volum, autorul nu îi cere Luminii nicio concesie, nu cheamă la judecăţi anume instanţe, doar Clopotul Vecerniei, prin scris, se aşterne, prin noua carte, peste Luciul Luminii.

Acum, Poezia se respiră, din pereţii unei vieţi, în care, lumini şi lacrimi se scurg, apoi se-ntind peste braţe de spaţii, aşternute din vreascuri de versuri, pe obraz, pe jar, pe dor, pe ogor sau sub picur de lună ... Cu temei!

....Poetul
este întotdeauna
singur
Iubirea lui
sunt cuvintele
imaginare (pag.14)
Poetul Vasile Man nu se trădează, iar Poezia
este partea mea
de Cer.... când Soarele
îţi deschide porţile
unei noi zile!(pag.18)

Parte cu parte, peste cărări de ani, precum zilele care compun o viaţă, ni se descompun creaţii scrise cursiv, dureri solitare, simboluri pur meditative iscate, parcă, din alte ţinuturi liric-narative, miracole din care ţâşnesc Seminţe!

De fapt, compoziţia cărţii are două capitole, bine ordonate, quintesenţe cât esenţe, dintre două Probleme - Binele şi Răul, această ..dualitate care naşte atâtea semne de-ntrebare!

Învinge răul
prin Bine
Puterea iubirii
e-n tine! (pag.66).

Însoţită de o Prefaţă semnată de însuşi autorul şi o Postfaţă a domnului profesor Dumitru Mihăilescu, cartea numără peste o sută şaizeci şi cinci de pagini, şi se bucură de o traducere în limba franceză de Emilia Rus.

... Miracolele Luminii … poetice îl supun pe autor la un ataşament faţă elementele decorative, faţă de expresiile discrete, sau descripţiile lirice, astfel că toate de care dispune, îi devin esenţe. Tari!Bucurii! Har divin!

Şi, cu siguranţă, peisagistica literaturii noului volum este de o acurateţe aparte. Sub scut de Lumină, poetul este însoţit de aceeaşi aură, aceea a eleganţei elementelor versificatoare, a detaliului, a duplicităţii bine/rău, care sunt aranjate panoramic peste o fericire personală imperativă.

Trăieşte
clipa luminii
din plin!(pag. 100)

Viaţa i se pare o fugă, o lume, un mediu ingenuu, atunci când şi din Eul din Sine, răsare o Lumină.

Sămânţa suferă
în pământ
    până răsare! (pag. 120).

Ca o concluzie, noua carte a poetului Vasile Man este asemeni unui Colţ de ochi, din care, o lacrimă a plâns iar sub muzical licăr, un vers erupe! Şi-atunci, ce rămâne?

Poezia
O lacrimă
   de lumină ...

Jean-Jacques WEBER and Kristine HORNER, *Introducing Multilingualism. A Social Approach*, Abingdon: Routledge, 2012, 214p.

Alina OLTEAN-CÎMPLEAN
Facultatea de Litere, Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca
alina_cimpean2005@yahoo.com

In 2012 Jean-Jacques Weber and Kristine Horner published a comprehensive and comprehensible textbook that deals with the ever changing and evolving topic of multilingualism. The book is meant for both students and researchers in the field and it encourages its readers to question many of the present beliefs related to languages and multilingualism. Throughout the six parts of the textbook the authors cover topics such as language variation, types of multilingualism, multilingual education, and public discourses on multilingualism.

Part I consists of two chapters that offer an introduction and a theoretical and methodological framework to the study of language. In chapter one the authors not only introduce the terminology adopted but they also discuss the issues with and limitations of certain concepts and terms such as 'language', 'bilingualism', 'migrant', 'non-standard', 'minority' or 'majority'. For this reason, in the case of language, Weber and Horner propose the use of 'linguistic repertoires' since languages are rather fluid than bound and static entities. Chapter two tackles the construction of meaning by giving an overview of dominant vs. critical readings, ethnographical research and language ideologies.

Part II, entitled *Multilingualism within and across languages*, consists of three chapters that deal with topics such as language, language variation and language revitalization. Chapter three, *What is a language?*, discusses the difficulties encountered when defining what a language is since the name given to a language is merely a label, languages are social constructs and the boundaries between them are based on "socio-political rather than (purely) linguistic factors" (p. 29). The authors use English to exemplify the heterogeneity that exists within its varieties and how this can influence teaching. Since what is taught is not the grammar of all the English varieties but rather that of Standard British English, the authors point out that this creates inequality between varieties with one variety being superior to others (e.g. African-American English). The discussion on the heterogeneity found within a variety is continued in chapter four (*Language variation and the spread of global languages*) where the focus is "on variation and leakage within a language" (p. 39). For instance, in the case of African-American English (AAE) there are certain grammatical features that make it different from standard English (e.g. the invariant or habitual *be*, the use of double negation, etc.) but, as Weber and Horner point out, there is also variation within AAE itself with its varieties being influenced by social and regional factors. To exemplify global languages the authors take the case of English and French which have spread and created hybrid varieties such as Singlish, Nouchi and Verlan. In chapter five, *Revitalization of endangered languages*, the sensitive subjects of language endangerment and revitalization are dealt with from a practical rather than a theoretical point of view. To this end, the authors chose to present cases such as that of Māori in New Zealand as a revitalization success story, of Hebrew in Israel to exemplify the costs of

revitalization since Hebrew was revitalized in the detriment of Yiddish, and of Luxembourgish which was constructed as an endangered language. Each of these cases comes to show the reader that there is both real and perceived language endangerment according to different contexts.

Part III, *Societal and individual multilingualism*, discusses issues such as societal and individual multilingualism and the connection between language and identity. Here, chapter six, *Societal multilingualism*, takes a practical approach to the matter by analyzing in short the cases of six officially multilingual states (Ukraine, Switzerland, Singapore, Hong Kong and China, South Africa, and Nigeria) concluding that there is no difference between the language policy matters from these states and those from officially monolingual states. Chapter seven deals with the very complex topic of language and identity, by first analyzing the concept of identity through the use of an interesting metaphor, namely the peach vs. onion metaphor. An essentialist perspective would have identity as an object that can be *had* or *lost* and that one's core identity is similar to the stone within the centre of the peach. The social constructivist perspective, on the other hand, sees identity as having multiple layers, just like an onion, and losing or adding some layers is considered a normal process. Thus, identity is not fixed but rather *constructed* and *negotiated* (p. 85). Weber and Horner furthermore tackle ethnic and national identity, multilingual strategies such as code-switching, stylization and language crossing, and how the latter are used in order to create identity. Part III is concluded by chapter eight which deals with *The interplay between individual and societal multilingualism*, with a focus on Canada. The information given in this chapter is based on the ethnographic fieldwork conducted by Monica Heller in a medium school from the anglophone province of Ontario. As a result, the chapter presents how although Canada has a policy of bilingualism and multiculturalism institutional monolingualism in French is used by francophone communities to obtain individual bilingualism. The chapter concludes that in Canada individual multilingualism is perceived as something positive while societal multilingualism is seen as negative, which is similar to the view encountered in other countries as well.

Part IV, *Multilingual education*, deals with different aspects of education in multilingual societies with a focus on specific cases. As such, chapter nine analyses two ideologies of multilingualism, namely fixed and flexible multilingualism where the former promotes the idea of double monolingualism, while the latter promotes a more inclusive educational system. The examples discussed are those of Luxembourg, Catalonia and the Basque Country with only the third slowly moving towards a more flexible education with English being used for teaching. Chapter ten, *Mother-tongue education or literacy bridges*, is meant, as the authors mention, as a critique of mother-tongue education since it is based on the mother-tongue ideology and it ignores intra-language variation. Furthermore, policies regarding mother-tongue education are based on assumptions regarding language expertise and they promote standard varieties with non-standard ones being stigmatized in schools. The authors propose an interesting alternative in the shape of literacy bridges which means that common linguistic denominators are to be found among students and then adequate bridges are to be establish thus "providing a link with […] these students' actual linguistic repertoires" (p. 130). The last chapter here moves the discussion from mother-tongue education to heritage language education. The case studies discussed here are those of indigenous heritage languages in the US and immigrant heritage languages in the UK, which are often endangered. The issues presented in both cases stem from the fact that in both countries the acquisition of Standard English is emphasized and one's heritage language is often seen as an impediment in becoming proficient in English.

Part V, *Critical analysis of discourses*, discusses representations of migration and multilingualism in institutional discourses, in the media and within the linguistic landscape. It starts off with chapter twelve, *Institutional discourses on language and migration*, which tackles how public discourses can contribute to the negative situation in which immigrant languages are found. The discourse of integration is quite prevalent within the European Union member-states and it promotes the one nation-one language ideology since by having a common language one can attain social unity and cohesion. In the vein, media discourses also discriminate against ethnic others

(chapter thirteen – *Media representations of multilingualism*). In order to exemplify this, Weber and Horner used three case studies: Luxembourg, the UK and the US with each country giving negative representations of the other in the media. For instance, in Luxembourg the media blamed the bad PISA results (Programme for International Student Assessment) on foreign residents, in the UK using languages other than English has been linked to social disorders and introducing signposts in other languages has been seen as "taking the Britishness out of Birmingham" (p. 170), while in the US the English-Only movement has been started with the purpose of protecting English from the Spanish threat. In chapter fourteen readers are introduced to *Linguistic landscape*, which is the analysis of how languages are used in public spaces such as road signs, street names, or billboards. The authors offer some basic distinctions between symbolic and instrumental uses of language, and top-down and bottom-up signs by presenting specific cases such as the use of English and Swedish in Malmö, and the use of Hebrew and English in Jewish areas in Israel.

Part VI, *Conclusions*, contains one final chapter and the authors use it to give the reader a short summary of the topics discussed throughout the previous chapters, to present new research directions in studying multilingualism such as *Multilingualism and sign language* or *Multilingualism and gender*, and to remind the reader about three subject matters that are of importance in the struggle of normalizing multilingualism – *understanding the ubiquity of multilingualism, acknowledging the linguistic diversity in the world* and *building upon the whole of students' linguistic repertoires* (p. 200).

As is obvious from the presentation above, *Introducing Multilingualism. A Social Approach* gives readers a comprehensive overview of all major topics in the study of multilingualism. Furthermore, being a textbook, it offers a plethora of examples that can help students and researchers alike better understand the subject matter. There are two important approaches to the present textbook: a theoretical and a practical one. From a theoretical standpoint the book offers readers a wonderful overview of the literature in the field of multilingualism and at the end of each chapter one can find references and suggestions for further reading which is very helpful for both students and researchers, especially since the titles are categorized according to topic. From a practical point of view, the textbook offers three types of exercises throughout its chapters: activity – which contains to the point tasks that can be solved with the information discovered in the chapter, For Discussion – which require readers to think about and even question fundamental multilingual matters, and Project Work – which requires readers to do research beyond the textbook itself. Although the exercises are useful for researchers as well, some of them might be slightly problematic since they imply an exchange of ideas and opinions. Another helpful trait of the textbook is that right at its end the authors offer readers notes on some of the activities (p. 203-205). However, it should be bore in mind that, just as Weber and Horner state, the notes are not definitive answers since the questions are open-ended. Another engaging characteristic of the textbook is that it begins and ends with a ten-question quiz, with the first testing one's knowledge on language and multilingualism and with the last one testing the knowledge acquired by going through the book. What is interesting about the first Test Yourself Quiz is that it introduces the topics to be discussed in the textbook as well. Furthermore, after completing the quizzes one can check one's answers at the end of the book (p. 206-207).

Overall, Weber and Horner's textbook is recommended for both teaching and researching multilingualism since it offers a broad range of theoretical information and of practical approaches through its case studies. That being said, one should keep in mind that it is a textbook and that in order to have in-depth knowledge on the subject of multilingualism one has to go beyond the textbook and further one's reading with the suggested bibliography.

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS

General aspects

The journal, "**Studii de Ştiinţă şi Cultură**" ("**Studies of Science and Culture**"), published by **"Vasile Goldiş" Western University of Arad**, is issued on a quarterly basis. The journal is evaluated by the National Council for Scientific Research and rated **B+, CNCSIS code 664**,during 2005-2011, **Scientific journal, reviewed and rated by CNCS in 2012, category: B, profile: humanities, field PHILOLOGY**.

The journal is indexed in International Databases (IDB): CEEOL (www. ceeol.com) from Frankfurt am Mein, Germany; EBSCO Publishing (www. ebscohost.com) from Ipswich, the United States of America; Index Copernicus-Journals Master List from Warsaw, Poland; and DOAJ, from Lund, Sweden.

Starting June 2012, the journal "Studii de Ştiinţă şi Cultură" is published by "Vasile Goldiş" Western University of Arad, Romania, in partnership with the Department of Romanian, Aix Marseille University, CAER. EA 854, France; CIRRMI (Interuniversity Lifelong Learning Research Center for Teachers of Italian) University of Paris 3 – Sorbonne Nouvelle, France, University of Novi Sad, Serbia, University of Jena, Institute for Slavic Languages, Jena Germany,

Paper submission

The submission of an article to "Studii de Ştiinţă şi Cultură" for the prospect of being published, implies:

- that the authors take responsibility for the content, as well as for their ethical behaviour;
- that the article has not been published or submitted for publication to another journal/review;
- that the copyrights have been transferred to the journal "Studii de Ştiinţă şi Cultură".

The papers shall be submitted in Romanian or in a world language. The title of the article, the abstract and keywords shall be submitted in English, French and Romanian, as a word document (WORD 97, WINDOWS 98 or later versions), no longer than 15 pages, including drawings, tables and references, in Times New Roman Font, single-spaced.

The paper shall comprise:

- the title, font size 16, bold, centered;
- the authors' full name, workplace(s) (with its complete denomination, not abbreviated), address (addresses) of their workplace(s) and the e-mail of the contact person, font size 12, bold, centered;
- the abstract, maximum length 10 rows, font size 12, italic, justified;
- keywords, maximum 5, font size 12, italic, centered;
- the text of the article, font size 12;
- the reference list, required for any article, shall be written according to the rules imposed by the International Standard ISO 7144/1986 entitled „Documentation-presentation of theses and similar documents".

Citation Guidelines

Studies of Science and Culture, a Philology publication graded B by the National Council of Scientific Research (NCSR) contains the following main sections:

I. Romance cultures / Romanian culture;
II. German language and culture / Romanian language and culture;
III. Slavic languages and cultures / Romanian language and literature;
IV. Translatology;
V. Reviews.

In conformity to international regulations (especially *Chicago Style*, *MLA*) we adopt starting from Volume XI, no. 2 / June 2015 the following way of presenting the bibliography for all the articles published in our journal:

1. The bibliography will be placed at the end of the article using Times New Roman 12. The entries in the bibliography will be placed in alphabetic order according to the author's last name. The author's last name will be in capital letters followed by the first name, the title of the publication in Italics, the place of publication, the publishing house, the year of the publication and, if necessary, the number of pages.
Example: BENGESCO, Georges, *Bibliographie franco-roumaine* [...], Paris, Ernest Leroux éditeur, 1907, XLIII + 219 + (supplément) 114 p. [1ère éd.: Bruxelles, P. Lacomblez, 1895].
2. The author will mention the source in the following way **inside the article**: the first name of the author in capital letters, the year of publication, and the page number. Example: (PAPADAT-BENGESCU, 1924, 102).
3. The footnotes will contain comments, translations of quotations, biography explanations etc. The introduction of footnotes will be performed by automatic insertion in Word.
The articles to be peer reviewed by our committee will have to be sent in Word (together with a PDF copy) to the e-mail address: vasileman7@yahoo.com
The deadlines for submitting the articles are the following:
- 10th Feb. for the first publication of the year / March;
- 10th May for the second / June;
- 10th Aug. for the third / September;
- 10th Nov. for the last publication of the year / December.

The Editorial Board

Tables and diagrams, figures or other images shall be inserted in the text at the right place, numbered, and their resolution shall be such as not to affect the quality of the material.

The structure of the article presenting results of empirical research shall observe international standards, according to the acronym IMRAD (Introduction, Methods, Results and Discussions), to which are added the conclusions.

Articles of any other nature shall consist of an introduction, the body of the work and conclusions; the body of the work can be organized as the author(s) see(s) fit.

The papers shall be emailed to vasileman7@yahoo.com, or both in electronic format and in print, to the editorial office at: Universitatea de Vest „Vasile Goldiş” din Arad, Bd. Revoluţiei, nr.94-96 - revista „Studii de Ştiinţă şi Cultură”.

Scientific articles are subject to single-blind peer review.

The number of reviewers for the evaluation of an article is 2, and the reviewing time is 30 days. Authors receive one of the following answers form the reviewers:

- article accepted;
- article accepted with alterations;
- article rejected.

The scientific reviewers shall focus, in evaluating papers, on the topicality of the subject, on the depth of scientific ideas, originality, as well as on the compliance with the instructions for authors. Failure to comply with the standards required by the review shall result in the papers being rejected.

Authors are kindly asked to:

- cite the “Studies of Science and Culture” journal in other publications where they submit papers, stating:
  - The journal title, “Studies of Science and Culture”, abbreviated as SSC;
  - The volume, issue and year of publication;
  - The page number where the cited text can be found;
- submit to editorial board of “Studies of Science and Culture” information on the publications where they cited our journal, by mentioning:
  - The journal title, abbreviation;
  - The volume, issue and year of publication;
  - The page number where the cited text can be found.

Further information: - telephone - 0040/0257/280335
- 0040/0257/280448
- mobile: 0724-039978
- E-mail: vasileman7@yahoo.com
Contact person: Prof. VASILE MAN

Announcement for the authors

Starting with the volume 12, number 1/March 2016 the journal *Studii de Ştiinţă şi Cultură*, subscribes, for evaluation, in order to be indexed in BDI Thomson ISI, Philadelphia P.A. USA.

INSTRUCTIONS POUR LES AUTEURS

Aspects généraux

La revue **Studii de Ştiinţă şi Cultură**" ("**Études de Science et de Culture**"), éditée par **l'Université de l'Ouest "Vasile Goldiş" d'Arad**, est publiée trimestriellement. La revue a été évaluée par le Conseil National de la Recherche Scientifique de l'Enseignement Supérieur et classifiée dans la catégorie **B+, code CNCSIS 664**, pendant la période 2005-2011, **Revue scientifique évaluée et classifiée par CNCS en 2012, catégorie B, profil humaniste, domaine PHILOLOGIE.**

La revue est indexée dans les Bases de Données Internationales (BDI) suivantes: CEEOL (www. ceeol.com) de Frankfurt am Mein, Allemagne, EBSCO Publishing (www. ebscohost.com) d'Ipswich, États-Unis, Index Copernicus-Journals Master List de Varsovie, Pologne et DOAJ, Lund, Suède.

Depuis le mois de juin 2012, la revue "**Studii de Ştiinţă şi Cultură**" est éditée par **l'Université de l'Ouest "Vasile Goldiş" d'Arad**, Roumanie, en partenariat avec Le Département de Roumain d'Aix Marseille Université, CAER. EA 854, France; le CIRRMI (Centre Interuniversitaire de Recherche pour la Formation Continue des Enseignants d'Italien) Université de Paris 3 – Sorbonne Nouvelle, France, Universite Novi Sad, Serbia, Universite Jena, Allemagne.

Soumission du manuscrit

La soumission d'un article à la Revue « Studii de Ştiinţă şi Cultură », pour qu'il soit publié, présuppose:

- que les auteurs assument leur responsabilité en ce qui concerne le contenu, aussi qu'un comportement éthique;
- que l'article n'a pas été publié et qu'il ne sera pas soumis pour être publié dans une autre revue;
- que les droits d'auteur seront transférés à la revue « Studii de Ştiinţă şi Cultură ».

Les textes des articles seront rédigés en roumain ou dans une langue de circulation internationale. Le titre de l'article, le résumé et les mots clés seront rédigés en anglais, en français et en roumain, sous la forme d'un document WORD 97, WINDOWS 98 ou des variantes ultérieures, à une dimension de 15 pages au plus, y compris les dessins, les tables et la bibliographie dans la fonte Times New Roman, en interligne simple.

Le manuscrit comprendra:

- le titre, en dimension de la fonte 16, en caractères gras, centré;
- le prénom et le nom complets des auteurs, le(s) lieu(x) de travail (en titre complet, sans abréviations), l'adresse (les adresses) du lieu (des lieux) de travail et l'adresse électronique de la personne de contact, en dimension de la fonte 12, en caractères gras, centré;
- le résumé, 10 lignes au plus, dimension de la fonte 12, en italique, cadré;
- des mots clés, 5 au plus, dimension de la font 12, en italique, centré;
- le texte de l'article en dimension de la fonte de 12;
- la bibliographie, obligatoire pour tout article, est écrite conformément aux règles imposées par le Standard international ISO 7144/1986 intitulé « Documentation -présentation des thèses et des documents similaires ».

Normes de rédaction

« *Studii de Ştiinţă şi Cultură* / Revue de Science et de Culture » (www.revista-studii-uvvg.ro), revue répertoriée en catégorie B – domaine *Philologie* – par le Conseil National de la Recherche Scientifique (CNCS), a son contenu structuré comme suit :

I. Cultures romanes / culture roumaine
II. Culture et langue allemandes / culture roumaine
III. Langues et cultures slaves / langue et littérature roumaines
IV. Traductologie
V. Comptes rendus

Se conformant à la pratique internationale (*cf*. notamment *Chicago Style*, *MLA*), notre revue, à partir du volume XI, n° 2 / juin 2015, a décidé d'adopter en particulier les règles de citations suivantes pour chacun des articles qui y seront publiés :

1. La bibliographie, en corps 12, Times New Roman, sera placée **en fin d'article**, suivant l'ordre alphabétique des auteurs, chaque nom d'auteur y étant inscrit en majuscules, suivi du prénom, puis du titre en caractères italiques, du lieu d'édition, de la maison d'édition, de l'année de parution et, si besoin est, de la pagination. Exemple : BENGESCO, Georges, *Bibliographie franco-roumaine* [...], Paris, Ernest Leroux éditeur, 1907, XLIII + 219 + (supplément) 114 p. [1è éd.: Bruxelles, P. Lacomblez, 1895].
2. Dans **le corps de l'article** le contributeur indiquera entre parenthèses, dans l'ordre, le nom de l'auteur en majuscules, l'année de publication et la page. Exemple : (PAPADAT-BENGESCU, 1924, 102).
3. Les notes de bas de page seront réservées aux commentaires, traductions de citations, indications biographiques, lections etc. L'insertion de ces notes sera réalisée sous Word par incrémentation automatique.

Les articles à soumettre au comité de lecture devront être envoyés sous forme de fichier Word (accompagné du fichier en version PDF) à l'adresse vasileman7@yahoo.com au plus tard :

– le 10 février pour le premier numéro de l'année / Mars;
– le 10 mai pour le deuxième numéro / Juin;
– le 10 août pour le troisième numéro / Septembre;
– le 10 novembre pour le dernier numéro de l'année / Decembre.

Le Comité de Rédaction

Les tables et les diagrammes, les figures ou des autres dessin seront insérés dans le texte à l'endroit adéquat, numérotés, et ils auront, autant que possible, une bonne résolution, pour ne pas affecter la qualité du texte.

La structure de l'article qui présente des résultats des recherches expérimentales suivra les standards internationaux, conformément à l'acronyme IMRAD (introduction, méthodes et matériaux, résultats et discutions), auxquels on ajoutera les conclusions.

Les articles de toute autre nature seront composés d'une introduction, du corps de l'ouvrage et des conclusions, les corps de l'ouvrage pouvant être organisé selon le désir de l'auteur (des auteurs).

Les manuscrits seront envoyés, par voie électronique à l'adresse vasileman7@yahoo.com, ou sur un support électronique et imprimé, au siège de la rédaction: Université de l'Ouest "Vasile Goldiş" d'Arad, Blvd. Revoluţiei, no. 94-96 - revue « Studii de Ştiinţă şi Cultură ».

Les articles scientifiques seront soumis au processus de critique PEER REVIEW "en aveugle".

Le nombre de critiques pour l'évaluation d'un article est 2, et le temps d'analyse est 30 jours. Les auteurs reçoivent des critiques une des réponses suivantes:

- article accepté;
- article accepté avec des modifications;
- article rejeté.

Les référents scientifiques suivront, en évaluant les manuscrits, l'actualité de la thème; l'approfondissement des idées scientifiques, l'originalité, aussi que le respect des instructions pour les auteurs. Le non-respect des standards sollicités par la revue conduira au rejet des manuscrits.

Nous prions les auteurs de:

- citer la revue « Études de Science et de Culture » dans d'autres publications où ils collaborent, en précisant:
  - Le titre de la revue « Études de Science et de Culture », abréviation – SSC;
  - Le volume, le numéro et l'année de parution;
  - Le nombre de la page du texte cité;

- transmettre à la rédaction de la revue « Études de Science et de Culture » des renseignements sur les publications où ils ont cité notre revue, en mentionnant:
  - Le titre de la revue, l'abréviation;
  - Le volume, le numéro et l'année de parution;
  - Le nombre de la page du texte cité.

D'autres informations au - téléphone : - 0040/0257/280335
- 0040/0257/280448
- portable: 0724-039978
- Adresse électronique: vasileman7@yahoo.com

Personne de contact: prof. VASILE MAN

Annonce pour les auteurs

La revue *Studii de Ştiinţă şi Cultură*, en commençant par le volume XII, numéro 1/mars 2016 s'inscrit, à l'évaluation, pour s'indexer dans BDI Thomson ISI Philadelphia P.A. USA.

INSTRUCŢIUNI PENTRU AUTORI

Aspecte generale

Revista „**Studii de Ştiinţă şi Cultură**”, editată de **Universitatea de Vest „Vasile Goldiş” din Arad**, apare trimestrial. Revista este evaluată de Consiliul Naţional al Cercetării Ştiinţifice din Învăţământul Superior şi clasificată în categoria **B+, cod CNCSIS 664**, în perioada 2005-2011, **Revista ştiinţifica evaluată şi clasificată de CNCS in anul 2012, categoria B, profil umanist, domeniul FILOLOGIE**.

Revista este indexată în Bazele de Date Internaţionale (BDI): CEEOL (www.ceeol.com) din Frankfurt am Mein, Germania, EBSCO Publishing (www. ebscohost.com) din Ipswich, Statele Unite ale Americii, Index Copernicus-Journals Master List din Varşovia, Polonia şi DOAJ, Lund, Suedia.

Începând cu luna iunie 2012, revista „**Studii de Ştiinţă şi Cultură**” este editată de **Universitatea de Vest „Vasile Goldiş” din Arad**, România în parteneriat cu Le Département de Roumain d’Aix Marseille Université, CAER. EA 854, France; le CIRRMI (Centre Interuniversitaire de Recherche pour la Formation Continue des Enseignants d’Italien) Université de Paris 3 – Sorbonne Nouvelle, France, Universitatea Novi Sad, Serbia, din 2015 Universitatea Jena din Germania.

Prezentarea manuscrisului

Transmiterea către Revista „**Studii de Ştiinţă şi Cultură**” a unui articol spre publicare, presupune:

- autorii îşi asumă responsabilitatea privind conţinutul, cât şi comportamentul etic;
- articolul nu a mai fost publicat şi nici nu va fi înaintat spre publicare altei reviste;
- dreptul de autor se trece asupra revistei „Studii de Ştiinţă şi Cultură”.

Textele articolelor vor fi redactate în limba română sau într-o limbă de circulaţie internaţională. Titlul articolului, rezumatul şi cuvintele cheie vor fi redactate în limba engleză, franceză şi română, ca document WORD 97, WINDOWS 98 sau variante ulterioare, cu o dimensiune de maximum 15 pagini, inclusiv desenele, tabelele şi bibliografia cu Font Times New Roman, la un rând.

Manuscrisul va cuprinde:

- titlul, cu dimensiunea 16, aldine bold, centrat;
- prenumele şi numele complet al autorilor, locul (locurile) de muncă (cu denumirea completă, nu prescurtat), adresa (adresele) locului (locurilor) de muncă şi e-mailul persoanei de contact, cu dimensiunea literei 12, aldine, centrat;
- rezumatul, maximum 10 rânduri, dimensiunea literei 12, italic, justified;
- cuvinte cheie, maximum 5, dimensiunea literei 12, italic, centrat;
- textul articolului cu dimensiunea literei de 12;
- bibliografia, obligatorie pentru orice articol, se scrie conform regulilor impuse de Standardul internaţional ISO 7144/1986 intitulat „ Documentation-presentation of theses and similar documents”.

Norme de redactare

Studii de Ştiinţă şi Cultură, publicaţie acreditată în categoria B, domeniul Filologie, de către Consiliul Naţional al Cercetării Ştiinţifice (CNCS), îşi structurează conţinutul în următoarele secţiuni:

I. Culturi romanice / cultură românească
II. Limbă şi cultură germană / limbă şi cultură românească
III. Limbi şi culturi slave / limbă şi literatură română
IV. Traductologie
V. V. Recenzii

Conformându-ne practicilor internaţionale (*cf.* mai ales *Chicago Style, MLA*), adoptăm, începând cu volumul XI, nr. 2 / iunie 2015, în mod special următoarele reguli de indicare a sursei bibliografice pentru fiecare articol ce va fi cuprins în paginile revistei noastre :

1. **Bibliografia**, utilizând Times New Roman 12 p., va fi plasată **la sfârşitul articolului** ; poziţiile din bibliografie se dispun în ordine alfabetică în funcţie de numele autorului. Cu majuscule, se indică numele autorului urmat de prenume, apoi, conform normelor limbii, titlul lucrării în italic, locul publicării, editura, anul apariţiei şi, dacă e necesar, numărul de pagini.

Exemplu : BENGESCO, Georges, *Bibliographie franco-roumaine* [...], Paris, Ernest Leroux éditeur, 1907, XLIII + 219 + (supplément) 114 p. [1ère éd.: Bruxelles, P. Lacomblez, 1895].

2. În **corpul articolului**, contributorul va indica între paranteze, în ordine : numele autorului cu majuscule, anul publicării şi pagina. Exemplu : (PAPADAT-BENGESCU, 1924, 102).

3. **Notele de subsol** vor fi rezervate comentariilor, traducerii citatelor, indicaţiilor biografice etc. Introducerea notelor de subsol se va realiza în Word prin inserare automată.

Articolele ce urmează a fi supuse atenţiei comitetului de lectură se vor trimite în fişier Word (însoţite de o versiune PDF) la adresa : vasileman7@yahoo.com, cel mai târziu până la data de :

– 10 februarie pentru primul număr din an / martie ;
– 10 mai pentru al doilea număr / iunie;
– 10 august pentru al treilea număr / septembrie;
– 10 noiembrie pentru ultimul număr / decembrie.

Tabelele şi diagramele, figurile sau alte desene vor fi inserate în text la locul potrivit, numerotate şi vor avea o rezoluţie cât mai bună pentru a nu impieta asupra calităţii materialului.

Structura articolului ce prezintă rezultate ale unor cercetări experimentale va urmări standardele internaţionale, conform acronimului IMRAD (introducere, metode şi materiale, rezultate şi discuţii), la care se adaugă concluziile.

Articolele de orice altă natură vor fi alcătuite din introducere, corpul lucrării şi concluzii, corpul lucrării putând fi organizat după dorinţa autorului (lor).

Manuscrisele se trimit, pe cale electronică la adresa vasileman7@yahoo.com, sau pe suport electronic şi listat, la sediul redacţiei: Universitatea de Vest „Vasile Goldiş” din Arad, Bd. Revoluţiei, nr.94-96 - revista „Studii de Ştiinţă şi Cultură”.

Articolele ştiinţifice sunt supuse procesului de recenzare PEER REVIEW "in orb".

Numărul de recenzori pentru evaluarea unui articol este de 2, iar timpul de recenzare este de 30 de zile. Autorii primesc de la recenzori unul din următoarele răspunsuri:

- articol acceptat;
- articol acceptat cu modificări;
- articol respins.

Referenţii ştiinţifici vor urmări, la evaluarea manuscriselor actualitatea temei; aprofundarea ideilor ştiinţifice, originalitatea, cât şi respectarea instrucţiunilor pentru autori. Nerespectarea standardelor solicitate de revistă, conduce la respingerea manuscriselor.

Autorii sunt rugaţi:

- să citeze revista „Studii de Ştiinţă şi Cultură” în alte publicaţii unde colaborează, precizând:
  - Titlul revistei „Studii de Ştiinţă şi Cultură”, abrevierea – SSC;
  - Volumul, numărul şi anul apariţiei;
  - Numărul paginii textului citat;
- să transmită redacţiei revistei „Studii de Ştiinţă şi Cultură” informaţii referitoare la publicaţiile în care au citat revista noastră, menţionând:
  - Titlul revistei, abrevierea;
  - Volumul, numărul şi anul apariţiei;
  - Numărul paginii textului citat.

Alte informaţii: - telefon - 0040/0257/280335
- 0040/0257/280448
- mobil: 0724-039978
- E-mail: vasileman7@yahoo.com

Persoană de contact: prof. VASILE MAN

În atenţia autorilor

Revista Studii de Ştiinţă şi Cultură, începând cu volumul XII, numărul 1/martie 2016 se înscrie, pentru evaluare, în vederea indexării în BDI Thomson ISI Philadelphia P.A. USA.

2017 Subscriptions for the review "Studies of Science and Culture"

Subscriptions:

The price of the journal "Studies of Science and Culture" is of 49 lei/issue, in euro 11euro/issue, in usd 15 usd/issue, and the subscribers for 2017 are entitled to a 25% discount.

The price of the yearly subscription for Romania is 164 lei/year, 4 issues.

Readers resident in Romania have the following payment options:

- bank account transfer into „Vasile Goldiş''University bank account, opened at B.C.R Arad, **RO34RNCB0015028152520236** in lei
- cash payment at „Vasile Goldiş" Western University Pay Office Revoluţiei Avenue Nr. 94-96,

Schedule: Monday - Thursday between 8-11 and 13-15,30
Friday between 8-9 and 11-12,30

The price of the yearly subscription for readers resident outside Romania is 38 euro/year, or 50 usd/year, 4 issues.

Nonresident readers in Romania may send the money through bank account transfer into „Vasile Goldiş''University bank account, opened at B.C.R Arad;

RO07RNCB0015028152520237 in EURO
RO77RNCB0015028152520238 in USD

Subscribers are asked to send to the address www.revista-studii-uvvg.ro a payment notification email in which to inform us of the shipping address for the paid subscription.

Additional information regarding subscriptions can be obtained at tel.0257/285804 int. 15, Adina Botea, fax 0257/214454.

ABONNEMENTS À la Revue « Studii de Ştiinţă şi Cultură » (« Étude de Science et de Culture) pour l'année 2017

Le prix de la Revue « Studii de Ştiinţă şi Cultură » est de 49 lei/p. ; en euros, un numéro coûte 11 euros et en dollars, un numéro coûte 15 dollars. Les abonnements pour l'année 2017 bénéficient d'un rabais de 25%.

Les prix des abonnements annuels pour la Roumanie sont de 164 lei/an, 4 numéros.

Les lecteurs du pays peuvent opter pour des abonnements en lei, ainsi:

- par virement bancaire au compte de l'Université de l'Ouest « Vasile Goldiş » d'Arad, ouvert à B.C.R. Arad**, RO34RNCB0015028152520236 pour RON**
- par paiement en espèces, à la Caisse de l'Université de l'Ouest « Vasile Goldiş » d'Arad, 94-96 Blvd. Revoluţiei,

Programme: Lundi - Jeudi 8-11 h et 13- 15,30 h
Vendredi 8-9 h et 11-12,30 h

Les prix des abonnements annuels pour les lecteurs de l'étranger sont de 38 euros/an, or 50 USD/an, 4 numéros.

Les lecteurs de l'étranger peuvent opter pour abonnements, ainsi:

- par virement bancaire aux comptes de l'Université de l'Ouest « Vasile Goldiş » d'Arad, ouverts à B.C.R. Arad;

RO07RNCB0015028152520237 pour EURO
RO77RNCB0015028152520238 pour USD

ATTENTION: Envoyez à l'adresse électronique **www.revista-studii-uvvg.ro** un courriel de notification du paiement, nous communicant aussi l'adresse d'envoi pour l'abonnement payé, courriel vasileman7@yahoo.com

Vous pouvez obtenir des informations supplémentaires concernant l'effectuation des abonnements à tel. 0257/285804 int. 15, Adam Eugenia et par fax 0257/214454, pour OP ou les quittances acquittées.

ABONAMENTE
la Revista Studii de Ştiinţă şi Cultură pe anul 2017

Preţul Revistei Studii de Ştiinţă şi Cultură este de 49 lei/buc., în euro un număr costă 11 euro, iar în dolari un număr costă 15 dolari, iar abonamentele pentru anul 2017 beneficiază de reducere 25%.

Preţurile abonamentelor anuale pentru România sunt de 164 lei/an, 4 numere.
Cititorii din ţară pot opta pentru abonamente în lei, astfel:
- expediind banii în contul Universităţii de Vest ,,Vasile Goldiş'' din Arad,deschis la B.C.R. Arad**,**
RO34RNCB0015028152520236 pentru RON
- cu plata în numerar, la Casieria Universităţii de Vest,,Vasile Goldiş Arad,B-dul Revoluţiei Nr.94-96,

Program: Luni-Joi orele 8-11 şi 13- 15,30
Vineri orele 8-9 şi 11-12,30

Preţurile abonamentelor anuale pentru cititorii din străinătate sunt de 38 euro/an, sau 50 usd/an, 4 numere.
Cititorii din străinătate pot opta pentru abonament,astfel:
- expediind banii în conturile Universităţii de Vest „Vasile Goldiş" din Arad,deschise la B.C.R Arad;
RO07RNCB0015028152520237 pentru EURO
RO77RNCB0015028152520238 pentru USD
ATENŢIE: Trimiteţi pe adresa **www.revista-studii-uvvg.ro** un e-mail de notificare de plată, în care să ne comunicaţi şi adresa de expediţie pentru abonamentul plătit, e-mail vasileman7@yahoo.com

Informaţii suplimentare privind efectuarea abonamentelor se pot obţine la tel.0257/285804 int. 15, Adina Botea şi prin fax 0257/214454, pentru OP sau chitanţele achitate.